

Բանտերի մոնիթորինգ. գործնական ուղեցույց

Պարբերական և չհայտարարված այցերի միջոցով բանտային հաստատությունների մոնիթորինգը ազատագրված անձանց հանդեպ կիրառվող խոշտանգումների և դաժան վերաբերմունքի կանխարգելման առավել արդյունավետ միջոցն է: Բանտային հաստատությունները մոնիթորինգի ենթարկելու գործընթացում ներգրավված են մի քանի տեսակ մեխանիզմներ, ինչպիսիք են մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային հաստատությունները, մասնագիտացված փորձագիտական մարմինները, ոչ մասնագետ դիտորդները, դատական համակարգի, խորհրդարանի և քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչները:

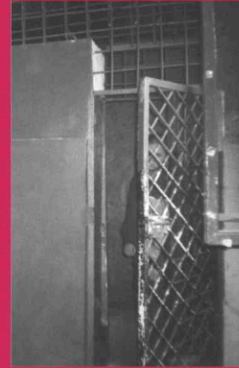
Խոշտանգումների և դաժան վերաբերմունքի կանխարգելման ուղղված մոնիթորինգի գործընթացը կարևորագույն աջակցություն ստացավ Խոշտանգումների դեմ ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի կամընտրվող արձանագրության (UNCAT) ընդունմամբ: Այս միջազգային համաձայնագիրն առաջարկում է ստեղծել կանխարգելիչ այցերի գլոբալ համակարգ թե՛ միջազգային, և թե՛ ազգային մակարդակներում: Նման գործիք ունենալով՝ Արձանագրության մասնակից երկրները կհամագործակցեն միջազգային ենթակոմիտեի հետ, ինչպես նաև ձեռնամուխ կլինեն ստեղծելու, առաջադրելու և պահպանելու սեփական ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմները:

Խոշտանգումների Կանխարգելման Միությունը (ԽԿՄ)-ն, որը վերջին 27 փարիների ընթացքում հանդիսանում էր բանտարկության և դրա պայմանների կանխարգելիչ մոնիթորինգի շարժիչ ուժը, զգում է գործնական այնպիսի միջոցների ահագնացող կարիք, որոնք այցելություն կատարող մարմիններին կօգնեն հիմնել և կատարել մոնիթորինգային ծրագրեր, ինչպես նաև՝ ուսուցանել իրենց անդամներին:

ԽԿՄ-ի այս գործնական ձեռնարկն առնչվում է հետևյալ հարցերին.

- ո՞վ է մոնիթորինգի ենթարկում բանտային հաստատությունները,
- մոնիթորինգի սկզբունքները,
- ինչպե՞ս է պետք նախապատրաստել այցելությունը,
- բուն այցելությունը,
- ինչպե՞ս է պետք իրագործել այցելության արդյունքների ստուգումը,
- բանտարկության ինչպիսի՞ ասպեկտներ պետք է քննության առնել,
- համապատասխան չափանիշներ:

Association for the Prevention of Torture
Route de Ferney 10 P.O. Box 2267,
1211 Geneva 2-Switzerland
Նեոադիսս՝ +41 22 919 21 70 - ֆաքս. +41 22 919 21 80
www.ap.t.ch-apt@apt.ch
ISBN 2-940337-05-5 CHF 30.-20 EU
Նեոադիսս՝ +41 22 919 21 70.

ԱԶԱՏԱԶՐԿՄԱՆ ՎԱՅՐԵՐԻ

ՎԵՐԱՀՄԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

գործնական ձեռնարկ

Խոշտանգումների կանխարգելման միություն

Խոշտանգումների կանխարգելման միությունը (այսուհետ՝ ԽԿՄ) անկախ հասարակական կազմակերպություն է (այսուհետ՝ ՀԿ), որը հիմնադրվել է 1977 թվականին՝ Շվեյցարիայի Ժնև քաղաքում:

Միության հիմնական նպատակը ողջ աշխարհում խոշտանգումները և վատ վերաբերմունքի այլ դրսևորումները կանխարգելելն է: Դրան հասնելու համար ԽԿՄ-ն՝

1. կատարելագործում է ազատագրկման վայրերի մոնիթորինգը և վերահսկման այլ մեխանիզմները, որոնց միջոցով հնարավոր կլինի կանխել խոշտանգումները և դաժան վերաբերմունքը.
2. խրախուսում է խոշտանգումները և անպատժելիությունն արգելող օրենքների ընդունումը և պահպանումը.
3. ընդարձակում է խոշտանգումների կանխարգելմանը նպաստող, հատկապես՝ ազգային մակարդակով գործող անձանց հնարավորությունները: Դա կատարվում է ուսուցման միջոցով (օրինակ՝ ուստիկանության, ՀԿ-ների, պետական մարմինների, դատավորների, դատախազների և այլն), ինչպես նաև գործնական ձեռնարկների ապահովմամբ և տվյալ ոլորտին վերաբերող իրավաբանական խորհրդատվությամբ:

ԽԿՄ-ն գաղափարների և փորձառության աղբյուր է հանդիսանում խոշտանգումների կանխարգելման գործում ներգրավված զանազան գործընկերների համար՝ կառավարական մարմիններից մինչև հասարակական կազմակերպություններ, ՄԱԿ-ի մարմիններ, տարածաշրջանային մարմիններ (օրինակ՝ Մարդու և ժողովուրդների իրավունքների պաշտպանության աֆրիկյան հանձնաժողովը, Սիջամերիկյան հանձնաժողովը, ԵԱՀԿ-ն և Եվրոպայի Խորհուրդը), մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային հաստատությունները, բանտերի վարչակազմը և ոստիկանական ծառայությունները:

ԽԿՄ-ն շարժիչ ուժ է հանդիսանում ՄԱԿ-ի Խոշտանգումների դեմ կոնվենցիայի ֆակուլտատիվ արձանագրության, Խոշտանգումների կանխարգելման եվրոպական կոնվենցիայի, Աֆրիկյան հանձնաժողովի՝ Աֆրիկայում խոշտանգումների կանխարգելման Ռոբբեն կղզու ղեկավար սկզբունքների, ինչպես նաև Հարավաֆրիկյան տարածաշրջանային ոստիկանությունների ղեկավարների համագործակցության կազմակերպության ոստիկանների վարվեցողության կանոնագրքի մշակման, ընդունման և կիրառման գործում:

ԽԿՄ-ն հանդիսանում է Խոշտանգումների դեմ պայքարող միջազգային հասարակական կազմակերպությունների կոալիցիայի (CINAT) անդամ: Այն ՄԱԿ-ում, Ամերիկյան պետությունների կազմակերպությունում, Աֆրիկյան հանձնաժողովում և Եվրոպայի խորհրդում ունի խորհրդակցական ձայնի իրավունք: ԽԿՄ-ն Շվեյցարիայի իշխանությունների կողմից ճանաչված է որպես շահույթ չհետապնդող միություն:

Հասցեն՝ P.O.Box 2267, CH 1211 Geneva 2, Switzerland

Հեռ. + 41 22 919 2170, Ֆաքս. + 41 22 919 2180

apt@apt.ch www.apt.ch

Այս հրատարակությունն անհնար կլիներ առանց մեր հովանավորների առատաձեռն օժանդակության: Շնորհակալություն ենք հայտնում հատկապես նրանց, ովքեր ֆինանսապես աջակցեցին մեր գործին (Դ-անիայի, Նիդերլանդների, Նորվեգիայի, Շվեդիայի արտգործնախարարություններին և Չարգացման ու համագործակցության շվեյցարական գործակալությանը), ինչպես նաև նրանց, ովքեր իրենց ավանդն են ներդրել այս գործում, մասնավորապես՝ Ժնև քաղաքին, Ֆինլանդիայի արտգործնախարարությանը, Օուք հիմնադրամին և ԵԱՀԿ Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակին (այսուհետ՝ ԵԱՀԿ ԺՀՄԻԳ):

**Ազատագրկման վայրերի
վերահսկողություն.

գործնական
ձեռնարկ**

© Geneva, April 2004
ISBN 2-940337-05-5
Imp. Abrax F-21300 Chenôve

ԵՐԱՆՏԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Առաջին հերթին ԽԿՄ-ն շնորհակալություն է հայտնում ԵԱՀԿ ԺՀՄԻԳ-ին, որը մեզ թույլ տվեց հրատարակել այս ձեռնարկը՝ որպես մեր նախորդ՝ «Ազատագրված վայրերի վերահսկողություն. Գործնական ձեռնարկ ՀԿ-ների համար» (ԺՆԼ, 2002թ. դեկտեմբեր) ձեռնարկի արդիական տարբերակ: Շնորհակալություն ենք հայտնում նախորդ ձեռնարկի հեղինակ տիկին Աննետ Կորբազին:

Նոր ձեռնարկը քննարկվել է 2003թ. հոկտեմբերի 20-ին՝ ԺՆԼում տեղի ունեցած փորձագետների հանդիպման ժամանակ, և մենք ցանկանում ենք շնորհակալություն հայտնել հանդիպմանը մասնակցող հետևյալ փորձագետներին. պարոն Պոլ Ինգլիշին (Միջազգային բանտային բարեփոխումներ), Միացյալ Թագավորության բանտերի վերահսկողության անկախ խորհրդի անդամ և Միջազգային ներում կազմակերպության հետազոտող տիկին Մերի Մըրֆին, պարոն Անդրե Պիկոյին, որը ներկայացնում էր Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտեն (ԿԽՄԿ), պարոն Ժան-Պիեռ Ռեստելլինին՝ Խոշտանգումների կանխարգելման եվրոպական կոմիտեի անդամ (ԽԿԿ), Ուգանդայի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի նախագահ տիկին Մարգարետ Սեկագիային և Մարդու իրավունքների միջազգային ծառայության (ՄԻՄԾ) Մարդու իրավունքների կողմնակիցների գրասենյակը ներկայացնող պարոն Մորրիս Տիդբալլ-Բինգին: Ծրագրի վերաբերյալ նրանց գործնական և արդյունավետ մեկնաբանությունները կարևոր ներդրում էին այս ձեռնարկի վերջնական տարբերակի ստեղծման գործում:

ԽԿՄ-ն ցանկանում է շնորհակալություն հայտնել նաև հետևյալ անձանց և հաստատություններին՝ ”Instituto de estudios comparados en ciencias penales y sociales” de Argentina, ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների պաշտպանության գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի (ՄԱԿ ՄԻՊԳ-ՀԳ) Կոլումբիայի մասնաճյուղի ներկայացուցիչ տիկին Մարիա Նոել Ռոդրիգեսին և Բանտային հետազոտությունների միջազգային կենտրոնի տնօրեն դոկտոր Էնդրյու Քոյլին: Տիկին Մերի Մըրֆին հիանալի կատարեց գրքի վերջնական տարբերակի շտկումը և սրբագրումը: Շնորհակալության է արժանի նաև խոշտանգումների գծով ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցող պարոն Թեո Վան Բովենը, որ համաձայնեց այս հրատարակության համար նախաբան գրել:

Վերջապես այս ձեռնարկը լույս չէր կարող տեսնել առանց մեր հովանավորների առատաձեռն ֆինանսական աջակցության:

ԽՄԲԱԳՐԻ

ԿՈՂՄԻՑ

Քսանհինգ տարի շարունակ ԽԿՄ-ն պաշտպանում է մի պարզ, բայց ազնիվ գաղափար, որն առաջադրել է միության հիմնադիր Ժան-Ժակ Գոտյենն. այն է՝ այցելել վայրեր, որտեղ գտնվում են ազատությունից զրկված մարդիկ, քանի որ դա հանդիսանում է խոշտանգումների և դաժան վերաբերմունքի կանխման առավել արդյունավետ ուղիներից մեկը: ԽԿՄ-ն շարունակում է առաջ տանել այս գաղափարը միջազգային և ազգային մակարդակներով:

ԽԿՄ-ն ակտիվորեն ներգրավված է միջազգային փաստաթղթերի մշակմանը՝ ազատագրկման վայրեր կատարած այցելությունների հիման վրա: Կազմակերպության ակունքները գնում են դեպի Խոշտանգումների կանխման եվրոպական կոնվենցիա (1987), ինչպես նաև 2002թ. դեկտեմբերի 18-ին ՄԱԿ-ի Խոշտանգումների դեմ կոնվենցիայի ֆակուլտատիվ արձանագրություն (OPCAT, այսուհետ՝ ԽԳԿՖԱ): ԽԳԿՖԱ-ը նորամուծություն է, քանի որ այն հիմնվում է միջազգային մարմինների լրացուցիչ կանխարգելիչ այցելությունների և «մեկ կամ մի քանի ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմների» վրա, որոնք մասնակից պետությունները պետք է հիմնեն արձանագրության վավերացումից հետո:

Այս երկակի մոտեցումն արտացոլում է ԽԿՄ-ի էությունը, որը տարիներ շարունակ խրախուսում է ազատագրկման վայրերի մոնիթորինգն ազգային մակարդակի վրա: Դա հաշվի առնելով՝ ԽԿՄ-ն ԺՀՄԻԳ-ի հետ համատեղ 2000թ. մշակել էր մի հրապարակում՝ «Տեղական ՀԿ-ների կողմից ազատագրկման վայրերի մոնիթորինգի խրախուսումը» խորագրով: Արդյունքում ծնվեց նախագծի համատեղ հրատարակությանը, որը կոչվում էր «Ազատագրկման վայրերի վերահսկողություն. գործնական ձեռնարկ ՀԿ-ների համար», որը 2002թ. դեկտեմբերին լույս տեսավ անգլերեն լեզվով, իսկ 2003 թվականին՝ ռուսերեն: Այս ձեռնարկի հեղինակն էր ԽԿՄ-ի խորհրդատու Աննետ Կորբազը, որը Կարմիր Խաչի Միջազգային Կոմիտեի (ICRC, այսուհետ՝ ԿԽՄԿ) հետ ազատագրկման վայրերի այցելության ավելի քան տասը տարվա փորձ ունի (ԿԽՄԿ / ICRC):

Մեր նոր ձեռնարկը նախորդի համեմատ լրամշակվել է՝ ԽԳԿՖԱ-ի կողմից ընդունված նոր տարրերն ընդգրկելու և տեղական մակարդակով ազատագրկման վայրեր այցելություն կատարող անձանց կամ մարմինների շրջանակն ընդլայնելու նպատակով: Ձեռնարկը կտպագրվի անգլերեն, ֆրանսերեն, պորտուգալերեն, իսպաներեն և, հավանաբար, ռուսե-

րեն: Հույս ունենք, որ ձեռնարկը կօգնի ազատագրկման վայրերի մոնիթորինգ իրականացնողներին թե՛ այցելության նախապատրաստման ու իրականացման և թե՛ հետագա մոնիթորինգի ընթացքում, ինչը կնպաստի ողջ աշխարհում ազատագրկման վայրերում ազատագրկվածներին պահելու պայմանների բարելավմանը և խոշտանգումների ու դաժան վերաբերմունքի կանխարգելմանը:

2004թ. Փետրվար, Ժնև

Էսթեր Շաուֆելբերգեր
*ԽԿՄ-ի Այցելությունների
ծրագրի ղեկավար*

Բարբարա Բերնեթ
*ԽԿՄ-ի Եվրոպական
ծրագրի ղեկավար*

ՆԱԽԱԲԱՆ

Ազատագրված անձանց խոշտանգումը կամ նրանց հանդեպ դաժան վերաբերմունքը սովորաբար տեղի է ունենում այն ազատագրված վայրերում, որոնք անհասանելի են հասարակական մոնիթորինգի համար: Հասարակության անմատչելիությունն իդեալական պայման է խոշտանգումների կիրառելու և անպատժելի մնալու համար: Որպես ՄԱԿ-ի խոշտանգումների հարցերով հատուկ զեկուցող, ես, ինչպես իմ նախորդ երկու զեկուցողները, պնդում եմ, որ մասնագիտական անկախ մարմնի մոնիթորինգը հանդիսանում է խոշտանգումների և դաժան վերաբերմունքի դեմ պայքարելու առավել արդյունավետ ձևերից մեկը: Սակայն վերահսկողություն իրականացնող մարմինները պետք է լինեն բավականաչափ հմուտ և պատրաստված՝ շատ բարդ խնդիրների հետ հաճախ ծանր պայմաններում գործ ունենալու համար: Ավելին, նրանք պետք է ունենան հանձնարարություններ տալու լիազորություն, որոնք լուրջ կընդունվեն և որոնցով կառաջնորդվեն ազատագրվածների հանդեպ վերաբերմունքի բնագավառում դրական փոփոխություններ կատարելու ընթացքում:

Ես ողջունում եմ ԽԿՄ ստեղծած ձեռնարկը, քանի որ այն գործիք է հանդիսանում նրանց համար, ովքեր որոշել են այցելել ազատագրված վայրեր՝ խոշտանգումները և դաժան վերաբերմունքը կանխելու նպատակով: Ձեռնարկը խորհրդատվություն է տրամադրում այն մասին, թե ինչպես է պետք վերահսկել գործողությունները, որոնք բարձրացնում են արդյունավետությունը և ուշադրություն հրավիրում հատուկ մոտեցում պահանջող այնպիսի խնդիրների վրա՝ ինչպիսիք են բժշկական ծառայությունը կամ պաշտպանության միջոցները: Բացի այդ, ձեռնարկը մատչելի պարզաբանումներ է տալիս մոնիթորինգի մեխանիզմների տարբեր ձևերի և դրանց համալիր բնույթի վերաբերյալ:

Ձեռնարկը նաև արդիական է, քանի որ այն նախորդել է վերջերս ընդունված ՄԱԿ-ի խոշտանգումների դեմ կոնվենցիայի ֆակուլտատիվ արձանագրության վավերացմանը: Արձանագրությամբ նախատեսված կանխարգելիչ, հատկապես՝ տեղական մարմիններն այս ձեռնարկը շատ կարևոր տեղեկագիրք կհամարեն: Ես անկեղծորեն հուսով եմ, որ այս ձեռնարկը կնպաստի շատ պետությունների՝ ստորագրելու և վավերացնելու արձանագրությունը: Այս կարևոր, նոր միջազգային նախաձեռնությունը խոստանում է գործնական ազդեցություն ունենալ կալանավորված անձանց խոշտանգումներից և դաժան վերաբերմունքից զերծ պահելու գործում:

2004թ. մարտի 8

Պրոֆեսոր Թեո Վան Բովեն

Խոշտանգումների գծով ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցող

**ԳՈՐԾԱԾՎԱԾ
ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐԸ**

ՄԺԻՊԱԽ	Մարդու և ժողովուրդների իրավունքների պաշտպանության աֆրիկյան խարտիա
ԽԿՄ	Խոշտանգումների կանխարգելման միություն
ՁԿԱՊԱԺ	Որևէ ձևով ձերբակալված կամ կալանավորված անձանց պաշտպանության սկզբունքների ժողովածու
ԿՎՀՍ	Կալանավորվածների հանդեպ վերաբերմունքի հիմնական սկզբունքներ
ԿԽԴ	Կոմիտե խոշտանգումների դեմ
ԽԿԵԿ	Խոշտանգումների կանխարգելման եվրոպական կոմիտե
ԽԿԵԿ	Խոշտանգումների կանխարգելման եվրոպական կոնվենցիա
ԵԲԿ	Եվրոպական բանտային կանոններ
ՔՔԻԴ	ՄԱԿ-ի միջազգային պայմանագիր Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի դաշնագիր
ԽԿՊՄԿ	Խոշտանգումների կանխման և պատժման միջամերիկյան կոնվենցիա
ԿԽՍԿ	Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտե
ՀԿ	Հասարակական կազմակերպություն
ԺՀՄԻԳ	ԵԱՀԿ Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակ
ՄԻԳՀԳ	ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակ
ԽԴԿՖԱ	ՄԱԿ-ի Խոշտանգումների դեմ կոնվենցիայի ֆակուլտատիվ արձանագրություն
ԵԱՀԿ	Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն
ՄԱԿ	Միացյալ ազգերի կազմակերպություն
ՄԱԿԽԴԿ	ՄԱԿ-ի Խոշտանգումների դեմ կոնվենցիա

Միայն չորրորդ գլխի ստանդարտներին վերաբերող բաժնում գործածվող հապավումները ներկայացված են այդ գլխի սկզբում:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Երախտագիտություն.....	5
Խմբագրի կողմից	6
Նախաբան.....	8
Գործածված հասկալումներ	9
Բովանդակություն	10
Ներածություն.....	14
Մաս առաջին: Ազատագրկման վայրերի մոնիթորինգի համատեքստ.....	19
1. Ազատությունից զրկված անձանց պաշտպանություն.....	20
1.1. Բանտարկություն.....	20
1.2. Ազատագրկված անձանց պաշտպանություն.....	21
2. Ազատագրկման վայրերի մոնիթորինգայցելությունների միջոցով	22
2.1. Ի՞նչ է ենթադրվում ազատագրկման վայրեր ասելով.....	22
2.2. Մոնիթորինգի կարևորությունը.....	23
2.3. Ազատագրկման վայրեր այցելությունը՝ մոնիթորինգի իրականացման հիմնական գործիք.....	24
3. Ազատագրկման վայրերի մոնիթորինգի հիմնական սկզբունքները.....	25
Մաս երկրորդ: Ազատագրկման պայմանների մոնիթորինգ իրականացնող մարմինները.....	30
1. Այցելություն ազգային մակարդակի վրա.....	31
1.1. Ներքին տեսչական ստուգումներ	32
1.2. Դատական տեսչական ստուգումներ	32
1.3. Անկախ արտաքին մոնիթորինգ	32
2. Այցելության մեխանիզմներ միջազգային և տարածաշրջանային մակարդակներում	34
3. Խոշտանգումների դեմ կոնվենցիայի ոչ պարտադիր արձանագրություն	39
3.1. ԽԴԿ-ի ենթակոմիտե	39
3.2. ԽԴԿՈԱ-ի ներքո գործող ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմներ	40
3.2.1. Ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմների հիմնում կամ նշանակում.....	41

- 3.2.2. Ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմների ձևերը.....42
- 3.2.3. Ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմների մանդատը.....42
- 3.2.4. Ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմներին տրամադրվող երաշխիքները 43
- 3.2.5. Մուտքն ազատագրկման վայրեր 46
- 3.3. Լրացուցիչ արձանագրության ներքո կատարվող այցերի կատարման ստուգում 47
- 3.3.1. Չեկուցում և հանձնարարություն..... 47
- 3.3.2. Լրացուցիչ կանխարգելիչ գործունեություն..... 47
- 3.3.3. Ուղղակի շփում ենթակումիտեի հետ 48
- 4. Այցելություն կատարող տարբեր մեխանիզմների միջև համագործակցությունը 48
- 4.1. Այցելություն կատարող տեղական մարմինների գործունեությունների համակարգումը 49
- 4.2. Այցելություն կատարող ազգային և միջազգային մարմինների գործունեությունների համակարգումը..... 49
- 4.3. Այցելություն կատարող միջազգային մարմինների միջև համագործակցություն 51

Մաս երրորդ: Ինչպե՞ս մոնիթորինգի ենթարկել

- կալանավայրերը..... 54**
- 1. Մոնիթորինգի կառուցվածքը..... 55
- 2. Մոնիթորինգի ծրագրի ձեռնարկումը 59
- 2.1. Այցելությունների ձեռնարկումը..... 59
- 2.2. Այցելության վայրի ընտրություն 59
- 2.3. Այցերի տևողությունը 60
- 2.4. Այցերի հաճախականությունը..... 61
- 2.5. Այցելություն կատարող թիմը..... 62
- 2.5.1. Կազմը 62
- 2.5.2. Անդամների թիվը 63
- 2.5.3. Ուսուցումը 63
- 3. Այցելության նախապատրաստություն 64
- 3.1. Նախապատրաստական աշխատանք 64
- 3.2. Այցելության նպատակների որոշում 65
- 4. Բուն այցը 66
- 4.1. Նախնական զրույց կալանավայրի ղեկավարի հետ 66
- 4.2. Մատյանների և այլ փաստաթղթերի ուսումնասիրություն 67
- 4.3. Այցելություններ բանտարկյալների համար նախատեսված շինություններ 69

4.4.	Ազատագրված անձանց հետ անհատական հարցազրույցներ.....	70
4.4.1.	Ընդհանուր քննարկում.....	70
4.4.2.	Խմբային զրույց.....	71
4.4.3.	Անհատական զրույցներ.....	72
4.4.4.	Ջրույցներ ազատագրված անձանց համար պատասխանատու անձնակազմի հետ.....	74
4.5.	Բանտի տնօրենի հետ ամպուպիչ զրույց.....	74
5.	Այցելության արդյունքների ստուգում.....	75
5.1.	Այցելության արդյունքների մջջագային ստուգում.....	75
5.2.	Բանտարկության պայմանների մոնիթորինգի վերաբերյալ զեկույցի կազմում.....	76
5.2.1.	Այցելության վերաբերյալ զեկույցների կազմում.....	77
5.2.2.	Համընդհանուր զեկույցի կազմում.....	79
5.2.3.	Համընդհանուր զեկույցի տարածում.....	80
5.3.	Հանձնարարականների կատարման ստուգում.....	80
5.4.	Հետագա գործողություններ մոնիթորինգի գործընթացից դուրս.....	81

Մաս չորրորդ: Ստուգման ենթակա բանտարկության

	պայմաններ.....	84
	Բանտարկյալների հանդեպ վերաբերմունք.....	88
	Խոշտանգումներ և դաժան վերաբերմունք.....	88
	Սեկուսացում.....	95
	Սեկուսացման միջոցներ.....	97
	Ուժի գործադրում.....	100
	Պաշտպանության միջոցառումներ.....	104
	Պաշտպանության մջոցներ.....	104
	Տեսչական ստուգում.....	108
	Կարգապահական ընթացակարգեր.....	109
	Բողոքներ ներկայացնելու ընթացակարգը.....	112
	Բանտարկյալների դասակարգում ըստ խմբերի.....	115
	Նյութական պայմաններ.....	120
	Սնունդ.....	121
	Լուսավորություն և օդափոխություն.....	123
	Սանիտարական հնարավորություններ.....	125
	Անձնական հիգիենա.....	126
	Հագուստ և անկողնային պարագաներ.....	128
	Գերբնակեցում և շենքային պայմաններ.....	130
	Ռեժիմ և միջոցառումներ.....	136

Շփումներ արտաքին աշխարհի հետ.....	140
Կրթություն	144
Մարմնամարզություն մաքուր օդում	148
Հանգիստ և մշակութային մջջոցառումներ.....	150
Կրոն	152
Աշխատանք.....	154
Բժշկական ծառայություն	159
Բժշկական խնամքի մատչելիություն	160
Բժշկական անձնակազմ	163
Հատուկ բուժօգնություն կանանց և երեխաների համար...	166
Հատուկ բուժօգնություն հոգեկան հիվանդ բանտարկյալների համար	168
Անձնակազմ.....	171
Ընդհանուր հարցեր	172
Անձնակազմի ուսուցում	176
Ոստիկանական ծերբակալություն	179
Հիմնական երաշխիքներ.....	180
Գրանցում	183
Հարցաքննություն	184
Տեղեկատվություն	187
Նյութական դրություն.....	188
Հավելվածներ	191
Հավելված 1. Վերահսկիչ ցուցակ	192
Հավելված 2. Ներքին այցելության գրանցման օրինակ	197
Հավելված 3. Խոշտանգումների և այլ դաժան անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի տեսակների դեր կոնվերնցիայի կամընտիր արձանագրություն	199
Հավելված 4. Համապատասխան չափանիշների ցանկ.....	218
Հավելված 5. Լրացուցիչ գրականություն	224
Հավելված 6. Օգտակար հասցեներ	226

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հատուկ զեկուցողը պնդում է, որ ազատագրկման բնույթի վերաբերյալ միջազգային հանրության մտեցումները անհրաժեշտ է կտրուկ փոխել: Առնվազն մեկ դար շարունակ ձևավորված է ապացույցներ չպահանջող այն հիմնական համոզմունքը, որ բանտերը, ոստիկանատները և նման այլ հաստատությունները փակ և գաղտնի վայրեր են, որտեղ գործողությունները կատարվում են հասարակության աչքից հեռու: Այն, ինչի կարիքը ներկայումս կա, անթափանցությունը թափանցիկությանը փոխարինելն է: Ենթադրությունները ստուգելու համար անհրաժեշտ է մուտք գործել ազատագրկման վայրեր:

Մլր Նայջլ Ռոլլի

Խոշտանգումների գծով ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցող, 2001թ. հունիսի 3, A/56/156, §35

Ինչի՞ համար է անհրաժեշտ ազատագրկման վայրերի մոնիթորինգը

Թափանցիկությունը և հանրային կառավարման մարմինների կողմից անկախ վերահսկողությունը հանդիսանում են ժողովրդավարության և օրենքի գերակայության սկզբունքների վրա հիմնված ցանկացած համակարգի բաղկացուցիչ տարր: Սա հատկապես ճշմարիտ է այն ժամանակ, երբ վերահսկողության է ենթարկվում իշխանությունների՝ մարդկանց ազատությունից զրկելու իրավասությունը: Ազատագրկման վայրերում գտնվող մարդկանց հանդեպ կիրառվող վերաբերմունքի և պայմանների մոնիթորինգն անսպասելի և ծրագրավորված այցերի միջոցով՝ խոշտանգումների և դաժան վերաբերմունքի կանխարգելման առավել արդյունավետ միջոցներից մեկն է:

Վերջին մի քանի տարվա ընթացքում ազատագրկման վայրերի արտաքին ու ներքին մոնիթորինգի գաղափարը ակնհայտորեն առաջադիմել է: Լայնորեն ընդունված է, որ ազատագրկման վայրերում խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի դեմ պայքարելու լավագույն պայմաններն են՝ ազատագրկման վայրի առավելագույն թափանցիկությունը և հասարակությունում հեղինակություն վայելող անձանց կանոնավոր մուտքն ազատագրկման վայրերով: Այս դրական փոփոխությունն ամրագրվել է 2002թ. դեկտեմբերի 18-ի ՄԱԿ-ի Խոշտանգումների դեմ կոնվենցիայի ֆա-

կուլտատիվ արձանագրությունում, որի նպատակն է «միջազգային և ազգային անկախ մարմինների կողմից կանոնավոր ստուգումների համակարգի ձևավորումն ազատագրկման վայրերում, որտեղ մարդիկ գրկված են իրենց ազատությունից»՝ խոշտանգումները և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի տեսակները կամ պատիժները կանխելու նպատակով»:

Ըստ ԽՂԿՖԱ-ի, խոշտանգումների կանխման հիմնական պարտավորության կողմը տեղական մարմիններն են, քանի որ մասնակից պետությունները պետք է «հիմնադրեն, նշանակեն կամ պահպանեն մեկ կամ մի քանի ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմներ»: Պետք է հիմնադրել նոր մեխանիզմներ, կամ հին մեխանիզմները պետք է համապատասխանեցվեն ԽՂԿՖԱ-ի չափորոշիչներին: Սրանից չի բխում, որ տեղական մակարդակով մոնիթորինգի այլ ձևերը բացառվում են: Այս ենթատեքստում ներկայիս կիրառական ձեռնարկը նպատակ ունի ծառայել որպես օգտակար գործիք ազգային մակարդակով գործող մոնիթորինգի խմբերի կամ մարմինների կողմից կատարվող կանխարգելիչ արդյունավետ այցերը խթանելու համար:

Գիրքը կիրառողները

Սույն ձեռնարկը նախատեսված է ցանկացած անձի կամ մարմնի համար, ով կորոշի տեղական մակարդակով այցելություններ կատարել ազատագրկման վայրեր: Ինչպես նշվել էր վերը, գրքի առաջնային կիրառողները կլինեն ԽՂԿՖԱ-ի ներքո որպես «ազգային կանխարգելիչ գործող մեխանիզմներ» հիմնադրված կամ նշանակված մեխանիզմների ներկայացուցիչները:

Ինչևիցե, այս ձեռնարկի կիրառումը չի սահմանափակվում այդ մարմիններով, այլ ունի ավելի լայն կիրառություն որպես մի միջոց այլ մարդկանց կամ հաստատությունների համար, որոնք ձեռնամուխ են եղել իրենց երկրում մարդու իրավունքները մոնիթորինգի ենթարկելու գործին: Ձեռնարկը հասցեագրվում է այն մարմիններին, որոնք իրենց կարգավիճակով կամ հատուկ համաձայնության շնորհիվ արդեն իսկ մուտք ունեն դեպի ազատագրկման վայրեր: Առավել ևս, որ ազատագրկման վայրեր մուտք ստանալու հարցն այստեղ շոշափված չէ¹:

Տեղական մեխանիզմներից բացի այս ձեռնարկը կարող է օգտակար լինել նաև այն մարմինների համար, որոնք հետաքրքրված են ազա-

¹ Այդ հարցը շոշափված է ԽԿՄ-ի/ՄԻԲԿԳ-ի «Ազատագրկման վայրերի մոնիթորինգի գործնական ձեռնարկ ՀԿ-ների համար» գրքի երկրորդ մասում, ԺՆՆ, 2002թ. դեկտեմբեր, էջ 36-39:

տագրկման վայրերի խնդիրներով: Այդ կազմակերպություններն են՝ հասարակական կազմակերպությունները, միջազգային և տարածաշրջանային կազմակերպությունները և դրանց տարածքային գրասենյակները:

Վերջապես, մեր նպատակն այն է, որ մեր ձեռնարկում զետեղված տեղեկատվությունն օգտակար կլինի նաև ազատագրկման վայրերի վարչակազմի համար, քանի որ հենց նրանք են համագործակցում մոնիթորինգ իրականացնող մարմինների հետ:

Ձեռնարկի նպատակները

Այս ձեռնարկի ընդհանուր նպատակը տեղական մակարդակով արդյունավետ այցելություններ կատարող նորաստեղծ կամ գոյություն ունեցող մարմիններին աջակցելն է՝ նրանց արհեստավարժությանը և խոշտանգումների կանխման ու կալանավորման պայմանների բարելավմանը նպաստելու ճանապարհով:

Ձեռնարկի հատուկ նպատակները

- Տարբեր ուղիներով հստակ խորհրդատվություն և հանձնարարականներ տրամադրել այցելի մեթոդաբանության վերաբերյալ (նախապատրաստում, իրականացում և հետագա քայլեր),
- Կատարելագործել համագործակցությունը այցելություններ կատարող տարբեր տեղական, ինչպես նաև ազգային և միջազգային մարմինների միջև,
- Գործնական, թեմատիկ տեղեկատվություն տրամադրել ազատագրկման վայրի մոնիթորինգի տարբեր միջազգային ստանդարտների մասին,
- Տեղեկատվություն տրամադրել ԽԳԿՖԱ-ի բովանդակության վերաբերյալ, որն առաջին անգամ միջազգային պայմանագրի մակարդակով հստակ սահմանում է «ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմների» անկախության և արդյունավետ գործունեության չափանիշները և երաշխիքները,
- Վերը նշված կանոնները կատարելու ընթացքում աջակցել ԽԳԿՖԱ-ի սկզբունքներին հակասող մեխանիզմների վերացմանը:

Այս ձեռնարկը ստեղծված չէ այս կամ այն մեխանիզմի, այս կամ այն տարածաշրջանի կամ երկրի համար: Այն նախատեսված է լայն միջազգային հանրության համար:

Ձեռնարկի շրջանակները

Այս ձեռնարկը կարող է կիրառվել ցանկացած ազատագրկման վայրի մոնիթորինգի ժամանակ: Գործնականում այն կենտրոնացվում է բանտերի, և ավելի նվազ չափով՝ ոստիկանատների վրա: Չնայած որոշ վայրեր,

ինչպիսիք են հոգեբուժական հաստատությունները, անչափահասների կամ օտարերկրացիների համար նախատեսված կալանավայրերը, առանձնակի մոտեցում են պահանջում, գրքում արտացոլված ընդհանուր դրույթները կիրառելի են և այդ դեպքերի համար:

Բանտարկյալների խոցելի խմբերին, ինչպիսիք են՝ կանայք, երեխաները, փոքրամասնությունները և օտարերկրացիները, գրքում առանձին գլուխ չի տրամադրվել, սակայն ձեռնարկի տարբեր գլուխներ մասամբ անդրադառնում են նրանց խնդիրներին:

Ձեռնարկի կառուցվածքը հետևյալն է: Առաջին մասը պարունակում է ազատագրկման վայրերի մոնիթորինգի կարևորության մասին ընդհանուր ներածություն: Երկրորդ մասը համառոտ նկարագրում է գոյություն ունեցող միջազգային և տեղական մեխանիզմները, ինչպես նաև հատուկ նշում է կատարում ԽԴԿՖԱ-ով սահմանված տեղական կանխարգելիչ մեխանիզմների մասին: Երրորդ մասն ունի առավել կիրառական բնույթ և բացատրություն է, թե ինչպես պետք է իրականացնել այցը՝ նախապատրաստությունից մինչև այցի կատարման ստուգում: Վերջին մասը կետ առ կետ շարադրում է ազատագրկման այն ասպեկտները, որոնց պետք է ուշադրություն դարձվի այցի ընթացքում, և մեկնաբանում է միջազգային չափանիշների համապատասխան դրույթները:

Կարևոր տերմինների բացատրություն

Ազատագրկման վայրերի մոնիթորինգ

Ազատագրկման վայրերի մոնիթորինգ՝ նշանակում է ազատագրկման բոլոր ասպեկտների արտահերթ կամ կանոնավոր քննության գործընթաց: Քննությունը կարող է ներառել կալանավորվածների բոլոր կամ որոշ կատեգորիաները (տես՝ ստորև), որոնք պահվում են մեկ կամ մի քանի ազատագրկման վայրերում (տես՝ ստորև):

Մոնիթորինգը ներառում է քննության արդյունքների մասին տեղական մակարդակով ազատագրկված անձանց պաշտպանությամբ զբաղվող մարմիններին և այլոց բանավոր կամ գրավոր տեղեկություններ և հանձնարարականներ տալով: Այն ներառում է նաև իշխանություններին տրված հանձնարարականների կատարման ընթացքի ստուգումը:

Բանտարկյալ

«Բանտարկյալ» տերմինը տարբեր երկրներում և նույնիսկ տարբեր միջազգային փաստաթղթերում օգտագործվում է տարբեր իմաստներով: Այս տերմինը երբեմն վերաբերում է միայն մինչդատական փուլում կամ վարչական կալանքի տակ գտնվող անձանց՝ չընդգրկելով դատապարտյալներին: Սույն ձեռնարկում «բանտարկյալ» տերմինն օգտագործվում է առավելագույնս լայն իմաստով, որպեսզի վերաբերվի անձնական ազա-

տուրքունից զրկված ցանկացած անձի՝ ձերբակալման, վարչական կալանքի, մինչդրատական կալանքի կամ դատապարտված և ազատագրված վայրում պատիժ կրող անձանց (տես՝ ստորև):

Ազատագրված վայր

Այստեղ «ազատագրված վայր» տերմինը ևս գործածվում է բառի լայն իմաստով: Այն ներառում է ցանկացած վայր, որտեղ անձը զրկված է իր ազատությունից. բանտերը, ոստիկանատները, օտարերկրացիների համար նախատեսված մեկուսարանները, անօթևաններին պահելու կենտրոնները, անչափահասների կալանքի կենտրոնները, սոցիալական խնամքի կենտրոնները, հոգեբուժական հաստատությունները, զինվորական կալանատները կամ այլ վայրեր, որտեղ մարդիկ կարող են զրկված լինել իրենց ազատությունից:

Այցելություն կատարող տեղական մարմիններ

Այս տերմինը վերաբերում է տեղական մակարդակով (ազգային, տեղական, համայնքային) գործող բոլոր կազմակերպություններին, որոնց միջոցով տարբեր անկախ մարմիններ (մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային հաստատություններ, մարդու իրավունքների պաշտպանության գրասենյակներ, այցելություն կատարող հատուկ մարմիններ, տեղական ՀԿ-ները, քաղաքացիական կոմիտեներ կամ այլ հասարակական խմբեր) մոնիթորինգի են ենթարկում ազատագրված վայրերը:

Ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմ

Այս տերմինը հատկապես վերաբերում է մասնակից պետությունների կողմից ստեղծված մեխանիզմներին՝ որպես ԽԳԿՖԱ-ի ներքո գործող «ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմ»:

Այցելություն

«Այցելություն» տերմինն օգտագործվում է բառի լայն իմաստով և դրա տակ հասկացվում է ոչ միայն բուն այցելությունն ազատագրված վայր, այլև այցի նախապատրաստումը և դրա անցկացման ընթացքի ստուգումը: Այն ներառում է ընդհանուր բնույթի այցելություններն ազատագրված վայր, ինչպես նաև նպատակային այցելությունը որոշակի կալանավորներին կամ որոշակի խնդրի, թեմայի կամ միջադեպի կապակցությամբ:

ՄԱՍ ԱՌԱՋԻՆ

**Ազատագրկման
վայրերի
մոնիթորինգի
համատեքստը**

1. ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՁՐԿՎԱԾ ԱՆՁԱՆՑ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1.1. Բանտարկություն

Ազատության և ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը մարդու հիմնարար իրավունքներից է: Այդուհանդերձ, այն բացարձակ չէ: Պետությունները հնարավորություն ունեն ձերբակալության կամ կալանքի միջոցով մարդկանց գրկել ազատությունից, եթե պահպանվել են ազատությունից գրկելու պահանջները և օրենքով սահմանված բոլոր ընթացակարգերը: Կամայական ձերբակալումներն արգելվում են միջազգային օրենքով: Բանտարկություն՝ նշանակում է դատական, վարչական կամ այլ մարմնի որոշմամբ անձի տեղավորումը ընդհանուր կամ առանձին շինությունում, որն անձը չի կարող լքել իր ցանկությամբ:

Բանտարկության օրինակներ՝

- Ձերբակալություն,
- Կալանք նախքան մեղադրանքի առաջադրումը (ուստիկանական կալանք),
- Մեղադրանքի առաջադրումից հետո և դատական որոշման ընդունումից առաջ կիրառվող կալանավորում (մինչդատական կալանք),
- Ազատագրկում (ազատագրկման ձևով նշանակված պատժի կրում՝ դատավճռի կայացումից հետո),
- Վարչական կալանք,
- Անչափահասների կալանք,
- Հոգեբուժական ներկայում,
- Ջինվորական կալանք՝ որպես կարգապահական պատիժ:

Միջազգային չափանիշները պետություններին կոչ են անում սահմանափակել ազատագրկման կիրառումը: Մինչդատական կալանքը չպետք է կիրառվի պարբերաբար, այլ պետք է հանդիսանա «կատարված իրավախախտման քննության շահերից բխող ծայրահեղ միջոց՝ հասարակությանը և տուժողին պաշտպանելու նպատակով»²:

² 6-րդ հոդված: Գլխավոր Ասամբլեայի բանաձևով ընդունված Միացյալ Ազգերի Կազմակերպության ազատագրկման հետ կապ չունեցող միջոցների մասին նվազագույն ստանդարտ կանոններ (Տոկիոյի կանոններ) 14.10/110 Դեկտեմբեր 1990.

Չափանիշները խրախուսում են ազատագրկման հետ կապ չունեցող այլընտրանքային միջոցների կիրառումը, ինչպիսին, օրինակ, հանրային աշխատանքներն են:

Միջազգային չափանիշները պետություններին հորդորում են ձեռնպահ մնալ անչափահասների բանտարկությունից, ներառյալ՝ մինչդատական կալանքը: Ազատագրկման պատճառով անհատները կորցնում են իրենց տեղաշարժելու ազատությունը: Նրանք պետք է շարունակեն օգտվել մարդու այլ իրավունքներից: Մասնավորապես, նրանց հետ պետք է վարվել այնպես, որ չնվաստացվի նրանց մարդկային արժանապատվությունը:

1.2. Ազատագրկված անձանց պաշտպանություն

Ազատագրկված մարդիկ կանգնած են իրենց՝ մարդու իրավունքները խախտելու վտանգի առաջ: Նրանց անվտանգությունը և բարեկեցությունը կախված է ազատագրկման վայրի վարչակազմից, որոնք պետք է երաշխավորեն ազատագրկման այնպիսի պայմաններ, որոնք կապահովեն մարդու իրավունքները և արժանապատվությունը: Ազատագրկման վայրերի պայմանների մոնիթորինգը կազմում է **ազատագրկված անձանց պաշտպանության համակարգի** անքակտելի մասը:

Մոնիթորինգի համակարգի կարևոր տարրը անկախ մարմինների կողմից ազատագրկման վայրեր կանոնավոր և արտահերթ այցեր կատարելն է, որոնց կհաջորդեն ազատագրկման վայրի վարչակազմին ուղղված զեկույցները և հրահանգները և դրանց կատարման նկատմամբ համակարգված վերահսկողությունը: Յուրաքանչյուր երկիր, որը ձեռնամուխ է եղել ապահովելու մարդու այդ իրավունքները՝ պարտավոր է ունենալ կամ ստեղծել այդպիսի մի համակարգ:

Փորձը ցույց է տալիս, որ ազատագրկված անձանց պաշտպանություն ազգային արդյունավետ համակարգը պետք է ներառի հետևյալը՝

-
1. **ազգային իրավաբանական համակարգ**, որը կներառի միջազգային օրենքով նախատեսված չափանիշները, այսինքն՝ համապատասխան օրենքների և կանոնների ընդունում, որոնք կհանդիսանան պետական քաղաքականության և ուղենիշների մի համակարգ.
 2. այդ իրավական համակարգի արդյունավետ իրականացումն իրավաբանական պրակտիկայում և ազատագրկված անձանց պահելու պայմանների կազմակերպման գործում: Այն ներառում է՝
-

- իրավաբանական համակարգի կիրառման հարցում առկա հստակ արտահայտված և լայնորեն տարածված քաղաքական կամք.
- արհեստավարժ էթիկայի նորմերին համապատասխան պատրաստված մարդկային ռեսուրսներ.
- ֆինանսական և նյութական ռեսուրսներ:

3. **Մոնիթորինգի** արդյունավետ կիրառում իրավաբանական համակարգի ներքո.

- ներքին տեսչական ծառայություններ,
- դատավորների ու դատախազների կողմից իրականացվող դատական վերահսկողություն,
- փաստաբաններ և փաստաբանական միություններ,
- մարդու իրավունքների պաշտպանության և օմբուդսմենի ազգային հաստատություն,
- այցելություններ կատարող անկախ մարմիններ,
- հասարակական կազմակերպություններ,
- միջազգային մեխանիզմներ (ԿԽՄԿ, ԽԿԵԿ, ԿԽԳ-ի ՍԱԿ-ի ապագա ենթակոմիտե):

Ընդհանրապես մոնիթորինգի այս խմբերը թուցիկ դիտարկում են պետական մարմինների կողմից կատարված աշխատանքը: Միջոցները կարող են կիրառվել ինչպես գործնական, այնպես էլ՝ իրավական մակարդակներում: Հաջողված պրակտիկայի մասին կարելի է տեղեկացնել ուրիշներին:

2. ԱԶԱՏԱԶՐԿՄԱՆ ՎԱՅՐԵՐԻ ՄՈՆԻԹՈՐԻՆԳՆ ԳՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԻՋՈՑՈՎ

2.1. Ի՞նչ է ենթադրվում ազատագրկման վայրեր ասելով

Մոնիթորինգը նկարագրում է **կալանքի բոլոր ասպեկտների կանոնավոր քննության** կանոնավոր գործընթաց: Ջննությունը կարող է ներառել բանտարկյալների որոշակի կատեգորիաներ կամ բոլոր բանտարկյալներին՝ մեկ կամ մի քանի ազատագրկման վայրում:

Ազատագրկման բոլոր ասպեկտները փոխկապակցված են և պետք է դիտարկվեն համատեղ (տես՝ մաս չորրորդ).

- Իրավաբանական և վարչական միջոցները հիմնված են և գործում են ազատագրկման վայրերի ներսում՝ պաշտպանելով անձին և ապահովելով նրա կյանքի, ֆիզիկական և հոգեբանական ամբողջությունը,
- ազատագրկման ժամանակ կենցաղային պայմանները,
- ազատագրկման կարգը (գործունեություն, դրսի աշխարհի հետ շփում),
- բուժօգնության մատչելիություն,
- կալանավորվածների դեկավարում ազատագրկման վայրերի անձնակազմի կողմից, ինչպես նաև կալանավորվածների և անձնակազմի միջև հարաբերությունները:

Վերահսկողությունը ներառում է քննության արդյունքների մասին գրավոր կամ բանավոր ձևով ազատագրկման վայրերի վարչակազմին, ինչպես նաև ազգային և միջազգային մակարդակով ազատագրկված մարդկանց իրավունքները պաշտպանող անձանց և մամուլին իրազեկելը: Այն ներառում է նաև իշխանություններին ներկայացված հանձնարարականների կատարման ստուգումը:

2.2. Մոնիթորինգի կարևորությունը

Ազատագրկման վայրերի պայմանների մոնիթորինգը անհրաժեշտ է տարբեր նկատառումներից ելնելով՝

- Անձի ազատագրկումը պետության կողմից կատարվող լուրջ հարկադիր գործողություն է, որի ժամանակ առկա է մարդու իրավունքների խախտման ռիսկ,
- Չնայած ազատության կորստին, ազատագրկված անձը լիովին կախման մեջ է գտնվում կալանավայրի վարչակազմից և հանրային ծառայություններից, որոնք ապահովում են նրա պաշտպանությունը, իրավունքները և գոյության միջոցները,
- Ազատագրկված մարդկանց կողմից իրենց ճակատագրերը տնօրինելու հնարավորությունները սահմանափակ են, եթե ոչ բացակա,
- Ազատագրկման վայրերը փակ հաստատություններ են, և ազատագրկված անձինք հեռու են հասարակության աչքից:

Բոլոր ժամանակներում և ամենուրեք **ազատագրկված մարդիկ խոցելի են և կանգնած են դաժան վերաբերմունքի արժանանալու կամ նույնիսկ խոշտանգումների ենթարկվելու վտանգին**: Սա նշանակում է, որ պետք է թույլատրել ավելացնել նրանց պաշտպանության միջոցները՝ ազատագրկման պայմանների մոնիթորինգի միջոցով:

Պետք է նշել, որ վերահսկողության մեխանիզմները կազմում են ազատագրկված անձանց պաշտպանության հիմնական մասը, սակայն դա

քննվ չի նշանակում, որ ազատագրկման վայրերում առկա են լուրջ խնդիրներ կամ բացակայում է լայնատարած վատահոսությունը դեպի պաշտոնատար անձինք:

Ճիշտ կլիներ կալանավորվածի և կալանավորողի միջև գոյություն ունեցող էական բացի ուսումնասիրությունը թողնել արտաքին որևէ մարմնի, որն օժտված կլիներ այդ իրավունքի խախտման դեպքում միջամտելու իրավունքով:

Մարդու այս իրավունքները պաշտպանելու համար մոնիթորինգի մեխանիզմներն օգնում են նվազագույնի հասցնել դաժան վերաբերմունքի վտանգը և **կանոնակարգել ազատագրկված անձանց դեմ կիրառվող արտակարգ միջոցները**: Մարդու իրավունքների պաշտպանության մեխանիզմները ևս իրենց ավանդն ունեն ազատագրկման վայրերի թափանցիկության ավելացման և նրանց պատասխանատվության բարձրացման մեջ, այդպիսով աճում է ազատագրկման վայրերի ղեկավարման օրինականությունը և **այդ հաստատությունների հանդեպ հանրային վատահոսությունը**:

2.3. Ազատագրկման վայրեր այցելությունը՝ մոնիթորինգի իրականացման հիմնական գործիք

Ազատագրկման վայրերը մոնիթորինգի են ենթարկվում այցելությունների միջոցով³: Այդ այցելություններն ունեն գործառույթների լայն բազմազանություն՝

- **կանխարգելիչ գործառույթ**: Թեկուզ միայն պարզ փաստը, որ դրսից ինչ-որ մեկը կանոնավոր այցելում է ազատագրկման վայրեր, արդեն իսկ նպաստում է ազատագրկվածների պաշտպանությանը:
- **ուղղակի կանխարգելում**: Կատարված այցերը հնարավոր են դարձնում անհապաղ արձագանքել կալանավորվածների այն խնդիրներին, որոնց լուծումները չեն տրվել պատասխանատու աշխատողների կողմից,
- **Փաստաթղթեր**: Այցերի ժամանակ կարող են քննվել և գնահատվել կալանավորման ամենատարբեր խնդիրները. հավաքված տեղեկատվությունը հիմք է հանդիսանում եզրակացություններ ներկա-

³ Ազատագրկման վայրերից դուրս հավաքվող տեղեկատվությունը այնտեղ տիրող պայմանների մասին կարող է հանդիսանալ միջամտման հիմք այն դեպքերում՝ երբ այդ վայրերը հասանելի չեն: Ինչևիցե, այս միջամտությունների օրինականությունը և հիմնավորվածությունը կարող է ավելի հեշտ վիճարկվել, քան տեղում կատարված այցը:

յացնելու, տեղեկատվությունը փաստաթղթավորելու, ինչպես նաև կիրառված ուղղիչ միջոցների արդարացման համար: Այցերը ևս հնարավորություն են տալիս փաստաթղթավորել կալանավորման որոշակի ասպեկտները, որոնք առանձին ուսումնասիրության թեմա են,

- **կալանավորման վայրերի իշխանությունների հետ երկխոսության հիմք.** այցերը հնարավորություն են տալիս ուղղակի երկխոսություն ապահովել ազատագրկման վայրերի վարչակազմերի և պատասխանատու ծառայողների հետ: Այդ երկխոսությունը, եթե այն, իհարկե, հիմնված է փոխադարձ վստահության վրա, հանգեցնում է կառուցողական աշխատանքային հարաբերությունների զարգացման, որոնց ընթացքում կարող են առանձնացվել ծառայողների տեսակետներն իրենց աշխատանքային պայմանների և խնդիրների վերաբերյալ:

3. ԱԶԱՏԱԶՐԿՄԱՆ ՎԱՅՐԵՐԻ ՄՈՆԻԹՈՐԻՆԳԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԿՁԲՈՒՆՔՆԵՐԸ

Ազատագրկման վայրերի այցելությունների միջոցով մոնիթորինգը դժվար և նուրբ խնդիր է: Էթիկական և արհեստավարժության նկատառումներից ելնելով՝ այցը կատարողներին անհրաժեշտ է մտապահել և հարգել հետևյալ խնդիրները:

Հետևյալ սկզբունքները վերցված են Միացյալ Ազգերի Կազմակերպության Մարդու իրավունքների պաշտպանության մոնիթորինգի ուսուցանող ծրագրի 18 հիմնական սկզբունքներից⁴: Դրանք ընդունվել են ազատագրկման վայրերի մոնիթորինգի յուրահատկությունը նկատի ունենալու անհրաժեշտությունից ելնելով:

Անհրաժեշտ է զարգացնել կամավորների հավաքագրման ռազմավարությունը, աշխատանքային պրակտիկան և ուսուցումը, ինչն էլ կապաշտպանի այս հիմնարար հատկանիշները: Մանրագնին ուսումնասիրություններն ապացուցել են, որ այդ սկզբունքներն ամփոփված են մոնիթորինգի գործունեության մեջ:

⁴ Մաս չորրորդ (էջ 87-93) Մարդու իրավունքների պաշտպանության մոնիթորինգի արհեստավարժ ուսուցման ամսագիր N7, Մարդու իրավունքների պաշտպանության բարձրագույն հանձնակատարի գրասենյակ, Միացյալ Ազգերի Կազմակերպություն, Նյու-Յորք, Ժնև, 2001.

1. Վնաս չտալ

Կալանավորները հատկապես խոցելի են, և այցելուները միշտ պետք է նկատի ունենան դա և չկիրառեն այնպիսի գործողություններ կամ միջոցներ, որոնք կվտանգեն կալանավորված անձին կամ խմբին: Մասնավորապես, խոշտանգումների կամ դաժան վերաբերմունքի վերաբերյալ հայտարարություններ անելու ժամանակ միշտ պետք է նկատի ունենալ գաղտնիության սկզբունքը:

2. Կատարել ճիշտ դատողություն

Մոնիթորինգ իրականացնողները պետք է քաջատեղյակ լինեն այն չափանիշներին ու կանոններին, ինչի վերաբերյալ մոնիթորինգ են կատարում: Անկախ կանոնների քանակից, կիրառելիությունից ու ճշգրտությունից, կանոններն անկարող են փոխարինել ճիշտ դատողություն անելու մարդկային կարողությանը և առողջ բանականությանը: Մոնիթորինգ իրականացնողներն ամեն պարագայում պետք է ունենան և մարզեն ճիշտ դատողություն անելու ունակություն:

3. Հարգել կալանավայրի վարչակազմին և ծառայող անձնակազմին

Ծառայող անձնակազմի և ազատագրկման վայրեր այցելություն կատարող խմբի միջև գոնե նվազագույն փոխադարձ հարգանք չձևավորելու դեպքում կարող է վտանգվել ազատագրկման վայրերի գործունեությունը: Այցելություն կատարողները միշտ պետք է հարգեն վարչակազմի գործունեությանը և աշխատեն պարզել նրանց պաշտոնների դասակարգումը և նրանցից յուրաքանչյուրի պատասխանատվության աստիճանը, որպեսզի հնարավոր լինի ճիշտ մակարդակի վրա հասցեագրել առաջացած խնդիրը: Միշտ հնարավոր է հայտնաբերել անպատշաճ վարքագիծ դրսևորած որևէ ծառայող, սակայն հիմնական խնդիրներն առաջանում են ոչ թե անհատական մակարդակի վրա, այլ ազատագրկման համակարգի անլիարժեքության արդյունքում ընդհանրապես, ինչն էլ նպաստում է անընդունելի վարքագծին: Այցելություն կատարողները պետք է նաև հաշվի առնեն, որ ազատագրկման վայրում աշխատողներն իրականացնում են խիստ կարևոր աշխատանք, որը հաճախ սոցիալապես թերագնահատվում է, իսկ որոշ երկրներում՝ վատ է վարձատրվում:

4. Ազատագրկված անձանց նկատմամբ հարգանք

Ինչ էլ լինի ազատագրկման պատճառը՝ բանտարկյալներին պետք է վերաբերվել հարգանքով և բարեկիրթ: Այցելություն կատարողը պետք է ներկայանա բանտարկյալին:

5. Լինել վստահելի

Այցելություն կատարողները կալանավորներին և անձնակազմին պետք է հատուկ պարզաբանեն մոնիթորինգի նպատակները և սահմանափակումները և գործեն համապատասխանաբար: Նրանք չպետք է խոստանան կատարել մի բան, որն ի վիճակի չեն կատարել կամ կատարել մինչև վերջ:

6. Հարգել գաղտնիությունը

Անձնական հարցազրույցի ընթացքում ստացված տեղեկատվության գաղտնիությունը պահպանելը կարևոր է: Հայտարարություններ անելիս դիտորդները չպետք է հայտնեն կալանավորի անունն առանց նրա համաձայնության: Այցելություն կատարողները պետք է համոզված լինեն, որ կալանավորը լիովին հասկանում է իր կողմից կատարված քայլի դրական և հնարավոր բացասական կողմերը կամ հետևանքները: Այցելողները, բժիշկները թարգմանիչները պարտավոր են հարգել գաղտնիությունը:

7. Հարգել անվտանգությունը

Անվտանգությունը վերաբերում է այցելություն կատարողների անձնական պաշտպանությանը, կալանավորներին և նրանց հետ շփվողների, ինչպես նաև ազատագրկման վայրի անվտանգությանը:

Կարևոր է հարգել տվյալ վայրի ներքին կանոնները և վարչակազմից խնդրել համապատասխան թույլտվություն: Ազատագրկման վայրի վարչակազմերը հաճախ առաջ են քաշում անվտանգության նկատառումներ՝ խոչընդոտելու համար մուտքը դեպի որոշակի վայրեր կամ տեսակցությունը որոշակի բանտարկյալի հետ: Միանշանակ է, որ այցելողների պատասխանատվությանն է թողնված, թե որքանով են նրանք ցանկանում հետևել այդ խորհրդին:

Այցելողները պետք է ձեռնպահ մնան առանց իշխանությունների պատշաճ թույլտվության կալանավայրի տարածք բերել կամ դուրս բերել ցանկացած առարկա: Նրանք պետք է ներկայանան և կրեն հատուկ նշան կամ անձը հաստատող այլ միջոցներ:

Հաշվի առնելով կալանավորվածների անվտանգությունը, այցելություն կատարողները պետք է նկատի ունենան, թե ինչպես է պետք օգտագործել տեղեկատվությունը, որպեսզի վտանգի չենթարկեն կալանավորված անձանց: Այցելություն չկատարողները պետք է կրկնեն իրենց այցերը և նորից հանդիպեն իրենց հանդիպած կալանավորներին մեծ մասին, որպեսզի համոզվեն, որ նրանք չեն տուժել իրենց գործունեության արդյունքում:

8. Լինել հետևողական, համառ և համբերատար

Այցելության մեխանիզմի օրինականությունը ստեղծվել է սպասվածից շուտ, հիմնականում՝ այցելություն կատարողների գործնականության, համառության և հետևողականության արդյունքում: Ազատագրկման վայրերի մոնիթորինգը պահանջում է արհեստավարժություն, կանոնակարգվածություն և հետևողականություն, այսինքն՝ նույն վայրեր և կառույցներ կանոնավոր այցելել այնքան ժամանակ, որքան անհրաժեշտ է որոշակի տեղեկատվություն ստանալու, հանձնարարականներ ներկայացնելու և հիմնավոր եզրակացություններ տալու համար: Անհրաժեշտ է նաև համառություն դրսևորել այցի կատարում ստուգելու ընթացքում:

9. Լինել ճշգրիտ և հստակ

Ազատագրկման վայրերում կատարված այցի ժամանակ կարևոր է հավաքել հստակ ու ճշգրիտ տեղեկատվություն, որպեսզի հնարավոր լինի մշակել փաստաթղթերի հիման վրա կազմված զեկույցներ և դրանից բխող հանձնարարականներ:

10. Լինել զգայուն

Կալանավորների հետ հարցազրույցի ժամանակ այցելողները պետք է զգան անհատի վիճակը, տրամադրությունը և կարիքները, ինչպես նաև նրան պաշտպանելու համար անհրաժեշտ քայլերը: Տեղ գտած դաժան վերաբերմունքի և խոշտանգումների դեպքերի մասին իրազեկվելու դեպքում, այցելողները պետք է տեղյակ լինեն վերականգնման խնդիրներին (տես. Մաս չորրորդ. Խոշտանգում և դաժան վերաբերմունք):

11. Լինել օբյեկտիվ

Այցելողները պետք է աշխատեն գրառել հրատապ խնդիրները և գործ ունենան թե՛ անձնակազմի և թե՛ բանտարկյալների հետ, զեկույցն ավելորդ զգացմունքայնությունից և կանխակալ կարծիքից զերծ պահելու համար:

12. Աշխատել ազնվորեն

Այցելողները բոլոր բանտարկյալներին, բանտի վարչակազմին, անձնակազմին և այլ այցելություն կատարող իրենց գործընկերներին վերաբերվեն զսպվածությամբ և հարգանքով: Նրան չպետք է ունենան անձնական շահագրգռություն: Բոլոր իրենց գործերում նրանք պետք է գործեն մարդու իրավունքների միջազգային չափանիշներին համապատասխան, որոնց պաշտպանության համար էլ նրանց մանդատ է շնորհված:

13. Լինել տեսանելի

Ազատագրված վայրերի ներսում այցելողները պետք է համոզված լինեն, որ տեղի անձնակազմը և բանտարկյալները տեղյակ են այցը կատարող մարմնի մեթոդաբանության և մանդատի մասին և գիտեն՝ ինչպես մոտենալ նրանց: Այցելություն կատարողները պետք է կրեն հատուկ նշան կամ իրենց ով լինելը հավաստող այլ միջոցներ: Այցելություն կատարող մեխանիզմների աշխատանքները ազատագրված վայրից դուրս պետք է լուսաբանվեն գրավոր զեկույցներով և լրատվամիջոցների զգույշ կիրառմամբ (Տես՝ մաս երրորդ, 5-րդ պարբերություն, այցերի ընթացքի հսկողություն):

Հետագա ընթերցումներ

Միացյալ ազգերի կազմակերպության մարդու իրավունքների պաշտպանության բարձրագույն հանձնակատարի գրասենյակ, *արհեստավարժ ուսուցման ամսագիր N 7, Մարդու իրավունքների պաշտպանության մոնիթորինգ*, Նյու-Յորք, Ժնև, 2001.

Մարդու իրավունքների պաշտպանության հելսինկյան հիմնադրամ, *Մարդու իրավունքների պաշտպանության մոնիթորինգ*, Վարշավա, 2001.

ՄԱՍ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԱԶԱՏԱԶՐԿՄԱՆ
ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԻ
ՄՈՆԻԹՈՐԻՆԳ
ԻՐԱԿԱՆԱՑՆՈՂ
ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ

Տեղական մակարդակով իրականացվող մոնիթորինգը երկար ժամանակ հիմնված էր միայն ներքին վարչական մարմինների կողմից իրականացվող տեսչական ստուգումների վրա: Սակայն ազատագրկման վայրերի առավել լայն հանրային վերահսկողության անհրաժեշտությունն ավելի ու ավելի էր գիտակցվում, և ասպարեզում հայտնվեցին տեղական մոնիթորինգի այլ տեսակներ՝ որոնք ամբողջությամբ անկախ էին ազատագրկման վայրի իշխանություններից: Դրան զուգահեռ զարգացավ նաև միջազգային մարմինների կողմից իրականացվող միջազգային մոնիթորինգի գաղափարը, որը դանդաղ, բայց, այնուամենայնիվ, դարձավ իրականություն:

ԽԴԿՈԱ նորերս ընդունումը, որը հիմնված էր ազատագրկման վայրեր և միջազգային և տեղական մակարդակներով այցելություն իրականացնող մեխանիզմների կանխարգելիչ այցերի վրա, հավելյալ քայլ հանդիսացավ երկկողմանի ուժեղացված միջազգային և ազգային մեխանիզմների համընդհանուր համակարգի հիմնադրման ճանապարհին:

Կարևոր է նշել նաև, որ ԽԴԿՈԱ ընդունմամբ առաջին անգամ շարադրվեցին այցելություն կատարող ազգային մեխանիզմների արդյունավետ գործունեության միջազգային փաստաթղթային չափանիշները և երաշխիքները:

Մույն մասի առաջին և երկրորդ գլուխները թռուցիկ դիտարկումներ են պարունակում տեղական և միջազգային մակարդակներով գործող մեխանիզմների մասին: Երրորդ գլուխը շարադրում է ԽԴԿՈԱ-ով նախատեսված այցելություն կատարող մեխանիզմները՝ հատուկ նշում կատարելով ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմների վրա: Եվ, վերջապես, չորրորդ գլուխն արծարծում է միջազգային և ազգային մարմինների միջև անհրաժեշտ համագործակցության հարցը:

1. Այցելություն ազգային մակարդակի վրա

Բանտարկության պայմանների ստուգումն ազատությունից զրկված մարդկանց համար ամենից առաջ պատասխանատու տեղական իշխանությունների գործն է:

«Համապատասխան օրենսդրության և հրահանգների պահպանումը վերահսկելու համար ազատագրկման վայրեր այցելությունները պետք է կատարվեն պարբերաբար՝ համապատասխան որակավորում ունեցող և փորձառու անձանց կողմից, ովքեր նշանակվել են իրավասու մարմնի կողմից և հաշվետու են դրան, որը, սակայն, տարբերվում է այն իշխանություններից, որոնք ուղղակիորեն պատասխանատու են ազատագրկման կամ կալանավորման վայրերի ղեկավարման համար»: Սկզբունք 29, §1, ՈՉԿԱՊՄԺ:

Շատ պետություններ հիմնել են իրենց սեփական տեսչական մարմինները, որոնք երբեմն հանդես են գալիս որպես իրավական հսկողության լրացում: Սակայն դրանք ավելի դանդաղ են զարգացրել անկախ արտաքին մոնիթորինգի մեխանիզմները:

1.1. Ներքին տեսչական ստուգումներ

Շատ պետություններ պետական հիմնարկների կառուցվածքում հիմնել են ներքին վարչական տեսչություններ՝ որպես մշտապես գործող վարչարարական համակարգի մաս, և որը պատասխանատու է ազատագրկման վայրեր կատարվող այցերի համար: Այդպիսի վարչական մարմինների դերը սովորաբար սահմանափակվում է անձնակազմի և ընթացակարգերի վերահսկողությամբ, ինչպես նաև ազգային չափանիշներին համապատասխան վարչական հրահանգներ և կանոններ սահմանելով: Դա է պատճառը, որ ներքին մոնիթորինգը, որպես այսպիսին, այնքան էլ արդյունավետ չէ և պետք է լրացվի արտաքին անկախ մոնիթորինգով:

1.2. Դատական տեսչական ստուգումներ

Որպես իրենց լիազորությունների մաս, դատավորները և դատախազները հաճախ պատասխանատու են ազատագրկման վայրեր այցելությունների և բանտարկության պայմանների վիճակի վերաբերյալ տեսչական ստուգումների համար: Որոշ երկրներում այսպես կոչված «դիտորդ դատավորը» կարող է այցելել դատապարտյալներին և որոշումներ կայացնել պատիժը կրելու հետ կապված հարցերի վերաբերյալ: Դատական տեսչական ստուգումները տարբերվում են իրենց հաճախականությամբ և որակով: Դրանք արդյունավետ են այն դեպքերում, երբ դատավորը կայացնում է պարտավորեցնող որոշումներ բանտարկության պայմանների վերաբերյալ:

1.3. Անկախ արտաքին մոնիթորինգ

Այն փաստի ընդունումը, որ ազատագրկման վայրերը պետք է լինեն թափանցիկ և պատասխանատու, վերջին տարիներին հանգեցրեց մոնիթորինգ իրականացնող անկախ տեղական մեխանիզմների հիմնադրման: Դրանք դարձան առավել արհեստավարժ և ազդեցիկ: Այդպիսի արտաքին մեխանիզմները կարող են լինել շատ տարբեր՝ Խորհրդարանի կողմից հիմնված պաշտոնական հաստատություններից մինչև համապատասխան նախարարությանն առընթեր մարմիններ կամ քաղաքացիական հասարակության խմբեր կամ այդ երկու խմբերը միասին:

Օմբուդսմենի գրասենյակը և մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային հաստատությունները

Մարդու իրավունքները վերահսկելու և դրանք զարգացնելու՝ նրանց, որպես կանոն, ընդգրկում մանդատը, անհատական բողոքներ քննելու նրանց լիազորության հետ միասին հաճախ ենթադրում է ազատագրկման վայրեր այցելություն կատարելու հնարավորություն: Այցելությունների հաճախականությունը և ծավալը կարող է տարբերվել: Ի լրումն դրա պետք է ասել, որ ազատագրկման վայրեր այցելությունները հաճախ կատարվում են խախտումների վերաբերյալ ենթադրությունները ճշգրտելու և անհատական բողոքները քննելու նպատակով, քան կանխարգելիչ քննություն անցկացնելու, ապագա խնդիրները կանխարգելելու և կալանքի պայմանները գնահատելու: Օմբուդսմենի և մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային հաստատությունների առավելությունը կայանում է նրանում, որ դրանք հրապարակային զեկույց են ներկայացնում Խորհրդարանում, և դրանց հրահանգները, այդ մարմինների պաշտոնական կարգավիճակի շնորհիվ վստահություն են վայելում:

Որոշ երկրներում **մոնիթորինգ իրականացնող հատուկ մարմինները** հիմնադրվում են համապատասխան նախարարությանն առընթեր: Այդ մարմինները հաճախ ունեն երկակի մանդատ՝ այդ նախարարության ներքո գտնվող ազատագրկման վայրերում պայմանների հսկողության և այդ նախարարությանը անհրաժեշտ բարելավումների վերաբերյալ խորհրդատվության: Այդ մարմինները կարող են բաղկացած լինել ծառայողներից, ՀԿ-ների ներկայացուցիչներից և քաղաքացիական հասարակության անկախ անդամներից կամ այդ բոլորի համակցությունից: Այս մարմինները սովորաբար տալիս են ոչ պարտադիր հանձնարարականներ: Երբեմն դրանք հրատարակվում են զեկույցի տեսքով:

Վերջապես, որոշ երկրներում մարդու իրավունքների պաշտպանությանը զբաղվող **ՀԿ-ներին և քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններին** հաջողվում է ազատագրկման վայրերի պարբերական մոնիթորինգի լիազորություններ և համաձայնություն ստանալ: Քաղաքացիական հասարակության կողմից կատարվող մոնիթորինգը սովորաբար բնութագրվում է իշխանություններից անկախության բարձր աստիճանով, ինչպես նաև զեկույցների և ստացված տվյալների հրապարակայնությանը և հաճախ բարձր ճշգրտությամբ, ինչն, անշուշտ, անկախության արդյունք է, ինչպես նաև այն համոզվածության հետևանք, որ անկախության պայմաններում ապահովվում է տրամադրվող տեղեկատվության առավել հավաստիություն: Այդուհանդերձ, մոնիթորինգի իրավական հիմքը կարող է հաճախ թույլ լինել՝ հիմնված տարբեր նախարարների կամ նույնիսկ մեկ նախարարի հետ կայացած գրավոր համաձայնության վրա, ինչը մոնիթորինգ իրականացնողներին դնում է իշխանությունների քաղա-

քական կամքից կախյալ վիճակում: Որոշ երկրներում անգամ ճանապարհաձախսի գումարների անբավարարություն մման խմբերի համար մոնիթորինգի խնդրի լուծումը կարող է դարձնել գրեթե անհնար:

2. Այցելության մեխանիզմները միջազգային և տարածաշրջանային մակարդակներում

Միջազգային մարմինների կողմից ազատագրկման վայրեր կատարված այցերի պրակտիկան ունի համեմատաբար ոչ բազմամյա պատմություն: ԿԽՍՀ-ն առաջինն է, որ ստացավ այդ մանդատը, և այն հետապնդում էր ռազմական բախումների ժամանակ ռազմագերիներին այցելելու նպատակ: Ավելի ուշ այս մանդատի գործողության ոլորտն ընդլայնվեց նախաձեռնության իրավունք ստանալու արդյունքում և թույլ էր տալիս ներքին խնդիրների և խռովությունների ընթացքում կառավարության համաձայնությամբ այցելել ազատագրկվածներին: ԿԽՍՀ հանձնարարականները կարող են տարածվել նաև սովորության իրավունքի հիման վրա ազատագրկված անձանց վրա:

Գոյություն ունեցող միջազգային մեխանիզմների մեծամասնությունը, որոնք կոչված են այցելություններ կատարել ազատագրկման վայրեր, գործում են արձագանքման սկզբունքով և տեղում իրագործում են այցեր, որոնց հաջորդում է խոշտանգումների և դաժան վերաբերմունքի վերաբերյալ տեղեկատվության հավաքումը (օրինակ՝ ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցողներ, ԽԴԿ): Որոշ մեխանիզմների կարգավիճակը թույլ է տալիս կատարել պարբերական և ակտիվ այցելություններ (օրինակ՝ Աֆրիկայում բանտերի և բանտարկության պայմանների հարցերով հատուկ զեկուցող): Այդ մեխանիզմները կարող են ընդամենը տեղերում այցեր կատարել՝ համապատասխան պետության թույլտվությամբ:

Կա երկու միջազգային մարմին, որոնց գործունեության հիմքը լիովին տարբեր է: Խոշտանգումների կանխարգելման եվրոպական կոմիտեն 1987թ. հատուկ հիմնադրվել էր կալանավայրերի կանխարգելիչ այցեր իրականացնելու նպատակով: Կոնվենցիայի վավերացումից հետո մասնակից երկրները ճանաչում են ԽԿԵԿ իրավունքը՝ ցանկացած ժամանակ այցելություն կատարել ազատագրկված անձանց պահելու ցանկացած վայր: Խոշտանգումների դեմ կոմիտեի ենթակոմիտեն հիմնադրվել է ԽԴԿՈԱ-ի ներքո և նույնպես իրավասու է պարբերական այցեր կատարել ազատագրկման վայրեր՝ անկախ համապատասխան մասնակից պետության պատշաճ թույլտվության առկայությունից:

Սյունակ 1: Միջազգային կամ տարածաշրջանային այցելություններ իրականացնող մեխանիզմներ

Տեսակը	Օրինական հիմքը	Բնութագրեր
Միջազգային մեխանիզմներ		
<p>ՄԱԿ-ի թեմատիկ ընթացակարգեր</p> <ul style="list-style-type: none"> • Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային և նվաստացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատժի վերաբերյալ հատուկ • զեկուցող; • Առանց դատական • քննության կամ կամայական մահապատիժների վերաբերյալ հատուկ զեկուցող; • Բռնի կամ ոչ բռնի անհայտացումների գծով աշխատող խումբ; • Կամայական կալանավորման գծով հատուկ • խումբ 	<p>Մարդու իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ ՄԱԿ-ի հանձնաժողովի բանաձևերը</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Նախնական պայմանավորվածություն համապատասխան պետության հետ; • Սահմանափակ և միանգամայա այցեր; • Հանձնարարականներ, որոնք տրվել են զեկուցողին փոխանցված • տեղեկատվության հիման վրա կամ համապատասխան երկիր այցելություն կատարելուց հետո; • Պետությունների • համար ոչ պարտադիր հանձնարարականներ; • Մարդու իրավունքների պաշտպանության կոմիտեի ներկայացրած հանրային - զեկույցներ:
<p>Խոշտանգումների դեմ կոմիտե</p>	<p>ՄԱԿ-ի Կոնվենցիայի 20-րդ հոդված (1984)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Այցելություննոր է իրականացնում միայն - Կոնվենցիայի մասնակից երկրների • տարածքում;⁵ • Այցելություններ միայն «պարբերական խոշտանգումների» դեպքերում; • Համապատասխան պետության թույլտվություն; • Գործունեության գաղտնի բնույթ:

⁵ Վերաբերվում է միայն այն Պետություններին , որոնք չեն վավերացրել հռչակագիրը 20-րդ հոդվածի ներքո:

<p>Խոշտանգումների դեմ կոմիտեի ենթակոմիտե⁶</p>	<p>Խոշտանգումների դեմ կոնվենցիայի ֆակուլտատիվ արձանագրություն (2002)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Այցեր արձանագրությունը - ստորագրած երկրներ; • Ենթակոմիտեն հիմնադրվել է կանխարգելիչ այցեր կատարելու համար; • Այցերի թույլատրում առանց ԽՂԿՈԱ վավերացման կամ վավերացման վերաբերյալ պատշաճ համաձայնության; • Կանխարգելիչ պարբերական այցեր; այցի կատարման ստուգման մեկ հնարավորություն; • Ազատագրված ցանկացած վայր անսահմանափակ մուտք; • Գաղտնի գեկույցներ; Ենթակոմիտեի հետ համագործակցության ծախսերի դեպքում պետության համար գեկույցի հրապարակման թույլտվություն կամ կոմիտեի կողմից գեկույցի տպագրում; • ԽՂԿ-ում տարեկան գեկույց; • Ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմների հետ անմիջական շփում:
---	--	--

Աղյուսակ 2. Այցելություններ կատարող միջազգային և տարածաշրջանային մեխանիզմներ (հավաքածու)

Տեսակը	Իրավական հիմքը	Բնութագրեր
Միջազգային մեխանիզմներ		
<p>Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտե</p>	<p>Հիմնված է ռազմական բախումների մասին Ժնևյան կոնվենցիայի վրա (1949); Հիմնվում է այլ հանգամանքներում պետության հետ</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ռազմական բախման պատճառով ձերբակալված կամ կալանավորված անձանց պահման պայմանների մոնիթորինգ: Հատուկ դեպքե-

⁶ Ենթակոմիտեն կիլիմնադրվի ֆակուլտատիվ արձանագրության ուժի մեջ մտնելուց 6 ամիս անց, 20-րդ վավերացման հետ միաժամանակ:

	<p>կնքված պայմանագրի հիման վրա:</p>	<p>րում մոնիթորինգը տարածվում է այլ ազատագրված անձանց վրա;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Միջազգային ռազմական բախման դեպքում Կոնվենցիային մասնակից երկրների միջև համաձայնություն է կնքվում այցելել ռազմագերիների և քաղաքացիական կալանավորների պահման վայրեր; • Այլ դեպքերում այցելությունները կատարվում են իշխանությունների նախնական համաձայնությամբ; • Ռազմական բախումների կամ դրանց ամփիջական հետևանքների ժամանակ պարբերական այցելություններ; • Օգնություն ընտանեկան խզված կապերը վերականգնելու գործում; • Չեկույցների և ընթացակարգերի գաղտնի բնույթ:
	<p>Տարածաշրջանային մեխանիզմներ</p>	
<p>Մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային հանձնաժողով</p>	<p>Հիմնված է Մարդու իրավունքների պաշտպանության ամերիկյան կոնվենցիայի (1978) և Մարդու իրավունքների և պարտականությունների ամերիկյան հռչակագրի (1948)⁷ վրա:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Կոնվենցիայի կամ հռչակագրի մասնակից, ինչպես նաև այլ երկրներում այցելությունների կատարում; • Ցանկացած այցելության հարց համաձայնեցվում է համապա-

⁷ ՄԱՄԻՊՀ-ը կիրառում է Հռչակագիրը այն մասնակից երկրների հանդեպ, որոնք Կոնվենցիայի մասնակից չեն:

		<p>տասխան երկրի հետ;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Երկրում տիրող իրավիճակի վերաբերյալ համարային զեկույցներ:
<p>Աֆրիկայում բանտերի և կալանավորման պայմանների հարցերով Հատուկ Չեկուցող</p>	<p>Հաջորդում է Կամպալայի հռչակագրին՝ հիմնադրված Մարդու և ժողովուրդների իրավունքների պաշտպանության աֆրիկյան բանաձևով (1996):</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Այցելություններ Բանաձևը ստորագրած Երկրներում; • Այցելություն միայն համապատասխան երկրի համաձայնությամբ; • Կալանքի պայմանների և բանտարկյալների հանդեպ արտահայտված իրավունքի ընդհանուր գնահատում; • Չեկույցները հրապարակվում են համապատասխան պետությունների մեկնաբանություններով հանդերձ:
<p>Խոշտանգումների Կանխարգելման Եվրոպական Կոմիտե (ԽԿԿ)</p>	<p>Խոշտանգումների կանխարգելման եվրոպական կոնվենցիա (1987)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Այցելություններ է կատարում միայն Կոնվենցիայի մասնակից երկրների տարածքում; • Հիմնված է կանխարգելիչ այցելություններ կատարելու նպատակով; • Ցանկացած ժամանակ և ազատագրկման ցանկացած վայր մուտք գործելու անսահմանափակ իրավունք; • Պարբերական և ad hoc (ըստ անհրաժեշտության) այցելություններ; • Չեկույցները տեսականորեն կրում են զաղտնի բնույթ, դրանց հրապարակումը դարձել է կանոն:

3. Խոշտանգումների դեմ կոնվենցիայի ոչ պարտադիր արձանագրություն

Խոշտանգումների դեմ կոնվենցիայի ոչ պարտադիր արձանագրությունը հիմնված է այն սկզբունքի վրա, որ միջազգային և ազգային մեխանիզմների կողմից կատարվող այցերը լրացնում են միմյանց: «Այս արձանագրության նպատակն անկախ միջազգային և տեղական մարմինների կողմից նախաձեռնած ազատությունից զրկված մարդկանց պահելու վայրեր այցելությունների համակարգի հիմնումն է՝ խոշտանգումները և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքը կամ պատիժը կանխելու նպատակով (Հոդված 1, ԽՂԿՈԱ):

3.1. ԽՂԿ-ի Ենթակումիտե

Արձանագրությունը պահանջում է Խոշտանգումների դեմ կոմիտեի ենթակայությամբ ենթակումիտեի ստեղծում: Այդ մարմինը բաղկացած կլինի տասն անկախ անդամներից, ովքեր կնշանակվեն կամ կընտրվեն Արձանագրությունը ստորագրած երկրների կողմից⁸ և կունենան այդ ոլորտի համար անհրաժեշտ մասնագիտական փորձ և կներկայացնեն աշխարհի տարբեր իրավաբանական համակարգեր և տարածաշրջաններ: Իր աշխատանքներում Ենթակումիտեն պետք է առաջնորդվի «գաղտնիության, անկողմնակալության, և օբյեկտիվության» սկզբունքներով (Հոդված 2):

Կալանավայրեր այցելելու ենթակումիտեի մանդատը վերջինիս թույլ է տալիս մուտք գործել միայն բանտեր և ոստիկանատներ, բայց կարող է նաև այցելել անապաստան անձանց համար նախատեսված ցանկացած վայր, ռազմական ճամբար, անչափահասներին պահելու կենտրոններ, հոգեբուժական հիվանդանոց և միջազգային օդանավակայանների տրանզիտ գոտի:⁹

Ենթակումիտեն կարող է իրականացնել միայն «պարբերական այցեր և արձանագրությունը ստորագրած երկրների համար պետք է մշակի ծրագրեր և վերջիններիս տեղեկացնի այդ մասին:

Ի հավելումն դրա, այն կարող է պարբերական այցերին հաջորդող կարճատև այցելություններ կատարել:

⁸ 50-րդ վավերացումից հետո այս թիվը կաճի մինչև 25-ը

⁹ Վայրերի տեսակները նույնն են այցելության ազգային ծրագրերի համար (Տես՝ ստորև):

⁹ Այցելության վայրի տեսակը նույնն է, ինչ տեղական մակարդակով իրականացվող այցելության դեպքում:

Այցելության հետ կապված կարգավիճակ և լիազորություններ

- Ազատագրված մարդկանց թվի, նրանց հանդեպ վերաբերմունքի և բանտարկության պայմանների վերաբերյալ ցանկացած տեղեկատվության մատչելիություն:
- Բանտարկության վայրեր և դրանց կից կառույցներ մուտք գործելու հնարավորություն: Բացառիկ հանգամանքներում պետությունը կարող է արտակարգ պատճառներով ժամանակավոր հետաձգել այցելությունն ազատագրված վայրեր, ինչպես, օրինակ՝ ազգային անվտանգության պահպանություն, հասարակական անվտանգություն, այցելության վայրում պատահած աղետի կամ կարգուկանոնի լուրջ խախտումներ:
- Անհատական հարցազրույցներ վերցնելու հնարավորություն:
- Ի հավելումն դրա գոյություն ունի ենթակոմիտեի կամ ազգային կանխարգելիչ մարմնի հետ շփվող մարդկանց ցանկացած տեսակի ճնշումներից/պատիժներից պաշտպանելու (Հոդված 15):

Այցից հետո ենթակոմիտեն հրապարակում է գաղտնի զեկույց, որը պարունակում է արձանագրությունը ստորագրած երկրներին ուղղված հանձնարարականներ, իսկ գործի համար կարևոր հանդիսացող հանձնարարություններն ուղարկվում են ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմներին:

Ձեկույցը գաղտնի է, սակայն Արձանագրությունը ստորագրած երկրները կարող են հրապարակել զեկույցը: Հանձնարարականները պարտադրող բնույթ չունեն, սակայն Արձանագրությունը ստորագրած երկրները պարտավոր են քննության առնել դրանք և երկխոսության մեջ մտնել դրանց կիրառման միջոցների վերաբերյալ: ԽՂԿՈԱ-ն ևս նախատեսում է հատուկ կամավոր հիմնադրամի հիմնում՝ հանձնարարականների կատարմանն օժանդակելու նպատակով:

Եթե արձանագրությունը ստորագրած երկիրը հրաժարվում է համագործակցելուց, ենթակոմիտեն կարող է ՍԱԿ-ի Խոշտանգումների դեմ կոմիտեին առաջարկել հրապարակային հայտարարություն անել զեկույցի հրապարակման վերաբերյալ:

3.2. ԽՂԿՈԱ-ի ներքո գործող ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմներ

ԽՂԿՈԱ-ի կողմից սահմանված ստանդարտները և չափանիշները հատկապես վերաբերում են այցելություններ կատարող տեղական մեխանիզմներին, որոնք կարող են բնութագրվել որպես «ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմ»: Դրանք նույնպես հետաքրքրություն են ներկայացնում այցելություն կատարող տեղական այլ մարմինների համար, քա-

նի որ դրանք երաշխավորում են այցելության միջազգային մեխանիզմների արդյունավետությունը:

3.2.1. Ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմների հիմնում կամ նշանակում

Արձանագրությունը ստորագրած երկրները պարտավորվում են «պահպանել, նշանակել կամ հիմնել... մեկ կամ մի քանի անկախ կանխարգելիչ մեխանիզմ՝ տեղական մակարդակով խոշտանգումները կանխելու համար (հոդված 17) ¹⁰:

Հետևաբար որոշ երկրներ պետք է ստեղծեն նոր մարմիններ, մինչդեռ այլ երկրները որոնք արդեն ունեն նմանատիպ մեխանիզմներ, պետք է քննության առնեն՝ եղածները լիարժեք համապատասխանում են արդյոք ոչ պարտադիր արձանագրությամբ ստանձնած պարտավորություններին:

Արձանագրությունը վավերացրած երկրներին օգնելու նպատակով ենթակումիտեն կարող է նրանց օժանդակություն և խորհրդատվություն տրամադրել: Դրա հետ մեկտեղ ենթակումիտեի մանդատը թույլ է տալիս խորհրդատվություն տրամադրել Արձանագրությանը միացած երկրների ազգային մեխանիզմների անձնակազմերին: Ենթակումիտեն կարող է ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմներին առաջարկել աջակցություն և ուսուցում:

Երբ Արձանագրությունը ստորագրած երկրները գոյություն ունեցող մարմինը կոչում են «ԽԴԿՈԱ ներքո գործող ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմ», պետք է ենթադրել, որ դրանք իրականացնում են Ոչ պարտադիր արձանագրության չափանիշները՝ հաշվի առնելով գործնական անկախությունը: Ենթակումիտեն հնարավորություն ունի հսկելու ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմի արդյունավետությունը: Ենթակումիտեն կարող է հանձնարարականներ ներկայացնել Արձանագրությունը ստորագրած երկրներին՝ խոշտանգումները և դաժան վերաբերմունքը կանխելու նրանց մանդատն ամրապնդելու վերաբերյալ:

Պետք է նշել նաև, որ ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմի նշանակումը կամ հիմնումը չպետք է պետության կողմից օգտագործվի որպես այցելություն կատարող այլ մեխանիզմների (հատկապես ՀԿ-ների) գործունեությունը սահմանափակող գործիք: Այլ կազմակերպությունների կող-

¹⁰ Արձանագրությունը ստորագրած երկրները պարտավոր են ԽԴԿՈԱ-ի ուժի մեջ մտնելուց հետո մեկ տարվա ընթացքում ստեղծել ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմներ կամ եթե դրանք արդեն իսկ գործում են՝ դրանք համապատասխանեցնել ԽԴԿՈԱ-ին: Սակայն Արձանագրությունը ստորագրած երկրներն ըստ հոդված 24-ի կարող են ժամանակավորապես հետաձգել ազգային մեխանիզմների վերաբերյալ իրենց պարտավորությունների կատարումը՝ հինգ տարի առավելագույն ժամկետով:

մից կատարվող մոնիթորինգը պետք է դիտվի որպես կանխման լրացուցիչ գործոն:

3.2.2. Ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմների ձևերը

ԽԳԿՈԱ-ն չի սահմանում, թե ինչ կառուցվածք պետք է ունենան ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմները: Արձանագրությունը ստորագրած երկրները հնարավորություն ունեն ընտրելու մարմնի այն տեսակը, որն առավելագույնս համապատասխանում է երկրի համատեքստին: Որպես ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմ կարող է գործել Մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային հաստատությունը, Օմբուդսմենը, Խորհրդարանական հանձնաժողովը, ՀԿ-ն, աշխարհիկ մարդկանց համակարգը կամ ցանկացած այլ մասնագիտական մարմին, որը հատուկ ստեղծվել է ազատագրկման վայրերը վերահսկելու համար:

Արձանագրությունը ստորագրած Երկրները կարող են որոշել ունենալ մի քանի ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմներ՝ կախված պետության կառուցվածքից (օրինակ դաշնությունը), կամ կատարել դրանց թեմատիկ բաժանում: Երբ Պետությունը որոշում է ունենալ մի քանի կանխարգելիչ մեխանիզմ, լինեն դրանք տարածաշրջանային կամ թեմատիկ, ցանկալի կլինի գտնել դրանց համագործակցության ուղիները՝ տեղական մակարդակով ստեղծելով համակարգող մարմին, որը կփորձի ներդաշնակեցնել այցելություններ կատարող յուրաքանչյուր մարմնի կատարած աշխատանքը:

3.2.3. Ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմների մանդատը

Կալանավայրեր կատարվող այցերի կանխարգելիչ ազդեցությունը կախված է դրանց պարբերականության և կատարման հսկողության վրա: Առավել ևս, որ ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմներին իրավունք է շնորհված պարբերական այցելություններ կատարել և հանձնարարականներ տալ բոլոր այն վայրերում, որտեղ կան ազատագրկված մարդիկ:

Մանդատի հնարավորությունները (հոդված 19)

Ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմները պետք է օժտված լինեն առնվազն հետևյալ լիազորություններով՝

- Կալանավայրերում կանոնավոր հսկողություն կատարել ազատագրկված մարդկանց հանդեպ առկա վերաբերմունքի նկատմամբ;
 - Համապատասխան իշխանություններին հանձնարարական տալ
-

- դրությունը շտկելու կապակցությամբ;
- Գոյություն ունեցող օրենսդրության վերաբերյալ առաջարկել նախագծեր և դիտողություններ:

Կալանավայրերի դասակարգում

ԽԳԿՈԱ-ում ընդարձակ ցանկով սահմանված են բոլոր վայրերը, որտեղ մարդիկ գրկված են ազատությունից: Դրանք են՝

- Ոստիկանատներ,
- Անվտանգության ուժերի կենտրոններ,
- Մինչդատական կալանքի վայրեր,
- Դատապարտված անձանց պահելու բանտեր,
- Անչափահասներին պահելու կենտրոններ,
- Փախստականների կենտրոններ,
- Միջազգային օդանավակայաններում տրանզիտ գոտիներ,
- Ապաստարաններ անօթևանների համար,
- Հոգեբուժական հաստատություններ
- Վարչական կալանքի կենտրոններ
- Ցանկացած այլ վայր, որտեղ մարդիկ գրկված են ազատությունից:

3.2.4. Ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմներին տրամադրվող երաշխիքները

ԽԳԿՈԱ-ն հատուկ երաշխիքներ և չափանիշներ է սահմանում ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմների համար՝ երաշխավորելու, որպեսզի դրանք գերծ լինեն պետության միջամտությունից: Այս դրույթներն անկախ են և պետք է դիտվեն միասնության մեջ՝ պետությունից անկախությունն ապահովելու նպատակով:

Որպես դեկավար փաստաթուղթ՝ ԽԳԿՈԱ-ն Արձանագրությունը ստորագրած երկրներից պահանջում է պատշաճ ուշադրություն դարձնել «Մարդու իրավունքների բարելավման և պաշտպանության ազգային հաստատությունների կարգավիճակի և գործունեության սկզբունքները» (Փարիզյան սկզբունքներ)¹¹:

¹¹ Այս սկզբունքներն ընդունվել են 1991թ. հոկտեմբերին՝ Փարիզի միջազգային խորհրդածողովում, որի նախաձեռնողը Միացյալ Ազգերի Կազմակերպության Մարդու Իրավունքների Պաշտպանության Հանձնաժողովն էր: Մարդու Իրավունքների Պաշտպանության Հանձնաժողովը հաստատեց այս հանձնարարականները 1992թ. մարտին:

Ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմների երաշխիքներ և չափանիշներ (Հոդված 18)

ԽԴԿՈԱ 18-րդ հոդվածի համաձայն ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմներին պետք է տրամադրվեն հետևյալ երաշխիքները՝

- գործունեության անկախություն,
- պահանջվող հմտությունների և մասնագիտական գիտելիքների ստացում,
- համապատասխան միջոցներ:

Գործունեության անկախություն

Խոշտանգումների և դաժան վերաբերմունքի կանխարգելման արդյունավետությունը երաշխավորելու համար առաջնային է ազգային կանխարգելիչ մարմինների անկախությունը: Գործնականում դա նշանակում է, որ ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմը պետք է կարողանա գործել պետական իշխանություններից անկախ: Կարևոր է նաև, որպեսզի ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմները համարվեն պետական իշխանություններից անկախ:

Ազգային մեխանիզմների անկախության կարելի է հասնել՝ ունենալով հետևյալը.

- **Հիմնադրման անկախ հիմք**
Ամուր, շարունակականություն ապահովող օրինական հիմք ունենալու լավագույն տարբերակն այն է, որ ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմները ստեղծվեն Սահմանադրությամբ կամ օրենսդիր մարմնի ակտով:
 - **Մեփական կանոնները և արարողակարգերը մշակելու հնարավորություն**
Արարողակարգերի կանոններն իշխանությունների կողմից պետք է չենթարկվեն փոփոխությունների:
 - **Գործադիր և դատական իշխանություններից առանձնացում**
Արդյունավետություն և իրական անկախություն երաշխավորելու համար ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմները պետք է պաշտոնապես կցված չլինեն նախարարության կամ իրավաբանական այլ մարմնի:
 - **Նշանակման անկախ և թափանցիկ ընթացակարգեր**
Նշանակման ընթացակարգերով պետք է սահմանվեն նշան-
-

ակման մեթոդը և չափանիշները, ինչպես նաև նշանակման ժամկետը, դրա հետ կապված արտոնությունները և անձեռնմխելիությունը, ինչպես նաև լիազորությունները դադարեցնելու և բողոքարկման ընթացակարգերը: Փարիզյան սկզբունքները սահմանում են. «Հաստատության անդամների կայուն մանդատ ապահովելու համար, առանց որի իրական անկախությունն անհնար է, նշանակումը պետք է կատարվի պաշտոնական ակտի միջոցով, որով պետք է սահմանվի մանդատի տևողությունը... «Սկզբունք 3»: Նշանակման ընթացակարգը պետք է ներառի նաև խորհրդակցությունը քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների հետ:

- **Ֆինանսական անկախություն**
Ֆինանսական անկախությունը հիմնարար չափանիշ է և ներառում է համարժեք ֆինանսավորումը (տես՝ ստորև), ինչպես նաև բյուջեն անկախորեն սահմանելը և առաջարկելը:
- **Աշխատանքային պրակտիկաների և հանրային զեկույցների քափանցիկություն**
Իր աշխատանքի և գործունեության վերաբերյալ զեկույցների միջոցով ազգային մեխանիզմը կուժեղացնի իր անկախությունը և, բացի այդ, կհամարվի անկախ:

Համապատասխան փորձ և գիտելիքներ

Արձանագրությունը ստորագրած երկրները պետք է ձեռնարկեն անհրաժեշտ միջոցներ՝ որպեսզի մասնագետ անդամներն ունենան համապատասխան փորձ և գիտելիքներ մարդու իրավունքների պաշտպանության և ազատագրկման հարցերի վերաբերյալ: ԽԴԿՈԱ-ն նաև խորհուրդ է տալիս ձգտել ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմների կազմը ձևավորելիս¹² հաշվի առնել զենդերային հավասարությունը և փոքրամասնությունների պատշաճ ներկայացումը:

Համապատասխան կազմ

Ազատագրկման վայրեր այցելություններ կատարող մեխանիզմների կազմի բազմազանությունն ապահովելու համար առավելապես նպատա-

¹² Այս դրույթը, լինելով Փարիզյան Սկզբունքների հետ մեկ շարքում, շեշտում է, որ ազգային հաստատությունները պետք է հիմնադրվեն բազմապիսի կազմեր աշխատելու համար:

կահարմար է ներգրավել՝

- փաստաբանների,
- բուժաշխատողների,
- բժիշկների՝ ներառյալ դատաբժշկական փորձագետների,
- հոգեբույժների և հոգեբանների,
- քաղաքացիական հասարակության և ՀԿ-ների ներկայացուցիչների,
- մարդու իրավունքների պաշտպանության, մարդասիրական իրավունքի, քրեակատարողական համակարգերի և ոստիկանության հարցերով զբաղվող մասնագետների:

Համարժեք ռեսուրսներ

Ֆինանսական անկախությունը հիմնարար չափանիշ է, առանց որի ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմներն անկարող են ապահովել անկախությունը որոշում ընդունելիս: Ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմը պետք է ֆինանսապես և ինքնուրույն կարողանա իրագործել իր հիմնական գործառույթը: Փարիզյան սկզբունքները շեշտում են համարժեք ֆինանսավորման անհրաժեշտությունը, ինչը «թույլ կտա ազգային մեխանիզմներին ունենալ իրենց անձնակազմը և տարածքը, որպեսզի մեխանիզմը լինի կառավարությունից անկախ և չհանդիսանա ֆինանսական վերահսկողության առարկա» (Սկզբունք 2):

3.2.5. Մուտքն ազատագրկման վայրեր

Ըստ ԽԳԿՈԱ-ի ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմները պետք է մուտք ունենան ազատագրկման վայրեր: Որպեսզի ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմները գործեն արդյունավետ, նրանց պետք է տրամադրվեն որոշակի երաշխիքներ:

Ազգային մեխանիզմներին պետք է տրամադրվի (Հոդված 20)

- Մուտքի իրավունք բոլոր ազատագրկման վայրեր, ներառյալ՝ դրանց պատկանող կառույցներ և կից շինություններ՝ իրենց ընտրությամբ:
 - Ազատագրկված անձանց թվին վերաբերող տեղեկատվության մատչելիություն:
 - Ազատագրկված անձանց հանդեպ ցուցաբերվող վերաբերմունքի, ինչպես նաև նրանց բանտարկության պայմանների վերաբերյալ ցանկացած տեղեկատվության մատչելիություն:
 - Ցանկացած ազատագրկված անձի կամ իրենց ընտրությամբ այլ անձանց հետ առանձնագրույց ունենալու իրավունք:
-

Իշխանությունները պետք է երաշխավորեն նաև, որ այցելող թիմի հետ շփման մեջ եղած անձինք այցի արդյունքում չենթարկվեն ճնշման, ահաբեկման, կամ դաժան վերաբերմունքի:

Ցանկալի է, որպեսզի ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմին թույլատրվի հետևյալը.

Ցանկացած ժամանակ, առանց կալանավայրի իշխանությունների պատշաճ տեղեկացման, այցելություն: Ցանկացած դեպքում և ցանկացած հանգամանքներում մուտքը դեպի կալանավայր պետք է թույլատրվի հնարավորինս շուտ:

3.3. Լրացուցիչ արձանագրության ներքո կատարվող այցերի կատարման ստուգում

3.3.1. Ձեկուցում և հանձնարարություն

Ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմները պետք է կազմեն տեղական զեկույց, որը ԽԴԿՈԱ-ի մասնակից երկրները պարտավոր են հրապարակել: Յուրաքանչյուր տարի կատարվող զեկույցի բովանդակությունը որոշում է ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմը, սակայն ոչինչ չի կարող խոչընդոտել զեկույցի մեջ այցելության հետ կապված տեղեկատվության մեծ մասը ներառելուն: Ամեն դեպքում տարեկան զեկույցը պետք է պարունակի կալանավայրի իշխանություններին ներկայացված հանձնարարականները: Արձանագրությունը ստորագրած երկրները պարտավոր չեն, սակայն կարող են իրենց համաձայնությունը տալ ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմների կողմից կատարված բոլոր այցերի վերաբերյալ զեկույցները հրապարակելու առնչությամբ:

Ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմները ևս կարող են զեկույցն ուղարկել ՄԱԿ-ի ենթակոմիտեին, անհրաժեշտության դեպքում՝ գաղտնի կերպով:

Ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմները գաղտնի տեղեկատվությունը պետք է առաջնային համարեն և չեն կարող հրապարակել որևէ անձնական տեղեկություն՝ առանց շահագրգիռ անձի թույլտվության:

3.3.2. Լրացուցիչ կանխարգելիչ գործունեություն

Ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմները կարող են իրենց կողմից կատարված այցերը և հանձնարարությունները համալրել այլ գործողություններով, որոնք նպատակ ունեն կանխարգելել դաժան վերաբերմունքը և բարելավել ազատագրված անձանց պայմանները: Այդ գործողություններն են՝

- համապատասխան շահագրգիռ կամ ազատագրկված անձանց համար պատասխանատու անձնակազմերի համար ուսումնական սեմինարների կազմակերպում;
- գործողություններ՝ ուղղված հասարակության զգոնության բարձրացմանը;
- գոյություն ունեցող կամ նախագծվող օրենսդրության վերաբերյալ առաջարկների և դիտողությունների ներկայացում (19-րդ հոդվածի համաձայն):

3.3.3. Ուղղակի շփում ենթակոմիտեի հետ

Ինչպես նշվել է վերը՝ ԽԴԿՈԱ-ն արտահայտում է նորարարական մոտեցում՝ հիմնված կանխարգելման ուղղված միջազգային և ազգային մակարդակով գործադրվող ջանքերի փոխընդանուր վրա: ԽԴԿՈԱ-ն ազգային - կանխարգելիչ մեխանիզմներից պահանջում է շփումներ պահպանել Ենթակոմիտեի հետ: Ավելին, Արձանագրությունը ստորագրած երկրները պարտավոր են խրախուսել և բարելավել շփումները:

Ազգային և միջազգային մարմինները կարող են կարևոր փոփոխություններ կատարել խոշտանգումների կանխարգելման մեթոդների և ռազմավարության մեջ: Այդ իսկ պատճառով Ենթակոմիտեն և ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմները կարող են փոխանակել տեղեկատվությունը, անհրաժեշտության դեպքում՝ նույնիսկ գաղտնի հիմունքներով: Ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմները կարող են իրենց զեկույցները և ցանկացած այլ տեղեկատվություն փոխանակել և ուղարկել միջազգային մեխանիզմներին:

Ենթակոմիտեն, նպատակ ունենալով ընդլայնել ազգային կանխարգելիչ մարմնի հնարավորությունները, կարող է առաջարկել ուսուցում և տեխնիկական օժանդակություն: Ի հավելումն դրա Ենթակոմիտեն կարող է ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմներին աջակցել ազատագրկված անձանց պաշտպանության համար անհրաժեշտ միջոցների գնահատման գործում:

4. Այցելություն կատարող տարբեր մեխանիզմների միջև համագործակցությունը

Ազգային, ինչպես նաև միջազգային մակարդակներով գործող այցելություն կատարող մեխանիզմների բազմազանությունը հուշում է, որ խառնաշփոթից խուսափելու և օպտիմալ արդյունք ստանալու համար անհրաժեշտ է այդ մարմինների միջև ուժեղ համագործակցություն կայացնել:

4.1. Այցելություն կատարող տեղական մարմինների գործունեությունների համակարգումը

Եթե մեկ երկրում գործում է այցելություն կատարող մի քանի մեխանիզմ (օրինակ՝ ՀԿ-ներ կամ Օմբուդսմենը), հատկապես կարևոր է, որպեսզի դրանք ուղիներ գտնեն մոնիթորինգի իրականացմանն ուղղված իրենց գործողությունները համակարգելու համար: Համակարգման մակարդակները կարող են տարբեր լինել՝ մոնիթորինգի արդյունքում ստացված տեղեկատվության փոխանակում, փոխլրացնող գործողություններ, հատուկ հարցերի շուրջ համագործակցություն կամ, նույնիսկ, գործընկերություն:

Այս համակարգումն էական է, նույնիսկ եթե այս կամ այն կամ մի քանի տեղական մարմիններ ճանաչվում են որպես ԽԳՈԱ-ի ներքո գործող «ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմ»: ԽԳՈԱ-ի նպատակը մոնիթորինգ կատարող մարմինների արդյունավետության ավելացումն է, այլ ոչ թե դրանց թվի փոքրացումը:

Համակարգումը կրարծրացնի մոնիթորինգի ծրագրի արդյունավետությունը և կանդրադառնա նաև դրա արդյունավետության վերաբերյալ իշխանությունների կարծիքին:

Պետք է ձգտել համակարգման՝ նաև միջազգային կազմակերպությունների տարածաշրջանային ծառայողների հետ (Միավորված ազգերի կազմակերպության, Մարդու իրավունքների պաշտպանության տարածաշրջանային գրասենյակներ, Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն): Համակարգման պետք է ձգտել նաև ԿԽՄԿ հետ: Միջազգային կազմակերպությունն աշխատանքային մեթոդները պետք է տեխնիկապես նմանեցնի այն երկրի այցելություն կատարող ներպետական մարմինների մեթոդներին, որտեղ ծավալում է իր գործունեությունը, և հակառակը:

4.2. Այցելություն կատարող ազգային և միջազգային մարմինների գործունեությունների համակարգումը

Ինչպես նշվեց վերը՝ ԽԳՈԱ-ն շեշտում է «ազգային կանխարգելիչ մարմին» և Ենթակոմիտեի միջև ուղղակի շփման անհրաժեշտությունը: Այս երկու մարմինների փոխլրացնող ջանքերը կարևոր են: Չնայած, որ ԽԳՈԱ-ն ապահովում է ուղղակի շփումները նշանակված կանխարգելիչ մեխանիզմ(ներ)ի և Ենթակոմիտեի հետ, դժվար է այլ տեղական մարմինների գործողություններն ավելի արդյունավետ դարձնելը, եթե այդ մարմինները Ենթակոմիտեին առաջարկություններ և զեկույցներ չուղարկեն: Այցելություն կատարող տեղական մարմինների կողմից ստացված տեղեկատվությունը կամ զեկույցները նույնպես կարող են ուղարկվել

ՄԱԿ-ի համանման գործառույթներով զբաղվող մարմիններին, ինչպես նաև՝ մարդու իրավունքների պաշտպանության տարածաշրջանային մեխանիզմներին:

ՄԱԿ-ի ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ՝

ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների պաշտպանության հանձնաժողովի հատուկ ընթացակարգեր

- Խոշտանգումների վերաբերյալ հատուկ զեկուցող,
- Դատավարության անկախության վերաբերյալ հատուկ զեկուցող,
- Ոչ դատական մահապատիժների վերաբերյալ հատուկ զեկուցող,
- Մարդու իրավունքների պաշտպանների հատուկ ներկայացուցիչ,
- Կանաչական կալանքի գծով աշխատանքային խումբ:

ՄԱԿ-ի ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐԵՐՈՎ ԳՈՐԾՈՂ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐ

- Մարդու իրավունքների պաշտպանության կոմիտե,
- Խոշտանգումների դեմ կոմիտե,
- Երեխաների իրավունքների պաշտպանության կոմիտե,
- Կանանց անտեսման և խտրականության դեմ կոմիտե,
- Մասնագիտացած այլ մարմիններ (օրինակ՝ Ռ-ասայական խտրականության ցանկացած տեսակի սահմանափակման Կոմիտե):

ՄԱԿ-ի մասնագիտացված գործակալություններ

- Փախստականների գործերով ՄԱԿ-ի բարձրագույն հանձնակատար (մասնավորապես՝ փախստականների և աշխարհով մեկ սփռված մարդկանց պաշտպանության ծրագրեր),
- Սիլվոլորված ազգերի կազմակերպության զարգացման ծրագիր (մասնավորապես՝ դատական բարեփոխումների վերաբերյալ ծրագրեր),
- ՅՈՒՆԻՍԵՖ (մասնավորապես՝ կանանց և երեխաների կալանավորման խնդիրներով զբաղվող ծրագիր)

Տարածաշրջանային կազմակերպություններ Հյուսիսային և Հարավային Ամերիկաներում՝

- Մարդու իրավունքների պաշտպանության միջամերիկյան հանձնաժողով,

Աֆրիկայում՝

- Ժողովուրդների և մարդկանց իրավունքների պաշտպանության աֆրիկյան հանձնաժողով (մասնավորապես՝ Աֆրիկայում բանտերի և բանտարկության պայմանների վերաբերյալ հատուկ զեկուցող)

Եվրոպայում՝

- Եվրոպայի Խորհուրդ (մասնավորապես՝ Խոշտանգումների կանխարգելման եվրոպական կոմիտե (ԽԿԿ)
- ԵԱՀԿ Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակ (ԺՀՄԻԳ):

4.3. Այցելություն կատարող միջազգային մարմինների միջև համագործակցություն

Այցելություն կատարող միջազգային մարմինները երբեմն սահմանափակված են գաղտնիության խիստ կանոններով, ինչը կարող է սահմանափակել համագործակցության շրջանակները: Այդուհանդերձ, դրանք պետք է խորհրդակցեն միմյանց հետ:

Ենթակոմիտեի և գոյություն ունեցող այցելություններ կազմակերպող տարածաշրջանային մեխանիզմների միջև ԽԳԿՈԱ-ի ներքո համագործակցությունը նախատեսված է հողված 31-ով, որը խրախուսում է նրանց «կրկնություններից խուսափելու համար խորհրդակցել և համագործակցել միմյանց հետ»:

ԽԿԿ-ն ԽԳԿՈԱ-ի և ԽԿԵԿ-ի մասնակից երկրներին առաջարկում է համաձայնել, որ «ԽԿԿ-ի կողմից կազմակերպվող զեկույցները պետք է համակարգվեն ըստ երկրների և այդ երկրներից ստացված արձագանքների, և գաղտնիության հիմունքներով փոխանցվեն Ենթակոմիտեին: Այդպիսով՝ խորհրդակցությունները կարող են անցկացվել գործին վերաբերվող բոլոր փաստերի լույսի ներքո»:¹³

Այն վայրերում, որտեղ զեկույցները կատարվում են հրապարակայնորեն, ինչպես, օրինակ՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանության միջամերիկյան հանձնաժողովում կամ Աֆրիկայում բանտերի և բանտարկության պայմանների վերաբերյալ հատուկ զեկուցողի դեպքում, Ենթակոմիտեի հետ խորհրդակցությունը և համագործակցությունն առավել դյուրին կլինի:

ԽԳԿՈԱ-ն նաև նշում է, որ «Արձանագրության դրույթները չպետք է ազդեն մասնակից երկրների պարտավորությունների վրա՝ կապված ԺՆԼի չորս կոնվենցիաների հետ, և ոչ էլ միջազգային մարդասիրական իրավունքով չկարգավորվող դեպքերում ԿԽՄԿ-ին կալանավայրեր այցելություններ կատարելու թույլտվություն տրամադրելու իրավունքի - վրա»: Ապագայում Ենթակոմիտեն և ԿԽՄԿ-ն ուղիներ կգտնեն շփումներ ստեղծելու համար, ինչպես արդեն արվել էր ԽԿՄ և ԿԽՄԿ դեպքերում:

¹³ 2002 թ. Հուլիսի 1-ից մինչև 2003 Վի Հուլիսի 31-ը ներառող ԽԿՄ-ի գործողությունների վերաբերյալ 13-րդ գլխավոր զեկույց, CPT/Inf (2003) 35,82

Հետազոտություններ

Խոշտանգումների կանխարգելման միություն, *Visiting Places of Detention: Practices and Lessons Learned by Selected Domestic Institutions, seminar report*, Geneva 2004.

Խոշտանգումների կանխարգելման միություն, *The Impact of External Visits of Police Stations on Prevention of Torture and Ill-Treatment, Study* Geneva, 1999.

Խոշտանգումների կանխարգելման միություն, *Standard Operating Procedures of International Mechanisms Carrying Out Visits to Places of Detention, seminar report*, Geneva, 1997.

ԽԳՆԱ գծով

Խոշտանգումների կանխարգելման միություն, *The Optional Protocol to the UN Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: A Manual for Prevention*, Geneva, 2004.

Խոշտանգումների Կանխարգելման Միություն, *Implementation of The Optional Protocol to the UN against Torture, the Establishment and Designation of National Preventive Mechanisms*, Geneva, April 2003.

ԽԿՄ գծով

Malcolm D.Evans, Rod Morgan, *Preventing Torture – A Study of the European Convention for Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, Calderon Press, Oxford, 1998.

Malcolm D.Evans, Rod Morgan, *Combating Torture in Europe*, Council of Europe Publishing, 2001.

APT Series on Prevention of Torture in Europe (in French and English), in particular Brochure N 3 - Barbara Bernath, *CPT history, Mandate Composition*, Geneva, December 1999.

Brochure N 4- Ursula Kriebaum, *CPT Modus Operandi*, Geneva, May 2002.

APT/Council of Europe, *A visit by the CPT- What's it all about? 15 questions and answers for the police*, May 1999

ԿԽՄ գծով

International Committee of Red Cross, *Deprived of Freedom*, Geneva, 2002.

ԱՅՑԻ ՓՈՒԼԵՐ

Ե՞րբ	Ի՞նչ
<div data-bbox="371 342 619 539" style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;"> <p>Այցի նախապատրաստում (մաս 2և3)</p> </div>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Հասանելի տեղեկատվություն ▪ Այցելության նպատակների որոշում ▪ Այցելություն կատարող թիմի կազմավորում
<div data-bbox="371 712 619 819" style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;"> <p>Այցելություն (մաս4)</p> </div>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ազատագրկման վայրի տնօրենի հետ նախնական գրույց ▪ Այցելություն ազատագրկման վայրի շինություններ ▪ Մատյանների ուսումնասիրում ▪ Կալանավորների հետ անհատական հարցազրույցներ ▪ Ջրույց բանտի այլ ծառայողների հետ ▪ Կալանավայրի տնօրենի հետ ավարտական գրույց
<div data-bbox="371 1048 619 1256" style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;"> <p>Այցելությունների կատարման ստուգում (մաս 5)</p> </div>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Այցելության վերաբերյալ ներքին նշումներ ▪ Այցելության վերաբերյալ զեկույց ▪ Այցելության կատարման ստուգում ▪ Գլորալ զեկույց ▪ Այցելության կատարման ստուգմանն ուղղված գործողություններ ▪ Տարեկան զեկույց:

ՄԱՍ ԵՐՐՈՂ

ԻՆՉՊԵՍ
ՄՈՆԻԹՈՐԻՆԳԻ
ԵՆԹԱԲԵԼ
ԿԱԼԱՆԱՎԱՅՐԵՐԸ

1. Մոնիթորինգի կառուցվածքը

Բանտարկության պայմանների մոնիթորինգը ներառում է մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային և միջազգային չափանիշներին այդ պայմանների համապատասխանության ստուգումը, ինչպես նաև թույլ է տալիս հավաստիանալ, որ ազատագրված անձանց հանդեպ վերաբերմունքը չի նվաստացնում նրանց արժանապատվությունը և մարդ արարածի արժեքը: Բանտարկության պայմաններին վերաբերող ընդհանուր չափանիշները հիմնականում ընդգրկված են համապատասխան միջազգային ինստիտուտներում (տես՝ չորրորդ գլուխ) և ազգային օրենսդրություններում:

ՄԱԿ-ի՝ բանտարկյալների հանդեպ վերաբերմունքի հիմնարար սկզբունքները բանտարկության պայմանների վերաբերյալ չափանիշներ ստեղծող առավել ընդհանրական փաստաթղթերից է: Դրանք կիրառելի են ազատությունից զրկված բոլոր անձանց համար՝ անկախ այն բանից, թե որտեղ են պահվում նրանք, և այցելություն կատարող մարմիններին ընձեռում են էական լիազորություններ:

Բանտարկյալների հանդեպ վերաբերմունքի հիմնարար սկզբունքներ
Ընդունվել է Միավորված ազգերի կազմակերպության գլխավոր վեհաժողովի 1990թ.դեկտեմբերի 14-ի 45/111 բանաձևով:

1. Ազատությունից զրկված բոլոր անձանց պետք է վերաբերվել մարդասիրաբար՝ հարգելով մարդուն բնորոշ արժանապատվությունը և մարդկային անհատի արժեքը:
2. Արգելվում է խտրականությունը՝ կապված ռասայի, մաշկի գույնի, սեռի, լեզվի, դավանանքի, քաղաքական կամ այլ հայացքների, ազգային կամ սոցիալական ծագման, գույքային, ծննդյան կամ այլ կարգավիճակի հետ:
3. Ցանկալի է, որպեսզի այն դեպքերում, երբ տեղական պայմանները թույլ են տալիս, հարգել այն խմբի կրոնական համոզմունքները և մշակութային սովորույթները, որին պատկանում են կալանավորները:
4. Բանտերը պատասխանատվություն են կրում բանտարկյալներին պահելու և հասարակությանն իրավախախտումներից պաշտպանելու համար՝ պետության մյուս սոցիալական նպատակներին և հասարակության բոլոր անդամների բարեկեցության ու զարգացման վերաբերյալ պետության պարտավորություններին համապատասխան:
5. Բացառությամբ բանտարկության փաստով պայմանավորված սահմանափակումների՝ բոլոր բանտարկյալներն օգտվում են Մարդու իրավունքների պաշտպանության համընդհանուր հռչակագրում, իսկ այն դեպքերում, երբ տվյալ պետությունը հանդիսանում է Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային համաձայնագրի կամ Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային համաձայնագրի և դրան կից լրացուցիչ արձանագրության կողմ՝ դրանցում ամրագրված մարդու իրավունքներից և հիմնարար ազատություններից:
6. Բոլոր բանտարկյալներն իրավունք ունեն մասնակցելու մարդկային անհատի բազմակողմանի զարգացմանն ուղղված մշակութային և կրթական գործունեությանը:
7. Հարկավոր է ջանք գործադրել միայնակ բանտարկյալները որպես տույժ կիրառելը վերացնելու կամ դրա կիրառումը սահմանափակելու համար և խրախուսել այդ ջանքերը:
8. Անհրաժեշտ է ստեղծել պայմաններ, որոնք բանտարկյալին հնարավորություն կընձեռեն զբաղվելու օգտակար, վարձատրվող աշխատանքով, ինչը կհեշտացնի նրանց ինտեգրումն իրենց երկրի աշխատուժի շուկայում և նրանց կպարտավորեցնի ֆինանսական աջակցություն ցուցաբերել իրենց ընտանիքին և ազգականներին:
9. Բանտարկյալներն օգտվում են տվյալ երկրում առկա բուժապա-

սարկումից՝ առանց իրենց իրավական դրության հետ կապված խտրականությունների:

10. Հասարակության և սոցիալական հաստատությունների մասնակցությամբ և օժանդակությամբ, տուժողների շահերը հարկ եղածին պես հաշվի առնելով՝ բարենպաստ պայմաններ են ստեղծվում նախկին բանտարկյալներին հասարակություն վերադարձնելու համար:
11. Վերը նշված սկզբունքները պետք է կիրառվեն անկողմնակալորեն:

Մոնիթորինգը, որպես այդպիսին, հիմնված է քառափուլ գործընթացի վրա.

- ա) բանտարկության պայմանների նպատակը և դրանց պրոֆեսիոնալ փաստաթղթավորումը,
- բ) ներպետական և միջազգային չափանիշներին բանտարկության պայմանների համապատասխանության վերլուծությունը,
- գ) հանձնարարականների ձևակերպումը,
- դ) հանձնարարականների կատարման ստուգումը:

Այցելություն կատարող մարմինները պետք է հնարավորինս սպառնիչ կերպով պարզի **կալանավորման պայմանները**, այսինքն՝ պրակտիկան, **ամփոփելով հետևյալը.**

- բանտարկյալների խնդիրներով զբաղվող իշխանությունների, անձնակազմի և արհեստավարժ այլ մասնագետների մոտեցումները;
- բանտարկյալների տեսակետները;
- այլ մասնակիցների (փաստաբանների, բանտարկյալների ընտանիքների, միությունների, ՀԿ-ների) տեսակետները;
- այցելություն կատարած թիմի՝ ազատագրկման վայրի հետ կապված դիտարկումները:

Ա) Կարևոր է, որպեսզի նախքան բողոքներն ավելի բարձր ատյաններին փոխանցելը և եզրակացություններ կատարելը այցելություն կատարած թիմի անդամները հաշվի առնեն տեղեկատվության բոլոր այս աղբյուրները: Սա էական է այն դեպքերում, եթե այցելություն կատարող մարմինը ցանկանում է կատարել բանտարկության պայմանների սպառնիչ վերլուծություն և ներկայացնել օգտակար հանձնարարականներ: Դաժան վերաբերմունքի և խոշտանգումների վերաբերյալ հայտարարությունները պետք է անմիջապես փոխանցվեն իշխանություններին, բայց այնպես, որ հայտարարությանն առնչվող բանտարկյալին կամ բանտարկյալներին վնաս չպատճառվի (տես՝ մաս չորրորդ, Խոշտանգումներ և դաժան վերաբերմունք):

Բ) Համապատասխան ազգային և միջազգային չափանիշների հետ համապատասխանություն:

Երկրորդ հերթին այցելություն կատարող մեխանիզմները պետք է վերլուծության միջոցով պարզեն՝ բանտարկության պայմանները համապատասխանում են արդյոք համապատասխան ազգային և միջազգային չափանիշներին:

Այցելություն կատարող մեխանիզմը պետք է **չսահմանափակվի** միայն բանտարկության պայմանների վերլուծություն կատարելով, անգամ եթե այդ պայմանների քննարկվող ասպեկտները համապատասխանում են այդ չափանիշներին (այսինքն՝ **եղածը** համեմատելով **լինելիքի** հետ), այլ պետք է փորձեն գոնե մասամբ գտնել չափանիշներից շեղվելու պատճառները:

Շեղումների պատճառները կարող են լինել տարբեր գործոնների հակցության հետևանք, օրինակ, եթե՝

- ներպետական օրենսդրությունը չի համապատասխանում միջազգային չափանիշներին,
- չափանիշները չեն կիրառվում կամ կիրառվում են մասամբ՝ հետևյալ պատճառներով.
 - ըստ էության, չափանիշների համապատասխանությունը ստուգված է ոչ պատշաճ կերպով և դրանք չեն կարող դրպես համապատասխան հիմք ծառայել ազատագրկման վայրի անձնակազմի համար,
 - աշխատանքի որոշակի ասպեկտների վերաբերյալ անձնակազմի ուսուցումը բավարար չէ, ինչի արդյունքում նրանց մասնագիտական վարքագիծը չի համապատասխանում չափանիշներին,
 - մարդկային կամ նյութական ռեսուրսները թույլ չեն տալիս կիրառել չափանիշները:

Վերը նշված վերլուծությունը կարող է օգտագործվել առավել մանրամասն և իրատեսական հանձնարարականներ մշակելու համար, ինչը թույլ կտա խուսափել չափանիշների կրկնօրինակումից:

Գ) Հանձնարարականների ձևակերպում,

Ավելին, խնդիրների և դրանց առաջացման պատճառներն ըմբռնելով՝ հնարավոր կլինի.

- որոշել ցավոտ կամ հիմնական խնդիրները,
 - հանձնարարականներում ներառել ժամանակային գործոնը (այսինքն՝ այն, թե ինչ կարելի է անել կարճ, միջին և երկար ժամանակամիջոցներում),
 - առաջարկել որոշակի խնդիրների յուրատեսակ լուծումներ,
 - նպաստել չափանիշների զարգացմանը:
-

Դ.) Հանձնարարությունների կատարման ստուգում.

Ազատագրկման վայրերի մոնիթորինգի կարևորագույն նպատակն է՝ իշխանություններին խրախուսել՝ բարելավել բանտարկյալների նկատմամբ ցուցաբերվող վերաբերմունքը և բանտարկության պայմանները: Ազատագրկման վայրեր այցելությունները և դրանց վերաբերյալ զեկույցներն այդ նպատակին հասնելու միջոցներ են: Հետևաբար, մոնիթորինգի գործընթացում առավել կարևոր քայլերից մեկը ներկայացված հանձնարարականների իրագործման ստուգումն է: Բարեփոխումների իրականացումը հարկավոր է ողջունել: Եթե ոչ մի քայլ չի ձեռնարկվել, այցելություն կատարող մեխանիզմը պետք է այլ ուղիներ գտնի հանձնարարականների կատարման նպատակով ճնշում գործադրելու համար:

2. Մոնիթորինգի ծրագրի ձեռնարկումը

2.1. Այցելությունների ձեռնարկումը

- Այցերի ծրագիրը պետք է ներառի հետևյալը.
- այցելություն կատարող տեղական մարմնի ուշադրությունը գրաված կալանավայրերի և այնտեղ պահվող բանտարկյալների ցանկ,
- այցերի հայտարարված կամ հանկարծակի լինելու հանգամանքը,
- այցերի հաճախականությունը:

2.2. Այցելության վայրի ընտրություն

Կախված իրադրությունից՝ այցելություն կատարող մարմինները կարող են որոշել պարբերական կամ պատահական այցեր կատարել ազատագրկման վայրեր:

Այցելության վայրի ընտրությունը կատարելիս և կատարվելիք այցերի հերթականությունը որոշելիս կարող են կիրառվել տարբեր չափանիշներ՝ առանձին կամ ամբողջությամբ:

Ազատությունից զրկված մարդկանց սպառնացող հավանական կամ իրական վտանգներ.

- հարցաքննությունները կատարելու վայրեր,
- առանձնապես խոցելի բանտարկյալներ, ինչպիսիք են՝ կանայք, անչափահասները, օտարերկրացիները, փոքրամասնությունները,
- վտանգավոր տարածքներում, քաղաքներում կամ թաղամասերում գտնվող բանտեր:

Հասանելի տեղեկատվություն. բողոքների քանակը (դրանց բացակայությունը կամ մեծ թիվը կարող է դիտվել որպես խնդիր), բանտարկյալների թիվը, բանտի հնարավորությունները և գերբնակեցման մակարդակը, այլ աղբյուրներից, ինչպես, օրինակ՝ այցելություն կատարող ներպետական կամ միջազգային մարմիններից ստացված տեղեկատվությունը:

Օրինակներ.

- Երկրում տիրող իրավիճակին համապատասխանող կալանավայրեր,
- Կալանավայրեր, որտեղ կատարվող այցելությունները հազվադեպ չեն (դրանք հաճախ շատ հեռու են գտնվում քաղաքային կենտրոններից),
- մարդկանց և կալանավայրերի տարբեր կատեգորիաների լայն ընտրություն:

2.3 Այցերի տևողությունը

Այցերի տևողությունը պետք է լինի այնքան, որքան պահանջում է պրոֆեսիոնալ գործունեությունը, բավականաչափ, որպեսզի այցելող թիվը հնարավորություն ունենա զրուցելու պատասխանատու անձանց, նրանց ենթակաների, այդ վայրում պահվող այս կամ այն անձի հետ և քննարկել կալանավայրի հնարավորությունները և կենցաղային պայմանները:

Այցերի տևողությունը որոշելիս հարկավոր է հաշվի առնել, որ այցերը կարող են խափանել կամ խանգարել բանտարկյալների հետ պատասխանատու անձնակազմի աշխատանքը: Հարկավոր է հավասարակշռել արդյունավետ մոնիթորինգ կատարելու անհրաժեշտությունը և այդ վայրերի գործունեությունն ապահովելու նպատակով սահմանված ռեժիմը:

Այցի տևողությունը կարող է գնահատվել հետևյալ գործոնների հիման վրա.

- այցելություն կատարող թիմի անդամների թիվը;
- այցելվող վայրի վերաբերյալ հայտնի տեղեկությունների քանակը.
- արդյո՞ք այցելություն կատարող մեխանիզմը նախկինում այցելել է այդ վայրը,
- արդյո՞ք մեխանիզմը տեղեկատվություն է ստացել երրորդ կողմից, որի շնորհիվ հնարավոր է եղել գնահատել այցելության համար անհրաժեշտ ժամանակը,

- կալանավայրի չափերը և այնտեղ պահվող անձանց թիվը,
- կալանավայրի տեսակը,
- անվտանգության կիրառվող ռեժիմները (որքան բարձր է անվտանգության ռեժիմի մակարդակը, այնքան ավելի երկար ժամանակ է պահանջվում կալանավայրի ներսում տեղաշարժվելու համար),
- արդյո՞ք կալանավորված անձանց տարբեր կատեգորիաներ նույն վայրում պահվում են բանտարկության տարբեր ռեժիմներով: Դա կարող է նշանակել, որ բանտարկության տարբեր պայմանների ուսումնասիրության համար ավելի շատ ժամանակ կպահանջվի,
- կալանավայրի անձնակազմի համալրվածությունը և կազմակերպական պայմանները,
- բանտարկյալների կողմից օգտագործվող լեզուներից և հակառակը համաժամանակյա թարգմանության հնարավոր անհրաժեշտությունը,
- այցելության վերջում կատարվելիք տվյալների ամփոփման աշխատանք, որը պետք է կատարվի հնարավորինս արագ,
- բանտից բանտ տեղաշարժվելու համար անհրաժեշտ ժամանակ:

2.4. Այցերի հաճախականությունը

Փորձը ցույց է տալիս, որ խոշտանգումների կամ դաժան վերաբերմունքի կանխարգելումն անընդհատ բարելավելու առումով այցելությունները շատ ավելի արդյունավետ կլինեն, եթե դրանք տեղի ունենան պարբերաբար: Այցելությունների հաճախականությունը կախված է մի շարք գործոններից:

Այցելությունների հաճախականությունը կարող է որոշվել ըստ՝

- կալանավայրի տեսակի,
- մինչդատական կալանքի շենքային հնարավորությունների, օրինակ՝ ոստիկանատներ, որպես կանոն, պետք է այցելել ավելի հաճախ, քան այլ պատժիչ հաստատություններ, քանի որ՝
 - այդ վայրերում են կատարվում հարցաքննությունները,
 - արտաքին աշխարհի հետ բանտարկյալների շփումները սահմանափակ են,
 - այդ վայրերում տեղի է ունենում բանտարկյալների կազմի անընդհատ փոփոխություն,

- բանտարկյալներին սպառնացող հայտնի կամ հավանական վտանգները կամ անվտանգությանը վերաբերող այլ հարցեր,
- հավասարակշռությունը այցելություն կատարող մարմնի և պատասխանատու ծառայողների կատարելիք աշխատանքի պահանջմունքների միջև: Հաճախակի կրկնվող պարբերական այցերն ի վերջո կարող են ոչ արդյունավետ դառնալ, եթե անտեղի խափանում են անձնակազմի աշխատանքը:

Այցերի հաճախականությունը մեծապես կախված է բանտարկյալների պաշտպանության կապակցությամբ հանկարծակի ծագած լուրջ խնդիրներից: Այն դեպքերում, երբ այցելություն իրականացնող մեխանիզմը մտահոգված է, որ իրենց հետ զրուցող բանտարկյալների հանդեպ կարող են ճնշումներ գործադրվել, ապա հարկավոր է անհապաղ կատարել կատարված այցելության արդյունքների ստուգում և հանդիպել այդ բանտարկյալներին:

2.5. Այցելություն կատարող թիմը

2.5.1. Կազմը

Բանտարկության պայմանները մոնիթորինգի ենթարկելու համար պահանջվում են որոշակի արհեստավարժ **հմտություններ**, հատկապես՝ օրենսդրության և առողջապահության բնագավառներում: Խիստ ցանկալի է, որպեսզի այցելություն կատարող թիմի կազմում լինի իրավաբանական և բժշկական կրթությամբ առնվազն մեկական անձ: Թիմի կազմում բժշկի առկայությունը հատկապես կարևոր է այն դեպքերում, երբ խոշտանգումների և դաժան վերաբերմունքի հետ կապված խնդիրներ են առաջանում: Դա կհեշտացնի նաև շփումները ազատագրկման վայրերի բժշկական անձնակազմի հետ, որոնք կարող են բժշկական փորձի փոխանակում կատարել՝ պահպանելով բժշկական գաղտնիությունը:

Այլ մասնագետները ևս կարող են շատ օգտակար լինել, ասենք՝ մանկավարժ-տեսաբանները, հոգեբանները, ճարտարագետները:

Արհեստավարժ հմտություններից բացի կարևոր է ունենալ նաև անձնական հմտություն, հատկապես՝ մարդկանց հետ առանց նրանց արժանապատվությանը դիպչելու փոխգործակցելու կարողություն:

Փորձը ցույց է տալիս, որ այցելություն կատարող թիմի կազմում **արական և իգական սեռերի** հավասարակշռությունը մեծ առավելություն է: Շատ հասարակություններում տղամարդիկ և կանայք տարբեր հնարավորություններ ունեն բանտարկյալների և անձնակազմի հետ հուսալի կապեր ստեղծելու համար: Լինում են դեպքեր, երբ բանտարկյալները և անձ-

նակագձը նախընտրում են խոսել կա՛մ տղամարդու, կա՛մ կնոջ հետ: Համաձայն արական մշակույթում գերիշխող կարծիքի, կին այցելուի հետ տեսակցելու ժամանակ ավելի քիչ հավանական է, որ բանտարկյալի պատիվը կնվաստացվի: Գեներային տեսանկյունից հավասարակշռված թիւնը կրթարժրացնի բանտարկության պայմանների ամբողջական պատկերը ստանալու հավանականությունը:

Ազատագրկման այն վայրերում, որտեղ պահվում են այլ էթնիկ ծագմամբ կամ ոչ տեղաբնակ անձինք, այցելություն կատարող մարմնի համար առավելություն կհամարվի, եթե այդ էթնիկ կամ կրոնական խմբերի ներկայացուցիչներ ևս ներգրավված լինեն թիմում: Լեզվական կարողությունների կարևորությանը կանդրադառնանք ստորև:

2.5.2. Անդամների թիվը

Այցելություն կատարող թիմի անդամների թիվը կախված է մի քանի գործոններից, օրինակ՝

- այցելության նպատակները,
- կալանավայրի և դրա խնդիրների մասին իրազեկության մակարդակը,
- այնտեղ աշխատող անձնակազմի և պահվող անձանց թիվը,
- կալանավայրի վարչակազմի կողմից սահմանված սահմանափակումների աստիճանը:

Այցելություն կատարող թիմի անդամների թիվը լավագույն դեպքում պետք է տատանվի 2-ից 8 մարդու միջև:

2.5.3 Ուսուցումը

Ազատագրկման վայրի մոնիթորինգը դժվարին և նուրբ խնդիր է: Այդ իսկ պատճառով այցելություն կատարող մեխանիզմի անդամների համար հատկապես կարևոր է համապատասխան տեսական և գործնական ուսուցում ստանալը: Ուսուցումը պետք է շարունակվի գրասենյակի հնարավորությունների սահմաններում:

Տեսական ուսուցումը պետք է ներառի առնվազն հետևյալը

- մոնիթորինգի հիմնական սկզբունքները, մասնավորապես՝ գաղտնիությունը և բանտարկյալների անվտանգությունը մշտապես հաշվի առնելու անհրաժեշտությունը,
- օրենսդրական համակարգը, մասնավորապես՝ համապատասխան միջազգային չափանիշները, ներպետական օրենսդրությունը և կանոնները,
- բանտարկությանը վերաբերող հիմնական այլ հարցեր և խնդիրներ:

Գործնական ուսուցումը պետք է ներառի առնվազն հետևյալը.

- այցերի մեթոդաբանությունը,
- այն, թե ինչպես պետք է անհատական հարցազրույց վարել ազատագրկված անձի հետ,
- իշխանությունների, անձնակազմի, բանտարկյալների հետ վարվելակերպի ձևավորումը,
- այցելություն կատարելու ժամանակ անվտանգության կանոնների պահպանումը,
- զեկույց գրելու ձևերը,
- մեխանիզմի ներսում համագործակցության և հաղորդակցության ձևերը:

3. Այցելության նախապատրաստություն

3.1. Նախապատրաստական աշխատանք

Որպեսզի այցելությունը հնարավորինս հաջող անցնի, դրան պետք է նախապատրաստվել նախօրոք:

Այցելություն կատարող մեխանիզմը պետք է բավարար ժամանակ հատկացնի հետևյալին.

- Այցելության վայրի մասին տեղեկատվության համառոտ շարադրում.
- նախորդ այցելություններից կամ այլ աղբյուրներից ստացված տեղեկատվության ամփոփում (այցելություններ կատարող այլ մարմիններ, ՀԿ-ներ, զանգվածային լրատվության միջոցներ, ազատ արձակված բանտարկյալներ, բանտարկյալների ընտանիքներ, փաստաբաններ, բարեգործական միություններ, ազատագրկման վայրերում աշխատող կամավորներ և այլն),
 - անմիջական ղեկավարությունը կամ վերադաս իշխանությունները,
 - կալանավայրի շենքային հնարավորությունները և բանտարկյալների թիվն ու կարգավիճակը, գոյություն ունեցող կամ հնարավոր խնդիրները:

Այցելության հատուկ նպատակների որոշում

- բանտարկության պայմանների ընդհանուր գնահատում,
- այցելության արդյունքների ստուգում՝ բանտարկության այս կամ այն խնդիրների լուծումը, ինչպես նաև նախկինում ներկայացված հանձնարարականների կատարումը և անհատական դեպքերի քննության ընթացքը ստուգելու նպատակով.

- և այլն:

Այցելություն կատարող խմբի աշխատանքի կազմակերպումը

- Ձևաթղթերի, հարցաշարերի կամ բանտարկության պայմանների անվանացանկի¹⁴ պատրաստում, որոնց միջոցով հնարավոր կլինի հավաքել անհրաժեշտ տեղեկատվությունը,
- թիմի կազմից մեկին որպես թիմի ղեկավար և այցելության կատարման պատասխանատու նշանակելը,
- թիմի բոլոր անդամներին այցելության վայրի, նպատակների և ձևաչափի մասին միևնույն տեղեկատվության տրամադրում,
- թիմի անդամների միջև որոշակի խնդիրների բաշխում՝ ելնելով թիմի անդամների հմտություններից, այցելության վայրի բնույթից և այցելության ենթադրվող տևողությունից:

Բանտարկյալների հետ ցանկացած տեսակի կարևոր շփումների նախատեսում

- այցելության վերաբերյալ հայտարարություն. այցելություն կատարող թիմը պետք է ի վիճակի լինի պատահական այցելություններ կատարել, սակայն, ելնելով գործնական նկատառումներից (կալանավայրի հեռավորություն, տարածքի մեծություն)՝ կարող է հայտարարել այս կամ այն այցելություն մասին,
- սովորաբար արգելված առարկաների (ֆոտոխցիկ, ձայնագրիչ) ներս բերելու անհրաժեշտության հիմնավորում և թույլատրում:

Կալանավայրից դուրս շփումների նախատեսում

- ոստիկանական և վարչական իշխանություններ,
- դատական իշխանություններ,
- կալանավայրի հետ աշխատող պետական ծառայություններ, օրինակ՝ բժշկական, սոցիալական ծառայություններ, կրթական համակարգ,
- ցանկացած այլ մարմիններ, որոնք աշխատում են կալանավայրերի հետ;
- այլ բաներ:

3.2. Այցելության նպատակների որոշում

Այցելություն կատարող թիմի համար անիմաստ և անհարմար է յուրաքանչյուր այցի ընթացքում բանտարկության հետ կապված բոլոր խնդիրների համակարգված քննություն կատարելը (այդպես էր մի քանի տարի առաջ): Վերլուծությունը պետք է կատարվի այցելության նախապ-

¹⁴ Բանտարկության պայմանների անվանացանկի նմուշը տես Հավելված 1-ում:

ատրաստման ժամանակ հավաքված տեղեկատվության հիման վրա, նախապատվությունը հատկապես պետք է տրվի բանտարկյալներին, նախկին բանտարկյալներին և այլ հավաստի աղբյուրներին, որոնք օգնում են ավելի ճշգրիտ որոշել այցելության նպատակները և գերակայությունները:

Եթե նախատեսված է մի քանի այց ազատագրկման տվյալ վայր, այցելության ծրագրով յուրաքանչյուր այցի համար կարող են տարբեր նպատակներ դրվել. օրինակ՝ առաջին այցելության ժամանակ կարելի է կենտրոնանալ նյութական ենթակառուցվածքների, այսինքն՝ շինությունների, խցերի, ընդհանուր շենքային պայմանների վրա: Այդ պրակտիկան ընդունելու դեպքում այցելություն կատարողները պետք է ավելի մեծ ուշադրություն դարձնեն հետևյալ խնդիրներին.

- կալանավայրերում բողոքների ընդունման համակարգ,
- կարգապահական պատիժների կառավարում,
- արտաքին աշխարհի հետ շփումներ,
- բուժօգնություն,
- անձնակազմի/վարչակազմի և բանտարկյալների միջև փոխհարաբերություններ:

Մույն ուղեցույցի չորրորդ մասը տեղեկատվություն է տրամադրում բանտարկության տարբեր հարցերի վերաբերյալ, որը կարևոր է այցելություն կատարող մեխանիզմների համար, ինչպես նաև մատնացույց է անում այն ուղղությունները, որոնց վրա հարկավոր է ուշադրություն դարձնել: Համապատասխան հարցերի թուցիկ մեկնաբանությունը շարադրված է Հավելված 1-ում ներկայացված բանտարկության պայմանների անվանացանկում:

4. ԲՈՒՆ ԱՅՑԸ

4.1. Նախնական գրույց կալանավայրի դեկավարի հետ

Կալանավայրի առաջին այցելությունը պետք է սկսել կալանավայրի դեկավարի կամ նրան փոխարինող անձի հետ գրույցից: Այդ գրույցը, որը վարչակազմի հետ երկխոսության սկիզբը կհանդիսանա, կձառայի՝

-
- այցի նշանակությունը և նպատակները պարզաբանելուն;
 - օգտագործվող աշխատանքային մեթոդները, մասնավորապես՝ բանտարկյալների (հնարավորության դեպքում՝ նաև նրանց հսկող անձնակազմի) հետ անհատական գրույց վարելու անհրաժեշտությունը պարզաբանելուն,
 - հավաքված տեղեկատվությունն օգտագործելու ուղիները պարզաբանելուն,
-

- ազատագրկման վայրի ղեկավարներին հավաստիացնելուն առ այն, որ այցելող թիմի անդամներն այցելություն կատարելու ժամանակ կհարգեն անվտանգության պայմանները (օրենքներ և անվտանգության կանոններ),
- այցի ծավալի և տևողության վերաբերյալ բացատրություններ տալուն,
- կալանավայրերի, ներառյալ հատուկ կարիքներով բանտարկյալների առկայության (օրինակ՝ խուլ բանտարկյալներ, այլ շեղումներ ունեցող բանտարկյալներ) և նախորդ այցերից ուշադրության արժանացած դեպքերի առկայության մասին (հատկապես դաժան պատահարների, մահվան դեպքեր կամ այլ արտակարգ պատահարներ) տեղեկատվություն հայցելուն,
- ազատագրկման վայրի վարչակազմից որոշ հարցերի վերաբերյալ կարծիքի հարցմանը, մասնավորապես՝
 - բանտարկության պայմանների և ազատագրկման վայրի ղեկավարի ենթակայության տակ գտնվող անձանց վերաբերյալ,
 - այդ պայմանների խնդրահարույց կողմերի և դրանց պատճառների վերաբերյալ,
 - կալանավայրի ղեկավարի կողմից պայմանների բարելավման վերաբերյալ կատարված առաջարկությունների վերաբերյալ,
- այցի արդյունքների վերաբերյալ գրույցի համար պայմանավորվածություն ձեռք բերելուն:

Եթե նույն վայրում մի քանի այցելություն կատարելուց հետո այցելություն կատարող մեխանիզմը լուրջ խախտումների չի առնչվել կամ բանտարկության պայմանների հետ կապված քիչ թե շատ լուրջ խնդիրներ չի արձանագրել, ապա այցելության սկզբում կատարվող գրույցը կարող է ծավալվել միայն ֆորմալ կամ կողմնակի այլ հարցերի շուրջ:

4.2. Մատյանների և այլ փաստաթղթերի ուսումնասիրություն

Այս գլխում «մատյաններ» բառն օգտագործվում է միայն բանտարկյալների և նրանց կենցաղային պայմանների մասին տեղեկատվության աղբյուրի իմաստով: Մատյանների ուսումնասիրությունն այցելության սկզբում կարող է շատ նպատակահարմար լինել, հատկապես, եթե այն տևում է մի քանի օր: Մատյաններից ստացված տեղեկատվությունն անհրաժեշտության դեպքում կարող է ստուգվել այցելության ընթացքում:

Կախված այցելության վայրի տեսակից՝ մատյանների տեսակները կարող են տարբերվել: Առավել մեծ հետաքրքրություն ներկայացնողները կարող ենք բաժանել երեք խմբի.

Բանտարկյալների վերաբերյալ մատյաններ

- ըստ բանտարկյալների կատեգորիաների,
- ազատագրված վայր ընդունելու կամ այնտեղից ազատելու վերաբերյալ մատյաններ,
- կարգապահական միջոցների կիրառման մատյան,
- բժշկական գրանցման մատյաններ¹⁵,
- այլ մատյաններ:

Բանտարկյալների նյութական մատակարարման վերաբերյալ մատյաններ

- սնունդ, հիգիենա, հագուստ, անկողնային պարագաներ և այլն,
- դեղորայք և բժշկական նյութեր,
- կրթական ձեռնարկներ, սպորտի և հանգստի համար անհրաժեշտ պարագաներ և այլն,
- այլ մատյաններ:

Ազատագրված ընթացքում տեղի ունեցած միջադեպերի գրանցման մատյաններ

- Ֆիզիկական ուժի կամ հրազենի կիրառման դեպքերի գրանցման մատյան,
- բանտարկության ռեժիմի վերաբերյալ մատյաններ. սննդի ընդունում, աշխատանք, մարմնամարզություն, կրթություն,
- միջադեպերի գրանցման մատյան:

Վերջին երեք տեսակի մատյանները հատկապես կարևոր են բանտարկյալների հանդեպ դաժան վերաբերմունքի կիրառման հանգամանքները պարզելու և լիազորությունների չարաշահման համար պատասխանատվության տեսակ որոշելու հարցերում: Ազատագրված վայրի իշխանությունները հաճախ հրաժարվում են այցելություն կատարողներին ծանոթացնել հենց այդ մատյաններին:

Այցելություն կատարողները պետք է պահանջեն, որպեսզի իրենց թույլ տրվի ծանոթանալ այլ փաստաթղթերի հետ ևս, որոնք կարևոր են կալանավայրի գործունեությունը լավագույնս պատկերացնելու համար.

- ներքին կանոններ,
- անձնակազմի անվանացանկ,
- անձնակազմի աշխատանքային աղյուսակ:

¹⁵ Բժշկական գաղտնիքի մասին օրենքի համաձայն անձնական բժշկական գործերի ստուգումը կարող է իրականացվել այցելություն կատարող թիմի միայն այն անդամի կողմից, ով տվյալ պահին հանդիսանում է աշխատող բժիշկ:

4.3. Այցելություններ բանտարկյալների համար նախատեսված շինություններ

Առաջին այցելության ժամանակ անհրաժեշտ է տեսնել բոլոր շենքերը, որոնք նախատեսված և օգտագործվում են բանտարկյալների համար: Այցելություն կատարող խմբի բոլոր անդամները, ազատագրկման վայրի ղեկավարի կամ շինությունների տեղակայման և տարբեր ծառայությունների գործունեության վերաբերյալ տեղեկատվություն տալու լիազորություն ունեցող ծառայողի հետ պետք է կարճատև ընդհանուր այց կատարեն համապատասխան շինություններ: Ընդհանուր այցից կամ հետագա այցերից հետո թիմը կարող է բաժանվել փոքր խմբերի, որոնցից յուրաքանչյուրը կունենա իրեն «ամրագրված» տարածքը:

Շինություններ կատարված այցելությունները թույլ են տալիս՝

- դիտարկել շինությունները և դրանց տեղակայքը: Այս կետի կարևորությունը պետք է չթերագնահատվի: Ազատագրկման վայրի ճարտարապետությունը և անվտանգության համակարգերը (պատնեշներ, բանտի պատեր և այլն) շատ որոշակի ազդեցություն ունեն բանտարկյալների առօրյա կյանքի վրա,
 - ծանոթանալ բանտարկյալների համար նախատեսված բնակելի շինությունների (խցերի, ընդհանուր մնջարանների, ներքին բակերի, ճաշարանների, հանգստի և ուսման վայրերի, մարզասրահների և մարզադաշտերի, արհեստանոցների, տեսակցության սենյակների և այլն), ինչպես նաև տարբեր ծառայողական շենքերի և կից կառույցների (խոհանոցների, հիվանդանոցների, սանիտարական կառույցների, լվացքատների և այլն) գտնվելու վայրերին,
 - պատկերացում կազմել կալանավայրում տիրող մթնոլորտի մասին:
-

Բոլոր շինությունները դիտելիս անհրաժեշտ է որոշ շինությունների առանձնակի ուշադրություն դարձնել, քանի որ դրանք հատկապես ծառայում են որպես բանտարկյալների հանդեպ դրսևորվող հարգանքի չափանիշ: Այդ շինություններն են՝

- բանտարկյալներին ընդունելու և հարցաքննելու շինությունները,
- մեկուսարանների և կարգապահական խցերը
- սանիտարական շինությունները,
- խցերը և հանրակացարանները:

Այցելություն կատարող թիմը կարող է բանտարկյալներին հարցնել, թե ո՞ր շինությունն է նրանց կարծիքով վտանգավոր, և այցելություն կատարի այնտեղ:

Այցելություն կատարող թիմի անդամները պետք է տեղյակ լինեն, որ որոշ խցեր կարող են թաքցվել իրենցից: Թիմը պետք է իր ունեցած տեղեկատվությունը վերստուգի անհատական գրույցների միջոցով: Հարկավոր է խորհրդակցել նախկին բանտարկյալների կամ նախկինում այցելություն կատարած մարդկանց հետ:

Անձնակազմի համար նախատեսված շինությունները պետք է ևս այցելել, եթե դա ներառված է այցելության նպատակում:

4.4. Ազատագրված անձանց հետ անհատական հարցազրույցներ

4.4.1. Ընդհանուր քննարկում

Ազատագրված անձանց հետ գրույցը **հիմք է հանդիսանում բանտարկության պայմանների փաստաթղթավորման գործընթացի համար:** Դա դժվարին և նուրբ խնդիր է:

Խմբային կամ անհատական յուրաքանչյուր գրույցի սկզբում այցելություն կատարող խմբի անդամները պետք է փորձեն շահել կալանավորների **վստահությունը**, ներկայանան և տեղեկատվություն ներկայացնեն այցելություն կատարող իրենց մեխանիզմի մասին:

Նրանք պետք է հստակ բացատրեն, թե ինչու են այդտեղ, ինչ կարող են և ինչ չեն կարող անել և ապահովեն քննարկումների գաղտնիությունը:

Խմբային և անհատական գրույցի համար նախատեսված հարցաթերթն անչափ օգտակար գործիք է բոլոր այս կարևոր տարրերին ուշադրություն դարձնելու համար (տես Հավելված 1-ում գետեղված Բանտարկության պայմանների անվանացանկի նմուշը): Բացի այդ, այցելություն կատարողները հարցազրույցի ժամանակ պետք է այնպես անեն, որ բանտարկյալներն իրենց վստահ զգան և արտահայտեն իրենց մտքերը: Հարցաթերթում գետեղված հարցերի շրջանակին խստիվ հետևելու դեպքում հնարավոր է, որ հարցազրույցի որոշ մասեր կնմանվեն հարցաքննության: Դրանից ամեն կերպ պետք է խուսափել:

Այցելություն կատարողները պետք է արտահայտվեն հստակ, պարզ և հասկանալի լեզվով: Մեկնաբանությունները և հարցերը չպետք է կարծրացած լինեն այն աստիճան, որ կարողանան սահմանափակել պատասխանները կամ ազդել դրանց վրա: Այցելություն կատարողներն ավելի հաճախ պետք է տան անավարտ, քան ուղղորդող հարցեր:

Կախված բանտարկյալի կողմից օգտագործվող լեզվից՝ այցելություն կատարող թիմին կարող է անհրաժեշտ լինել իրենց այցելին բանավոր **խոսքի թարգմանչի** ներգրավել: Այցելություն կատարող խմբերը պետք է խուսափեն գրույցին ներկա եղած թարգմանչի ծառայություններից, ձեռնպահ մնան տեղաբնակների, նույն ազատագրված վայրում պահվող բանտարկյալների, նրանց ընտանիքի անդամների, ինչպես նաև՝ արհե-

ստավարժ մասնագետների թարգմանչական ծառայություններից, եթե դա ծայրահեղ անհրաժեշտ չէ: Թարգմանիչներին հարկավոր է հիշեցնել գաղտնիություն պահպանելու պարտավորության մասին: Թարգմանչի աշխատանքը կշահի, եթե նա նախօրոք ձեռքի տակ ունենա հատուկ բառարաններ:

Անհատական հարցազրույցների կատարման համար հատկապես կարևոր է այցելություն կատարող խմբի **գեղդերային կազմը**: Բռնաբարությունների, սեռական ոտնձգությունների և այլ բռնությունների վերաբերյալ հայտարարությունների հետ գործ ունենալիս տուժողները՝ տղամարդ, թե՛ կին, կարող են ընտրել իրենցից հարցազրույց վերցնողի սեռը (տես՝ մաս չորրորդ, Խոշտանգում և դաժան վերաբերմունք):

Դեպքերի մեծ մասում այցելություն կատարողները գրույցի համար ստիպված են լինում ընտրել սահմանափակ թվով անձանց: Ընտրությունը պետք է կատարվի՝ բանտարկյալների տարբեր կատեգորիաների ներկայացվածության անհրաժեշտությունը հնարավորինս հաշվի առնելով:

Այցելություն կատարողները պետք է աշխատեն գրույցել ոչ միայն անձանց հետ, ովքեր ձգտում են իրենց հետ շփումներ հաստատել, կամ նրանց հետ, ում առաջարկում է անձնակազմը:

Բանտարկյալների և անձնակազմի հետ պատահական գրույցները պետք է դիտվեն որպես վստահություն ձևավորելու և տեղեկատվություն ձեռք բերելու կարևոր գործոն:

4.4.2. Խմբային գրույց

Խմբային գրույցների կազմակերպումը այցելություն կատարող խմբին թույլ է տալիս շփման մեջ լինել ավելի մեծ թվով բանտարկյալների հետ, սակայն այդպիսի գրույցների կազմակերպման ընթացքում հնարավոր է, որ առավել նուրբ հարցերի քննարկմանն անդրադարձ չարվի:

Խմբային գրույցներն օգտակար են ընդհանուր խնդիրներն ի հայտ բերելու, օրենքի խախտումներ թույլ տվող դեկավարներին ուշադրության կենտրոնում պահելու, բանտարկյալների տրամադրությունը և բարքերը հասկանալու և այն մարդկանց ցանկը որոշելու համար, ում հետ պետք է կատարել անհատական հարցազրույց:

Խմբային գրույցների տևողությունը պետք է որոշված լինի նախապես: Բանավեճը բաց հարցից սկսելը համարվում է դրական պրակտիկա: Բանավեճին մասնակիցներից ստացված պատասխանները կարող են ի դերս հանել այն ամենը, ինչ նրանք համարում են հիմնախնդիր (կամ այն, ինչը նրանք համարձակվում են նշել):

Հետագա այցերի ժամանակ գրույցները պետք է ավելի լավ կազմակերպված լինեն՝ հետաքրքրություն ներկայացնող առանձին կարևոր հարցերի վերաբերյալ տեղեկատվություն հավաքելու նպատակով: Հակա-

սական կամ խնդրահարույց տեղեկատվություն ստանալու դեպքում դրանք կարող են վերստուգվել անհատական գրույցների միջոցով՝ էմպիրիկ եղանակով կամ այլ աղբյուրներ ուսումնասիրելով:

4.4.3. Անհատական գրույցներ

Անհատական գրույցն ամենից առաջ իրենից ներկայացնում է հանդիպում մի մարդու հետ, ով ապրում է ոչ սովորական (արտաքին աշխարհի չափանիշներին չհամապատասխանող պայմաններում), այսինքն՝ ազատագրկման պայմաններում: Անձն ունի իր կյանքի պատմությունը, որը չի կարող սահմանափակվել բանտարկության արդյունքում: Այս կարևոր հանգամանքը հաճախ անտեսվում է բանտային ծառայողների ու երբեմն այլ անձանց կողմից, ինչի արդյունքում բանտարկյալների հանդեպ ցուցաբերվում է ընդհանրացված և, հետևաբար, պարզեցված մոտեցումներ:

Ջրույցի վայրի ընտրությունը վճռորոշ հանգամանք է, քանի որ այն ազդում է գրույցի հանդեպ բանտարկյալի վերաբերմունքի վրա: Հարկավոր է խուսափել ցանկացած վայրից, որը այցելություն կատարողների պահանջներին չի համապատասխանում, քանի որ բանտային ծառայողները գտնվում են բանտարկյալի տեսադաշտում (օրինակ՝ վարչական գրասենյակներից): Այցելություն կատարող թիմը պետք է իրեն պարտավորված չզգա հարցազրույցներն ազատագրկման վայրի վարչակազմի կողմից պատրաստված վայրերում անցկացնելու հարցում: Հարցազրույցները կարելի է անցկացնել բանտարկյալների համար նախատեսված բնակելի շինություններում խցում, ընդհանուր ննջարանում, այցելության սենյակում, բակում, գրադարանում:

Այցելություն կատարողները պետք է փորձեն գտնել մի վայր, որը լավագույնս պաշտպանված կլինի գաղտնալսումից: Պետք է հաշվի առնել այն անձի կարծիքը, ում հետ գրույցը պետք է կատարվի:

Ոստիկանատներում գրույցի վայրի ընտրությունը կարող է ավելի սահմանափակ լինել:

Անհատական գրույցը պետք է անցկացվի այնպես, որ բանտային ծառայողները չունկնդրեն այն, թեև ոչ միշտ է հնարավոր անել այնպես, որ այցելությունն իրականացվի բանտային ծառայողների տեսողությունից հեռու: Այդ հարցերում այցելություն կատարողները պետք է գործի դնեն իրենց ողջ կարողությունները:

Անվտանգության նկատառումներ

Այցելություն կատարողների անձնական անվտանգության նկատառումներից ելնելով՝ բանտային ծառայողների ներկայացրած սահմանափակումները պետք է հաշվի առնվեն, սակայն այցելություն կատարող թիմն

ինքնուրույն պետք է որոշի՝ հետևի՞ դրանց, թե՛ ոչ: Այցելություն կատարող մեխանիզմը պետք է նախօրոք համաձայնեցնի այդ պայմանները:

Չրույցի անցկացումը

Չրույցին կարող է մասնակցել մեկ կամ երկու այցելու. առաջինը կարող է վարել զրույցը, իսկ երկրորդը՝ գրի առնել այն: Չնայած, որ զրույցի այդ տեսակն ազատագրկված անձի համար կարող է ընդունելի չլինել, սակայն զրույցի նման ձևը վարողին թույլ է տալիս ավելի լավ կենտրոնանալ: Այդուհանդերձ, այդպիսի մոտեցման ընդունելիությունը պետք է համաձայնեցվի բանտարկյալների հետ:

Բանտարկյալի վստահությունը շահելը կարևոր է: Սկզբում այցելություն կատարողները պետք է ներկայանան, հստակ բացատրեն այցելության պատճառը, պարզաբանեն, թե իրենք ինչ կարող են, և ինչ չեն կարող անել, և բացատրեն, որ հարցազրույցը գաղտնի է:

Այցելություն կատարողները պետք է զինվեն համբերությամբ: Բանտարկյալները հաճախ կցկտուր են արտահայտվում մի շարք պատճառներով, ինչպես, օրինակ՝ կենսափորձի պակաս կամ հուզական վիճակ, երկարատև ազատագրկված պատճառով ժամանակի զգացողության կորուստ, սևեռուն գաղափարներ և այլն:

Անհատական զրույցները պետք է կատարվեն այնպես, որ հնարավոր լինի ստանալ անհրաժեշտ տեղեկատվությունը, հարգել բանտարկյալի կարիքները, և տրամադրված ժամանակից առավելագույն օգուտ քաղել:

Հարկավոր է հավասարակշռել

- այցելություն կատարողի կողմից բանտարկության պայմանների վերաբերյալ տեղեկատվություն հավաքելու և բանտարկյալների կողմից իրենց մտահոգություններն արտահայտելու պահանջի անհրաժեշտությունները: Հարկավոր է ամեն գնով խուսափել այն ամենից, ինչը կարող է նմանություն ունենալ հարցաքննության հետ,
- ազատագրկված անձի հանդեպ կարեկցանքի աստիճանի և զրույցը վարելու համար անհրաժեշտ հուզական հեռավորության միջև: Հավասարակշռության պահպանումը կարող է կախված լինել բանտարկյալի հուզական վիճակից,
- ազատագրկված անձի շփումներին և այցելություն կատարողի կողմից տեղեկատվություն ստանալուն տրամադրվելիք ժամանակների միջև՝ կախված յուրաքանչյուր զրույցի՝ նախապես հաշվարկված տևողությունից:

Խոշտանգումների ենթարկված անձանցից հարցազրույց վերցնելն անչափ նուրբ գործընթաց է և պահանջում է որոշակի զգուշություն:

Ստորև ներկայացվում է հիանալի մասնագիտական գրականություն այդ թեմայի վերաբերյալ, որոնց վրա կարող են հիմնվել այցելություն կատարող մեխանիզմի անդամները, և որոնք կարող են օգտագործվել ուսուցման ընթացքում:

- Gifford, Camille, *The Torture Reporting Handbook - How to document and respond to allegations of torture within the international system for the protection of human rights*, Human Rights Centre, University of Essex, United Kingdom, 2000, Part II – Documenting allegations, pp. 29-51;

- United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, Professional Training Series no. 8, *The Istanbul Protocol, Manual on the Effective investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, New York, Geneva, 2001, Chapter IV- General considerations for interviews.

Տես՝ Հավելված թիվ 5. «Ինչպես ձեռք բերել այս հրատարակությունները և այն լեզուները, որոնցով դրանք մատչելի են»:

4.4.4 Ձրույցներ ազատագրված անձանց համար պատասխանատու անձնակազմի հետ

Անձնակազմը սովորաբար կարելի է բաժանել երկու մասի՝ անձինք, ովքեր պատասխանատու են զուտ բանտարկյալների հսկողության համար, և սպասարկող անձինք, ովքեր զբաղվում են բանտարկյալների սննդի, բուժական կամ սոցիալական օգնության, կրթության, աշխատանքի և այլ հարցերով:

Վերջիններիս հետ զրույցը կատարվում է բանտարկության պայմանների քննության շրջանակներում:

Հսկիչ անձնակազմի հետ զրույցները հաճախ դժվար է իրականացնել նրանց աշխատանքի կազմակերպման համակարգի և բնույթի հետ կապված պատճառներով:

Հսկիչ անձնակազմը բանտարկյալների ամենօրյա կյանքի կարևոր մասն է: Այդ իսկ պատճառով հարկավոր է բանտարկյալների հետ անցկացնել զրույցներ, որոնց ընթացքում այցելություն կատարող թիմը պետք է նրանց ծանոթացնի իր կարգավիճակի և գործունեության պատճառների հետ, պատասխանի նրանց հարցերին և լսի բանտարկյալների կարծիքները: Այդպիսի մոտեցումը լավ հիմք կստեղծի մեխանիզմի հետագա աշխատանքի համար:

Այցելություն իրականացնողները անձնակազմի խնդրանքով նրանց հետ ևս կարող են անցկացնել անհատական առանձնազրույցներ:

4.5. Բանտի տնօրենի հետ ամփոփիչ զրույց

Այցը պաշտոնապես պետք է ավարտվի հաստատության տնօրենի հետ

գրույցով: Այդ ամփոփիչ գրույցը նախապատրաստելուց առաջ այցելություն կատարող թիմի անդամները պետք է նախօրոք հանդիպեն միմյանց՝ տեղեկատվություն փոխանակելու և քննարկելիք կարևոր հարցերը նախապատրաստելու համար:

Արդեն այցելած վայրի անձնակազմի հետ կառուցողական երկխոսությունը և կարևոր է, այդ իսկ պատճառով՝ նրանց հարկավոր է արագ տեղեկացնել այցելության արդյունքների մասին:

Ամփոփիչ գրույցի նպատակը հայտնաբերված փաստերի ամփոփագիրը և վերահանված որոշ հարցերի փոխանցումն է: Խոշտանգումների կանխարգելման կամ դաժան վերաբերմունքի որևէ այլ տեսակի հետ կապված անհասկալի դեպքերի առնչությամբ հարկավոր է անհասկալի ակազանգել: Լուրջ չարաշահումների դեպքեր նկատելու դեպքում այցելություն կատարող մեխանիզմը պետք է ուղղակիորեն դիմի իշխանությունների՝ ընդհուպ մինչև ամենավերին ատյանը, որպեսզի մոնիթորինգի մեխանիզմի հետ առնչություն ունեցած և վերջինիս տեղեկություններ տրամադրած անձինք ճնշումների չենթարկվեն: Այդ ռազմավարությունը պետք է կիրառվի միայն լուրջ դեպքերում՝ ծառայողի հետ գործնական հարաբերություններն անտեղի փչացնելուց խուսափելու համար:

Եթե որևէ առանձնակի խնդիր ի հայտ չի բերվել, ապա ազատագրկման վայրի տնօրենի հետ ամփոփիչ գրույցը կարող է կրել ավելի ֆորմալ կամ բանավեճային բնույթ:

5. Այցելության արդյունքների ստուգում

Այցի ավարտմամբ աշխատանքը չի ավարտվում: Դա բանտարկյալների հանդեպ դրսևորվող վերաբերմունքի և բանտարկության պայմանների բարելավման գործընթացի սոսկ սկիզբն է: Այցելության հաջորդ փուլը նույնչափ կարևոր է, որքան բուն այցը, եթե ոչ ավելի: Այցերին պետք է հաջորդեն վարչակազմին հղված զեկույցները, որոնք հանձնարարականներ կներառեն իրավիճակի բարելավման վերաբերյալ: Այդ հանձնարարականների կիրառումը պետք է լրջագույն մոնիթորինգի ենթարկվի:

5.1. Այցելության արդյունքների միջազգային ստուգում

Այցելություն կատարող մեխանիզմը պետք է կարողանա կողմնորոշիչներ կամ ցուցիչներ սահմանել, որոնք թույլ կտան հետևել նախկինում կատարված կանոնավոր այցելությունների արդյունքում տեղ գտած զարգացումներին: Դա նշանակում է, որ այցելություն կատարող թիմի հավաքած տեղեկատվությունը պետք է վերլուծվի, ամփոփվի և փաստաթղթավորվի այնպես, որ անհրաժեշտության դեպքում դրանք հնարավոր լինի հնարավորինս արդյունավետ գործածել: Չվերլուծված և տրամաբա-

նորեն չհիմնավորված տեղեկատվությունը պիտանի չէ:

Ցանկալի է, որ այցելություն կատարող թիմն այցելության վերաբերյալ սահմանի սահմանված ձևի **ներքին նշումներ**, (տես Հավելված 2): Այդ նշումներն այցելության գրավոր արտացոլումն են և օժանդակում են այցելություն կատարող մարմնի ինստիտուցիոնալ արխիվը: Գրանք շատ կարևոր են հաջորդ այցելությանը նախապատրաստվելու համար:

Այս կարևոր նշումները կարող են ներառել՝

- այցելության վայրի և բնույթի վերաբերյալ ընդհանուր տեղեկատվություն,
- իշխանությունների վերաբերյալ տվյալներ,
- այցելության ժամանակ հավաքված կարևոր տեղեկատվություն, ի հայտ բերված հիմնախնդիրներ, դրանց լուծման համար կիրառվող գործողություններ, հաջորդ այցելության հետ կապված որոշ հարցերի ճշգրտում:

Այցելություն կատարող մարմինը կարող է այցելությունների ժամանակ ստացված տեղեկատվությունը ստուգել և համալրել՝ խորհրդակցելով՝

- ավելի բարձր ատյանի իշխանությունների,
- կալանավայրերի համար պատասխանատու պետական ծառայությունների հետ կապված այլ ծառայությունների հետ (օրինակ՝ Առողջապահության նախարարություն),
- կալանավայրում կամ դրա հետ գործակցող այլ անձանց հետ, ինչպիսիք են՝ փաստաբանները կամ քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչները,
- համեմատություն կատարելով այցելություն կատարող այլ մեխանիզմների զեկույցների հետ,
- ազատագրվածների կամ պատիժը կրած բանտարկյալների ընտանիքների անդամների հետ:

5.2. Բանտարկության պայմանների մոնիթորինգի վերաբերյալ զեկույցի կազմում

Բանտարկյալների պաշտպանության և նրանց վիճակի բարելավման վերաբերյալ զեկույցներ ներկայացնելը այցելություն կատարող մեխանիզմի առավել կարևոր լիազորությունն է: Այցելություն կատարող մեխանիզմի գործունեության օրենսդրական հիմքերը սահմանող օրենսդրական ակտերում կամ հանձնարարականներում հստակ սահմանված է այցելություն կատարող մարմնի՝ այդպիսի զեկույցներ և հանձնարարականներ ներկայացնելու իրավունքը, և ամրագրված է այն փաստը, որ կալանավայրի վարչակազմը պարտավոր է ընդունել այցելություն կատարող մեխա-

նիզմին և երկխոսություն սկսել նրանց հետ:

Ձեկույցները կարող են լինել տարբեր տեսակի և հետապնդել տարբեր նպատակներ, վերաբերել տարբեր մարդկանց: Այցելություն կատարող մեխանիզմն ինքը պետք է ընտրի զեկույցներ կազմելու և այցելության կատարման արդյունքները ստուգելու սեփական ռազմավարությունը: Այցելություն կատարող մարմինը կարող է որոշել զեկույցը կազմել յուրաքանչյուր այցելության վերաբերյալ առանձին կամ մի շարք այցելությունների համար՝ ընդհանուր: Կարող է որոշվել նաև, որ տարեկան կազմվելու է մեկ համընդհանուր զեկույց:

5.2.1. Այցելության վերաբերյալ զեկույցների կազմում

Այցելություն կատարող մեխանիզմը պետք է բանտի վարչակազմին պարբերաբար տեղեկացնի այցելած կալանավայրի պայմանների գնահատման արդյունքներին: Խիստ հանձնարարելի է, որ տեղեկատվությունը գետեղվի գրավոր զեկույցներում: Տեղեկատվության բանավոր փոխանցումը պետք է սահմանափակվի համապատասխան իշխանությունների հետ պարբերական շփումներով, որոնք այցելություն կատարող մեխանիզմը պետք է միշտ աշխատի պահպանել:

Մեկ վայրում կատարված այցելության վերաբերյալ զեկույցները պետք է ներառեն հիմնական փաստերը և այցելության ժամանակ ի հայտ եկած խնդիրները, ինչպես նաև՝ կալանավայրի տնօրենի հետ կատարված ամփոփիչ գրույցի ժամանակ առաջացած ցանկացած կարևոր հարց: Այցելության վերաբերյալ այդպիսի զեկույցները կարող են համեմատաբար կարճ լինել, և պետք է ուղարկվեն այցելությունից կարճ ժամանակ անց: Այդ զեկույցները պետք է հասցեագրվեն տվյալ կալանավայրի վարչակազմին, քանի որ նա է պատասխանատու լուծումներ գտնելու և հանձնարարականների իրականացման համար: Դրանով կուժեղացվի իշխանությունների հետ երկխոսությունը՝ պաշտոնական, գրավոր, փոխադարձ կապ ապահովելու միջոցով:

Այցելություն կատարող մեխանիզմը կարող է ունենալ այնպիսի տեսակետ, որ յուրաքանչյուր անհատական այցելություն չէ, որ պետք է դառնա գրավոր զեկույցի առարկա և ուղարկվի վարչակազմին:

Ձեկույցները վարչակազմին պետք է ներկայացվեն յուրաքանչյուր դեպքի համար առանձին՝ հաշվի առնելով խնդիրների լրջության վերաբերյալ այցելություն կատարող մեխանիզմի գնահատականը:

Այցելության վերաբերյալ զեկույցը պետք է որոշակի ընդհանուր տեղեկատվություն պարունակի՝

- այցելություն կատարող թիմի կազմը և այցելության ամսաթիվը, ժամը,

- կատարված այցելության նպատակները,
- տեղեկատվությունը հավաքելու և ստուգելու եղանակները:

Քանտարկության պայմանների ներկայացումը

Ձեկույցը պետք է հստակ ներկայացնի հիմնախնդիրները՝ հիմնվելով ուղեցույցի չորրորդ մասի վրա.

- վերաբերմունք,
- անվտանգության միջոցներ,
- նյութական պայմաններ,
- ռեժիմ և գործունեություն,
- բժշկական ծառայություն,
- անձնակազմ:

Հարկավոր չէ շատ մանրամասն անդրադառնալ բանտարկության այն հարցերին, որոնք համապատասխանում են չափանիշներին, չնայած ցանկալի է, որ զեկույցում անդրադարձ արվի նաև դրական ասպեկտներին:

Խնդրահարույց ոլորտների ուսումնասիրման համար հարկավոր է դրանք դասակարգել ըստ առաջնահերթության.

- հատուկ ուշադրություն առավել լուրջ խնդիրներին
- ուշադրություն հիմնական խնդիրներին, որոնք, իրենց հերթին, այլ խնդիրների աղբյուր են հանդիսանում:

Խոշտանգումների, դաժան վերաբերմունքի կամ ցանկացած այլ իրավիճակի մասին, որին դիտորդն անձամբ ակնատես չի եղել, տեղեկատվություն ստանալու դեպքում անհրաժեշտ է մեծ զգուշավորությամբ մոտենալ տեղեկատվությունն արտահայտելու եղանակին: Ընդունված տերմինոլոգիան պետք է հստակ տարբերակի այն, ինչ իրականում «կա», և այն, ինչի մասին «հայտնվում» կամ «զեկույցվում է»: Ձեկույցի նպատակն է՝ իշխանություններին ստիպել կատարել հետաքննություն և արձագանքել խնդիրներին:

Այցելություն կատարող մարմինը պետք է երաշխավորի, որ բանտարկյալների հայտնած անձնական տեղեկությունները զեկույցում կգետեղվեն միայն նրանց համաձայնությամբ, և համոզված լինի, որ այդ համաձայնության արդյունքում այդ անձինք հետապնդումների չեն ենթարկվի:

Հանձնարարականներ

Կարևոր է, որ հանձնարարականներ հասցեագրվեն իշխանության ճիշտ օղակին: Այցելության վերաբերյալ զեկույցներում հանձնարարականները պետք է հասցեագրվեն անմիջապես կալանավայրի համապատասխան լիազորություններ ունեցող պատասխանատու ծառայողներին:

Եթե խնդիրներն իրենց բնույթով տվյալ հաստատության ղեկավար ծառայողի լիազորություններից դուրս են, ապա այն պետք է հասցեագրվի այլ օղակի և այլ զեկույցի տեսքով:

Հանձնարարականներ ներկայացնելիս կամ ուղղիչ միջոցներ նշանակելիս հարկավոր է հաշվի առնել ժամանակի գործոնը. նշել, որ դրանք պետք է իրականացվեն կարճ, միջին կամ երկար ժամկետներում:

Ժամկետները պետք է լինեն իրատեսական և սկսվեն հաշվարկվել խնդրի ներկայացման պահից:

5.2.2. Համընդհանուր զեկույցի կազմում

Ի հավելումն այցելության վերաբերյալ զեկույցների կամ դրանց փոխարեն՝ այցելություն կատարող մարմինը կարող է որոշել կազմել վերլուծական կամ տարեկան զեկույցներ կամ երկուսը միասին:

Վերլուծական զեկույց

Այցելություն կատարող մեխանիզմը կարող է որոշել որոշակի ժամանակամիջոցում կատարված մի շարք այցելությունների ամփոփման նպատակով զեկույց մշակել: Այդպիսի ռազմավարությունն այցելություն կատարող մեխանիզմին հնարավորություն կտա առավել համապարփակ և վերլուծական հայացք նետել մոնիթորինգի ընթացքում առաջացած հարցերի ուղղությամբ: Թեմատիկ մոտեցում կարող է ցուցաբերվել նաև առանձնակի ուշադրություն պահանջող խնդիրների շրջանակի վրա կենտրոնանալու համար:

Տարբեր վայրեր մի քանի անգամ կատարված այցելությունների վերլուծությունները թույլ են տալիս ի հայտ բերել խնդիրները կամ խախտումներն իրենց ամբողջության մեջ: Դա կարող է նաև առաջին պլան մղել կալանավայրերում առկա արմատական խնդիրների մի ամբողջ համալիր: Հանձնարարականները կարող են հասցեագրվել անձանց ու մարմինների՝ այդ խնդիրների պատճառներն ի հայտ բերելու նպատակով (այդ պատճառները կարող են բանտի կամ նախարարության իրավասությունից դուրս լինել, օրինակ՝ օրենսդրություն, քրեական քաղաքականության, անձնակազմի ուսուցում):

Վերլուծական զեկույցները կարող են կցվել այն այցելության վերաբերյալ զեկույցներին, որոնց վրա դրանք հիմնված են:

Տարեկան զեկույց

Այցելություն կատարող մեխանիզմը կարող է նաև որոշել կազմել տարեկան զեկույց իր մոնիթորինգային գործունեության վերաբերյալ:

Տարեկան զեկույցների բովանդակությունը կարող է տարբերվել՝

կախված նրանից, թե որ տեղական մարմինն է այն կազմել: Տարեկան զեկույցները կարող են կազմվել կատարված այցերի վերաբերյալ ներկայացված զեկույցների ամփոփման տեսքով և մանրամասն ներկայացնել տեղեկություններ՝ այցելած բանտերում հայտնաբերված փաստերի ու կատարված հանձնարարականների մասին: Չեկույցները կարող են լինել առավել վերլուծական և ընդգծել տարվա ընթացքում աչքի ընկած հիմնական խնդիրները: Տարեկան զեկույցները կարող են նաև կենտրոնանալ մեկ կամ մի շարք թեմատիկ հարցերի շուրջ և համապատասխան հանձնարարականներ ներկայացնել:

ԽԳԿՈԱ-ի ենթակայությամբ գործող կանխարգելիչ մեխանիզմներից պահանջվում է ներկայացնել տարեկան զեկույց, իսկ ԽԳԿՈԱ-ի մասնակից երկրներից պահանջվում է հրապարակել և տարածել այն: Ազգային մեխանիզմն ինքը կարող է որոշել՝ տարեկան զեկույցը պետք է պարունակի միայն մոնիթորինգային գործունեության վերաբերյալ ընդհանուր տեղեկատվություն, թե՞ պետք է ներառի նաև այցելության վերաբերյալ զեկույցները և հանձնարարականները:

5.2.3. Համընդհանուր զեկույցների տարածում

Համընդհանուր զեկույցները պետք է հասցեագրված լինեն ոչ միայն իշխանություններին: Թե՛ տարեկան և թե՛ վերլուծական զեկույցների պարագայում կարևոր է դրանք մատչելի դարձնել հանրության և քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների համար, ովքեր կարող են օգտագործել իրենց ազդեցությունը՝ հանձնարարություններին օժանդակելու և դրանք մոնիթորինգի ենթարկելու գործում:

Կախված մոնիթորինգ իրականացնող մարմնի տեղեկատվական ռազմավարությունից՝ զեկույցները կամ դրանց սեղմագրերը կարող են տարածվել նաև զանգվածային լրատվության միջոցներով:

Պետք է նշել, որ այսպիսի զեկույցները ապագայում կարող են գաղտնի կամ ոչ գաղտնի ուղարկվել ԽԳԿՈԱ-ի ներքո հիմնադրված Ենթակոմիտեին: Չեկույցները կարող են նաև ծառայել որպես օգտակար տեղեկատվության աղբյուր՝ միջազգային մարմինների և հատկապես՝ տարածաշրջանային մարմինների համար: Այդ մարմիններն են՝ ԽԿԿ-ն, Մարդու իրավունքների պաշտպանության միջամերիկյան հանձնաժողովը և Աֆրիկայում բանտերի և բանտարկության պայմանների հարցերով հատուկ զեկույցողը, իսկ եթե քննության է առնված երկրի պետական զեկույցը, ապա նաև ԵԽԳԿ, Խոշտանգումների հարցերով հատուկ զեկույցողը և այլն (տես՝ մաս երկրորդ, գլուխ 4. «Համակարգում»):

5.3. Հանձնարարականների կատարման ստուգում

Եթե այցելության վերաբերյալ զեկույցները կամ համընդհանուր զեկույցները

ւյցները ներկայացված են այլ անձանց քննարկմանը և, հարկավոր է ուշադրություն դարձնել նրանց արձագանքներին: Իշխանությունները պարտավոր են արձագանքել զեկույցին, հետևաբար նրանց պետք է ժամանակ տրամադրվի ներկայացված քննադատության և հանձնարարականների վերաբերյալ դիրքորոշում մշակելու համար: Իշխանությունները պետք է հանձնարարությունների կատարման վերաբերյալ երկխոսություններ սկսեն այցելություն կատարող մեխանիզմի հետ:

Իշխանությունների պատասխանները և ընդհանուր արձագանքները այցելություն կատարող տեղական մարմիններին կօգնեն կատարելագործել իրենց այցելության ծրագրերը:

Հետագա այցելությունների ժամանակ այցելություն կատարողները կարող են ստուգել՝ արդյո՞ք պաշտոնական պատասխանները համապատասխանում են իրականում տիրող վիճակին, և որևէ միջոցառման կամ գործողության անհրաժեշտություն կա՞, թե՛ ոչ:

Այն դեպքերում, երբ իշխանությունները զեկույցը ստանալուց հետո դժկամություն են ցուցաբերում այն ընդունելու և ներկայացված հանձնարարականների կատարման հարցում, ապա այցելություն կատարող մարմինը պետք է շարունակի կատարել իր մոնիթորինգային գործունեությունը: Այն պետք է մշակի իշխանությունների նկատմամբ ճնշում գործադրելու այլ ռազմավարություններ, ինչպես, օրինակ՝ պատգամավորների, քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների, զանգվածային լրատվության միջոցների և միջազգային կազմակերպությունների ներգրավում:

5.4. Հետագա գործողություններ՝ մոնիթորինգի գործընթացից դուրս

Կալանավայրում կատարվող այցելության ժամանակ թիմը բախվում է բազմաթիվ խնդիրների ու կարիքների: Այցելություն կատարողները, որպես կանոն, մեծ թվով խնդրանքներ են ստանում իրավաբանական կամ մարդասիրական օգնության ստանալու կամ իրենց ընտանիքների անդամների հետ շփումներ հաստատելու վերաբերյալ: Կարևոր է, որ այցելություն կատարող մարմինն այդ խնդրանքներին արձագանքելու քաղաքականություն մշակի ու հաստատի՝ մարդկանց մոտ անօգուտ ակնկալիքներ չառաջացնելու նպատակով: Բանտարկյալների կարիքների բավարարումը կալանավայրերի իշխանությունների պարտականությունն է:

Այցելություն կատարող մեխանիզմի առաջնային խնդիրը, սովորաբար, իրավիճակի բարելավման նպատակով խնդիրների բարձրացման և հանձնարարականների կատարման աստիճանի ստուգումն է: Այդուհանդերձ, այցելություն կատարող որոշ մեխանիզմներ, իրենց երկրներում բախվելով հատուկ պահանջների և սահմանափակումների, դուրս են գալիս մոնիթորինգի և զեկույցման խիստ կանոնների սահմաններից:

Որոշ մեխանիզմներ իրենց գործողությունները շարունակում են՝ իրա-

վաքանական օգնություն ցուցաբերելով, մինչ որոշ մեխանիզմներ մարդասիրական օգնություն են տրամադրում, կալանավայրի անձնակազմի, ինչպես նաև բանտարկյալների համար ուսուցում են կազմակերպում:

Որոշ երկրներում մոնիթորինգից հետո գործողությունների կատարման մեջ այցելություն կատարող մարմինների ներգրավվածությունը դրսևորվում է ազգային օրենսդրության լրամշակման գործընթացին մասնակցությամբ: Խ՝ԻԿՈՒ-ն հատուկ նշում է, որ ազգային կանխարգելիչ մեխանիզմները պետք է իրավունք ունենան «գործող օրենքների կամ դրանք նախագծերի վերաբերյալ առաջարկություններ և դիտողություններ ներկայացնել» (հոդված 19):

Այցելություններ կատարող որոշ տեղական մարմիններ, հատկապես՝ մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային հաստատությունները, ունեն, այսպես կոչված, «կիսադատական» լիազորություններ: Նրանք ոչ միայն բողոքներ են ստանում, այլև դրանց կապակցությամբ քննություն են վարում և այդ գործերը ներկայացնում դատարան:

Այցելություններ կատարող որոշ մարմիններ կարող են կարգադրել ազատ արձակել բանտարկյալներին և/կամ փոխհատուցում վճարել այն անձանց, ում իրավունքները ոտնահարվել են:

Հետագա ընթերցումներ

United Nations, Office of the High Commissioner for Human Rights, *Professional Training Series n7, Training Manual on Human Rights Monitoring*, New York, Geneva, 2001. (Chapter IX: Visits to persons in detention) Giffard, Camille, *The Torture Reporting Handbook- How to document and respond to allegations of torture within the international system for the protection of human rights*, Human Rights Centre, University of Essex, United Kingdom, 2000.

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *Professional Training Series no. 8, Istanbul Protocol, Manual on the Effective investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, New York, Geneva, 2001. APT/OSCE-ODIHR, *Monitoring places of detention: a practical guide for NGOs*, Geneva, 2002.

Ուշադրության արժանի հարցեր

Վերաբերմունք

- Խոշտանգում և դաժան վերաբերմունք
- Մեկուսացում
- Չսպանան միջոցներ
- Ֆիզիկական ուժի կիրառում

Անվտանգության միջոցներ

- Տեսչական ստուգումներ
- Բողոք ներկայացնելու կանոնակարգեր
- Կարգապահական կանոնակարգեր
- Բանտարկության մատյաններ
- Բանտարկյալների դասակարգում
- Նյութական պայմաններ
- Մնունդ
- Լուսավորություն և օդափոխություն
- Անձնական հիգիենա
- Մանիտարական պայմաններ
- Հագուստ և անկողնային պարագաներ
- Գերբնակեցում և բնակելի պայմաններ

Ռեժիմ և գործունեություն

- Ընտանիքի և բարեկամների հետ շփումներ
- Արտաքին աշխարհի հետ շփումներ
- Բացօթյա մարմնամարզություն
- Կրթություն
- Ժամանց
- Կրոն
- Աշխատանք

Բժշկական ծառայություններ

- Բուժօգնության մատչելիություն
- Կանանց և երեխաներին անհրաժեշտ հատուկ բուժօգնություն
- Հոգեկան հիվանդ բանտարկյալների համար նախատեսված հատուկ բուժօգնություն
- Վարակիչ հիվանդություններ
- Բուժանձնակազմ

Բանտի անձնակազմ

- Ընդհանուր տեղեկություններ
- Անձնակազմի ուսուցում

ՄԱՍ ՉՈՐԻՈՐԴ

**Ստուգման ենթակա
բանտարկության
պայմաններ**

- 1** Բանտարկյալների հանդեպ վերաբերմունք,
- 2** Պաշտպանության միջոցներ
- 3** Նյութական պայմաններ
- 4** Ռեժիմ և գործունեություն
- 5** Բժշկական սպասարկում
- 6** Անձնակազմ
- 7** Ոստիկանական ձերբակալում

Գործածված հասպալումների ցանկ

- ACHPR** (ՄԺԻՊԱՊ)՝ Մարդու և ժողովուրդների պաշտպանության աֆրիկյան պայմանագիր: Ընդունվել է 1981թ. հունիսի 27-ին՝ Աֆրիկյան միության կողմից:
- ACPR** (ԲԻՊԱՊ)¹⁶ Բանտարկյալների իրավունքների պաշտպանության աֆրիկյան պայմանագիր: Օրինագիծն ընդունվել է Կենտրոնական, Արևելյան և Հյուսիսային Աֆրիկայի Ուղղիչ ծառայությունների ղեկավարների 5-րդ կոնֆերանսում, որն անց է կացվել Վինդհուկում, Նամիբիա, 2001թ. սեպտեմբերի 4-7:
- BPP** (ՈՉՉԿՍՊՄԺ)՝ Որևէ ձևով ձերբակալվող կամ կալանավորվող անձանց պաշտպանության սկզբունքների ժողովածու, ընդունվել է Միավորված ազգերի կազմակերպության գլխավոր ասամբլեայի 1998թ. դեկտեմբերի 9-ի թիվ 43/173 որոշմամբ:
- BPTD** (ԿՀՎՀԱ)՝ Բանտարկյալների հանդեպ վերաբերմունքի հիմնական սկզբունքներ: Ընդունվել է Միավորված ազգերի կազմակերպության գլխավոր ասամբլեայի 1990թ. դեկտեմբերի 14-ի թիվ 45/111 որոշմամբ:
- CPT GR2** (ԽԿԿ 2-րդ ԸԶ)՝ ԽԿԿ-ի գործունեության վերաբերյալ երկրորդ ընդհանուր զեկույց, որն ընդգրկում է 1992թ. հունիսի 1-ից մինչև դեկտեմբերի 31-ն ընկած ժամանակահատվածը CPT/Inf (92) 3, 1992թ. ապրիլի 13:
- CPT GR3** (ԽԿԿ-ի 2-րդ ԸԶ)՝ ԽԿԿ-ի գործունեության վերաբերյալ երրորդ ընդհանուր զեկույց, որն ընդգրկում է 1992թ. հունվարի 1-ից մինչև դեկտեմբերի 31-ն ընկած ժամանակահատված, CPT/Inf (93) 12, 4-ը հունիսի, 1993թ.:
- CPT GR10** (ԽԿԿ-ի 10-րդ ԸԶ)՝ ԽԿԿ-ի գործունեության վերաբերյալ տասներորդ ընդհանուր զեկույց, որն ընդգրկում է 1999թ. հունվարի 1-ից մինչև դեկտեմբերի 31-ն ընկած ժամանակահատվածը, CPT/Inf (2000 թ.) 13-ը, 18-ը օգոստոսի 2000թ.:
- CPT GR11** (ԽԿԿ-ի 11-րդ ԸԶ)՝ ԽԿԿ-ի գործունեության վերաբերյալ տասներկերորդ ընդհանուր զեկույց, որն ընդգրկում է 2000թ. հունվարի 1-ից մինչև դեկտեմբերի 31-ն ընկած ժամանակահատվածը, CPT/Inf (2001) 16, 3-ը սեպտեմբերի 2001թ.:
- CPT GR12** (ԽԿԿ-ի 12-րդ ԸԶ)՝ ԽԿԿ-ի գործունեության վերաբերյալ տասներկուերորդ ընդհանուր զեկույց, որն ընդգրկում է 2001թ.

¹⁶ Այդ համաձայնագիրը CESKA-ի պատրաստած նախագիծն է:

- հունվարի 1-ից մինչև դեկտեմբերի 31-ն ընկած ժամանակահատվածը, CPT/Inf (2002)15, 3-ը սեպտեմբերի 2002թ.:
- EPR** (ԵԲԿ)՝ Եվրոպական բանտային կանոններ. թիվ (87)3 հանձնարարական, ընդունվել է Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի կողմից՝ 1987թ. փետրվարի 12-ին:
- GC** (ԸՄ)՝ ՄԱԿ-ի ՄՀՔԶԻՊ-ի պայմանների կիրառման վերաբերյալ Մարդու իրավունքների պաշտպանության հանձնաժողովի ընդհանուր մեկնաբանություն:
- ICCPR** (ՄՀՔԶԻՊ)՝ ՄԱԿ-ի Միջազգային դաշնագիր Քաղաքական և քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ, 1966թ.:
- ICPRT** (ԽԿՊՄՊ)՝ Խոշտանգումների կանխարգելման և պատժման միջամերիկյան պայմանագիր, ընդունվել է Ամերիկյան պետությունների կազմակերպության կողմից՝ 1987թ. փետրվարի 28-ին:
- IDRC PDL** (ԿԱԻՊԻՄՆԳ)՝ Կալանավորված անձանց իրավունքների պաշտպանության և խնամքի վերաբերյալ միջամերիկյան հռչակագրի նախագիծ¹⁷:
- R(89)12** (Հ (89)12)՝ Անդամ երկրների բանտային կրթության վերաբերյալ հանձնաժողովի հանձնարարական (ընդունվել է Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի կողմից՝ 1989թ. հոկտեմբերի 13-ին):
- R(98)7** (Հ (98)7)՝ Նախարարների կոմիտեի հանձնարարական (ընդունվել է նախարարների կոմիտեի կողմից՝ 1998թ. ապրիլի 8-ին):
- RIG** (ՌԿՀ)՝ Աֆրիկայում խոշտանգումների, դաժան, անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատիժների արգելման և կանխարգելման հրահանգներ և միջոցներ (Ռոդեն կղզու հրահանգներ), 2002թ.:
- RPJDL** (ԿԳՊՄ)՝ Անչափահաս դատապարտյալների պաշտպանության ՄԱԿ-ի կանոններ, 1990թ.:
- SMR** (ՄՆԿ)՝ ECOSOC-ի 1957թ. հուլիսի 31-ի թիվ 633C (XXIV) և 1977թ. մայիսի 13-ի թիվ 2076 (LXII) որոշումներով հաստատված Բանտարկյալների հանդեպ վերաբերմունքի նվազագույն ստանդարտ Կանոններ:

¹⁷ Այս հռչակագրի նախագիծը մշակվել է «Միջազգային բանտային բարեփոխումներ» կազմակերպության, և հովանավորվել՝ Կոստա-Ռիկայի Կառավարության կողմից:

Ձեռնարկի այս հատվածում ներկայացված են այցելության ժամանակ ի հայտ եկած և քննության արժանի տարբեր հարցեր: Այն նպատակ ունի ապահովել գործնական միջոցներ, որոնք, իրենց հերթին, կապահովեն արագ անցում բանտարկության պայմանների միջազգային չափանիշներին և կատարվող այցի ընթացքում ուշադրության արժանի հանգամանքների դիտարկման ղեկավար սկզբունքներին:

Լուսաբանված են այն ոլորտները, որոնք այցելություն իրականացնող մեխանիզմի համար գործնական դժվարություններ են ներկայացնում, ինչպես նաև դրանց առնչվող որոշ ռազմավարական մոտեցումները: Ձեռնարկի յուրաքանչյուր ենթաբաժնի վերջում տրվող «տեղեկանքները» սպառնիչ չեն և ակնկալվում է, որ այցելություն կատարող մեխանիզմները կկատարելագործեն իրենց կից գործող համակարգերի պահանջմունքների վրա հիմնված սեփական հսկողական փաստաթղթերը:

ԲԱՆՏԱՐԿՅԱԼՆԵՐԻ ՀԱՆԴԵՊ ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆԸ**I**

Բանտարկյալների՝ որպես մարդ արարածների արժանապատվության հանդեպ հարգանքը պետք է հիմնարար էթիկական նշանակություն ունենա բանտի անձնակազմի, ինչպես նաև այցելություն իրականացնող մարմինների համար: Այս կարևոր սկզբունքը հստակորեն շարադրված է Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների պաշտպանության միջազգային դաշնագրում (ICCPR). «Ազատագրված բոլոր անձանց պետք է ցուցաբերել մարդասիրական մոտեցում՝ հարգելով նրանց արժանապատվությունը¹⁸: Բացի այդ, խոշտանգումները և անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքն ընդհանրապես արգելված է և ոչ մի պարագայում չի կարող արդարացվել:

Որոշ միջոցառումներ կարող են խոշտանգումների կամ դաժան վերաբերմունքի համարժեք գործողություն հանդիսանալ, եթե դրանք գործադրվում են ոչ պատշաճ կերպով: Դա հատկապես վերաբերում է մենախցային բանտարկությանը, զսպման միջոցներին և ուժի գործադրմանը: Այդ իսկ պատճառով նման միջոցների կիրառումը պետք է զուգորդվի մի շարք երաշխիքներով, իսկ այցելություն կատարող մարմինները պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնեն այդ միջոցների կիրառման ձևերի վրա:

Բանտարկյալների հանդեպ վերաբերմունք

- Խոշտանգումներ և դաժան վերաբերմունք,
- Մեկուսացում,
- Չսպման միջոցներ,
- Ուժի գործադրում.

Խոշտանգումներ և դաժան վերաբերմունք**Չափանիշներ**

«Որևէ ձևով ձերբակալված կամ կալանավորված անձ չպետք է ենթարկվի խոշտանգումների կամ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատժի արդարացման»: BBP, սկզբունք 6:

«Ոչ ոք չպետք է ենթարկվի խոշտանգումների կամ դաժան, անմարդկ-

¹⁸ Տես նաև Բանտարկության հիմնական սկզբունքների 1-ին սկզբունքը և սկզբունքների ժողովածուի 1-ին սկզբունքը:

ային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի: Մասնավորապես, ոչ ոք չի կարող առանց իր ազատ արտահայտված համաձայնության ենթարկվել բժշկական կամ գիտական փորձերի:»: ICCPR, հոդված 7:

«Ոչ ոք չի կարող ենթարկվել խոշտանգումների, կամ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացուցիչ պատժի կամ վերաբերմունքի: Մարդու իրավունքների պաշտպանության ամերիկյան կոնվենցիա, հոդված 5, 1978:

«Ոչ ոք չի կարող ենթարկվել խոշտանգումների կամ անմարդկային, արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի:»: Մարդու իրավունքների պաշտպանության եվրոպական կոնվենցիա, հոդված 3, 1950 թ.:

«Յուրաքանչյուր քաղաքացի պետք է իր՝ որպես մարդ արարածի արժանապատվության հանդեպ հարգանքի և իր օրինական կարգավիճակի ճանաչման իրավունք ունենա: Մարդու շահագործման և նվաստացման բոլոր ձևերը, հատկապես՝ ստրկությունը, ստրկավաճառությունը, խոշտանգումները, դաժան, անմարդկային կամ նվաստացուցիչ պատիժները և վերաբերմունքը պետք է արգելվեն:»: ACHPR, հոդված 5:

Սույն Կոնվենցիայի իմաստով «խոշտանգում» հասկացությունը նշանակում է ցանկացած գործողություն, որով որևէ անձի դիտավորությամբ պատճառվում է մարմնական կամ մտավոր ուժեղ ցավ կամ տառապանք՝ նրանից կամ երրորդ անձից տեղեկություններ կամ խոստովանություն կորզելու, այն գործողության համար պատժելու, որը կատարել կամ կատարման մեջ կասկածվում է նա կամ երրորդ անձը, կամ նրան կամ երրորդ անձին վախեցնելու կամ հարկադրելու նպատակով, կամ ցանկացած տեսակի խտրականության վրա հիմնված ցանկացած պատճառով, երբ նման ցավը կամ տառապանքը պատճառվում է պետական պաշտոնյայի կամ պաշտոնապես հանդես եկող այլ անձի կողմից կամ նրանց դրդմամբ կամ համաձայնությամբ: Սա չի ներառում այն ցավն ու տառապանքը, որոնք բխում են օրինական պատժամիջոցներից միայն կամ հատուկ են դրանց: Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ ՄԱԿ-ի Կոնվենցիա (UNCAT), հոդված 1, 1984 թ.:

«Սույն կոնվենցիայի իմաստով «խոշտանգում» արտահայտությունը նշանակում է ֆիզիկական կամ հոգեկան ցավի կամ տառապանքի կանխամտածված պատճառումը որևէ անձի՝ քրեական գործով նախաքննության, ահաբեկման, անձնական պատժի, կանխարգելիչ կամ պատժիչ միջոցներ կիրառելու, տույժի կիրառման կամ մեկ այլ նկատառումներից ելնելով: «Խոշտանգում» արտահայտությունը նաև նշանակում է անձի ֆիզիկական կամ հոգևոր էությունը ոչնչացնելուն, եթե անգամ ֆիզիկական կամ հոգևոր ցավ պատճառելու մեթոդներ չեն գործադրվել:

I

Խոշտանգման հասկացությունը չպետք է ներառի ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանքը, որը պատճառվել է օրինական միջոցների կիրառման արդյունքում, եթե դրանք չեն ընդգրկում սույն հոդվածում նշված գործողությունների կամ մեթոդների կիրառումը:» ICPRT, հոդված 2:

Յուրաքանչյուր մասնակից պետություն պարտավորվում է իր իրավագործության ներքո գտնվող ցանկացած տարածքում կանխել դաժան, անմարդկային և նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի մյուս ձևերը, որոնք չեն դասվում 1-ին հոդվածում որպես խոշտանգում սահմանվածների շարքը, երբ այդպիսի գործողությունները կատարվում են պետական պաշտոնյայի կամ պաշտոնապես հանդես եկող մեկ այլ անձի կողմից կամ նրանց հրահրմամբ, կամ նրանց գիտությամբ կամ լուռ համաձայնությամբ: UNCAT, հոդված 16:

Պետք է ընդհանրապես արգելվի մարմնական պատիժները, մութ խցում բանտարկելը և դաժան, անմարդկային կամ նվաստացուցիչ բոլոր պատիժները որպես կարգապահական տույժ կիրառելը» SMR, Կանոն 31:

Անչափահասներ

«Մասնակից պետություններն ապահովում են, որ.

(ա) ոչ մի երեխա չենթարկվի խոշտանգումների կամ այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի: Ոչ մահապատիժ, ոչ ցմահ բանտարկություն, որն ազատման հնարավորություն չի նախատեսում, չի սահմանվում տասնութ տարին չլրացած անձանց կողմից կատարված հանցագործությունների համար»: Երեխաների իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիա, հոդված 37:

Մեկնաբանություններ

Բանտարկյալները խոշտանգումների առումով առավել խոցելի են բանտարկության սկզբնական փուլում, հատկապես՝ հետաքննության և նախաքննության ընթացքում: Եթե անգամ այցելություն կատարող մարմնի մանդատը չի ներառում ձերբակալման կամ կալանավորման ընթացքը, ապա մարմնի անդամները պետք է համոզվեն, որ վերոհիշյալ կալանքից վերադարձած բանտարկյալները ենթարկվել¹ են արդյոք խոշտանգումների, ունե՞ն արդյոք փաստաթղթեր առողջական վիճակի մասին և արդյո՞ք ներկայացրել են համապատասխան պաշտոնական բողոքներ:

Այցելություն կատարողների համար խոշտանգումներն առավել բարդ ոլորտ են, որը պահանջում է պատշաճ կերպով կազմված արձանագրություններ, համապատասխան պատրաստակամություն և ուսուցում: Խոշտանգումների ենթարկված անձի հետ զրույցը բավականին նուրբ խնդիր է:

Խոշտանգումը կարող է դժվար ապացուցվող լինել հատկապես այն դեպքերում, երբ շատ ժամանակ է անցել: Այցելողները պետք է համոզված լինեն, որ պատշաճ կերպով տեղեկացված են տվյալ վայրում ընդունված պրակտիկայի մասին, ներառյալ՝ բռնությունները քողարկելու ուղիների և մեթոդների մասին: Նրանք պետք է գիտենան նաև ազատագրկման վայրում կիրառվող խոշտանգումների կանխարգելման վարչական միջոցների մասին (ինչպես, օրինակ՝ գրանցման մատյաններ):

Այցելություն կատարողները պետք է հաշվի առնեն, որ միջազգային մարմինների օրենսդրությունը հետևյալ գործողությունները համարում է խոշտանգում կամ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունք:

- Բանտարկության պայմաններ՝ խոշտանգումների առանձին կամ մի շարք տարրերով,
- Մենախցային բանտարկություն (տես սույն մասի «Մեկուսացում» գլուխը),
- համապատասխան բժշկական օգնության մերժում,
- Անձի զգայարանների անգործության մատնում:

Խոշտանգումների լիակատար արգելում

ԽԴԿ-ի խոշտանգման բնութագրումը պարունակում է երեք հիմնական տարր, որոնք կազմում են «խոշտանգում» կոչված երևույթը:

- Ուժեղ հոգեկան կամ ֆիզիկական ցավի կամ տառապանքի պատճառում,
- Պետական իշխանությունների համաձայնությամբ կամ զիջմամբ,
- Գործադրման հատուկ նպատակ, օրինակ՝ տեղեկատվության ստացում, պատժում կամ ահաբեկում:

Խոշտանգումը կարող է լինել հոգեկան և ֆիզիկական, ներառյալ՝ էլեկտրաշոկը, կոշիկի ներբաններով ծեծելը, անձին ցավոտ դիրքերով կախելը, ծեծը, բռնաբարությունը, շնչահեղձ անելը, ծխախոտով այրվածքներ պատճառելը, սննդից, քնից և շփումից զրկելը, ահաբեկումը, կեղծ մահապատիժը և այլն:

Մեռական բռնությունը հանդիսանում է անձին թե՛ ֆիզիկապես և թե՛ հոգեպես ընկճելու մեթոդ:

Այցելություն կատարող մեխանիզմները պետք է տեղյակ լինեն բանտարկության՝ զոյություն ունեցող պրակտիկային, ինչը կարող է չհամընկնել խոշտանգման դասական բնորոշմանը, և որը դժվար է բացահայտել: Երկարատև կիրառման դեպքում այդ երևույթները կարող են վնաս

I

պատճառել ազատագրկվածի հոգեկան հավասարակշռությանը: Այդպիսի գործողությունները շատ ավելի վնասակար են, քանի որ բանտարկյալները կարող են համակերպվել դրան և չկարողանան տարբերակել և հայտնել այդպիսի վերաբերմունքի մասին: Այս փաստերը կարող են հետևյալ դրսևորումներն ունենալ.

- Պարբերաբար անտեսել բանտարկյալների խնդրանքները և հարկադրել կրկնել դրանք,
- Բանտարկյալների հետ խոսել հովանավորչական տոնով,
- խոսելիս չնայել բանտարկյալների աչքերին,
- առանց որևէ պատճառի և հանկարծակի ներխուժում խցեր,
- բանտարկյալների միջև անվստահության մթնոլորտի ստեղծում,
- թույլատրել չհետևել այս կամ այն ներքին կանոններին՝ հետագայում պատժելով դրանց չհետևելու համար:

Ներբանտային բռնություն

Այցելություն կատարողները պետք է հիշեն, որ անձնակազմի պարտքն է՝ բանտարկյալներին այլ բանտարկյալներից պաշտպանել: Այլ բանտարկյալների կողմից կատարված բռնարարքները, օրինակ՝ ծեծելը կամ մարմնական վնասվածք պատճառելը, բռնաբարությունը և նման այլ վարքագիծը չպետք է անտեսվեն: Բռնության այս տեսակի մասին զոհերը հաճախ չեն հայտնում՝ վախենալով ճնշումներից: Անձնակազմը կարող է հանդուրժել այն՝ համարելով, որ դա «բանտարկյալների անձնական գործն է»՝ գերադասելով ուշադրություն չդարձնել դրանց և չթշնամանալ այն բանտարկյալներին, ում պատճառով հետագայում կարող են խնդիրներ ծագել:

Այցելություն կատարողները պետք է ստեղծեն այնպիսի մթնոլորտ և իրադրություն, որ թույլ բանտարկյալները զգան, որ կարող են հայտնել իրենց մտահոգությունները:

Այցելություն կատարողները պետք է տեղյակ լինեն հավանականությունը կրճատելու հարցում անձնակազմի հնարավորություններին և մոնիթորինգի ենթարկել այն պայմանները, որոնց առկայության դեպքում տեղի են ունենում խոշտանգումները.

- տարբեր կատեգորիաների կալանավորների առանձնացում,
- բանտարկյալների համատեղելիության մանրակրկիտ ուսումնասիրություն,
- բողոքներ ներկայացնելու մատչելի և գաղտնիություն ապահովող համակարգ,
- վերապատրաստված անձնակազմի զգալի քանակություն,

- բանտարկյալներին կարգապահական կամ հսկողական գործառույթների վերապահում,
- օրենքով նախատեսված «հակախուլիգանական» ոստիկանական ուժեր:

Աշխատանք խոշտանգումների վերաբերյալ հայտարարությունների ուղղությամբ

Անհատական հարցազրույցների ժամանակ այցելություն կատարող խմբի անդամները կարող են հայտարարություններ ստանալ խոշտանգումների մասին: Դրանք կարող են վերաբերել տվյալ ազատագրկման վայր այցելությանը նախորդած դեպքերին:

Կասկած չի հարուցում այն փաստը, որ եթե ազատագրկման վայրում խոշտանգումները կիրառվել և շարունակում են կիրառվել, բանտարկյալները, վախենալով ճնշումներից, ցանկություն չեն հայտնի հայտարարել դրանց մասին: Հայտարարությունները կարող են վերաբերել առանձին դեպքերին, ինչպես, օրինակ՝ պահակագործի կողմից իրավունքների չարաշահումը կամ հատուկ իրադրությունը (խռովությունը կամ կարգապահական տույժերը): Այցելություն կատարողները պետք է հիշեն, որ հաստատությունում տիրող ընդհանուր պայմանները կարող են ևս համարժեք լինել խոշտանգումներին: Խոշտանգումների կամ դաժան վերաբերմունքի ենթարկված անձին հաճախ դժվար է լինում գրուցել այդպիսի նվաստացուցիչ պայմանների մասին: Դաժան վերաբերմունքի մասին տեղեկատվության հավաքումը նուրբ խնդիր է այցելություն կատարողների համար: Այցելություն կատարողները պետք է անցնեն հատուկ ուսուցում հայտարարություններ ընդունելու, գրուցելու համար նպաստավոր մթնոլորտ ստեղծելու վերաբերյալ: Հատկապես դժվար է անել այնպես, որ այս կամ այն տեղեկատվությունը հայտնելու արդյունքում խոշտանգումներ կրկին չկիրառվեն:

Բանտարկյալի պաշտպանության համար կարևոր է, որպեսզի այցելություն կատարողը հարց տա ինքն իրեն՝ ինչպե՞ս են պատրաստվում ընթացք տալ այս հայտարարությանը (կարո՞ղ են օգտագործել անձնական տվյալները, տեղեկատվությունը օգտագործե՞մ միայն ընդհանուր առա՞մա՞նք, թե՞ ընդհանրապես չօգտագործե՞մ այն):

Կարևոր է, որ բուժանձնակազմը կարողանա բժշկական զննման միջոցով (որը կներառի և՛ ֆիզիկական, և՛ հոգեկան երևույթները) հնարավորինս շտապ փաստաթղթեր կազմել՝ հայտարարությունը ձևակերպելու համար: Հարցազրույց վերցնելու ժամանակ խոշտանգման գոհերից առավել մանրամասն տեղեկատվություն հայթայթելու, ինչպես նաև բժշկական վկայություններ ստանալու մեթոդների վերաբերյալ տես՝

I

Camille Giffard, *The Torture Reporting Handbook - How to document and respond to allegations of torture within the international system for the protection of human rights*, Human Rights Centre, University of Essex, United Kingdom, 2000. Part II - Documenting allegations, pp. 29 to 51;

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, Professional Training Series no. 8; *Istanbul Protocol, Manual on the Effective investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, New York, Geneva, 2001. Chapter IV-General considerations for interviews.

Այցելություն կատարողի խնդիրը չէ որոշելը՝ հայտարարության մեջ նշված վերաբերմունքը խոշտանգում է, թե՛ ոչ:

Բացառությամբ այն դեպքերի, երբ լուրջ կասկածներ կան հայտարարության ճշմարտացիության վերաբերյալ, խոշտանգումների և դաժան վերաբերմունքի վերաբերյալ հայտարարությունները պետք է փոխանցվեն (վարչական կամ քրեական) քննության համար պատասխանատու մարմիններին՝ ձեռնարկելով վերը նշված նախազգուշական միջոցները, ներառյալ՝ անհատների անունից կատարված հայտարարությունները և պահպանելով այնպիսի ընթացակարգ, որը վտանգի չի ենթարկի հայտարարությունը տված անձին: Դժմարտության բեռը, այսինքն՝ համապատասխան քննության միջոցով հայտարարության ճշմարտացիության բացահայտումը, ընկած է պատասխանատու մարմինների, այլ ոչ թե հայտարարություն անող անձի վրա:

Տեղեկատվություն, որն այցելություն կատարողները կարող են քաղել դաժան վերաբերմունքի վերաբերյալ հայտարարությունից.

- անձի լրիվ ինքնությունը,
- հայտարարությունը կազմելու օրը և վայրը,
- կալանավորող մարմինը,
- դաժան վերաբերմունքի օրը և վայրը,
- գործողության վկաները,
- դաժան վերաբերմունքի մանրամասն նկարագրություն (ի՞նչ, ինչպե՞տ՞ս, ի՞նչ տևողությամբ և պարբերականությամբ, ո՞ւմ կողմից) և բանտարկյալի վրա այդ ամենի թողած անմիջական ազդեցություն կամ հետքեր;
- բժշկական հավաստագիր կամ այլ ապացույց, ինչպես, օրինակ՝ լուսանկար:

Եթե այցելություն կատարող թիմում բժշկական մասնագիտության

փաստաթղթերը.

- Ֆիզիկական վիճակի մասին տեղեկանք,
- Հոգեբանական վիճակի մասին տեղեկանք,
- Բուժօգնության անհրաժեշտության մասին տեղեկանք:

Հանձնարարականներով նախատեսված գործողությունների կատարման և դրանց արդյունքների ստուգում

- Ո՞վ էր տեղյակ այդ հայտարարության մասին և ի՞նչ միջոցներ են ձեռնարկվել,
- Կա՞ր արդյոք վարչական կամ քրեական բողոք ներկայացնելու հնարավորություն,
- Արդյո՞ք տվյալ անձին թույլատրվել է հայտարարություն ներկայացնել,
- Կատարվածի վերաբերյալ որևէ պաշտոնական արձագանք եղե՞լ է արդյոք (արձագանքի բացակայությունը կամ արձագանքի բացակայությանը համարժեք արձագանքը ևս համարվում է տեղեկատվություն),
- Բողոքն ընդունվելուց հետո ի՞նչ արդյունք է ստացվել (հեղինակի, զոհի համար),
- Այցելողների անհատական դիտարկումները:

ՄԵԿՈՒՄԱՑՈՒՄ

Չափանիշներ

«Մենախցային բանտարկությունը որպես պատժամիջոց կիրառելու արգելմանը կամ սահմանափակմանն ուղղված ջանքերը պետք է նախաձեռնվեն և խրախուսվեն»: BTPT, սկզբունք 7:

«Երկարատև մենախցային բանտարկությունը կամ կալանքը կարող է համարվել խոշտանգումների և արգելված գործողություններին համարժեք գործողություն:» GS, N 20/44 ICCPR հոդված 7:

«ԽԿԿ-ն հատուկ ուշադրություն է դարձնում որևէ պատճառով (վարչական խախտումների, «վտանգավորության» կամ «խնդիրներ հարուցող» վարքի, քրեական գործով նախաքննության պատճառներով կամ սեփական խնդրանքով) մենախցային բանտարկությանը համանման պայմաններին: Համամասնության սկզբունքը պահանջում է, որ տվյալ գործից բխող անհրաժեշտությունը և մենախցային բանտարկությանը համարժեք ռեժիմի կիրառումը համապատասխանեն միմյանց: Սա կարևոր հանգամանք է, որը կարող է շատ վնասակար հետևանքներ ունենալ բանտարկյ-

I

ալի համար: Որոշ դեպքերում մենախցային բանտարկությունը կարող է անմարդկային և նվաստացուցիչ վերաբերմունքի համարժեք համարվել: Ամեն դեպքում, մենախցային բանտարկության բոլոր ձևերը պետք է լինեն հնարավորինս կարճատև:

Խնդրանքի հիման վրա կատարված այցի հիմնական երաշխիքը պետք է լինի այն, որ բանտարկյալը կամ բանտային ծառայողը կարողանա անհապաղ կանչել բանտի բժշկին՝ բանտարկյալին բժշկական քննության ենթարկելու նպատակով: Այդ քննության արդյունքները, ներառյալ՝ բանտարկյալի ֆիզիկական և հոգևոր վիճակի մասին հաշվետվությունը, ինչպես նաև մեկուսացման հետևանքների կանխատեսումը պետք է արձանագրվեն գրավոր հայտարարության ձևով, որը պետք է ուղարկվի իրավասու մարմիններին»: CPT, GR 2, § 56, տես նաև IDRC/PDL, հոդված 48:

Մեկնաբանություններ

Այցելություն կատարող թիմը պետք է որոշակի ուշադրություն դարձնի որևէ պատճառով մեկուսացված բանտարկյալներին (այլ բանտարկյալների կամ արտաքին աշխարհի հետ շփման բացակայություն):

Մարդուն մենախցային բանտարկության ենթարկելը լուրջ պատժամիջոց է և տևական կիրառման դեպքում կարող է համարվել անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունք, կամ, նույնիսկ, որպես խոշտանգման դրսևորում: Դրա պատճառով դատապարտյալը կարող է առավել խոցելի դառնալ խոշտանգման առումով: Մեկուսացումը պետք է կիրառվի բացառության կարգով և ունենա սահմանափակ տևողություն, այսինքն՝ հնարավորինս կարճատև: Մեկուսի բանտարկությունը պետք է ուղեկցվի երաշխիքների ամբողջ շարքով, ինչպես օրինակ՝ պատժի վերացման և բեկման համակարգով: Այցելություն կատարող թիմերը պետք է ներառված լինեն այդ համակարգերի կողմից բանտարկյալին առաջարկվող պաշտպանության համարժեք աստիճանի հսկողության մեջ:

Երբեմն մեկուսացումն անհրաժեշտ է կիրառել որպես անվտանգության միջոց: Այդ դեպքում ռեժիմը պետք է շահեկանորեն տարբերվի որպես կարգապահական տույժ կիրառվող մեկուսացումից: Պատժի վերանայման հնարավորությունը մենախցային բանտարկության ընթացքում չպետք է աչքաթող արվի:

Մեկուսի բանտարկությունը չպետք է լինի՝

- անորոշ,
- երկարատև,
- կրկնվող:

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Ո՞րն է մենախցային բանտարկության թույլատրելի առավելագույն ժամկետը,
- Ո՞ր օրն է կիրառվել մեկուսացումը,
- Ո՞վ է կայացնում մենախցային բանտարկություն կիրառելու որոշում,
- Ի՞նչ պատճառներով կարող է կիրառվել մենախցային բանտարկությունը,
- Պատժի բողոքարկման և բեկանման ի՞նչ համակարգ է գործում ազատագրկման վայրում,
- Արդյո՞ք մեկուսացված անձը հնարավորություն ունի մաքուր օդում գոնե մեկ ժամ տևողությամբ մարմնամաքություն կատարել,
- Մեկուսացման ժամանակ ի՞նչ ռեժիմ է կիրառվում բանտարկյալների հանդեպ,
- Մենախցային բանտարկությունից հետո կատարվո՞ւմ է արդյոք բժշկական հետազոտություն, և արդյո՞ք այն ուղղված է բանտարկյալի առողջությունը պահպանելուն,
- Մեկուսի բանտարկության ընթացքում ի՞նչ հաճախականությամբ են կիրառվում այդպիսի հետազոտությունները,
- Կարո՞ղ է արդյոք մեկուսի բանտարկության տակ գտնվող կալանավորը բժիշկ խնդրել,
- Ո՞վ իրավունք ունի այցելելու մեկուսացված բանտարկյալներին, և ինչպե՞ս է այդ այցելությունը գրանցվում,
- Փոքրամասնությունների հանդեպ մեկուսացումը անկողմնակալ չի՞ եղել:

Մեկուսացման միջոցներ

Չափանիշներ

Մեկուսացման միջոցները, ինչպես, օրինակ՝ ձեռնաշղթաներն ու ոտնաշղթաները, երկաթե կալանդները և զսպաշապիկները, երբեք չպետք է կիրառվեն որպես տույժի միջոցներ: Ավելին, շղթաները և երկաթե կալ-

I

անդները չպետք է գործադրվեն որպես զսպման միջոցներ: Որպես զսպման միջոցներ չեն կարող գործադրվել այլ միջոցներ ևս, բացառությամբ՝ հետևյալ դեպքերի՝

(ա) Կալանավորների փոխադրման ժամանակ փախուստները կանխելու համար, պայմանով, որ կալանավորները կալանդներից ազատվեն դատական կամ վարչական մարմինների առջև կանգնելուն պես,

(բ) բժշկական նկատառումներով կամ բժշկի ցուցումով,

(գ) Տնօրենի կարգադրությամբ՝ այն դեպքում, երբ դա անհրաժեշտ է բանտարկյալի կողմից ինքնավնասման կամ այլոց մարմնական կամ նյութական վնաս պատճառելու հնարավորությունը կանխելու համար, եթե զսպման բոլոր այլ միջոցներն օգուտ չեն տվել: Այդպիսի դեպքերում տնօրենը պարտավոր է խորհրդակցել բժշկի հետ և զեկուցագիր ներկայացնել վերադաս վարչական մարմիններին»: SMR, կանոն 34:

«Նախորդ հոդվածով նախատեսված զսպման միջոցների և մեթոդների կիրառումը կարգավորվում է գործող օրենսդրությամբ կամ կանոններով: Դրանց կիրառման տևողությունը ոչ մի դեպքում չպետք է գերազանցի անհրաժեշտության սահմանները»: EPR, կանոն 40:

«Բացառիկ դեպքերում, երբ ֆիզիկական միջոցների կիրառում է պահանջվում, տվյալ բանտարկյալը պետք է պահվի համապատասխան հսկողության տակ: Հետագայում զսպման միջոցները պետք է հանվեն առաջին իսկ հնարավորության դեպքում: Չսպման միջոցները երբեք չպետք է կիրառվեն որպես պատիժ: Դրանց կիրառումը չպետք է երկարաձգվի: Եվ վերջապես, բանտարկյալների հանդեպ ուժի գործադրման ցանկացած դեպք պետք է գրանցվի (CPT, GR2, § 55): Տես նաև ACPR, A-5, IDRCDDL, հոդված 46 և EPR, կանոն 39:

Անչափահասներ

«Որևէ նպատակով զսպման միջոցների և ուժի գործադրումը պետք է արգելվի, բացառությամբ՝ ներքոհիշյալ 64-րդ կանոնով նախատեսված դեպքերի»: RPJDL, 63

«Չսպման և ուժի միջոցները կարող են գործադրվել միայն բացառիկ դեպքերում, երբ հսկողության այլ միջոցները սպառվել են կամ արդյունավետ չեն: Այդ միջոցների օգտագործման դեպքերն ու պայմանները պետք է հստակ սահմանված լինեն օրենքով կամ կանոններով: Չսպման և ուժի միջոցները չպետք է նվաստացում պատճառեն և պետք է օգտագործվեն զսպման նպատակով՝ հնարավորինս կարճ տևողությամբ: Ազատագրվման վայրի տնօրենի հրամանով այդ միջոցները կարող են կիրառվել նաև անչափահասի կողմից ինքնավնասման կամ այլոց մարմնական կամ նյութական լուրջ վնաս պատճառելու հնարավորությունը կանխելու

նպատակով: Այդպիսի դեպքերում տնօրենը պետք է անմիջապես խորհրդակցի բժշկական և համապատասխան այլ անձնակազմի հետ և զեկուցի վերադաս մարմիններին»: RPJDL, 64:

Մեկնաբանություններ

Զսպման որոշ միջոցներ ընդհանրապես արգելված են: Բոլոր թույլատրելի միջոցները պետք է օգտագործվեն բացառիկ դեպքերում: Դրանք երբեք չպետք է գործադրվեն որպես վարչական տույժի միջոց:

Ավելին, դրանք պետք է զուգորդվեն երաշխիքների մի ամբողջ շարքով.

- Բանտարկյալների նակատմամբ զսպման միջոցները պետք է գործադրվեն հնարավորինս կարճ ժամանակով,
- Զսպման միջոցի կամ ուժի գործադրման դեպքերը պետք է գրանցվեն մատյանում,
- Դրանց գործադրման մասին տնօրենը պետք է տեղեկացվի անմիջապես:

Ուղղիչ միջոցների գործադրման ժամանակ բժշկի դերը հատկապես կարևոր է: SMR-ը և այլ կանոններ նշում են, որ բժիշկը կարող է եզրակացություն տալ որոշ զսպամիջոցների վերաբերյալ՝ ելնելով բժշկական նկատառումներից:

Ինչպես նշված է ԽԿԿ-ի հատուկ մեկնաբանություններում, զսպման միջոցների գործադրման ժամանակ բանտարկյալն իրավունք ունի անմիջապես հետագոտվել բժշկի կողմից: Դա չի կարող համարվել բժշկական եզրակացություն «տույժը կրելուն բանտարկյալի ի վիճակի լինելը» գնահատելու մասին: Բժշկի նման դերը հստակ արգելված է միջազգային չափանիշներով և հակասում է բժշկի մասնագիտական էթիկային (տես՝ նաև «Բժշկական սպասարկում» բաժինը):

Անհանդուրժելի է, որ կալանավայրերում մարդու արժանապատվության հանդեպ հարգանքը երաշխավորող այցելություն կատարող թիմը բանտարկյալից հարցազրույց վերցնի զսպման միջոցների գործադրման պայմաններում:

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ո՞ր դեպքերում է զսպման միջոց գործադրվում, ▪ Ի՞նչ պարբերականությամբ են դրանք օգտագործվում, ▪ Արդյո՞ք դրանք գրանցվում են մատյանում, ▪ Արդյո՞ք զսպման միջոցների ենթարկվածները կարող են բժշկի օգնություն ստանալ, ▪ Ի՞նչ տևողությամբ են գործադրվում զսպամիջոցները, 	<p>Ճշգրտման ենթակա հարցեր</p>
---	--------------------------------------

- Կա՞ն արդյոք տվյալներ այն մասին, որ զսպման միջոցներ գործադրելիս խտրականություն է դրսևորվել փոքրամասնությունները ներկայացնող խմբերի հանդեպ:

Ուժի գործադրում Չափանիշներ

1. «1) Բանտարկյալների հետ իրենց հարաբերություններում հիմնարկների անձնակազմերը իրավունք ունեն ուժի դիմել միայն ինքնապաշտպանության կամ փախուստի փորձի դեպքում, ինչպես նաև բանտարկյալների կողմից գործող օրենքների կամ կանոնների վրա հիմնված հրամաններին ակտիվորեն կամ պասսիվ կերպով հակադրվելիս: Ուժի դիմող աշխատակիցները պարտավոր են մնալ չափավորության սահմաններում և նմանատիպ միջադեպի մասին անհապաղ տեղեկացնել հիմնարկի տնօրենին:

2) Բանտերի աշխատակիցները պետք է ունենան հատուկ ֆիզիկական պատրաստվածություն, որը նրանց թույլ կտա սանձել հարձակողական մտադրություններ հանդես բերող բանտարկյալներին:

3) Այն աշխատակիցները, ովքեր իրենց պարտականությունները կատարում են բանտարկյալների հետ անմիջական շփման մեջ, պետք է զենք կրեն միայն բացառիկ դեպքերում: Բացի այդ, զենք կրելու իրավունք պետք է ունենան միայն այն աշխատակիցները, ովքեր համապատասխան պատրաստություն են անցել:»: SMR, կանոն 54 (տես նաև EPR կանոն 63):

Իրավապահ մարմինների ծառայողները ուժ կարող են գործադրել միայն «ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքերում՝ այն չափով, որքանով դա անհրաժեշտ է իրենց պարտականությունների կատարման համար»: Իրավակարգը պաշտպանող պաշտոնատար անձանց կողմից ուժ և հրազեն գործադրելու մասին ՄԱԿ-ի հիմնական սկզբունքների 3-րդ սկզբունք:

«Իրավապահ մարմինների ծառայողները չպետք է հրազեն գործադրեն բանտարկյալների դեմ, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա անհրաժեշտ է ինքնապաշտպանության կամ այլ անձանց անխուսափելի մահից կամ լուրջ մարմնական վնասվածք ստանալուց պաշտպանելու, ծանր հանցագործությունը, ներառյալ՝ կյանքին սպառնացող իրական վտանգը կանխելու, այդպիսի վտանգ ներկայացնող անձին ձերբակալելու կամ վտանգը չեզոքացնելու, վերջինիս փախուստը կանխելու համար: Նվազ վտանգավոր հանգամանքներում անհրաժեշտ է գործադրել առավել մեղմ միջոցներ: Ամեն դեպքում մահվան ելքի նպատակաուղղված ուժի գործ-

աղբյուրը կարող է տեղի ունենալ կյանքին սպառնացող անմիջական վտանգի դեպքում:» Իրավակարգը պաշտպանող պաշտոնատար անձանց կողմից ուժ և հրազեն գործադրելու մասին ՄԱԿ-ի հիմնական սկզբունքների 9-րդ սկզբունք:

«Իրավապահ մարմինների ծառայողները ձերբակալված կամ կալանավորված անձանց հետ շփվելիս ուժ չպետք է գործադրեն՝ բացառությամբ հաստատությունում անվտանգություն և կարգուկանոն հաստատելու խիստ անհրաժեշտության կամ անձնական անվտանգությանը սպառնացող վտանգի դեպքում:» Իրավակարգը պաշտպանող պաշտոնատար անձանց կողմից ուժ և հրազեն գործադրելու մասին ՄԱԿ-ի հիմնական սկզբունքների 15-րդ սկզբունք:

«Իրավակարգը պաշտպանող պաշտոնատար անձինք, ձերբակալված կամ բանտարկված անձանց հետ իրենց հարաբերությունների ընթացքում հրազեն չեն գործադրում, բացառությամբ՝ ինքնապաշտպանության, այլ անձանց մահվան կամ լուրջ վիրավորվելու անմիջական սպառնալիքից պաշտպանելու դեպքերի, կամ երբ դա խիստ անհրաժեշտ է 9-րդ սկզբունքին համաձայն վտանգ ներկայացնող կալանավորված կամ բանտարկված անձի փախուստը կանխելու համար:» Իրավակարգը պաշտպանող պաշտոնատար անձանց կողմից ուժ և հրազեն գործադրելու մասին ՄԱԿ-ի հիմնական սկզբունքների 16-րդ սկզբունք:

«Բանտի անձնակազմը երբեմն ստիպված է լինում ուժ գործադրել վտանգավոր հանցագործներին զսպելու նպատակով: Բացառիկ դեպքերում կարող է պահանջվել նաև ֆիզիկական զսպման միջոցների գործադրում: Այդպիսի իրավիճակները խիստ վտանգավոր են, քանի որ բանտարկյալների հանդեպ դաժան վերաբերմունքը չի բացառվում, ուստի պահանջում են հատուկ երաշխիքներ: Բանտարկյալը, ում հանդեպ գործադրվել է զսպման որևէ միջոց, իրավունք ունի հետագուտվել բժշկի կողմից և ցանկացած ժամանակ ստանալ անհրաժեշտ բուժում: Այդ հետագոտությունը պետք է կատարվի ոչ բժշկական անձնակազմի լսողությունից, իսկ հնարավորության դեպքում՝ նաև տեսադաշտից հեռու, իսկ հետագոտության արդյունքները (ներառյալ՝ բանտարկյալի բացատրությունները և բժշկի համապատասխան եզրակացությունները) պետք է պաշտոնապես գրանցվեն և մատչելի լինեն բանտարկյալի համար: Գրանցման ենթակա է բանտարկյալների դեմ ուժի գործադրման ցանկացած դեպք CPT, GR2, §53:

Անչափահասներ

«Անձնակազմի կողմից զենքի գործադրումը պետք է արգելվի այն շինություններում, որտեղ պահվում են անչափահաս բանտարկյալներ»: RPJDL, 65:

Մեկնաբանություններ

Այցելություն կատարող թիմը պետք է պարզի՝ արդյո՞ք հաշվի են առնված անհրաժեշտության և համարժեքության սկզբունքները: Նրանք պետք է համոզվեն՝ արդյո՞ք կիրառման հրահանգները և սահմանափակումներն ընդգրկված են բանտային կանոններում, որքանո՞վ են դրանք մատչելի բանտարկյալների համար, և որքանով է անձնակազմը պատրաստված վերահսկողության և զսպման տեխնիկայի հարցերում, ինչը նրանց թույլ կտա վերահսկողությունն իրականացնել առանց իրենց կամ բանտարկյալներին վնաս պատճառելու: Բանտարկյալների հետ շփում ունեցող անձնակազմը չպետք է հրազեն կրի. սա համընդհանուր սկզբունք է: Եթե նրանք կրում են, ասենք՝ ոստիկանական մահակ, ապա դա չպետք է արվի ցուցադրաբար կամ պրովոկացիոն ձևով: Ուժի կամ հրազենի գործադրման հետ կապված ցանկացած միջադեպի մասին հարկավոր է գրավոր զեկուցել տնօրենին: Դեպքերը պետք է նաև գրանցվեն:

Ոչգրտման ենթակա հարցեր

- Արդյո՞ք անձնակազմը զենք կրում է,
 - Ներպետական կանոնների համաձայն՝ ո՞ր անձնակազմին է թույլատրվում հրազեն կրել,
 - Ի՞նչ հաճախականությամբ են տեղի ունենում ուժի գործադրման դեպքերը (բանտարկյալներից, տնօրենից, մատյաններից և այլ աղբյուրներից ստացված տեղեկություններով):
 - Կա՞ն արդյոք տեղեկություններ այս կամ այն փոքրամասնության ներկայացուցիչների հանդեպ ուժ գործադրելու ընթացքում խտրականության դրսևորումների վերաբերյալ:
-

Հետագա քննարկումներ

Amnesty International, *Combating torture: a manual for action*, London, 2003. (Chapter 5.5: Conditions of detention; Discipline and security pp. 127-132 Camille Giffard,

The Torture Reporting Handbook, How to document and respond to allegations of torture within the international system for the protection of human rights, Human Rights Centre, University of Essex, United Kingdom, 2000.

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *Professional Training Series no. 8, Istanbul Protocol, Manual on the Effective investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, New York, Geneva, 2001.

]Penal Reform International, *Making standards work, an international handbook on good prison practice*. London, 2001, pp.42-51.

Andrew Coyle, *Human Rights Approach to Prison Management. Handbook for prison staff*. International Centre for Prison Studies, 2003, pp. 69-81.

UN OHCHR, *Human Rights and Prisons - A manual on Human Rights Training for Prison Officials*, Geneva, 2003. (Section 2: right to physical and moral integrity, pp. 2133)

ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

2

Այս հատվածի նպատակն է՝ քննության առնել բանտարկյալների իրավունքները և արժանապատվությունը հարգելու պրակտիկա ձևավորելու գանազան միջոցները, որոնք ապահովում են պատժիչ համակարգի «հանդարտ» գործունեությունը: Այսպիսով՝ բանտում կարգուկանոն պահպանելն անհրաժեշտություն է, բայց այդ ընթացքում հարկավոր է պահպանել սահմանված կանոնները և ընթացակարգերը: Կարգապահական պատիժները պետք է զուգակցվեն երաշխիքներով, և բանտարկյալները պետք է իրավունք ունենան արդյունավետ և ազատորեն ներկայացնել իրենց բողոքները թե՛ հաստատության ներսում, թե՛ արտաքին մարմիններին՝ չվախենալով հալածանքից: Անկախ տեսչական ստուգումների մեխանիզմները ևս նպաստում են ազատագրկված անձանց իրավունքների պահպանման մոնիթորինգին:

Վերջապես, կան նաև այլ միջոցներ, որոնք նույնպես հնարավորություն են տալիս երաշխավորել, որ հաստատություններում իրավիճակը բարձիթողի չէ և այն վերահսկելի է: Այդպիսի միջոցներ են՝ բանտարկյալներին ըստ խմբերի դասակարգելը, մատյանների վարումը, մարդկանց տեղեկացվածությունը հաստատության գործողությունների վերաբերյալ:

Պաշտպանության միջոցներ

- Մատյաններ,
- Բանտարկյալների տեղեկացվածություն,
- Տեսչական ստուգումներ,
- Կարգապահական ընթացակարգեր,
- Բողոք ներկայացնելու ընթացակարգեր,
- Բանտարկյալների դասակարգում ըստ խմբերի:

Պաշտպանության միջոցներ

Կալանավորման մատյաններ

Չափանիշներ

«1. Գրանցման ենթակա են.

- (ա) ձերբակալման (կալանավորման, ազատագրկման) պատճառները,
- (բ) տվյալ հաստատություն անձին բերելու և նրան դատական կամ այլ մարմիններին ներկայացնելու ժամկետները,
- (գ) իրավապահ մարմինների համապատասխան ծառայողների ինքնության պարզումը,

(դ) ճշգրիտ տեղեկատվություն համապատասխան հաստատության վերաբերյալ:

2. Այսպիսի արձանագրությունը պետք է կալանավորին կամ իր փաստաբանին, եթե այսպիսին կա օրենքով սահմանված ձևով»: BPP, սկզբունք 12

1. Բոլոր կալանավայրերում պետք է վարվի կազմված և համարակալված գրանցամատյան, որտեղ պետք է գրառվեն հետևյալ տվյալները յուրաքանչյուր բանտարկյալի վերաբերյալ`

(ա) անձնական տվյալներ,

(բ) բանտարկության պատճառները և այդ որոշումը կայացրած մարմինները

(գ) բերվելու և ազատ արձակվելու օրը և ժամը:

2. Չի կարելի անձին ազատագրկման վայր ընդունել առանց ուժի մեջ մտած փաստաթղթի, որի տվյալները գրանցվում են մատյանում:» SMR, կանոն 6:

1. Անձը չի կարող պատժիչ հաստատություն ընդունվել առանց ուժի մեջ մտած փաստաթղթի:

2. Բանտարկության և անձին ընդունելու վերաբերյալ հիմնական տվյալները պետք է անմիջապես գրանցվեն մատյանում»: EPR, կանոն 7:

«Բանտարկյալների արդյունավետ պաշտպանությունն ապահովելու համար նրանք պետք է պահվեն այնպիսի վայրերում, որոնք պաշտոնապես ճանաչված են որպես կալանավորման վայրեր: Բանտարկյալների անունները և բանտերի անվանումները, ինչպես նաև տվյալ հաստատության պատասխանատու անձանց անունները պետք է գրանցվեն մատյաններում և անհապաղ տրամադրվեն գործին առնչվող անձանց, ներառյալ` բանտարկյալի ազգականներին ու ընկերներին:», GC 20, 11-րդ պարբերություն

Պետությունները պետք է «Երաշխավորեն, որ գրանցամատյաններ պետք է լինեն ցանկացած բանտում, որում պետք է գրանցվեն ձերբակալման օրը, ժամը, վայրը և պատճառը:» RIG, դրույթ 30: Տես նաև IDRCDDL, հոդված 18:

Մեկնաբանություններ

Պաշտոնական գրանցումը հիմնական պաշտպանիչ միջոցներից մեկն է: Այն նաև իշխանությունների թափանցիկությունը երաշխավորելու և բանտարկյալների պաշտպանության կարևոր տարր է: Այցելություն

կատարող թիմերի համար առանձնակի հետաքրքրություն են ներկայացնում բանտարկյալներին համապատասխան վայր ընդունելու և ազատելու վերաբերյալ մատյանները, ինչպես նաև՝ ուժի և այլ կարգապահական միջոցների գործադրման վերաբերյալ մատյաններ:»։ Գրանցման ենթակա են՝

- բանտարկյալի ինքնությունը,
- կալանավորման օրինական պատճառները,
- ձերբակալման ժամը,
- ձերբակալված անձին կալանավայր ընդունելու ժամը,
- բանտարկյալին դուրս հանելու (ասենք՝ քննության կամ դատական լուծման մասնակցելու նպատակով) և կալանավայր վերադարձնելու ժամը,
- համապատասխան օրենքների կիրառման համար պատասխանատու անձանց ինքնությունը,
- հատուկ տեղեկատվություն անձի գտնվելու վայրի վերաբերյալ (որևէ բանտարկյալի գտնվելու վայրն անհապաղ պարզելու նպատակով):

Անհրաժեշտ է ունենալ նաև մի մատյան, որում պարբերաբար գրանցվեն տեղի ունեցած բոլոր միջադեպերը (ուժի գործադրում, կարգապահական միջոցներ և այլն): Որոշ առումով այցելության ծրագրի նպատակ է հանդիսանում բանտարկյալներին անհայտ կորելուց պաշտպանելը: Նման դեպքերում մատյաններում զետեղված տեղեկատվության ստուգումը վճռորոշ դեր ունի: Այցելության արդյունքների ստուգումը պետք է ներառի բանտարկյալներին այլ վայր փոխադրելու կամ ազատ արձակելու վերաբերյալ տեղեկատվության ստուգումը: Այդ ստուգումը կարող է տեղի ունենալ այլ կալանավայրեր կատարած այցի ընթացքում կամ բանտարկյալների ընտանիքների և ազատագրված բանտարկյալների հետ շփման միջոցով:

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- արդյո՞ք ելումուտի մատյանները խստիվ վարվում են,
- արդյո՞ք նշանակալի միջադեպերը գրանցվում են մատյանում,
- ինչպե՞ս է օգտագործվում մատյաններում զետեղված տեղեկատվությունը,
- Վարվո՞ւմ է արդյոք բանտարկյալների ազատ արձակման ժամանակագրական մատյան:

Բանտարկյալների իրազեկում

Չափանիշներ

«Ցանկացած անձի ձերբակալման պահին և բանտարկության սկզբում համապատասխան վայրի վարչակազմն անհապաղ տեղեկատվություն է տրամադրում իր իրավունքների մասին, ինչպես նաև խորհրդատվություն՝ այդ իրավունքներից օգտվելու միջոցների մասին:» BPP, սկզբունք 13:

2

1. Բանտարկյալներն ընդունվելուն պես գրավոր տեղեկացվում են բանտարկյալների համապատասխան կատեգորիայի նկատմամբ վարվեցողության կանոններին, ազատագրկման տվյալ վայրում հաստատված կարգապահական պահանջներին, տեղեկատվություն ստանալու և բողոքներ ներկայացնելու թույլատրելի միջոցներին, ինչպես նաև բանտարկյալի կողմից իր իրավունքները և պարտականությունները հասկանալուն և տվյալ վայրին հարմարվելուն առնչվող բոլոր հարցերին:

2. Եթե բանտարկյալը չի հասկանում գրավոր ներկայացված տեղեկությունները, ապա նրան բացատրում են բանավոր: EPR, կանոն 41)»:

Պետությունը պետք է երաշխավորի, որ բոլոր բանտարկյալներն անհապաղ տեղեկացվեն իրենց կալանավորման պատճառների մասին: RIG, դրույթ 25: Տես՝ նաև ACPR, A-9 և IDRCPDL, հոդված 53:

Մեկնաբանություններ

Այցելություն կատարող թիմը պետք է ուսումնասիրի բանտարկյալների՝ իրենց իրավունքների և պարտականությունների մասին տեղեկացվածության աստիճանը, այդ տեղեկատվության տրամադրման մեթոդների արդյունավետությունը, բանտարկյալների կողմից տեղեկատվությունը հասկանալու և դրանից հետագայում օգտվելու աստիճանը: Առաջին անգամ բանտ մուտք գործելիս բանտարկյալները կարող են առավել խոցելի լինել: Տեղեկատվությունը տրամադրելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել այդ հանգամանքը:

Այցելություն կատարող մեխանիզմները պետք է ստուգեն՝ արդյո՞ք բանտարկյալների ընտանիքների անդամները հնարավորություն ունեն տեղեկատվություն ստանալ հաստատության գործունեության վերաբերյալ, հատկապես՝ ինչ վերաբերում է այցերին, նամակագրությանը, առերես կամ հեռախոսային շփումներին:

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Ի՞նչ տեղեկատվություն են ստանում բանտարկյալները բանտ ընդունվելիս,
-

- ի՞նչ եղանակով,
- արդյո՞ք տեղեկատվության լեզուն հասկանալի է (այլազգիների դեպքում կա՞ արդյոք որոշակի կանոն, որը կերաշխավորի նրանց տեղեկացումը) և արդյո՞ք հաշվի են առնված անգրագիտության դեպքերը,
- արդյո՞ք ներքին կանոնները փակցված են երևացող տեղում և արդյո՞ք դրանք ցանկացած ժամանակ հնարավոր է ընթերցել,
- արդյո՞ք դրանց բովանդակությունը համապատասխանում է բանտարկյալների հանդեպ վերաբերմունքի ոգուն,
- արդյո՞ք դրանք հստակ են ձևակերպված:

Տեսչական ստուգում

Չափանիշներ

«1. Կալանավայրերում համապատասխան օրենքների և կանոնների խստիվ պահպանության նպատակով այդ վայրեր պարբերաբար այցելություններ են կատարում համապատասխան որակավորում ունեցող և փորձառու անձինք, որոնք նշանակվում են այդ հաստատությունների համար պատասխանատու մարմինների կողմից և պատասխանատու են, սակայն հաշվետու չեն դրանց:

2. Բանտարկյալը պետք է իրավունք ունենա 1-ին կետով սահմանված կարգով ազատորեն և գաղտնիության պայմաններում շփվել տվյալ վայր այցելող անձանց հետ՝ անվտանգությունն ու կարգուկանոնը պահպանելու պայմանով:» BPP, սկզբունք 29:

«Պատժիչ հաստատություններն ու ծառայությունները պետք է կանոնավոր տեսչական ստուգման ենթարկվեն որակյալ և փորձառու տեսուչների կողմից, որոնց նշանակում են իրավասու իշխանությունները: Տեսուչները մասնավորապես պետք է համոզված լինեն, որ բանտարկության վայրերը դեկավարվում են ըստ գործող օրենքների և հրահանգների, և որ նրանց աշխատանքը համապատասխանում է պատժիչ և ուղղիչ ծառայությունների առջև դրված խնդիրներին:» SMR, կանոն 55:

«Բողոքների ներկայացման ընթացակարգը և տեսչական ստուգումները բանտերում դաժան վերաբերմունքի կանխման հիմնարար երաշխիքներից են: Բանտարկյալները պետք է հնարավորություն ունենան բողոքներ ներկայացնել թե՛ բանտային համակարգի ներսում և թե՛ դրանից դուրս, ներառյալ՝ համապատասխան մարմիններին գաղտնիության պայմաններում դիմելու հնարավորությունը: ԽԿԿ-ն հատուկ կարևորություն է տալիս անկախ մարմնի կողմից բոլոր բանտային հաստատություն-

եր կատարվող կանոնավոր այցերին (օրինակ՝ Այցելուների խորհրդի կամ հսկող դատավորի կողմից), որոնք իրավասու են քննարկել (անհրաժեշտության դեպքում՝ միջոցներ ձեռնարկել) բանտարկյալների բողոքները և տեսչական ստուգում նախաձեռնել հաստատության տարածքում: Ի դեպ, այդպիսի մարմինները կարող են կարևոր դեր խաղալ բանտերի վարչակազմի և բանտարկյալի կամ բանտարկյալների միջև հնարավոր հակասությունների հարթման գործում:»: CPT, GR2, §54: Տես՝ նաև ACPR, A-16 և ADRSPDL, 9-րդ և 10-րդ հոդվածներ, 1-ին պարբերություն:

Մեկնաբանություններ

Ինչպես երևում է 1-ին գլխի բովանդակությունից, լրացուցիչ ներքին և արտաքին տեսչական ստուգումների համակարգերն անհրաժեշտ են բանտարկյալների իրավունքների պահպանումը երաշխավորելու համար: Դուք, որպես այցելություն կատարող մարմին, կազմում եք այդ համակարգերից մեկը: Բանտարկյալները պետք է հնարավորություն ունենան ազատորեն և գաղտնիության պայմաններում շփվել տեսչական մեխանիզմների հետ: Այցելություն կատարող մեխանիզմները պետք է մոնիթորինգի ենթարկեն տվյալ հաստատության վարչակազմի կողմից այդ մարմինների դիտողությունները և հանձնարարություններին հետևելու աստիճանը:

Շճգրտման ենթակա հարցեր

- Տեսչական ստուգումների որևէ այլ ներքին մեխանիզմ գոյություն ունի՞ արդյոք,
- ովքե՞ր են ընդգրկված դրա կազմում,
- ի՞նչ հաճախականությամբ են կատարվում տեսչական ստուգումները:
- արդյո՞ք բանտարկյալները հնարավորություն ունեն գաղտնի դիմել այդ մարմիններին:
- կարո՞ղ է արդյոք այդ մարմինը ստանալ և քննել բողոքներ,
- ո՞վ կարող է ծանոթանալ այդ մարմինների գեկույցներին: Արդյո՞ք այդ գեկույցները հրապարակվում են,
- Ի՞նչ արդյունքներ են տալիս տեսչական ստուգումները:

Կարգապահական ընթացակարգեր

Չափանիշներ

«1. Ձերբակալված կամ կալանքի տակ գտնվող անձի վարվելակերպի

բնույթը, որն իրենից կարգապահական իրավախախտում էր ներկայացնում ձերբակալման կամ կալանավորման ժամանակ, հնարավոր կարգապահական տույժի տեսակն ու տևողությունը, ինչպես նաև այն իշխանությունները, որոնց իրավասության մեջ է մտնում նման պատիժ նշանակելը, պետք է հստակ սահմանված լինեն պատշաճ կերպով հրապարակված օրենքներով կամ օրենքին համապատասխան հաստատված կանոններով:

2. Ձերբակալված կամ կալանավորված անձն իրավունք ունի իր կարծիքն արտահայտել կարգապահական պատժամիջոցը նշանակվելուց առաջ: Նա իրավունք ունի այդ միջոցները զանգատարկել վերադաս մարմիններին:»: BPP, սկզբունք 30:

«Կարգապահությունը և կարգուկանոնը հարկավոր է պահպանել խստիվ՝ կիրառելով միայն այնպիսի սահմանափակումներ, որոնք անհրաժեշտ են հիմնարկում հսկողության հուսալիությունը և համակեցության պատշաճ կանոնների պահպանումն ապահովելու համար:» SMR, Կանոն 27:

«Հետևյալ գործոնները մշտապես պետք է սահմանվեն օրենքով կամ իրավասու վարչական իշխանությունների կարգադրություններով.

ա) կարգապահական զանցանք համարվող վարքագիծը.

բ) այն տույժի տեսակն ու տևողությունը, որին կարող է ենթարկվել բանտարկյալը.

գ) տույժ նշանակելու իրավունք ունեցող մարմինը:»: SMR, կանոն 29:

«Հարկավոր է արգելել մարմնական տույժերը, մութ խցում փակելը և դաժան, անմարդկային և մարդկային արժանապատվությունը նսեմացնող պատժատեսակները կարգապահական զանցանքների համար կիրառելը:»: SMR, կանոն 31 (տես՝ նաև 28 և 30 կանոններ):

Կարգապահական միջոցների համակարգի և դրա կիրառման պրակտիկայի ներդրումը բխում է թե՛ բանտարկյալների և թե՛ բանտային անձնակազմի շահերից, քանի որ այս բնագավառում ցանկացած անորոշություն կարող է ոչ պաշտոնական (և անվերահսկելի) համակարգերի առաջացման պատճառ դառնալ: Կարգապահական ընթացակարգերը պետք է ներառեն բանտարկյալներին մեղսագրվող խախտման վերաբերյալ կարծիք հայտնելու և կիրառված տույժի վերաբերյալ վերադաս մարմիններին դիմելու՝ բանտարկյալի իրավունքը:

Վարչական կարգապահական ընթացակարգերի հետ մեկտեղ գոյություն ունեն այլ ընթացակարգեր ևս, որոնց հիման վրա բանտարկյալը կարող է իր կամքին հակառակ առանձնացվել այլ բանտարկյալներից՝ կարգապահական/անվտանգության նկատառումներից ելնելով (ասենք՝ հաստատության ներսում պատշաճ կարգուկանոն հաստատելու համար): Այդ կանոնները պետք է ուղեկցվեն արդյունավետ երաշխիքներով: Բանտարկյալը պետք է տեղեկացվի իր դեմ նման միջոց կիրառելու պատճառի

մասին, և եթե անվտանգության պահանջները թույլ են տալիս, նրան պետք է հնարավորություն տրվի հայտնելու իր կարծիքը տվյալ հարցի վերաբերյալ և համապատասխան մարմիններին բողոքարկելու իր դեմ կիրառված միջոցը»: CPT, GR2, §55: Տես՝ նաև ACPR A-3, A-6, A-12 և IDRSPDL, հոդված 47, 1-ին պարբերություն և հոդված 49:

Մեկնաբանություններ

2

Այցելություն կատարող մեխանիզմը պետք է ուսումնասիրի՝ արդյո՞ք տույժերի համակարգը ձևակերպված է որպես բանտարկյալներին և անձնակազմին պարզաբանված կանոնների հստակ ժողովածու, և արդյո՞ք կարգապահական բոլոր խախտումների ցանկը հրապարակված: Մեխանիզմները պետք է համոզվեն, որ կանոնները հստակ սահմանում են, թե ինչն է խախտում հանդիսանում, և ինչ պատիժ է նախատեսված դրա համար. այն մարմինը, որը կարող է կիրառել կարգապահական միջոցները, և այն ընթացակարգը, որի միջոցով տույժի ենթարկված անձը կարող է հայտնել իր կարծիքը կիրառված տույժի վերաբերյալ և բողոքարկել այն:

Մեխանիզմը պետք է հետաքրքրություն ցուցաբերի կանոնների մասին իրազեկելու, և դրանք կիրառելու մեթոդների հանդեպ:

Մեխանիզմը պետք է հետաքրքրություն ցուցաբերի նաև կարգապահական կանոնների բնույթի հանդեպ (արդյո՞ք դրանք սահմանված են կարգուկանոնի և հստակ դեկավարման անհրաժեշտության և անհատների արժանապատվությունը հարգելու անհրաժեշտության միջև հավասարակշռությունը հաշվի առնելով):

Ընթացակարգերի բնույթը ևս մեխանիզմի համար պետք է ուսումնասիրության առարկա հանդիսանա: Ընթացակարգերը պետք է հնարավորինս համապատասխանեն դատավարական երաշխիքներին, ասենք՝ ներկայացուցչության առումով:

Այցելություն կատարող մեխանիզմները պետք է մտապահեն, որ կարգապահական տույժերը կարող են վերածվել դաժան վերաբերմունքի, եթե դրանք կիրառվում են կատարված զանցանքի ծանրությանը ոչ համաչափ, եթե կամայական են կամ անտեղի հիասթափություն կամ տառապանք են պատճառում:

Մեխանիզմները պետք է հայտնաբերեն կարգապահությունը բանտարկյալների օրինական դասակարգման միջոցի փոխակերպելու բոլոր միտումները: Դա արգելված է:

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Վարքի ի՞նչ դրսևորումներն են պատժելի համարվում,
- ո՞վ է որոշում ընդունում տույժ կիրառելու վերաբերյալ և ինչի՞ հիման վրա (գրավոր/բանավոր զեկուցագիր),
- արդյո՞ք անձը հնարավորություն ունի պաշտպանել ինքն իրեն,
- արդյո՞ք անձը տեղեկացված է իրեն ներկայացված մեղադրանքի մասին,
- կիրառված տույժերի բնույթը և տևողությունը,
- ինչպե՞ս է գործում բողոքարկման մեխանիզմը,
- արդյո՞ք եղել են դեպքեր, երբ բողոքարկումը դրական հետևանք է ունեցել բանտարկյալի համար,
- քանի՞ անձ է պատժվել տրված ժամանակամիջոցի ընթացքում (թիվը համեմատելով բանտարկյալների ընդհանուր թվի հետ),
- եղե՞լ են արդյոք դեպքեր, երբ տույժ կիրառելիս խտրականություն է դրսևորվել փոքրամասնության ներկայացուցիչների հանդեպ,
- եղե՞լ են արդյոք դեպքեր, երբ տույժի իրականացման ընթացքում ընդգրկվել են այլ բանտարկյալներ:

Բողոքներ ներկայացնելու ընթացակարգը**Չափանիշներ**

«1. Ձերբակալված կամ կալանքի տակ գտնվող անձը կամ նրա դատապաշտպանն իրավունք ունեն ձերբակալման կամ կալանավայրի կառավարման համար պատասխանատու մարմին և ավելի բարձր ատյաններ, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ գանգատները քննարկելու կամ պաշտպանության միջոցներ տրամադրելու լիազորված համապատասխան մարմիններ ուղարկել խնդրագիր կամ գանգատ տվյալ անձի նկատմամբ վարվեցողության վերաբերյալ, մասնավորապես խոշտանգումների կամ դաժան, անմարդկային կամ մարդկային արժանապատվությունը նվաստացնող այլ վարվելաձևի դեպքում:

2. Այն դեպքերում, երբ ո՛չ ձերբակալված կամ կալանքի տակ գտնվող անձը, ո՛չ նրա դատապաշտպանը հնարավորություն չունեն իրականացնել նրա իրավունքները 1-ին կետին համապատասխան, նման իրավունք կարող է իրականացնել ձերբակալված կամ կալանքի տակ գտնվող անձի ընտանիքի անդամը կամ որևէ այլ անձ, որն իրագեկ է այդ գործին:

3. Ապահովվում է խնդրագրի կամ գանգատի գաղտնիությունը, եթե այդ մասին խնդրում է խնդրագիր կամ գանգատ տվողը:

4. Յուրաքանչյուր խնդրագիր կամ գանգատ անհապաղ քննարկվում է,

և պատասխանը տրվում է առանց անտեղի ձգձգման: Այդ խնդրագրի կամ գանգատի մերժման կամ չարդարացված ձգձգման դեպքում խնդրագիր կամ գանգատ տվողը կարող է այն ուղարկել դատական կամ այլ մարմին: Ինչպես ձերբակալված կամ կալանքի տակ գտնվող անձը, այնպես էլ ցանկացած խնդրագիր կամ գանգատ տվող, 1 կետին համապատասխան, չեն կարող հալածանքների ենթարկվել՝ խնդրագրի կամ գանգատ տալու համար:»: BPP, սկզբունք 33:

2

«36.1. Յուրաքանչյուր բանտարկյալ պետք է աշխատանքային օրերին հիմնարկի տնօրենին կամ նրա կողմից լիազորված աշխատակցին դիմումներով կամ բողոքներով դիմելու հնարավորություն ունենա:

2. Տեսչական ստուգումների ժամանակ, հնարավորության դեպքում, բանտարկյալները պետք է ի վիճակի լինեն դիմումներով ու բողոքներով ներկայանալու բանտային տեսուչներին: Նրանք պետք է իրավունք ունենան խոսելու տեսուչի կամ տեսչական խմբի մեկ այլ աշխատողի հետ՝ հիմնարկի տնօրենի կամ մյուս աշխատողների բացակայությամբ:

3. Յուրաքանչյուր բանտարկյալ պետք է հնարավորություն ունենա դիմումներով ու բողոքներով դիմելու կենտրոնական բանտային վարչության մարմիններին, դատական իշխանություններին կամ իրավասու այլ մարմիններին: Դիմումներն ու բողոքները գրաքննության ենթակա չեն բովանդակային տեսակետից, սակայն պետք է կազմված լինեն պատշաճ ձևով և վիճակագրվեն դրա համար նախատեսված ուղիներով:

4. Բացի այն դեպքերից, երբ նման դիմումները կամ բողոքներն ունեն մակերեսային կամ վերացական բնույթ, դրանք ենթակա են անհապաղ քննության և դրանց հարկավոր է պատասխանել առանց ավելորդ ձգձգումների: SMR, կանոն 36: Տես նաև ACPR, A-7-a), b) և c), IDRCPLD, հոդված 50, 1-ին պարբերություն և հոդված 54:

Մեկնաբանություններ

Այցելություն կատարող մեխանիզմը պետք է ուսումնասիրի՝ բանտարկյալները տեղափոխելու եղել արդյոք ամենօրյա բանտային կյանքի տարբեր հարցերը վիճարկելու միջոցներին: Բողոքներ ներկայացնելու ընթացակարգի ձևը և բովանդակությունը կամ դրանց բացակայությունը կարող է կարևոր ցուցանիշ հանդիսանալ բանտարկյալների հանդեպ կիրառվող վերաբերմունքի մակարդակի առումով:

Բողոք ներկայացնելու ի՞նչ աստիճաններ կարող են գոյություն ունենալ: Առաջին աստիճանում բողոքը կարող է հասցեագրված լինել անմիջապես հաստատության տնօրենին: Բանտարկյալը հնարավորություն ունի՞ արդյոք առանց գրաքննության և գաղտնի բողոք ներկայացնել վերադ-

աս մարմնին:

Մեխանիզմը պետք է ուսումնասիրի՝ բանտարկյալները հնարավորություն ունենալով արդյոք առանց գրաքննության դիմելու արտաքին՝ բանտային վարչակազմից անկախ մարմիններին:

Այցելություն կատարող մեխանիզմը պետք է մոնիթորինգի ենթարկվի բողոքներ ներկայացնելու համակարգը:

- արդյո՞ք ընթացակարգը համապատասխանում է արդարության և օրինականության պահանջներին,
 - որքանով են դրանք մատչելի բանտարկյալների համար,
 - արդյո՞ք ընթացակարգը թափանցիկ է,
 - արդյո՞ք նրանք, ովքեր հանձն են առել բողոքների քննումը, օբյեկտիվ և անկողմնակալ են,
 - արդյո՞ք համակարգը հարմարեցված է բանտարկյալի և իրավիճակի պահանջներին (ճկունություն),
 - արդյո՞ք բողոք ներկայացնող ժամանակին արձագանք է ստանում իր բողոքի էության վերաբերյալ (արդյունավետություն),
 - վիճակագրություն վարվո՞ւմ է արդյոք բողոքներին տրված արձագանքների վերաբերյալ, արդյո՞ք այն վերլուծվում և դրա հետ կապված աշխատանք է տարվում:
-

Բողոք ներկայացնելու մեխանիզմները պետք է քննվեն տեսչական ստուգումներին ներկայացվող պահանջներին համապատասխան, քանի որ տեսչական ստուգումներ իրականացնող մարմինները պետք է ունենան բողոքներ ստանալու և քննելու հնարավորություն (տես՝ «Տեսչական ստուգում» բաժինը):

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Բողոք ներկայացնելու ի՞նչ միջոցներ կարող են օգտագործել բանտարկյալները,
 - բաղոքարկման բնույթը (վարչական/դատական),
 - ինչպե՞ս է իրականացվում բողոքարկման ընթացակարգը. ո՞ւմ է ուղղված և ինչպե՞ս,
 - արդյո՞ք ընթացակարգը մատչելի է ցանկացած բանտարկյալի համար (ներառյալ՝ օտարերկրացի, անգրագետ կամ կիսագրագետ անձանց),
 - այլ անձինք հնարավորություն ունենալով արդյոք բանտարկյալների փոխարեն բողոք ներկայացնել տվյալ հաստատության վարչակազմին,
 - վերջին վեց ամսվա ընթացքում քանի՞ բողոք է ներկայացվել (համ-
-

- ենատել բանտում պահվող անձանց միջին թվի հետ),
- ընթացիկ բողոքների բնույթը,
- առավել հաճախ ի՞նչ հետևանք կամ արդյունք են ունենում բողոքները,
- բողոքներից քանի՞սն է վճռվել բողոքը ներկայացնողի օգտին,
- բողոք ներկայացնելու կապակցությամբ ճնշումների դեպքեր արձանագրվե՞լ են արդյոք:

Բանտարկյալների դասակարգում՝ ըստ խմբերի

Չափանիշներ

«2. (ա) Մեղադրյալները պետք է պահվեն դատապարտյալներից անջատ. նրանց հանդեպ կիրառվում է նրանց կարգավիճակին համապատասխան ռեժիմ, բացառությամբ՝ առանձին դեպքերի,

(բ) Մեղադրյալ անչափահասները պետք է չափահասներից անջատ պահվեն և հնարավորինս կարճ ժամանակամիջոցում նրանք պետք է կանգնեն դատարանի առջև»: ICCPR, հոդված 10.2:

10-րդ հոդվածի 2 (ա) պարբերությունը սահմանում է մեղադրյալներին դատապարտյալներից անջատ պահելու պահանջ՝ առանձին դեպքերում թույլատրվող բացառություններով հանդերձ: Այդ առանձնացումն անհրաժեշտ է այդ անձանց չդատապարտվածի կարգավիճակն ընդգծելու համար, քանի որ նրանք օգտվում են անմեղության կանխավարկածից՝ 14-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերությունում սահմանված կարգով:» GC 21, 9-րդ պարբերություն:

«Բանտարկյալների տարբեր խմբերը պահվում են առանձին հիմնարկներում կամ միևնույն հիմնարկի առանձին մասերում՝ հաշվի առնելով նրանց սեռը, տարիքը, նախկին դատվածությունը, բանտարկության իրավական պատճառները և դրանցից բխող վերաբերմունքը: Այսպիսով՝

- ա) հնարավորության դեպքում կանանց և տղամարդկանց պետք է պահել առանձին հիմնարկներում. եթե կանայք և տղամարդիկ պահվում են միևնույն հիմնարկում, ապա կանանց պետք է տեղավորել բացարձակապես անջատ մասնաշենքերում.
- բ) չդատապարտված բանտարկյալներին պետք է տեղավորել դատապարտյալներից անջատ.
- գ) այն անձանց, ովքեր դատապարտվել են պարտքի հանձնառությունը չկատարելու համար, ինչպես նաև քաղաքացիական գործերով մյուս

բանտարկյալներին պետք է տեղավորել քրեական հանցագործություն կատարած անձանցից անջատ.

դ) մանկահասակ իրավախախտներին պետք է պահել մեծահասակներից անջատ:»: SMR, կանոն 8:

2

«1. Բանտարկյալներին ըստ տարբեր հիմնարկների բաշխելիս և ռեժիմի տեսակն ընտրելիս հաշվի է առնվում դատարանի կողմից սահմանված նրանց իրավական կարգավիճակը (մեղադրյալ է, թե դատապարտյալ, առաջին անգամ է դատապարտված, թե առկա է ռեցիդիվ, ազատագրված և դատապարտվել կարճատև, թե երկարատև ժամկետով), ուղղիչ ներգործության առանձնահատուկ պահանջները, առողջական վիճակը, սեռը և տարիքը:

2. Կանայք և տղամարդիկ, որպես կանոն, պետք է պահվեն անջատ, սակայն նրանք կարող են համատեղ մասնակցել ուղղիչ ներգործության ծրագրային միջոցառումներին:

3. Մեղադրյալները, որպես կանոն, պետք է անջատ պահվեն դատապարտյալներից, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նրանք փոխադարձ համաձայնությամբ համատեղ մասնակցում են իրենց համար կազմակերպված օգտակար միջոցառումներին:

4. Անչափահաս բանտարկյալները պետք է պահվեն այնպիսի պայմաններում, որոնք նրանց առավելագույնս կպաշտպանեն վտանգավոր ազդեցությունից և հաշվի կառնեն նրանց տարիքային պահանջմունքները:»: EPR, կանոն 11:

«Սկզբունքային իմաստ ունի այն, որ կին բանտարկյալները պետք է պահվեն այնպիսի խցերում, որոնք առանձնացված են նույն հաստատությունում պահվող տղամարդկանց խցերից: Որոշ երկրներ սկսել են խցեր կառուցել զույգերի համար (ազատագրված) և/կամ որոշակի պայմաններ ստեղծել բանտում խառնասեռ խցեր հիմնելու համար: ԽԿԿ-ն ողջունում է այդպիսի առաջադեմ նախաձեռնությունը, պայմանով, որ դա արվի բանտարկյալների համաձայնությամբ, և որ նրանց համատեղելիությունն ուսումնասիրվի ամենայն խնամքով: CPT, GR10, § 24: Տես՝ նաև SMR, կանոն 85, EPR 12 և 13 կանոններ, ACPR, B-1-b) և IDRC PDL, հոդված 16:

Անչափահասներ

«10-րդ հոդվածի 3-րդ պարբերության համաձայն անչափահաս իրավախախտները պետք է առանձնացվեն չափահասներից, և նրանց պետք է

վերաբերվել իրենց տարիքին և իրավաբանական կարգավիճակին համապատասխանող բանտարկության պայմաններին համապատասխան»: GC 20, 13-րդ պարբերություն:

«Կալանավորման բոլոր վայրերում անչափահասները պետք է պահվեն չափահասներից առանձին, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նրանք նույն ընտանիքի անդամներ են: Անչափահասները հսկողության պայմաններում կարող են պահվել համատեղելիության առումով ընտրված չափահասների հետ՝ որպես չափահասների համար օգտակար հատուկ ծրագրի մաս:» RPJDL, կանոն 29:

Մեկնաբանություններ

Բանտարկյալներին անջատ պահելու դեկավար սկզբունքը հանդիսանում է տարբեր խմբերի բանտարկյալների հատուկ պահանջների և կարգավիճակի ճանաչում և պաշտպանություն: Բանտարկյալները չպետք է միմյանցից առանձնացվեն այս սկզբունքներում չամրագրված հիմքերով:

- Որպես կանոն՝ բանտարկյալներն անջատ են պահվում ըստ՝
 - սեռի, տարիքի. տղամարդիկ՝ կանանցից, անչափահասները՝ չափահասներից,
 - դատական կամ իրավական կարգավիճակի պատճառով. մեղադրյալները՝ դատապարտյալներից:

Այցելություն կատարող մեխանիզմը բանտարկության պայմանները պետք է դիտարկի հատուկ կարիքների պաշտպանության տեսակետից: Առանձնացումը պետք է հիմնված լինի բանտարկյալներին սպառնացող իրական վտանգի օբյեկտիվ գնահատման վրա: Բանտարկյալները պետք է հնարավորություն ունենան պահանջելու առանձնացնել իրենց՝ պաշտպանվածության նկատառումներից ելնելով: Որոշ բանտարկյալների կարող է հարկ լինել առանձնացնել այլ բանտարկյալների կողմից սպառնացող տարաբնույթ պատճառներով, օրինակ՝ ազգային, կրոնական, սեռական կողմնորոշման: Մեխանիզմները պետք է տեղյակ լինեն բանտարկյալների որոշ խմբերի վրա առանձնացման բացասական հետևանքների մասին: Օրինակ, հայտնի է, որ բանտում պահվողների թվից կանայք և անչափահասները կազմում են փոքրամասնություն, ուստի նրանց առանձին խցերում պահելու արդյունքում վերջիններս հաճախ խզում են կապն ընտանիքի և ընկերների հետ: Դատարանի որոշմանը սպասող բանտարկյալները, չնայած անմեղության կանխավարկածին, պահվում են առավել վատթար պայմաններում և արտաքին աշխարհի հետ շփման ավելի նվազ հնարավորություններով, քան արդեն իսկ դատապարտվածները:

Չկա որևէ բժշկական հիմնավորում բանտարկյալների մոտ ՄԻԱՎ հայտնաբերելու դեպքում վերջիններիս մյուսներից անջատ պահելու համար:

Այցելություն կատարող մեխանիզմները պետք է համոզվեն՝ արդյո՞ք բանտարկության պայմանները բավարարում են անգործունակ և զառամյալ բանտարկյալների հատուկ կարիքները, երբ նրանք պահվում են նույն բանտում պատիժ կրող առողջ բանտարկյալների հետ:

Մեխանիզմները չպետք է մոռանան փոխադրումների ժամանակ անձանց պաշտպանության մասին:

Անչափահաս բանտարկյալները պետք է պահվեն այնպիսի շինություններում և պայմաններում, որոնք հատուկ հարմարեցված են նրանց պահանջներին:

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Անչափահասներն օրվա բոլոր ժամերին հուսալիորեն պաշտպանված են արդյոք չափահաս բանտարկյալների ազդեցությունից:
- Իսկ այն կալանավայրերում, որտեղ պահվում են բանտարկյալների տարբեր խմբեր՝
- Կին բանտարկյալները 24 ժամ շարունակ հուսալիորեն առանձնացված են արդյոք արական սեռի բանտարկյալներից,
- արդյո՞ք նրանք գտնվում են հիմնականում կանանցից բաղկացած անձնակազմի ենթակայության տակ,
- արդյո՞ք խոցելի բանտարկյալներին տրամադրվում են առանձին խցեր՝ նրանց անվտանգությանը սպառնացող վտանգ առաջանալուն պես:

Այն վայրերում, որտեղ բանտարկյալները պահվում են հանրակացարաններում՝

- ո՞վ է որոշում շենքային պայմանների բնույթը և ինչի՞ հիման վրա,
- կարո՞ղ է արդյոք բանտարկյալը խնդրել, որ իրեն փոխադրեն մեկ այլ խուց,
- եթե այո՝ ինչի՞ հիման վրա,
- ինչպե՞ս է անձնակազմը կանխարգելում և հետաքննում բռնությունների, հատկապես՝ միևնույն սեռին պատկանող բանտարկյալների կողմից միմյանց հանդեպ սեռական բռնության սպառնալիքը,
- եղե՞լ են արդյոք դեպքեր, երբ փոքրամասնության ներկայացուցիչները պահվել են այլ բանտարկյալներից անջատ՝ անվտանգ-

ության նկատառումներից բացի այլ պատճառներից ելնելով:

Հետագա ընթերցումներ

PRI, *Making standards work*, London 2001. (Section II Due process and complaints, pp. 29-54; Section VIII, Inspections, pp. 167-174)

UN HCHR, *Human Rights and Prisons*, Geneva 2003 (Section 5 Making prisons safe places, pp. 72-75)

Andrew Coyle, *A Human Rights Approach to Prison Management*, 2003. (Chapter 6: Disciplinary procedures and punishments, pp.75-82; Chapter 9 Requests and complaints pp.105-110, Chapter 10: Inspection procedures, pp.111-116)

AI, *Combating torture*, London 2003. (Chapter 5 Conditions of detention, pp. 133; 139-143)

ՆՅՈՒԹԱԿԱՆ

ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

3

Այցելություն կատարող մեխանիզմներն իրենց ժամանակի զգալի մասը տրամադրում են բանտարկության նյութական պայմանների ուսումնասիրմանը:

Անձին ազատությունից զրկելով իշխանությունները պարտավորություն են ստանձնում՝ ապահովելու այդ մարդկանց համապատասխան կարիքները: Ազատագրվումն ինքնին պատիժ է: Պետությունն իրավունք չունի օրենսդրությամբ չնախատեսված պայմաններով էլ ավելի վատթարացնել բանտարկյալների դրությունը:

Բանտերում տանելի կենսապայմանների առկայությունը կարևոր է բանտարկյալի մարդկային արժանապատվությունը պահպանելու համար: Կենցաղային տարածությունը, սնունդը և հիգիենան հանդիսանում են այն բոլոր գործոնները, որոնք նպաստում են բանտարկյալների արժանապատվության զգացումը պահպանելուն:

Այցելողները պետք է քննության առնեն կալանավայրի պայմաններն ամբողջությամբ. էլեկտրամատակարարումը, ջրամատակարարումը, աղբահանությունը և մաքրությունը մարդկային արժանապատվության կարևոր խնդիրներ են:

Այցելողները չպետք է մոռանան բանտարկյալների բնակելի, ինչպես նաև՝ ծառայողների աշխատանքային պայմանների մասին:

Կալանավորման պայմաններից բացի, ամենակարևոր խնդիրներից է հանդիսանում գերբնակեցումը, քանի որ այն բացասական ազդեցություն է ունենում բանտարկության բոլոր ասպեկտների և հաստատությունում տիրող ընդհանուր մթնոլորտի վրա: Երբ գերբնակեցումը հասնում է որոշակի մակարդակի կամ գուգորդվում է այլ բացասական գործոնների հետ, այն կարող է դիտվել որպես անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունք:

Նյութական պայմաններ

- Սնունդ.
- Լուսավորություն և օդափոխություն.
- Անձնական հիգիենա.
- Սանիտարական պայմաններ.
- Հագուստ և անկողնային պարագաներ.
- Գերբնակեցում և շենքային պայմաններ:

3

Սնունդ

Չափանիշներ

«1. Բանտային վարչակազմը պետք է սովորական ժամերին յուրաքանչյուր բանտարկյալի ապահովի նրա առողջությունն ու ուժերը պահպանելու համար բավականաչափ սննդարար, լավորակ, լավ պատրաստված և մատուցված սննդով:

2. Յուրաքանչյուր բանտարկյալ պետք է խմելու ջուր ունենա ցանկացած ժամանակ, երբ ունենա դրա անհրաժեշտությունը:» SMR, կանոն 20:

«1. Առողջապահական մարմինների կողմից սահմանված պահանջներին համապատասխան, դրա համար նախատեսված ժամերին վարչակազմը բանտարկյալներին ապահովում է սննդի որակային և քանակային նորմաներին և ժամանակակից հիգիենայի կանոններին համապատասխանող սննդով՝ հաշվի առնելով բանտարկյալների տարիքը, առողջական վիճակը, աշխատանքի բնույթը և, հնարավորին սահմաններում՝ բանտարկյալների կրոնական և մշակութային սովորույթները:

2. Յուրաքանչյուր բանտարկյալի պետք է ցանկացած ժամանակ խմելու ջրից օգտվելու հնարավորություն տրվի:» EPR, կանոն 25: Տես՝ նաև ACPR, A-11 և IDRCPL, հոդված 32:

Անչափահասներ

«Կերակրացանկի կրճատումը և ընտանիքի անդամների հետ շփվելու թույլտվության մերժումը պետք է բացառվի:» RPJDL, կանոն 67:

Մեկնաբանություններ

Այցելություն կատարող մեխանիզմները պետք է մշակեն այնպիսի մեթոդաբանություն, որը նրանց թույլ կտա կանոնավորապես ստուգել՝ բանտարկյալների կերակրացանկը լիարժեք է արդյոք սննդի քանակի,

որակի, բազմազանության առումով, և բանտարկյալները չե՞ն տառապում արդյոք թերսնմամբ: Բանտարկյալները պետք է հնարավորություն ունենան մշտապես օգտվելու խմելու ջրից:

Որոշ երկրներում սնունդը լրացվում է բանտարկյալի ընտանիքի բերած սնունդով: Նման դեպքերում այցելողները պետք է մոնիթորինգի ենթարկեն այն անձանց վիճակը, ովքեր դրսից սնունդ չեն ստանում. արդյո՞ք անձնակազմն առանձնակի ուշադրություն է դարձնում նրանց և բավարարում է նրանց կարիքները:

Այցելություն կատարողները պետք է նաև ուշադրություն դարձնեն հիգիենայի և բանտարկյալի արժանապատվության հետ կապված այլ հարցերին, ինչպես, օրինակ՝ կերակրի մատուցման ժամեր և ձև, ուտելու համար հատկացված ժամանակ:

3

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Կերակրի քանակի, որակի և բազմազանության ի՞նչ չափանիշներ գոյություն ունեն: Ո՞վ է սահմանում ճաշացանկը: Ի՞նչ դեր ունի բուժանձնակազմն այդ գործում,
- պետական բյուջեից տարեկան որքա՞ն է հատկացվում բանտարկյալների համար (օրվա ընթացքում յուրաքանչյուր բանտարկյալին հատկացվող գումարի չափը),
- ե՞րբ են սնունդն ընդունելու ժամերը: Արդյո՞ք սնունդ ընդունելու ժամերի միջև ընկած ժամանակահատվածը բավարար է,
- արդյո՞ք բանտարկյալներին սնունդը մատուցվում է պատշաճ հարգանքով: Արդյո՞ք բացասական խտրականություն գոյություն ունի կերակրի բաշխման ձևի և բանտարկյալներին ճաշարանում աշխատանքի տեղավորելու միջև,
- արդյո՞ք բանտարկյալները կարող են ջուր օգտագործել սնունդ ընդունելու ժամերից դուրս,
- ջրամատակարարման ո՞ր տեսակն է հասանելի: Արդյո՞ք ջուրը մաքուր է և հասանելի տարվա բոլոր եղանակներին,
- կա՞ն արդյոք հատուկ ճաշարաններ հիվանդների, գառամյալների և երեխա ունեցող մայրերի համար,
- արդյո՞ք հարգվում է կրոնական նկատառումներով ճաշացանկը սահմանափակելու վերաբերյալ կանոնը,
- արդյո՞ք կերակրացանկը կազմելիս հաշվի է առնվել բանտարկյալների ազգային պատկանելությունը,
- բանտի ներսում կա՞ արդյոք որևէ խանութ կամ ճաշարան, որտեղից բանտարկյալները կարող են սնունդ գնել: Եթե այո՝ ինչ կարգով: Ո՞վ է սահմանում խանութի տեսականին,

- ի՞նչ պրակտիկա և կանոններ են գործում սնունդ բերող ընտանիքների համար,
- ի՞նչ վիճակում է այն խոհանոցը, որտեղ սնունդը պատրաստվում է: Արդյո՞ք խոհանոցում կանոնավորապես գործում են առողջապահության և անվտանգության կանոնները:

Լուսավորություն և օդափոխություն

3

Չափանիշներ

«Այն շինություններում, որտեղ ապրում և աշխատում են բանտարկյալները.

ա) լուսամուտները պետք է ունենան բավարար չափեր, որպեսզի բանտարկյալները կարողանան կարդալ և աշխատել ցերեկային լույսի ներքո, և պետք է նախագծված լինեն այնպես, որպեսզի ապահովվի թարմ օդի մուտքը՝ անկախ այն բանից՝ գոյություն ունի՞ օդափոխման արհեստական համակարգ, թե՞ ոչ.

բ) արհեստական լուսավորությունը պետք է բավարար լինի, որպեսզի բանտարկյալները կարողանան կարդալ կամ աշխատել՝ առանց տեսողությունը վտանգելու:» SMR, կանոն 11 (տես՝ նաև EPR, կանոն 16):

«1. Բժիշկը պարտավոր է կանոնավորապես իրականացնել տեսչական ստուգումներ և տնօրենին զեկուցել հետևյալ հարցերի մասին.

գ) սանիտարական պայմանները, ջեռուցումը, հիմնարկի լուսավորությունն ու օդափոխությունը:» SMR, կանոն 26:

ԽԿԿ-ն հաճախ դիտողություններ է ներկայացնում այնպիսի պարագաների վերաբերյալ, ինչպիսիք են՝ մետաղյա ճաղերը, խցերի պատուհանների շերտավարագույրները, ինչը բանտարկյալներին զրկում է խուց բնական լույսի և մաքուր օդի մուտքից: Դա հատկապես հանդիպում է մինչդատական կալանքի հաստատություններում: ԽԿԿ-ն միանշանակորեն ընդունում է, որ անվտանգության միջոցները, որոնք անհրաժեշտ են դավադրությունները և/կամ քրեական հանցագործությունների վտանգը կանխելու համար, կարող են անհրաժեշտ լինել որոշ բանտարկյալների առումով:

Այդուհանդերձ, այդպիսի միջոցների կիրառումը մեծամասամբ պետք է լինի բացառության կարգով, քան որպես կանոն: Դա նշանակում է, որ համապատասխան մարմինները պետք է քննության առնեն յուրաքանչյուր բանտարկյալի գործ՝ որոշելու համար, թե որքանո՞վ են արդարացված անվտանգության հատուկ միջոցներն այս կամ այն բանտարկյալի առումով: Եվ եթե անգամ այսպիսի միջոցներն անհրաժեշտ են, անձնակազմը

երբեք չպետք է տույժի ենթարկված բանտարկյալին զրկի բնական լույսից և մաքուր օդից:

Դրանք բանտարկության պայմանների կարևորագույն գործոններից և բանտարկյալների կարևորագույն իրավունքներից են, իսկ դրանց բացակայությունը նպաստում է հիվանդությունների, հատկապես՝ թոքախտի զարգացման համար:

ԽԿԿ-ն ընդունում է, որ պատժիչ հաստատություններում պատշաճ կենսապայմանների ապահովումը կարող է շատ քանակ լինել, և շատ երկրներում բարեփոխումների իրականացումը դժվարանում է անբավարար ֆինանսավորման պատճառով: Այնուամենայնիվ, խցերի պատուհաններից արգելափակող պարագաների հեռացումը (բացառիկ անհրաժեշտության դեպքերում դրանց փոխարեն անվտանգության այլընտրանքային միջոցների կիրառմամբ) զգալի ներդրումներ հազիվ թե պահանջի և օգտակար կլինի բոլորի համար:» CPT, GR 11, § 30:

Մեկնաբանություններ

Այցելություն կատարող մեխանիզմները պետք է մոնիթորինգի ենթարկեն այն, թե ինչ չափով են բանտարկյալները ստանում բնական լույս, մաքուր օդ և համապատասխան ջերմաստիճանի ջեռուցում. դա կարող է կատարվել այցելողների կողմից դիտարկումներ կատարելու և բանտարկյալներին ու անձնակազմին հարցեր ուղղելու միջոցով:

Այցելություն կատարողներն օդափոխությունը պետք է գնահատեն՝ բնակելի տարածության չափից և պայմաններից ելնելով: Պատուհանները չպետք է փակված լինեն այնպես, որ դրանք հնարավոր չլինի բացել: Բանտարկյալները պետք է հնարավորություն ունենան ինքնուրույն անջատել ու միացնել խցի լուսավորությունը:

Սովորական խցերի ներկայացվող հիմնական պահանջները պետք է կիրառվեն պատժախցերի համար:

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Արդյո՞ք համարժեք է խցերի օդափոխությունը,
- արդյո՞ք համարժեք է խցերի ջերմաստիճանը,
- ի՞նչ չափի են պատուհանները: Բացվո՞ւմ են արդյո՞ք դրանք,
- կարո՞ղ են արդյոք բանտարկյալները կարգավորել իրենց խցերի լուսավորությունը, օդափոխությունը և ջերմաստիճանը,
- ինչպե՞ս է ապահովվում ջեռուցումը և արդյո՞ք այն անվտանգ է,
- արդյո՞ք լուսավորությունը բավարար է ընթերցանության համար:

**Սանիտարական հնարավորություններ
Չափանիշներ**

«Սանիտարական հարմարությունները պետք է բավականաչափ լինեն, որպեսզի յուրաքանչյուր բանտարկյալ մաքրության և բարեկեցության պայմաններում անհրաժեշտության դեպքում կարողանա բավարարել իր բնական պահանջները:» SMR, կանոն 12 (տես նաև EPR, կանոն 17):

«Ջուգարանների մատչելիությունը և բարվոք հիգիենիկ պայմանները կարևոր բաղադրիչներ են մարդասիրական միջավայրի ամրապնդման գործում: Դա հաշվի առնելով՝ ԽԿԿ-ն հայտարարում է, որ հավանության չի արժանացնում այն պրակտիկան, որը կիրառվում է որոշ երկրներում, որտեղ բանտարկյալներն իրենց բնական կարիքները հոգում են խցերում գտնվող դույլերում (որոնք հետագայում դատարկվում են որոշակի ժամերի): Անհրաժեշտ է, որպեսզի կանխիկ ներսում զուգարան լինի (ցանկալի է՝ սանհանգույցում), կան պետք է մշակված լինի համակարգ, որը կարիք ունեցող բանտարկյալներին թույլ կտա զուգարանից անհապաղ օգտվել ցանկացած ժամանակ (ներառյալ՝ գիշերը)՝ դուրս գալով խցից:» CPT, GR2, § 49:

Մեկնաբանություններ

Այցելություն կատարողները պետք է այցելեն սանիտարական համակարգեր՝ ստուգելու համար, թե արդյո՞ք դրանք պատշաճ կերպով գործում են, համապատասխան ձևով մեկուսացված են արդյոք կամ ապահովված են արդյոք հիգիենիկ պայմաններով: Այցելություն կատարողները կարող են գրուցել բանտարկյալների հետ պարզելու համար, թե արդյո՞ք գոյություն ունեն անհիմն սահմանափակումներ այդ համակարգերից օգտվելու վերաբերյալ:

Այցելություն կատարողները պետք է ստուգեն՝ արդյո՞ք խցի զուգարանը բաժանված է պատով կամ միջնորմով: Չլվացվող զուգարանների առկայության դեպքում այցելություն կատարողները պետք է ստուգեն դրանց պարունակության դատարկման հաճախականությունը: Երբ զուգարանները տեղավորված են խցերից դուրս, ապա պետք է ստուգվի դրանցից անհապաղ օգտվելու հնարավորությունը:

Այցելություն կատարողները պետք է ստուգեն բանտային վարչակազմի կողմից տրամադրվող զուգարանների վիճակը:

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Չուզարանների թիվը բանտարկյալների թվի համեմատ և դրանց համապատասխանությունը նվազագույն չափանիշներին,
- արդյո՞ք բոլոր բանտարկյալները կարող են մեկուսի պայմաններում օգտվել դրանցից,
- եթե խցերում զուգարաններ չկան.
 - որքա՞ն պետք է սպասեն բանտարկյալները՝ դրսի զուգարանից օգտվելու համար,
- ինչպե՞ս են փակի տակ գտնվող մարդիկ գիշերը հոգում իրենց բնական կարիքները.
 - խնդրելով հսկիչ անձնակազմին.
 - օգտագործելով կափարիչներ ունեցող կեղտաջրի դույլեր:
- որքանո՞վ է մաքուր հիգիենայի սանիտարական համակարգը: Ի՞նչ կանոններով են կարգավորվում սանիտարական համակարգերը գործուն և մաքուր վիճակում պահելու համար,
- փոքրամասնության ներկայացուցիչների նկատմամբ զուգարանից օգտվելու հետ կապված խտրականությունների դեպքեր արձանագրվե՞լ են արդյոք:

Անձնական հիգիենա**Չափանիշներ**

«Բաղնիքի սարքավորումները և ցնցողների քանակը պետք է բավարար լինի, որպեսզի յուրաքանչյուր բանտարկյալ կարողանա և պարտավոր լինի լողանալ կամ ցնցող ընդունել տվյալ կլիմային համապատասխանող ջերմաստիճանում և ընդհանուր հիգիենայի պայմաններով պահանջվող, տարվա եղանակին և աշխարհագրական շրջանին համապատասխանող հաճախականությամբ, այսինքն՝ չափավոր կլիմայի դեպքում՝ շաբաթական առնվազն մեկ անգամ:» SMR, կանոն 13: (Նման դրույթ կա նաև EPR-ի կանոն 18-ում):

«Բանտարկյալներից պետք է պահանջել, որպեսզի նրանք իրենց մաքուր պահեն: Դրա համար նրանց պետք է մատակարարել ջուր և մաքրությունն ու առողջությունը պահպանելու համար անհրաժեշտ պարագաներ:» SMR, կանոն 15:

«Որպեսզի բանտարկյալները կարողանան պահպանել մարդկային արժանապատվությանը հարիր տեսք, նրանց պետք է սանրվածքի և մորուքի մասին հոգալու, տղամարդկանց՝ կանոնավորապես սափրվելու հնարավորություն տրվի:» SMR, կանոն 16:

«Բացի այդ, բանտարկյալները պետք է լոգարանից օգտվելու համապատասխան հնարավորություն ունենան: Ցանկալի է նաև, որպեսզի խցերում հոսող ջուր լինի: CPT, RG2, § 49:

«Կանանց հատուկ հիգիենիկ պահանջները պետք է համապատասխան լուծում գտնեն: Հատկապես կարևոր է անարգել մուտքը սանիտարական և լոգանքի համակարգեր, արյունոտ իրերի շտապ հեռացում, ինչպես նաև հիգիենիկ պարագաներով ապահովում, ինչպես, օրինակ՝ սանիտարական տամպոններ և միջադիրներ: Այս հիմնական կարիքների նկատմամբ անտարբեր մոտեցումը կարող է ինքնին դիտվել որպես նվաստացուցիչ վերաբերմունք: CPT, GR 10, § 31: Տես նաև ACPR, A-11և IDRC PDL հոդված 31:

3

Մեկնաբանություններ

Անձնական հիգիենայի պահպանումից է կախված սեփական առողջության, ինչպես նաև՝ շրջապատողների և ինքն իր հանդեպ հարգանքը: Անձնական հիգիենան կարող է կապված լինել կրոնի հետ և ենթակա է հարգանքի:

Բանտարկյալների և անձնակազմի միջև հիվանդությունների հնարավոր տարածումը կանխելու համար կարևոր է սանիտարական պատշաճ պայմանների, ինչպես նաև ցնցողային և բաղնիքային համակարգերի հասանելիություն ապահովելը: Դա հատկապես կարևոր է, եթե բանտարկյալները երկար ժամանակ պահվում են գերբնակեցված խցերում: Անձնական, ինչպես նաև բանտային շինությունների հիգիենան ևս պետք է ուշադրության արժանանա բանտերի վարչակազմի կողմից՝ բանտարկյալների հանդեպ վերաբերմունքի շրջանակներում: Վատթար հիգիենիկ պայմաններում հարկադրաբար պահելը նվաստացուցիչ է:

Բանտային վարչակազմը պետք է բանտարկյալներին ապահովվի մարմնի հիգիենայի համար անհրաժեշտ պարագաներով:

Կարևոր է, որ ազատագրված վայրում առկա հիգիենիկ հարմարությունները չնվաստացնեն բանտարկյալներին, ասենք՝ նրանց հարկադրելով ցնցող ընդունել բոլորի աչքի առաջ: Կանայք պետք է կանոնավոր և պատշաճ հարգանքով ստանան դաշտանի համար նախատեսված հիգիենիկ պարագաներ: Եթե կանանց հետ կան մանկահասակ երեխաներ, ապա նրանց պետք է տրամադրվեն երեխաների համար նախատեսված պարագաներ:

Ցնցող ընդունելու հաճախականությունը պետք է կախված լինի կլիմայից և բանտարկյալի զբաղվածությունից:

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Արդյո՞ք բանտարկյալներն ազատորեն կարող են օգտվել լվացվելու համար նախատեսված ջրից,
- ի՞նչ հաճախականությամբ բանտարկյալները (աշխատող և չաշխատող) հնարավորություն ունեն օգտվելու բաղնիքային համակարգերից,
- արդյո՞ք բաղնիքային համակարգերի թիվը բավարար է,
- ի՞նչ վիճակում է դրանց աշխատանքը և մաքրությունը,
- հիգիենայի ի՞նչ պարագաներ են տրամադրվում վարչակազմի կողմից և ի՞նչ հաճախականությամբ,
- արդյո՞ք բավարարվում են բանտարկյալների կրոնական և մշակութային պահանջները,
- փոքրամասնության ներկայացուցիչների նկատմամբ բաղնիքային համակարգերից օգտվելու հետ կապված խտրականությունների դեպքեր արձանագրվե՞լ են արդյոք,
- արդյո՞ք բավարարվում են դաշտանային շրջանում գտնվող կանանց պահանջները (անհրաժեշտ հիգիենիկ և լոգանքի պարագաների տրամադրման առումով):

Հագուստ և անկողնային պարագաներ**Չափանիշներ**

«1. Քաղաքացիական հագուստ կրելու իրավունք չունեցող բանտարկյալներին պետք է հատկացվի տվյալ կլիմային համապատասխանող և իրենց առողջությունը բավարար վիճակում պահելու հնարավորություն տվող համազգեստ: Այն վիրավորող կամ նվաստացնող բնույթ չպետք է կրի:

2. Հագուստը պետք է պահվի մաքուր և կարգին վիճակում: Մաքուր սպիտակեղենի լվացումը և բաշխումը պետք է ապահովել հիգիենայի պահանջներին համապատասխան:

3. Բացառիկ դեպքերում, երբ բանտարկյալը ղեկավարության թույլտվությամբ լքում է հիմնարկը, նրան պետք է թույլատրել հագնել սեփական հագուստը կամ աչքի չզարնող այլ հագուստ:»: SMR, կանոն 17 (տես՝ նաև EPR կանոն 22):

«Եթե բանտարկյալներին թույլատրվում է քաղաքացիական հագուստ կրել, պետք է միջոցներ ձեռք առնել, որպեսզի այն մաքուր և կրելու համար հարմար լինի:»: SMR, կանոն 18:

«Յուրաքանչյուր բանտարկյալի պետք է ապահովել ազգային և տե-

ղական նորմերին համապատասխանող, քնելու առանձին պարագաներ ունեցող առանձին մահճակալով, որոնք տրվելու պահին պետք է լինեն մաքուր, սարքին և փոխվեն բավականին հաճախ՝ դրանց մաքրությունն ապահովելու համար:»: SMR, կանոն 19:

«Բոլոր բանտարկյալներն ապահովվում են առանձին մահճակալով և առանձին սպիտակեղենով, որոնք պահպանվում են լավ վիճակում և նորացվում այն հաճախականությամբ, որն անհրաժեշտ է հիգիենայի պահպանման համար:»: EPR, կանոն 24: Տես՝ նաև ACPR, A-11և B-1-ե), և IDRC PDL հոդված 31:

3

Մեկնաբանություններ

Այցելություն կատարողները պետք է ստուգեն պահեստները և գրուցեն անձնակազմի և բանտարկյալների հետ՝ համոզվելու համար, որ բանտարկյալներն ապահովված են կլիմայական պայմաններին համապատասխան և արժանապատվությունը չնվաստացնող հագուստով: Ոչ մի դեպքում չի կարելի որպես տույժի միջոց տրամադրել նվաստացնող հագուստ: Գերադասելի է, որ բանտարկյալները կրեն իրենց սեփական կամ հագնեն քաղաքացիական այլ հագուստ, ինչն անհատականության զգացում կձևավորի:

Ցանկացած բանտարկյալի պետք է թույլատրվի օգտվել լվացքատան ծառայություններից՝ բոլոր զգեստները, հատկապես՝ ներքնազգեստը ընդհանուր լվացքի հետ կամ անհատապես լվանալու համար:

Բանտարկյալները պետք է ունենան անհատական մահճակալ և մաքուր, բարվոք վիճակում գտնվող անկողնային պարագաներ: Անկողինը կիսելը կամ հերթով քնելը թույլատրելի չէ: Երբ գերբնակեցումը հասնում է շատ բարձր մակարդակի, բանտային իշխանությունները պետք է անմիջապես համապատասխան միջոցներ ձեռնարկեն իրավիճակը շտկելու ուղղությամբ:

Սավանները պետք է պարբերաբար փոխվեն:

-
- Ճշգրտման ենթակա հարցեր**
- Ի՞նչ հագուստ են կրում բանտարկյալները,
 - արդյո՞ք զգեստը (կոշիկները և այլ հագուստը) համապատասխանում է տարվա եղանակին,
 - արդյո՞ք աշխատող բանտարկյալները կրում են համապատասխան հագուստ,
 - բանտարկյալներն ինչպե՞ս են օգտվում լվացքատնից և չորանոցներից,
 - արդյո՞ք ցանկացած բանտարկյալ ունի առանձին մահճակալ և
-

- անկողնային պարագաներ,
- ի՞նչ հաճախականությամբ են դրանք լվացվում: Կա՞ն արդյոք հազուստի և անկողնային պարագաների պահեստներ,
 - ի՞նչ վիճակում է հազուստը,
 - դատական լսումների համար բանտարկյալներին տրամադրվո՞ւմ է արդյոք նրանց անձնական հազուստը,
 - արդյո՞ք հազուստի և անկողնային պարագաների տրամադրումը կատարվում է արդարացի և առանց խտրականության:

Գերբնակեցում և շենքային պայմաններ

Չափանիշներ

«1. Այնտեղ, ուր բանտարկյալները գիշերում են խցերում կամ սենյակներում, նրանցից յուրաքանչյուրը պետք է ունենա առանձին խուց կամ սենյակ: Եթե հատուկ պատճառներով, ինչպես օրինակ՝ բանտի ժամանակավոր ծանրաբեռնվածությունը, կենտրոնական բանտային վարչությունը ստիպված է հրաժարվել այդ կանոնի գործածությունից. միևնույն խցում կամ սենյակում երկու բանտարկյալների տեղավորելը ցանկալի չէ:

2. Այնտեղ, ուր կան ընդհանուր բանտախցեր, պետք է իրականացնել հետազայում միասին պահվող բանտարկյալների մանրակրկիտ ընտրություն՝ համոզվելու համար, որ նրանք կարող են գոյակցել նման պայմաններում: Գիշերները պետք է իրականացնել հիմնարկի բնույթին համասպատասխանող մշտական հսկողություն:»: SMR, կանոն 9:

«Գերբնակեցումը ուղղակիորեն կապված է ԽԿԿ-ի մանդատի հետ: Եթե հաստատությունում բանտարկյալների թիվը նախատեսվածից ավելի է, ապա այդ հանգամանքը բացասական ազդեցություն կունենա տվյալ հաստատությունում կյանքի որակի վրա. այն կնվազի և, հնարավոր է՝ զգալիորեն: Ավելին, բանտի կամ դրա մի մասի ընդհանուր պայմանները կարող են անմարդկային կամ նվաստացուցիչ համարվել մարդու ֆիզիկական գոյության տեսանկյունից»: CPT, GR2, § 46:

Բանտերի գերբնակեցման խնդիրը շարունակում է բացասական կերպով ազդել ամբողջ Եվրոպայի ուղղիչ համակարգի վրա և լրջագույն կերպով ձախողում է բանտարկության պայմանները բարելավելու փորձերը:

Բանտերի գերբնակեցման բացասական ազդեցությունն արդեն իսկ քննարկվել է նախորդ ընդհանուր գեկույցներում: Ամբողջ եվրոպական մայրցամաքում ԽԿԿ ազդեցության ոլորտի մեծացման հետ մեկտեղ Կոմ-

իտեն բախվում է բանտային գերբնակեցման տոկոսի կտրուկ աճին ու դրա ծանր հետևանքներին: Այն փաստը, որ պետությունը բանտարկում է մեծ թվով քաղաքացիների՝ չի կարող բացատրվել միայն հանցագործության մակարդակի կտրուկ աճով. այդ իրավիճակի պատճառը մասամբ իրավապահ մարմինների և դատական իշխանության ընդհանուր մոտեցումն է:

Տվյալ հանգամանքներում բանտային շինությունների կառուցման համար մեծ գումարների շռայլումը հարցի լուծման միջոց չէ: Դրա փոխարեն պետք է վերանայվեն գործող օրենսդրությունը և դատական քննության ժամանակ կիրառվող ազատագրկման պրակտիկան, ինչպես նաև հնարավոր այլընտրանքային պատժամիջոցները: Հենց այդ մոտեցումն է հստակ որդեգրված բանտերի գերբնակեցման և բանտերում պահվող անձանց թվի աճի հարցերով Նախարարների կոմիտեի թիվ R (99) 22 հանձնարարականը: ԽԿԿ-ն հուսով է, որ այդ կարևոր փաստաթղթում շարադրված սկզբունքները կկիրառվեն անդամ երկրների կողմից, իսկ այդ հանձնարարականի կիրառումը արժանի է Եվրոպական Խորհրդի ավելի զգալի ուշադրությանը»: CPT, GR II, § 28:

«1. Սովորաբար բանտարկյալները տեղավորվում են առանձին խցերում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նախընտրելի է նրանց պահել այլ բանտարկյալների հետ միասին:

2. Այն դեպքերում, երբ բանտարկյալները պահվում են միասին, ապա նրանք պետք է համապատասխանեն միմյանց՝ նման պայմաններում շփվելու տեսանկյունից: Գիշերային ժամերին նրանք գտնվում են ուղղիչ հիմնարկի տեսակին համապատասխանող հսկողության տակ»: EPR, կանոն 14:

ԽԿԿ-ի այցելած երկրներում, հատկապես՝ կենտրոնական և արևելյան Եվրոպայում, բանտային շինությունները հաճախ բաղկացած են մեծ տարողություն ունեցող հանրակացարաններից, որտեղ տեղակայված են օրվա ընթացքում բանտարկյալների կողմից օգտագործվող բոլոր կամ գրեթե բոլոր շինությունները, ինչպիսիք են՝ քնելու և բնակելի տարածքները, առողջապահական հանգույցները: ԽԿԿ-ն առարկում է փակ բանտերում այդպիսի շենքային պայմանների առկայության վերաբերյալ, և այդ առարկությունները առավել սրվում են, երբ հաճախ պարզվում է, որ բանտարկյալներն այդ վայրերում պահվում են չափազանց ճնշված և անառողջ պայմաններում:

Անկասկած, որոշ երկրներում բազմաթիվ նկատառումներից ելնելով, ներառյալ՝ մշակութային, նախապատվությունը տրվում է բազմատեղ խցերին, այլ ոչ թե մենախցերին: Այնուամենայնիվ, դժվար է հավանություն տալ և հեշտ՝ քննադատել այնպիսի պայմաններին, որոնց ներքո տասնյակ բանտարկյալներ ապրում և քնում են միևնույն տարածքում:

Մեծ տարողունակության խցերն անխուսափելիորեն հանգեցնում են բանտարկյալների մեկուսացման հետ կապված բարդությունների: Ավելին՝ բարձր է ահաբեկման և բռնությունների վտանգը: Այդպիսի շենքային պայմանները նպաստում են հանցավորության մթնոլորտի զարգացմանը և քրեական կազմավորումների ազդեցության պահպանմանը: Շենքային պայմանները կարող են նաև հսկիչ անձնակազմի համար ստեղծել անչափ ծանր, եթե ոչ ծառայության համար անհնար պայմաններ: Հատկապես բանտային խռովությունների դեպքում անհնար է լինում խուսափել ուժի կիրառման գործին արտաքին միջամտությունից: Նման պայմաններում անհնար է դառնում բանտարկյալներին տեղաբաշխել ըստ վտանգավորության աստիճանի, և յուրաքանչյուր դեպքում դա դժվարին խնդրի է վերածվում: Բոլոր այս խնդիրներն ահագնանում են, երբ բանտարկյալների թիվն անցնում է ողջամտության սահմանները: Ավելին, նման իրավիճակում կոմունալ համակարգերի, ինչպես, օրինակ՝ լվացարանների կամ գուգարանների չափազանց ծանրաբեռնվածությունը և բանտարկյալների նման թվի համար անբավարար օդափոխությունը կարող է հանգեցնել բանտում պահելու անհանդուրժելի պայմանների:

Այդուհանդերձ, ԽԿԿ-ն ընդգծում է, որ մեծ տարողունակություն ունեցող խցերից հրաժարվելը հոգուտ ավելի փոքրերի պետք է ուղեկցվի որոշակի միջոցառումներով, որոնք կերաշխավորեն, որ բանտարկյալներն օրվա զգալի մասն անց են կացնելու տարաբնույթ բնակելի հատվածից դուրս գործունեությամբ զբաղվելով:»: CPT, GR 11, § 29:

«Բանտարկյալների օգտագործած բոլոր շինությունները պետք է մշտապես մաքուր պահվեն: Որպես կանոն, հենց իրենք բանտարկյալներն են հոգ տանում շինությունների վիճակի մասին: Նրանց պետք է տրամադրվեն դրա համար անհրաժեշտ բոլոր միջոցներն ու նյութերը:»: Արձանագրություն 99: Նախարարների կոմիտե: Տես՝ նաև ACPR, A-11, և IDRCPLD, հոդված 11, պարագրաֆ 1 և 2 և հոդված 31:

Մեկնաբանություններ

Բանտերի գերբնակեցումն ինքնին լուրջ խնդիր է և առաջացնում է տարաբնույթ երկրորդական խնդիրներ՝ կապված վերաբերմունքի, առողջապահության և վերականգնման հետ):

Ընդհանրապես, միջազգային չափանիշները հստակ չեն սահմանում մեկ բանտարկյալին հասանելի տարածության չափանիշները՝ բնակելի տարածության հատակի մակերեսը քառակուսի կամ ծավալը՝ խորանարդ մետրերով: Վերջին տարիներին ԽԿԿ-ն սկսեց զարգացնել այդ ուղղությունը: Հանձնարարելի է, որ մենախցերի չափը չպետք է պակաս լինի 7 քառակուսի մետրից: Ընդհանուր խցերի համար ԽԿԿ-ն հանձնարարելի է

համարում հետևյալ չափանիշները՝ 10 քառակուսի մետր՝ 2 բանտարկյալ-ի, 21 քառակուսի մետր՝ 5 բանտարկյալի, 35 քառակուսի մետր՝ 7 բանտարկյալի և 60 քառակուսի մետր՝ 12 բանտարկյալի համար:

Այցելություն կատարողները պետք է տեղյակ լինեն բանտի տարբեր հաստիքների առավելագույն տարողունակությանը և նրան, թե ինչի հիման վրա է կատարվել հաշվարկը: Մովորաբար դա արվում է խցի հատակի մակերեսի (քառակուսի մետրերով) և խցում պահվող բանտարկյալների թվի հարաբերակցությունը հաշվարկելու միջոցով:

Այդուհանդերձ, այցելություն կատարողները չպետք է վստահեն միմիայն մաթեմատիկական բանասձևերին. այցելության ընթացքում ամենայն հավանականությամբ ի հայտ կգան այլ նկատառումներ ևս, ինչպես, օրինակ՝ 24 ժամվա ընթացքում այդ շինության ներսում անցկացրած ժամաքանակը և տվյալ հաստատության կառուցվածքը: Յուրաքանչյուր բանտարկյալ պետք է ունենա առանձին մահճակալ: Այցելություն կատարող թիմի մոտ հավանաբար անհրաժեշտություն կառաջանա գերբնակեցման վերաբերյալ դիտողություններով և առաջարկություններով դիմելու տարբեր մարմինների, որոնք կկարողանան համարժեք միջոցներ կիրառել: Հնարավոր է, որ բանտում գտնվի չօգտագործված տարածություն, որը հնարավոր կլինի ծառայեցնել ծանրաբեռնված պայմանները բարելավելուն: Չի բացառվում նաև, որ այցելություն կատարող մեխանիզմները առաջարկեն դատաիրավական բարեփոխումներ իրականացնել կամ դիմել այլընտրանքային միջոցների օգնությանը: Այցելություններ կատարող մարմինները պետք է հիշեն, որ նոր բանտեր կառուցելը հազիվ թե տևական լուծում տա խնդրին: Միջազգային չափանիշներով հանձնարարելի են համարում, որ նախապատվությունը տրվի մենախցերին: Բանտարկյալները կարող են նախապատվությունը տալ համապատասխան ձևով նախագծված հանրակացարաններին՝ կապված որոշակի մշակութային առանձնահատկությունների հետ: Ընդհանուր խցերի օգտագործումը պետք է սահմանափակվի՝ կախված այդ խցերում պահվող բանտարկյալների թվից: Միասին պահվող անձանց համատեղելիությունը որոշելը կարևոր է. այն թույլ կտա սահմանափակել բանտարկյալների միջև հնարավոր չարաշահումների սպառնալիքը:

Այցելություն կատարողները պետք է ուշադրություն դարձնեն խցերի մաքրությանը:

-
- Ճշգրտման ենթակա հարցեր**
- Արդյո՞ք բնակելի խցերը համապատասխանում են՝
 - մեկ անձին հասանելի մակերեսի,
 - խցերում անձանց անցկացրած ժամաքանակի (24 ժամվա ընթացքում խցում բանտարկված լինելու ժամերի քանակության),
-

- օդափոխության և փակ խցեր թափանցող օդի քանակի,
- բանտարկության նշանակված տևողության առումներով:
- Արդյո՞ք բոլոր բանտարկյալներն ունեն իրենց սեփական մահճակալը,
- արդյո՞ք խցերը պարբերաբար մաքրվում են և արդյո՞ք տրամադրվում են մաքրող նյութեր,
- ընդհանուր խցերում ինչպե՞ս է որոշվում միասին պահվող բանտարկյալների համատեղելիությունը, և ի՞նչ չափանիշներ են գործում բանտարկյալներին խցերում տեղավորելու վերաբերյալ,
- արդյո՞ք ընդհանուր խցերում տարածքը բաշխված է արդարացիորեն և առանց խտրականության,
- գերբնակեցման դեպքում՝ խցերից և ընդհանուր ննջարաններից դուրս որևէ չօգտագործված տարածք կա՞ր արդյոք, որը կարող է ծառայել որպես խուց կամ ընդհանուր ննջարան:

Հետագա ընթերցումներ

PRI, Making standarts work, London 2001. (Section III Physical conditions- Basic necessities, pp. 55-68)

Բանտային իշխանությունների գործառույթներն ավելին են, քան սուկ ֆիզիկական միջավայրի ապահովություն երաշխավորելը: Իշխանությունները պետք է խթանեն բանտարկյալների անձնական զարգացումը և հեշտացնեն ազատ արձակվելուց հետո նրանց հասարակության մեջ վերադառնալու: Սա բխում է բանտարկյալի և ընդհանրապես՝ հասարակության շահերից: Ընտանեկան այցելությունները, կրթության մատչելիությունը, արհեստագործական ուսուցումը և աշխատանքը, ինչպես նաև ժամանցային միջոցառումներն ամբողջությամբ պետք է դիտվեն այս տեսանկյունից: Այդ միջոցառումները ոչ թե պարզապես բարեհաճության դրսևորում են, այլ բանտարկյալների իրավունքը:

Քաղաքացիական հասարակության և (որպես կանոն) տեղական համայնքի, այցելություն կատարող մարմինների դիտողությունները, հանձնարարականները և անգամ համապատասխան գործնական օժանդակությունը կարող է իշխանությունների համար արժեքավոր լինել այս նշանակալի խնդիրը հաղթահարելու գործում:

Ազատագրվածն որևէ տեսակի, այդ թվում՝ ձերբակալության կամ մինչդատական կալանքի տակ գտնվողների ենթարկված անձանց ֆիզիկական և մտավոր առողջության համար կարևոր է, որպեսզի նրանք ներգրավվեն խցերից դուրս իրականացվող տարաբնույթ օգտակար գործունեության:

Այցելություն կատարողները կարող են ստուգել՝ արդյո՞ք բանտային իշխանությունները կարևորում են տարբերակված համապատասխան ռեժիմի ապահովումը, և դրա համար հատկացվո՞ւմ են անհրաժեշտ ռեսուրսներ: Հնարավոր է, որ այցելողները ցանկանան համոզվել, որ ընտանեկան այցերի, կրթության մատչելիության, արհեստագործական ուսուցման և աշխատանքի (վերջինը պետք է պարտադիր չլինի դեռևս չդատապարտված բանտարկյալների համար) համար առկա են համարժեք պայմաններ:

Կարևոր է հաշվի առնել՝ արդյո՞ք բանտում իրականացվող գործունեությունը համապատասխանում է հաստատության պատերից դուրս ընդունված չափանիշներին, օրինակ՝ արդյո՞ք արհեստագործական ուսուցումը և աշխատանքը համապատասխանում են աշխատանքի շուկայի պահանջներին, և արդյո՞ք կրթական չափանիշները համարժեք են բանտի պատերից դուրս ընդունված չափանիշներին:

ՈՒՇԻՄ ԵՎ

ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐ

4

Ուշիմ և միջոցառումներ

- Ընտանիքի և ընկերների հետ շփումներ,
- արտաքին աշխարհի հետ շփումներ,
- կրթություն,
- մարմնամարզություն մաքուր օդում,
- ժամանց,
- կրոն,
- աշխատանք:

**Ընտանիքի և ընկերների հետ շփումներ
Չափանիշներ**

«Չնայած այն բացառություններին, որ բովանդակում են 16 սկզբունքի կետը և 18 սկզբունքի 3 կետը, ձերբակալված կամ կալանավորված անձին կարող են մերժել կապ ունենալու արտաքին աշխարհի և մասնավորապես իր ընտանիքի կամ դատապաշտպանի հետ մի քանի օրից ոչ ավելի ժամանակահատվածում:»: BPP, սկզբունք 15:

«Ձերբակալված կամ կալանքի տակ գտնվող անձին մասնավորապես իրավունք է տրվում ընտանիքի անդամների այցելության և նրանց հետ մասնակագրության, ինչպես նաև արտաքին աշխարհի հետ հարաբերություն ունենալ՝ օրենքի բովանդակած և օրենքին համապատասխան կանոններով սահմանված խելամիտ պայմանների ու սահմանափակումների համաձայն:»:BPP, սկզբունք 19:

«Բանտարկյալներին պետք է հնարավորություն ընձեռել պարբերական ընդմիջումներով, պատշաճ հսկողության ներքո, ինչպես մասնակագրության միջոցով, այնպես էլ այցելությունների ընթացքում շփվելու իրենց ընտանիքների կամ անբասիր հեղինակություն վայելող բարեկամների հետ:»:SMR, կանոն 37:

«Զննության տակ գտնվող բանտարկյալները պետք է իրենց բանտարկության փաստի մասին իրենց ընտանիքներին տեղյակ պահելու, ազգականների և բարեկամների հետ շփվելու, նրանց բանտում ընդունելու խելամիտ հնարավորություն ունենան՝ ենթարկվելով միայն այնպիսի սահմանափակումների և վերահսկողության, որոնք անհրաժեշտ են արդարադատության պատշաճ իրականացման, անվտանգության պահանջները պահպանելու և հաստատության նորմալ աշխատանքն ապահովելու

համար:»: SMR, կանոն 92:

«Բանտարկյալների համար կարևոր է նաև պահպանել շփումներն արտաքին աշխարհի հետ: Բացի այդ, բանտարկյալին պետք է տրվեն ընտանիքի և մտերիմ ընկերների հետ հարաբերությունները պահպանելու հնարավորություն: Գեկավարող սկզբունքները պետք է խրախուսեն արտաքին աշխարհի հետ շփումները. այդ շփման ցանկացած սահմանափակում պետք է ելնի միայն անվտանգության էական նկատառումներից կամ պայմանավորված միջոցների սահմանափակությամբ:

ԽԿԿ-ն այս առնչությամբ ցանկանում է շեշտել, որ անհրաժեշտ է որոշ ճկունություն դրսևորել հեռավոր շրջաններում բնակվող ընտանիքների հետ բանտարկյալների տեսակցությունների և հեռախոսազրույցի վերաբերյալ կանոնների առումով (այն դեպքերում, երբ կանոնավոր այցերն անհնար է): Օրինակ, այսպիսի բանտարկյալներին պետք է թույլատրվի կուտակել հասանելիք այցելությունների ժամկետը, և/կամ նրանց պետք է առաջարկվեն ընտանիքների հետ հեռախոսով զրուցելու առավել լայն հնարավորություններ»: CPT, GR2, § 51:

«Երկրները պետք է ապահովեն, որ ազատագրված անձանց թույլ տրվի (...) հանդիպել ընտանիքի անդամներին և նրանց հետ մամակազրույցում վարել»: RIG, դրույթ 31:

Տես՝ նաև CDD, A-8-b), B-1-f և B-3-b) և IDRC PDL, հոդված 36, 1-ին և 2-րդ պարբերություններ և հոդված 38:

Անչափահասներ

«Անչափահասներին պետք է թույլատրվի շփվել իրենց ընտանիքների, ընկերների և այլ անձանց կամ հասարակությունում հեղինակություն վայելող կազմակերպությունների ներկայացուցիչների հետ, ընտանիքին այցելելու, ինչպես նաև կրթական, արհեստագործական ուսուցում ստանալու կամ այլ կարևոր պատճառով ստանալ բանտից դուրս գալու թույլտվություն» (...) RPJDL, կանոն 59:

«10-րդ հոդվածի 3-րդ պարբերության համաձայն անչափահաս իրավախախտների հանդեպ պետք է ցուցաբերվի նրանց տարիքին և իրավական կարգավիճակին համապատասխան վերաբերմունք՝ ելնելով բանտարկության պայմաններից, ինչպես, օրինակ՝ (...) շփում ազգականների հետ՝ անչափահասների ուղղման և վերապատրաստման նպատակով:»: GC 21, 13-րդ պարբերություն: Տես՝ նաև RPJDL 60 և 62 և IDRC PDL, հոդված 39:

Մեկնաբանություններ

4

Այցելություն կատարող մեխանիզմները պետք է քաջատեղյակ լինեն ընտանիքների համար բանտարկյալներին այցելելու հնարավորության կարևորությանը: Բանտարկյալների մեծ մասն օրերից մի օր ազատ է արձակվելու: Ընտանիքների և ընկերների հետ կապը պահպանելու հնարավորինս ընդգրկուն միջոցներ ապահովելը կերաշխավորի նրանց բարեի-աջող վերահիմնագրումն ազատ արձակվելուց հետո: Այցելողները պետք է վերահսկեն՝ արդյո՞ք ողջամիտ է հավասարակշռությունն անվտանգությամբ և մարդասիրական պահանջների միջև: Ընտանիքի և ընկերների հետ շփումը պետք է ոչ թե լինի որոշ բանտարկյալների արտոնությունը, այլ բոլորի իրավունքը: Բանտարկյալները պետք է կարգապահական պատասխանատվության կարգով չգրկվեն այցելությունների և շփումներ պահպանելու իրավունքից: Չնությունները և անձնական խուզարկությունները պետք է կատարվեն հարգալից, հավուր պատշաճի և նրբանկատորեն: Այս բնագավառում ընտանիքի անդամների և ընկերների իրավունքները ևս պետք է այցելություն կատարող մեխանիզմի մտահոգության առարկա դառնան: Ընտանեկան և ընկերական կապերը պահպանելու լավագույն միջոցն այցելություններն են: Այցելություն կատարող մեխանիզմները պետք է վերահսկեն, թե ինչ պայմաններում են անցնում տեսակցությունները, քանի որ դա բանտային վարչակազմի կողմից բանտարկյալների և նրանց ընտանիքների հանդեպ ցուցաբերվող վստահության չափանիշ է: Որպես կանոն՝ տեսակցողներին պետք է թույլատրվի ֆիզիկապես շփվել բանտարկյալի հետ: Շփումների հնարավոր անմիջականությամբ անհատական կամ ընտանեկան տեսակցությունները պետք է խրախուսվեն: Այդ այցերի տևողությունը պետք է երկար լինի՝ գուզընկերոջ հետ ինտիմ (կամ ամուսնական) մերձեցման հնարավորություն ընձեռելու համար:

Ընտանեկան այցերը հեշտացնելու նպատակով բանտարկյալները պետք է պահվեն այն բանտում, որն առավել մոտ է գտնվում նրանց ընտանիքների բնակության վայրերին: Այցելություն կատարողները պետք է բանտարկյալների հետ միասին ստուգեն՝ արդյո՞ք ապահովված է հեռախոսային շփման հնարավորություն (հատկապես օտարերկրացիների համար) և արդյո՞ք բանտարկյալները նամակները ստանում են չբացված վիճակում և ժամանակին: Այցելություն կատարողները պետք է տեղում պարզեն՝ գրաքննության կամ վերահսկման ի՞նչ համակարգ է գործում հաստատությունում, և արդյո՞ք այն համարժեք է այս կամ այն անձից սպասվող հավանական վտանգին: Օտարերկրյա բանտարկյալների դրությունը հաշվի առնելով՝ պահանջվում է անընդհատ ուշադրություն: Այցելություն կատարողները պետք է վերահսկեն, թե ինչպես են հաղթահ-

արվում ընտանիքի և ընկերների հետ նրանց շփումների, ինչպես նաև ազատ արձակվելու և հայրենիք վերադառնալու հետ կապված խնդիրները:

Անչափահասները և կանայք ևս առանձնակի ուշադրության են արժանի այցելություն կատարողների կողմից: Անչափահասների խոցելի կարգավիճակն առավել կարևոր է դարձնում այն հանգամանքը, որ վերափնտեգրման համար նրանք պետք է պահպանեն և զարգացնեն իրենց ընտանիքների և, հատկապես, ծնողների հետ կապերը: Բազմաթիվ հասարակություններում կանայք անմիջական պատասխանատվություն են կրում երեխաների խնամքի համար և, հետևաբար, մոր բանտարկությունը կանդրադառնա երեխայի վրա: Այցելություն կատարողները պետք է վերահսկեն, թե ինչ միջոցառումներ են իրականացվում անչափահասների ընտանիքների և բանտարկյալ կանանց առումով, քանի որ հեռավորության պատճառով նրանք այցելություն կատարելու համար ստիպված են ճանապարհորդել (անչափահասների և կանանց համար նախատեսված բանտերը սակավաթիվ են և, հետևաբար, տեղակայված են նրանց բնակավայրից հեռու): Այցելություն կատարողները պետք է ստուգեն, թե ի՞նչ քայլեր է ձեռնարկում բանտն այն բանտարկյալների նկատմամբ, ովքեր ռազմական բախումների կամ բնական աղետների պատճառով կորցրել են կապն իրենց ընտանիքների հետ՝ նրանց՝ իրենց ընտանիքների հետ միավորելու ուղղությամբ: Բանտը պետք է կապեր հաստատի ԿԽՄԿ կենտրոնական որոնողական գործակալության հետ, լինեն դրանք ուղղակի կամ Կարմիր Խաչի տեղական ներկայացուցչության կամ Կարմիր Մահիկի կազմակերպության միջոցով:

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

Այցելություններ

- Ի՞նչ հաճախականությամբ են թույլատրվում տեսակցությունները բանտարկյալների հետ:
 - Որքա՞ն է այդ այցելի տևողությունը: Կա՞ն արդյոք սահմանափակումներ որոշ կատեգորիայի բանտարկյալների առնչությամբ:
 - Եթե այո, ինչի՞ հիման վրա են կիրառվում այդ սահմանափակումները: Ինչպե՞ս են ընտանիքներն ընդունվում բանտում: Ի՞նչ տեղեկատվություն է տրամադրվում ընտանիքներին՝ բանտարկյալի հետ շփումը և նրա հետ տեսակցությունը հնարավոր դարձնելու համար:
 - Արդյո՞ք անվտանգության հատուկ միջոցառումներ են կիրառվում երեխաներին այցելելու ժամանակ:
 - Արդյո՞ք բանտը կամ որևէ այլ գործակալություն տրամադրում է
-

4

կացարաններ, որտեղ ընտանիքները կարող են սպասել տեսակցությանը:

- Նյութական ի՞նչ պայմաններում է տեղի ունենում տեսակցությունը:
- Ինչպե՞ս է իրականացվում հսկողությունը:
- Արդյո՞ք բանտը ձեռնարկում է որևէ այլընտրանքային միջոցառում այն բանտարկյալների համար, ում որևէ այցելություն չի կատարվել:
- Գործո՞ւմ են արդյոք հատուկ միջոցառումներ օտարերկրացի բանտարկյալների ընտանեկան շփումներն ապահովելու համար (մասնավորապես՝ հեռախոսագրույցներ):

Նամակագրություն

- Արդյո՞ք անձնական նամակագրությունը ենթակա է գրաքննության:
- Եթե այո, ապա գրաքննության ի՞նչ չափանիշներ են գործում, և արդյոք անձնակազմը և բանտարկյալները տեղյա՞կ են դրանց:
- Ինչպե՞ս են ստացվում ծանրոցները: Ի՞նչ հաճախականությամբ դրանք կարելի է ստանալ:

Հեռախոս

- Բանտարկյալներն ունե՞ն արդյոք զանգահարելու հնարավորություն:
- Ի՞նչ հաճախականությամբ: Ինչպե՞ս են կատարվում վճարումները:
- Արդյո՞ք տեսակցություններ ունենալու, նամակագրություն վարելու և հեռախոսագանգ կատարելու հնարավորությունը տրամադրվում է արդարացի, թափանցիկ և ոչ խտրական ձևով:

Շփումներ արտաքին աշխարհի հետ

Չափանիշներ

- «1. Ձերբակալված կամ բանտարկված անձն իրավունք ունի կապվելու և խորհրդակցելու դատապաշտպանի հետ:
- 2. Ձերբակալված կամ բանտարկված անձին անհրաժեշտ ժամանակ

ու պայմաններ են տրամադրվում իր դատապաշտպանի հետ խորհրդակցելու համար:

3. Ձերբակալված կամ կալանքի տակ գտնվող անձի՝ դատապաշտպանի այցելության, առանց հասկանալի կամ գրաքննության և լիակատար գաղտնիության պայմաններում նրա հետ խորհրդակցելու և կապի մեջ լինելու նրա իրավունքը չի կարող առժամանակ չեղյալ հայտարարվել կամ սահմանափակվել, բացի բացառիկ հանգամանքներից, որոնք սահմանվում են օրենքով կամ նախատեսված են օրենքին համապատասխան կանոններով, երբ դատական կամ այլ մարմնի կարծիքով, դա անհրաժեշտ է անվտանգությունը և կարգուկանոնը պահպանելու համար:

4. Իր դատապաշտպանի հետ ձերբակալված կամ կալանքի տակ գտնվող անձի տեսակցությունները կարող են տեղի ունենալ այնպիսի պայմաններում, որոնք իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձինքն թույլ են տալիս տեսնել նրանց, բայց չլսել:»:BPP, սկզբունք 18 (տես՝ նաև SMR, կանոն 39):

«Բանտարկյալներին հարկավոր է պարբերաբար տեղեկացնել առավել կարևոր տեղեկություններին՝ նրանց թույլատրելով ընթերցել լրագրեր, ամսագրեր կամ հատուկ բանտային հրատարակություններ, ռադիո ունկնդրել և ներկա գտնվել դասախոսությունների, ինչպես նաև վարչակազմի մարմինների կողմից թույլատրվող և վերահսկվող այլ միջոցների օգնությամբ:»: SMR, կանոն 39):

Անչափահասներ

«Պետք է ձեռնարկել բոլոր միջոցները՝ արտաքին աշխարհի հետ անչափահասների համապատասխան շփումն ապահովելու համար, ինչն արդարացի և մարդկային վերաբերմունքի բաղադրիչներից է և կարևոր գործոն անչափահասներին հասարակություն վերադարձնելուն նախապատրաստելու համար:»: RPJDL, կանոն 56:

Օտարերկրացիներ

«1. Բանտարկված օտարերկրյա քաղաքացիներին պետք է իրենց պետության դիվանագիտական և հյուպատոսական ներկայացուցիչների հետ կապ պահպանելու խելամիտ հնարավորություն ընձեռնվի:

2. Տվյալ երկրում դիվանագիտական կամ հյուպատոսական ներկայացուցչություն չունեցող երկրի քաղաքացի հանդիսացող բանտարկյալները, ինչպես նաև փախստականները և քաղաքացիություն չունեցող անձինք, պետք է հնարավորություն ունենան կապ պահպանելու այն երկրի դիվանագիտական ներկայացուցչության, ինչպես նաև տեղական կամ

միջազգային կազմակերպության հետ, որը զբաղվում է նրանց պաշտպանությամբ»: SMR, կանոն 38:

«1. Հավատարմագրող պետության քաղաքացիների վերաբերմամբ հյուպատոսական ֆունկցիաների կատարումը դյուրացնելու նպատակով.

ա) հյուպատոսական պաշտոնատար անձինք կարող են ազատորեն հաղորդակցվել հավատարմագրող պետության քաղաքացիների հետ և ունենալ նրանց հանդիպելու ազատ մուտք: Հավատարմագրող պետության քաղաքացիները մնան ազատություն ունեն այն բանում, ինչ վերաբերում է նրանց կապերին հյուպատոսական պաշտոնատար անձանց հետ հանդիպելու հնարավորությանը.

բ) նստավայր պետության իրավասու մարմինները պետք է անհապաղ ծանուցեն հավատարմագրող պետության հյուպատոսական հիմնարկին այն մասին, որ նրա հյուպատոսական տարածաշրջանի սահմաններում այդ պետության որևէ քաղաքացի ձերբակալված է, նստած է բանտում կամ կալանքի տակ է մինչև դատավարությունը կամ բռնված է որևէ այլ կարգով, եթե այդ քաղաքացին դա պահանջի: Ձերբակալված, կալանավորված կամ դատապարտված անձի բոլոր հաղորդումները նույնպես այդ մարմինների կողմից անհապաղ հանձնվում են հյուպատոսական հիմնարկին: Նշված մարմինները պետք է անհապաղ այդ անձին հայտնեն այն իրավունքների մասին, որոնք նա ունի սույն կետին համապատասխան.

գ) հյուպատոսական պաշտոնատար անձինք իրավունք ունեն այցելելու հավատարմագրող պետության այն քաղաքացուն՝ նրա հետ զրույցի համար, որը գտնվում է բանտում, կալանքի տակ կամ բռնված է, ինչպես նաև իրավունք ունեն գրագրություն հաստատել նրա հետ և միջոցներ ձեռնարկել նրա համար ապահովելու իրավաբանական ներկայացուցչություն: Նրանք նաև իրավունք ունեն այցելելու հավատարմագրող պետության ցանկացած քաղաքացու, որը գտնվում է բանտում, կալանքի տակ է կամ բռնված նրանց տարածաշրջանում՝ ի կատարումն դատական վճռի: Բայց և այնպես հյուպատոսական պաշտոնատար անձինք պետք է ձեռնպահ մնան այն քաղաքացու անունից հանդես գալու, որը գտնվում է բանտում, կալանքի տակ կամ բռնված է, եթե նա որոշակիորեն առարկում է դրա դեմ:

2. Այն իրավունքները, որոնց մասին ասվում է սույն հոդվածի 1-ին կետում, պետք է իրականացվեն նստավայր պետության օրենքների և կանոններին համապատասխան՝ պայմանով, սակայն, որ այդ օրենքներն ու կանոնները պետք է ծառայեն այն նպատակների լրիվ իրականացմանը, որոնց համար սահմանված են սույն հոդվածին համապատասխան տրվող իրավունքները»: Հյուպատոսական կապերի մասին Վիեննայի կոնվենցիա, հոդված 36:

Մեկնաբանություններ

Այցելություն կատարող մեխանիզմները պետք է ցանկություն հայտնեն բանտարկյալների հետ զրուցել թույլատրելի տեսակցությունների ընթացքում ծագող դժվարությունների մասին: Բոլոր բանտարկյալների համար կարևոր է, որպեսզի օրինական փաստաբանի հետ շփումը լինի գաղտնի և անմիջական: Բանտարկյալները պետք է նաև հնարավորություն ունենան իրենց ընտրությամբ շփվելու կրոնի ներկայացուցիչների հետ (տես՝ կրոնի վերաբերյալ հատվածը): Օտարերկրյա բանտարկյալները պետք է իրավունք ունենան շփումներ պահպանել իրենց երկրների դիվանագիտական ներկայացուցչության հետ, իսկ դրա բացակայության դեպքում՝ այն երկրի կամ կազմակերպության հետ, որը ստանձնում է նրանց պաշտպանությունը: Եթե օտարերկրացին չի ցանկանում իր մասին տեղեկություններ հայտնել դիվանագիտական ներկայացուցչությանը, ապա այդ ցանկությունը պետք է հարգվի: Այն բանտարկյալները, ովքեր փորձում են փախստականի կարգավիճակ ձեռք բերել, պետք է իրավունք ունենան տեսակցել փախստականների գործերով ՄԱԿ-ի գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի ներկայացուցչի հետ: Արտաքին աշխարհի հետ շփումը ներառում է նաև այն, որ բանտարկյալները պետք է կարողանան հետևել իրենց հասարակությունում տեղի ունեցող զարգացումներին: Այցելություն կատարող մեխանիզմները պետք է հսկեն, թե արդյո՞ք բանտարկյալները, հատկապես նրանք, ովքեր բանտարկված են երկար ժամկետով, հնարավորություն ունեն օգտվելու զանգվածային լրատվության տարբեր միջոցներից, ներառյալ՝ թերթերից, ամսագրերից, ռադիոյից և հեռուստատեսությունից: Այցելություն իրականացնող մեխանիզմները պետք է տեղյակ լինեն ազգային օրենսդրությամբ սահմանված բանտարկյալների իրավունքների մասին, ներառյալ՝ ընտրելու իրավունքը, և ստուգել՝ արդյո՞ք նրանք կարող են օգտվել դրանցից:

4

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

Օրինական փաստաբանի հետ զրույցի հնարավորություն

- Արդյո՞ք բանտարկյալները հնարավորություն ունեն ազատորեն և մեկուսի պայմաններում շփվելու իրենց օրինական փաստաբանների հետ:
 - Ի՞նչ պայմաններում է անցնում տեսակցությունն օրինական փաստաբանի հետ: Ինչպե՞ս են օտարերկրացիները շփվում արտաքին աշխարհի հետ:
 - Արդյո՞ք բոլոր օտարերկրացիները շփումներ են պահպանում իրենց երկրների դիվանագիտական հաստատությունների հետ:
-

4

- Ի՞նչ ընթացակարգ է գործում շփումներից հրաժարվող բանտարկյալների համար:
- Ի՞նչ է տեղի ունենում, երբ դիվանագիտական հաստատությունը չի արձագանքում օտարերկրյա բանտարկյալի դիմումներին (սա հատկապես կարևոր է անձնական փաստաթղթերի կորստի կամ դրանց ժամկետը լրանալու դեպքում):

Արտաքին տեղեկատվության մատչելիություն

- Բանտարկյալների համար որքանով են մատչելի գանգվածային լրատվության միջոցները (թերթերը, հեռուստատեսությունը):
- Այդ առումով կա՞ն արդյոք սահմանափակումներ, եթե այո՝ ինչպիսի:
- Արդյո՞ք բանտարկյալներն ապահովվում են ռադիոընդունիչներով և հեռուստացույցներով, եթե ոչ՝ ի՞նչ ընթացակարգով են բանտարկյալներն ինքնուրույն ձեռք բերում դրանք:
- Արդյո՞ք բանտային իշխանությունները բանտարկյալներին անվճար ապահովում են թերթերով, ամսագրերով և պարբերական մամուլի այլ տեսակներով: Եթե ոչ՝ արդյո՞ք բանտարկյալները հնարավորություն ունեն գնալու և ստանալու դրանք:

ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆ

Չափանիշներ

«1. Այն բանտարկյալներին, ովքեր ընդունակ են դրանից օգուտ քաղել, պետք է ընձեռել կրթության հնարավորություն՝ ներառյալ կրոնական դաստիարակությունն այն երկրներում, որտեղ դա թույլատրվում է: Անգրագետների և երիտասարդների ուսուցումը հարկավոր է պարտադիր համարել, և բանտերի ղեկավարման մարմինները պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնեն դրան:

2. Բանտարկյալների ուսուցումը հնարավորին չափով պետք է կապակցել երկրում գործող կրթական համակարգին, որպեսզի ազատվող բանտարկյալները կարողանան հետագայում նույնպես սովորել՝ առանց բարդությունների:»: SMR, կանոն 77:

«Բոլոր բանտարկյալները պետք է իրավունք ունենան մասնակցելու մշակութային միջոցառումներին և ստանալու կրթություն՝ ուղղված մարդկային անհատի զարգացմանը:»:BPTD, սկզբունք 6:

«Ազատագրկման բոլոր վայրերում մշակվում և իրականացվում է բազմակողմանի կրթական ծրագիր, որը բանտարկյալներին հնարավորություն է տալիս բավարարելու իրենց գոնե որոշ պահանջներն ու նախասիրությունները: Նման ծրագրերի նպատակը պետք է լինի բանտարկյալների սոցիալական վերականգնման հեռանկարների բարելավումը, նրանց հոգեկան ուժերի պահպանումը, շրջակա միջավայրի նկատմամբ նրանց վերաբերմունքի բարելավումը և արժանապատվության զգացման բարձրացումը:»: EPR, կանոն 77:

«Ուսուցումը պետք է դիտվի որպես ռեժիմային գործունեության տեսակ, որն ունի նույն կարգավիճակը և վարձատրվում է հիմնականում նույն կերպ, ինչպես աշխատանքը՝ պայմանով, որ այն իրականացվի սովորական աշխատանքային օրվա ընթացքում և ներառվի հաստատված անհատական ուղղիչ ծրագրերում:»: EPR, կանոն 78:

«Բոլոր բանտարկյալներին պետք է թույլատրվի ստանալ կրթություն, որը պետք է սահմանված կարգով ներառի հանրակրթական առարկաներ, արհեստագործական կրթություն, ստեղծագործական և մշակութային գործունեություն, ֆիզիկական կրթություն և սպորտ, սոցիալական ուսուցում և գրադարանային ծառայություններ:»: R (89) 12, § 1:

«ը) Հնարավոր բոլոր դեպքերում բանտարկյալներին պետք է թույլատրվի բանտից դուրս մասնակցելու կրթական գործընթացին,

թ) Այն դեպքերում, երբ կրթական գործընթացը կազմակերպվում է բանտից դուրս, հասարակությունը պետք է հնարավորինս լայնորեն ընդգրկվի այդ գործում:»: ՄԱԿ-ի բանտերում կրթության հարցերով տնտեսական և սոցիալական խորհրդի 1990թ. 20-րդ բանաձև: Տես՝ նաև R (89) 12-ի հանձնարարականների ամբողջ տեքստը, ECOSOC-ի 1990/20 բանաձևի 1-ին պարբերություն SMR, Կանոն 82, EPR 79-ից 82-րդ կանոններ, ինչպես նաև՝ բանտերում կրթության մասին UNESCO-ի հանձնարարականներ:

Մինչդատական կալանք

«Միջոցառումների հազեցած ծրագրի առկայությունը (աշխատանք, կրթություն, սպորտ և այլն) մեծ կարևորություն ունի բանտարկյալների բարեկեցության համար: Խոսքը գնում է բոլոր բանտարկյալների մասին, ներառյալ՝ դատապարտվածներին և մինչդատական կալանք կրողներին: ԽԿԿ-ն նկատել էր, որ մինչդատական կալանքի համար նախատեսված բանտերում միջոցառումներն անչափ սահմանափակ են: Բանտարկյալների կազմի հաճախակի փոփոխությունների ենթարկվող այդպիսի հաստատություններում ռեժիմային միջոցառումներն էլ ավելի նպաստավոր պետք է լինեն:

Խոսք անգամ չի կարող լինել բանտարկյալների հանդեպ անհատական վերաբերմունքի մասին: Ամեն դեպքում բանտարկյալները չեն կարող պարզապես անգործության և ձանձրության մատնվել՝ շաբաթներով, երբեմն նույնիսկ ամիսներով փակված լինելով իրենց խցերում: Նման դեպքերում արդեն կարևոր չեն խցերի կենցաղային պայմանները: ԽԿԿ-ն որոշել է, որ առաջադրվող նպատակը պետք է լինի այն, որ մինչդատական կալանքի համար նախատեսված հաստատություններում պահվող բանտարկյալների համար երաշխավորվի օրվա մի զգալի (8 ժամ և ավելի) մասի անցկացում խցերից դուրս՝ տարաբնույթ օգտակար գործունեության մեջ ներգրավելով: Անշուշտ, դատապարտված բանտարկյալների համար նախատեսված հաստատություններում ռեժիմները պետք է առավել նպաստավոր լինեն:»:CPT, GR2, § 47:

Կանայք

«Ազատագրված կանայք պետք է տարբեր միջոցառումների մասնակցելու հնարավորությունից (աշխատանք, ուսուցում, կրթություն, սպորտ) օգտվեն տղամարդ բանտարկյալներին հավասար (...): ԽԿԿ-ի պատվիրակությունները հաճախ հանդիպում են դեպքերի, երբ բանտարկյալ կանանց առաջարկվում են գործունեության տեսակներ, որոնք համարվում են «հարմար կամ պատշաճ» (ինչպես, օրինակ՝ կարուձևը կամ այլ ձեռքի աշխատանքը), մինչդեռ տղամարդ բանտարկյալներին առաջարկվում է առավելապես արհեստագործական բնույթի ուսուցում: ԽԿԿ-ի տեսակետից այդպիսի խտրականությունը կարող է ծառայել միայն կանանց սոցիալական դերի մասին հնացած մոտեցումների ամրապնդմանը: Ավելին, կախված հանգամանքներից՝ ռեժիմային միջոցառումներին հավասար մասնակցության հարցում կանանց մերժելը կարող է որակվել որպես նվաստացուցիչ վերաբերմունք:»:CPT, GR 10, § 25: Տես՝ նաև ACPR, A-14-a) և IDRC PDL:

Անչափահասներ

«Դպրոցական պարտադիր կրթության տարիքից դուրս եկած և իրենց կրթությունը շարունակել ցանկացող անչափահասներին պետք է հատկացվի այդպիսի հնարավորություն և խրախուսանք՝ միաժամանակ հնարավոր ամեն ինչ անելով՝ ապահովելու ուսուցման համապատասխան ծրագրերին մասնակցելու հնարավորությունը:»: RPJDL, կանոն 38:

«Ուղղիչ հաստատություններում գտնվող անչափահասներին տրվող դիպլոմներում կամ կրթության վկայականներում չպետք է անել որևէ նշում այն մասին, որ տվյալ անչափահասը գտնվել է ուղղիչ հաստատությունում:»: RPJDL, Կանոն 39:

Մեկնաբանություններ

Այցելություն կատարող մեխանիզմները պետք է ստուգեն, թե ինչ կրթություն է ապահովվում բանտային համակարգում, ինչպես նաև պարզեն դրա տարածմանը հատկացվող ուշադրությունը:

Կրթությունը բանտարկյալին հասարակություն վերաինտեգրելու և նրա անձնական զարգացումն ապահովելու կարևոր գործոններից է: Այն պետք է համապատասխանի բանտում բանտարկյալների հատուկ պահանջներին, ինչպես, օրինակ՝ լեզվի ուսուցումը կամ կարդալ, գրել և հաշվել սովորելը: Միջազգային չափանիշները կրթությունը համարում են անհատական վերականգնողական ծրագրին ինտեգրված մոտեցման տարրերից մեկը, որը բանտարկյալներին պատրաստվում է ազատ արձակման՝ նրանց կարիքներին և ներուժին համապատասխան:

Հասարակության մեջ վերաինտեգրման և արտաքին աշխարհի հետ շփման տեսանկյունից մեծ առավելություն է հանդիսանում այն հանգամանքը, որ կրթությունը կատարվում է հասարակության ներկայացուցիչների կողմից (օրինակ՝ տեղական դպրոցներ կամ քոլեջներ, տեղաբնակ ուսուցիչներ): Ուսուցումը նույնիսկ կարող է կազմակերպվել հասարակությունից չմեկուսացված պայմաններում՝ բանտից դուրս: Ստացված գիտելիքները պետք է համարժեք լինեն արտաքին աշխարհում ընդունված չափանիշներին: Կրթությունը պետք է խրախուսվի այնպես, ինչպես աշխատանքը:

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Ի՞նչ տեսակի կրթություն է առաջարկվում:
- Ինչպե՞ս են խրախուսվում կրթական գործունեությանը մասնակցող բանտարկյալները:
- Կարո՞ղ են արդյոք բոլոր ցանկացող բանտարկյալները մասնակցել կրթական գործունեությանը:
- Ինչպիսի՞ վիճակագրություն է կազմվում կրթական գործընթացին ներգրավելու և ձեռք բերված հաջողությունների վերաբերյալ:
- Արդյո՞ք տրամադրվող կրթությունը համապատասխանում է կրթության նպատակին: Արդյո՞ք կրթական միջոցառումները համապատասխանում են որոշակի կատեգորիաների բանտարկյալների (օրինակ՝ օտարերկրացիների) կարիքներին:
- Արդյո՞ք կրթությունը խրախուսվում է:
- Արդյո՞ք ուսուցումը և կրթությունը ենթադրում է նաև հաստատությունից դուրս աշխատող ուսուցիչների և հրահանգիչների ներգրավում:
- Որտե՞ղ են իրականացվում կրթական միջոցառումները:
- Ինչպե՞ս են բանտարկյալներն օգտվում գրադարանից:
- Գրադարանում կա՞ արդյոք բանտարկյալների մայրենի լեզուներով գրականություն:
- Արդյո՞ք կանայք կրթությունը ստանում են նույն որակով և նույն պայմաններում, ինչ տղամարդ բանտարկյալները:
- Արդյո՞ք բանտարկյալների կրթական հնարավորությունները համեմատելի են արտաքին աշխարհում գործող կրթական համակարգին:
- Արդյո՞ք կրթությունը տրամադրվում է արդարացի և ոչ խտրական պայմաններում:

Մարմնամարզություն մաքուր օդում**Չափանիշներ**

«1. Բացօթյա աշխատանքներում չներգրավված բոլոր բանտարկյալները բակում ամեն օր գոնե մեկժամյա համապատասխան մարմնական վարժանքներ անցկացնելու իրավունք ունեն, եթե եղանակը տալիս է դրա հնարավորությունը:

2. Մանկահասակ և ֆիզիկական համապատասխան վիճակում գտնվող, համապատասխան տարիքի մյուս բանտարկյալներին պետք է

մարզանքի և խաղերի հնարավորություն տրամադրել՝ վարժությունների համար հատկացված ժամանակահատվածում: Դրա համար պետք է ունենալ անհրաժեշտ հրապարակներ, սարքավորում և հարմարանք:»: SMR, կանոն 21:

«Յուրաքանչյուր բանտարկյալի, ով չի աշխատում ուղղիչ հիմնարկի սահմաններից դուրս կամ չի գտնվում բաց տիպի հիմնարկում, եթե եղանակը թույլ է տալիս, թույլատրվում են զբոսանքներ կամ համապատասխան ֆիզիկական վարժություններ մաքուր օդում, կամ, որքանով դա հնարավոր է՝ վատ եղանակից պաշտպանված շինությունում՝ օրական մեկ ժամից ոչ պակաս:»: EPR, կանոն 86:

«Հատուկ պետք է ընդգծել մաքուր օդում կատարվող մարմնամարզության կարևորությունը: Լայն ընդունելության արժանացավ պահանջն առ այն, որ ազատագրվածներին ամեն օր առնվազն մեկ ժամ թույլատրվում է մաքուր օդում զբաղվել մարմնամարզությամբ՝ որպես իրավունքների հիմնական երաշխիքներից մեկը (ցանկալի է, որ այդ պահանջն ընդգրկվեր գործունեության ծրագրում): ԽԿԿ-ն ցանկանում է նշել, որ բոլոր բանտարկյալներին առանց բացառության (ներառյալ նրանց, ովքեր կարգապահական տույժի կարգով փոխադրվել են պատժախուց) պետք է հնարավորություն տրվի ամեն օր մաքուր օդում մարմնամարզություն կատարել: Ինքնին հասկանալի է, որ մաքուր օդում կատարվող մարմնամարզությանը ծառայող շինությունները պետք է լինեն բավականաչափ ընդարձակ և հնարավորության դեպքում՝ պաշտպանված անբարենպաստ եղանակից:»: CPT, GR2, § 48: Տես՝ նաև ACPR, A-11և IDRC PDL, հոդված 33:

Անչափահասներ

«Յուրաքանչյուր անչափահաս պետք է ունենա բավականաչափ ազատ ժամանակի իրավունք ամենօրյա ֆիզիկական վարժությունների համար. ընդ որում, եթե թույլ են տալիս եղանակային պայմանները, դրանք պետք է լինեն բացօթյա: Այդ ժամանակի ընթացքում հարկավոր է ապահովել համապատասխան առողջարար կամ ֆիզիկական վարժությունների կատարում: Այդ միջոցառումների համար պետք է ապահովվել համապատասխան շենք, պարագաներ ու սարքավորումներ:»: RPJDL, կանոն 47:

Մեկնաբանություններ

Այցելություն կատարողները պետք է հետաքրքրված լինեն զրուցելու բանտարկյալների և անձնակազմի հետ՝ ստուգելու համար՝ արդյո՞ք բոլոր բանտարկյալներն անխտիր ամեն օր կանոնավորապես ապահովվում են առնվազն մեկժամյա ֆիզիկական մարմնամարզությամբ: Դրանով հանդերձ՝ խցից կամ ընդհանուր ննջարանից դուրս անցկացվող ժաման-

ակը չպետք է սահմանափակվի մեկ ժամով, հատկապես, եթե կալանքը շարունակվում է մեկ օրից ավելի: Մարմնամարզության ժամանակ բանտարկյալները պետք է օգտվեն համեմատաբար ընդարձակ տարածությունից, իսկ բնական խոտածածկի և բուսականության առկայությունն իդեալական պայմաններ կհանդիսանալին: Փոքր, ցանկապատված, տանիք չունեցող շինությունների բակերը չեն կարող բավարարել բաց երկնքի տակ մարմնամարզություն կատարելուն ներկայացվող պահանջները:

Այցելություն կատարողները պետք է հնարավորություն ունենան ակնատես լինել բացօթյա մարմնամարզության ձևերին, այցելել այդ մարմնամարզության համար նախատեսված տարածք և ուսումնասիրել, թե մարմնամարզության ժամանակ ինչն^օվ են զբաղվում բանտարկյալները:

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Արդյո՞ք օրվա ընթացքում մեկժամյա մաքուր օդում մարմնամարզություն կատարելու նվազագույն պայմաններով բոլոր բանտարկյալներն են ապահովված:
- Որքա՞ն է մարմնամարզության համար նախատեսված տարածքի մակերեսը:
- Մաքուր օդում կատարվող մարմնամարզության ընթացքում ինչն^օվ են զբաղվում բանտարկյալները (մարզական խաղեր, քայլք):
- Որքա՞ն ժամանակ է անցկացվում խցերից դուրս:
- Ո՞ր դեպքերում է սահմանափակվում խցից կամ ընդհանուր մնջարանից դուրս գտնվելու ժամանակը և ի՞նչ հիմքով՝ բանտարկության խիստ ռեժիմն^օվ, անվտանգության անբավարար ենթակառուցվածքներն^օվ, անձնակազմի անբավարար թվն^օվ, ճարտարապետական և տարածքային առկա պայմանների անբավարարությամբ, առանձին դեպքերի համար սահմանված կարճատև սահմանափակումներն^օվ, թե՞ այլ պատճառաբանությամբ:

Հանգիստ և մշակութային միջոցառումներ

Չափանիշներ

«Բոլոր հաստատություններում բանտարկյալների համար հարկավոր է ապահովել հանգստի և մշակութային գործունեության հնարավորություն՝ ելնելով նրանց ֆիզիկական և հոգեկան առողջության շահերից:» (SMR, կանոն 78 (տես՝ նաև կանոն 82):

«Ձերբակալված կամ կալանքի տակ գտնվող անձն իրավունք ունի, եթե դա պետական աղբյուրներից է, առկա միջոցների սահմաններում ստանալ խելամիտ քանակությամբ ուսումնական, գեղարվեստական և լրատվական նյութեր՝ ձերբակալության կամ կալանքի վայրերում անվտանգությունն ու կարգուկանոնն ապահովող տրամաբանական պայմանների պահպանմամբ:»: BPP, սկզբունք 28:

«Յուրաքանչյուր հիմնարկ պետք է գրադարան ունենա, որը մատչելի կլինի բանտարկյալների բոլոր խմբերի համար և կպարունակի ինչպես զվարճալի, այնպես էլ կրթական բովանդակությամբ գրքեր: Պետք է խրախուսել բոլոր բանտարկյալներին՝ գրադարանից օգտվելու համար: SMR, կանոն 40:

«Բանտային ռեժիմներն ընդունում են ֆիզիկական և հոգեկան առողջության պահպանման գործում համապատասխան ձևով կազմակերպված գործունեության կարևորությունը, որն ուղղված է լավ ֆիզիկական վիճակի, սպորտով զբաղվելու և հանգստի կազմակերպումն ապահովելուն:»: EPR, կանոն 83:

«Համապատասխանաբար պետք է մշակվեն և իրականացվեն ֆիզիկական դաստիարակության, սպորտով զբաղվելու ծրագրեր՝ ուղղիչ ներգործության և կրթության համակարգերի նպատակների շրջանակներում և դրանց համապատասխան: Այս նպատակների համար պետք է տրամադրվի համապատասխան տարածք, համակարգեր և պիտույքներ:»: EPR, կանոն 84 և ACPR, A-11:

Անչափահասներ

Անչափահասների համար նախատեսված ուղղիչ հաստատությունները և դրանց պայմանները պետք է համապատասխանեն այնտեղ եկող անչափահասների դաստիարակության նպատակներին՝ պատշաճ ուշադրություն դարձնելով նրանց՝ մենակ մնալու, զգացմունքային ազդակների, հասակակիցների հետ շփման, սպորտային պարապմունքներին, ֆիզկուլտուրային և ժամանցի անցկացմանը մասնակցելու պահանջներին: (...)»: RPJDL, կանոն 32:

«Յուրաքանչյուր անչափահաս պետք է ունենա լրացուցիչ ժամանակ՝ ամենօրյա ժամանցի համար, որի մի մասը անչափահասի ցանկությամբ հարկավոր է տրամադրել արվեստների ու արհեստների պարապմունքներին: Ուղղիչ հաստատությունը պետք է ապահովի, որ յուրաքանչյուր անչափահաս լինի ֆիզիկապես ունակ մասնակցելու նրան ներկայացվող ֆիզիկական պատրաստության ծրագրերին: Բուժական ֆիզկուլտուրայի և թերապիայի կարիքը զգացող անչափահասների համար ապահովվում է համապատասխան կուրս՝ բժշկի հսկողությամբ:»: RJPDL, կանոն 47:

Մեկնաբանություններ

Ինչպես հասարակությունում, կալանավայրում ևս, այնտեղ պահվող անձինք պետք է օգտվեն հանգստի միջոցառումներից: Բանտարկյալների բարվոք վիճակին կարող է հատկապես նպաստել սպորտը, քանի որ այն նրանց թույլ է տալիս ծախսել կուտակված ֆիզիկական էներգիան: Այն կարող է նաև նպաստել բանտարկյալների և անձնակազմի միջև լավ հարաբերությունների հաստատմանը: Այցելություն կատարողները պետք է վերահսկեն այն ջանքերը, որոնք վարչակազմը գործադրում է նրանց համար ժամանցային տարբեր միջոցառումներ կազմակերպելու ուղղությամբ, ինչի արդյունքում բանտարկյալները բավարարվածություն և ինքնագնահատման զգացում կստանան: Կարևոր է իմանալ, թե ինչ շինություններ են հատկացված այդ նպատակների համար, և արդյո՞ք դրանք ամբողջ ծավալով են օգտագործվում բանտարկյալների բարեկեցության համար:

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Ինչպիսի՞ սպորտային միջոցառումներից կարող են օգտվել բանտարկյալները, ի՞նչ հաճախականությամբ և տևողությամբ:
- Եթե բանտարկյալներին առաջարկվող միջոցառումների շարքը սահմանափակված է, ապա ի՞նչ պատճառաբանությամբ: Այցելություններ կատարողների կարծիքը սահմանափակելու իրական պատճառների մասին:
- Կա՞ արդյոք գրադարան: Ինչպիսի՞ն են դրանից օգտվելու պայմանները: Արդյո՞ք օտարալեզու բանտարկյալների համար գրքեր կան:
- Կա՞ արդյոք հանգստի միջոցառումների համար նախատեսված սենյակ կամ տարածք:
- Հանգստի ի՞նչ տեսակներից են օգտվում բանտարկյալները:
- Արդյո՞ք հանգստի միջոցառումները բոլորի համար հավասարապես մատչելի են՝ առանց խտրականության:

Կրոն

Չափանիշներ

«1. Այն հիմնարկներում, որտեղ պահվում են միևնույն դավանանքին պատկանող բավական թվով բանտարկյալներ, պետք է նշանակել տվյալ

պաշտամունքի համապատասխան որակավորում ունեցող սպասավոր կամ թույլատրել այնտեղ կատարելու համապատասխան կրոնական ծեսեր: Եթե այդպիսի բանտարկյալների թիվը բավականաչափ մեծ է և կան համապատասխան հնարավորություններ, այդպիսի սպասավոր պետք է ունենալ մշտական հիմունքներով:

2. 1-ին կետի հիման վրա հիմնարկում նշանակված կամ այնտեղ մտնելու թույլտվություն ստացած պաշտամունքի սպասավորը պետք է հնարավորություն ունենա կանոնավորապես կատարելու կրոնական արարողություններ և դրա համար հատկացված ժամանակ միայնակ այցելել իր դավանանքին պատկանող բանտարկյալներին՝ կրոնական թեմաներով գրուցելու նպատակով:

3. Բանտարկյալներին չի կարելի գրկել ցանկացած դավանանքի համապատասխան որակավորում ունեցող ներկայացուցիչների հետ հանդիպելու հնարավորությունից: Մյուս կողմից, եթե բանտարկյալը բողոքում է պաշտամունքի սպասավորի այցելությունների դեմ, նրա ցանկությանը պետք է վերաբերվել լիակատար հարգանքով:»:SMR, կանոն 41:

«Իրագործելիության սահմաններում յուրաքանչյուր բանտարկյալ պետք է հնարավորություն ունենա բավարարելու իր կրոնական պահանջմունքները՝ տվյալ հիմնարկի ներսում մասնակցելով կրոնական արարողությունների և իր տրամադրության տակ ունենալով տվյալ դավանանքին վերաբերող կրոնական գրականություն:»:SMR, կանոն 42:

«Ցանկալի է, որպեսզի հարգվի այն խմբի կրոնական հավատքը և մշակութային առանձնահատկությունները, որին պատկանում են բանտարկյալները, եթե դա թույլ են տալիս տեղի պայմանները:»:BPTD, Սկզբունք 3:

«Յուրաքանչյուր բանտարկյալի հնարավորության սահմաններում թույլատրվում է բավարարել իր հոգևոր, կրոնական պահանջմունքները, այդ նպատակով ազատագրկման ընթացքում մասնակցել պատարագների և հավաքույթների, իրենց տրամադրության տակ ունենալ համապատասխան գրականություն և հրատարակություններ:»: EPR, կանոն 46 (տես նաև EPR, կանոն 47): Տես նաև ACPR, A-11 և IDRCPDL, հոդված 43:

Մեկնաբանություններ

Կրոնի ազատությունը մարդու հիմնարար իրավունքներից է, և բանտարկյալները պետք է հնարավորություն ունենան օգտվելու դրանից, ներառյալ՝ կրոնական ծիսակատարություններին խմբովի մասնակցելու իրավունքից: Սա, այդուհանդերձ, պարտադիր պահանջ չէ: Այն բանտարկյալները, ովքեր որևէ հավատքի չեն դավանում կամ աթեիստ են, կարող են հարկադրվել դավանել այս կամ այն կրոնին: Այցելություն կատարողները

պետք է համոզվեն, որ կրոնի ընտրության իրավունքը պետական կրոնի մեծամասնություն կազմող անդամների կողմից չի սահմանափակվում, և որ կրոնական փոքրամասնությունը կազմող խմբերի իրավունքները մոռացված չեն: Բանտարկյալները պետք է հնարավորություն ունենան տեսակցելու կրոնի ներկայացուցչի հետ, և այդ շփումը պետք է անցկացվի անհատական կարգով, բանտային անձնակազմի առնվազն լսողությունից հեռու:

4

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Ո՞ր դեպքերում է բանտում նշանակվում կրոնի սպասավոր (օրինակ՝ հավատացյալների որոշակի թվի առկայություն):
- Ի՞նչ կրոնի ներկայացուցիչ սպասավորներ են գործում, ի՞նչ ծիսակատարություններ կամ հավաքույթներ են կազմակերպվում: Արդյո՞ք այս բնագավառում գործում են ինչ-որ չափանիշներ:
- Ե՞րբ և ի՞նչ հաճախականությամբ են կատարվում կրոնական ծեսերը: Արդյո՞ք հաստատությունում գործող համապատասխան կարգը բոլոր ցանկացողներին թույլ է տալիս մասնակցել ծեսերի: Ի՞նչ թիվ են կազմում ծեսերի մասնակիցները:
- Արդյո՞ք հաստատությունում առկա են պայմաններ, որոնք բանտարկյալներին թույլ կտան պահպանել կրոնական պահանջմունքները սննդի, հագուստի, հիգիենայի և անհատական աղոթքի առումներով:

Աշխատանք

Չափանիշներ

«Պետք է ստուգվեն այն պայմանները, որոնք թույլ կտան բանտարկյալներին նախաձեռնել իմաստալից, վարձատրվող աշխատանք, ինչը կհեշտացնի բանտարկյալների վերաինտեգրումը երկրի աշխատանքային շուկայում, և նրանց թույլ կտա հոգալ իրենց և իրենց ընտանիքների ֆինանսական ծախսերը:»՝ BPTP, սկզբունք 8:

«1. Բանտարկյալների աշխատանքը չպետք է տառապանք պատճառի նրանց:

2. Բոլոր դատապարտյալ բանտարկյալները պարտավոր են աշխատել բժշկի կողմից հավաստված ֆիզիկական և հոգեկան ընդունակություններին համապատասխան:

3. Բանտարկյալներին պետք է հանձնարարել նորմալ աշխատանքայ-

ին օրվա համար բավարար օգտակար աշխատանք:

4. Բանտարկյալներին տրամադրվող աշխատանքը հնարավորության սահմաններում պետք է լինի այնպիսին, որպեսզի բարձրացնի նրանց որակավորումը կամ որակավորում շնորհի նրանց, ինչը թույլ կտա ազատվելուց հետո զբաղվել ազնիվ աշխատանքով:

5. Այն բանտարկյալներին, ովքեր ունակ են օգուտ քաղել դրանից, պետք է սովորեցնել օգտակար արհեստներ, հատկապես՝ փոքրահասակներին:

6. Բանտարկյալները պետք է իրենց հայեցողությամբ աշխատելու հնարավորություն ունենան, եթե դա համապատասխանում է արհեստների ճիշտ ընտրությանը, ղեկավարման պահանջներին և հիմնարկի կարգուկանոնին:»:SMR, կանոն 71 (նմանատիպ ձևակերպում առկա է EPR, կանոն 71):

«Ոչ ոք չպետք է հարկադրվի կատարելու բռնի կամ հարկադիր աշխատանք:»:ICCP, հոդված 8.3 (ա):

«1. Հիմնարկներում աշխատանքի կազմակերպումն ու մեթոդները պետք է առավելագույնս նմանվեն հիմնարկի պատերից դուրս ընդունված մեթոդներին, որպեսզի բանտարկյալները վարժվեն ազատության մեջ ընդունված աշխատանքային պայմաններին:

2. Սակայն բանտարկյալների շահերն ու նրանց մասնագիտական պատրաստումը չպետք է ստորադասվեն բանտային արտադրությունից շահույթ ստանալու նկատառումներին:»: SMR, կանոն 72 (նմանատիպ ձևակերպումը առկա է EPR, կանոն 72):

«1. Աշխատանքային օրվա կամ շաբաթվա առավելագույն տևողությունը սահմանվում է օրենքով կամ վարչական որոշումների հիման վրա՝ հաշվի առնելով ազատության մեջ գտնվող բանվորների աշխատանքային պայմանների բնագավառում գործող տեղական կանոններն ու սովորույթները:

2. Աշխատաժամանակը պետք է բաշխվի այնպես, որպեսզի բանտարկյալները շաբաթվա մեջ ունենան առնվազն մեկ հանգստյան օր և նրանց վերադաստիարակման համար անհրաժեշտ ուսման և գործունեության այլ տեսակների համար բավականաչափ ժամանակ:»:SMR, կանոն 75:

«1. Իրենց աշխատանքի դիմաց բանտարկյալները պետք է ստանան արդարացի վարձատրություն՝ որոշակի համակարգի շրջանակներում:

2. Ըստ այդ համակարգի՝ բանտարկյալները պետք է իրենց վաստակած գումարի մի մասն անձնական օգտագործման թույլատրվող առարկաներ ձեռք բերելու համար ծախսելու, ինչպես նաև աշխատավարձի մի մասն ընտանիքին ուղարկելու հնարավորություն ունենան:

3. Այդ համակարգով պետք է նախատեսվի նաև, որ բանտարկյալների

վաստակած փողի մի մասը պետք է հանձնվի վարչակազմի պահպանությանը և ազատվելու պահին կվերադարձվի նրանց»։ SMR, կանոն 76 (մմանատիպ ձևակերպում առկա է EPR, կանոն 76-ում)։ Տես՝ նաև SMR, կանոններ 73, 74, ACPR, A-15, և IDRCDDL, հոդված 34 1-ին պարբերությունը։

Անչափահասներ

«Ըստ 10-րդ հոդվածի 3-րդ պարբերության՝ անչափահաս իրավախախտների հանդեպ հարկավոր է դրսևորել նրանց տարիքին և իրավական կարգավիճակին համապատասխան վերաբերմունք և, դրանից ելնելով, հաշվի առնելով բանտարկության պայմանների հնարավորությունները, նրանց աշխատանքների հարկավոր է ներգրավել համեմատաբար կարճ տևողությամբ (...), որի նպատակը նրանց հետագա ուղղումն ու վերականգնումն է։»։ GS 21, 13-րդ պարբերություն։

«Մասնագիտության ընտրություն կատարելու իրական հնարավորության սահմաններում և հաշվի առնելով ուղղիչ հաստատության վարչության պահանջները՝ անչափահասին պետք է տրվի հնարավորություն՝ իր ցանկությամբ ընտրելու աշխատանքի տեսակը։»։ RPJDL, կանոն 43։

«Միշտ, երբ դա իրագործելի է, անչափահասներին պետք է տրվի վճարովի աշխատանքի իրավունք, հնարավորին չափ տեղական համայնքի շրջանակներում, որպես հավելում մասնագիտական պատրաստությանը, որը իրականացվում է հետագայում աշխատանքի տեղավորման հեռանկարի բարելավման նպատակով։ Այդ աշխատանքի տեսակը պետք է թույլ տա ազատվելուց հետո իրականացնելու անչափահասի մասնագիտական պատրաստվածության բարելավում։ Ուղղիչ հաստատություններում ընդունված աշխատանքի մեթոդներն ու կազմակերպումը պետք է, որքան հնարավոր է, համապատասխանեն համայնքում աշխատանքի համանման մեթոդներին ու կազմակերպմանը, որպեսզի անչափահասները կարողանան նախապատրաստվել նորմալ պայմաններում աշխատանքային գործունեության։»։ RPJDL, կանոն 45։

Մեկնաբանություններ

Այցելություն կատարողները պետք է փորձեն երաշխավորել, որ բանտային վարչակազմն առաջնությունը տա ուսմանը՝ բանտային աշխատուժի վճարովի շահագործման փոխարեն։ Բանտարկյալների աշխատանքի վերաբերյալ չափանիշները նպատակ ունեն երաշխավորել յուրաքանչյուր բանտարկյալի հնարավորությունը՝ ընդգրկվելու իմաստալից, վճարվող գործունեության մեջ՝ որպես էժան աշխատուժ չդառնալով շահագործման առարկա։ Կանոնավոր և իմաստալից աշխատանքը բանտարկյալներին հասարակություն վերադարձնելու և բանտից դուրս աշխ-

ատանք ապահովելու կարևոր գործոններից է: Վերահնտեգրման տեսանկյունից բանտարկյալները պետք է հնարավորություն ունենան ստանալու հմտություններ, որոնք կմեծացնեն հետագայում աշխատանք գտնելու նրանց հնարավորությունները: Արհեստագործական հմտությունների ուսուցման հարմարեցումը բանտից դուրս գործող աշխատանքի շուկայի պահանջներին կարևոր դեր ունի այդ գործում: Դատապարտված բանտարկյալների աշխատանքը պարտադիր կարող է լինել միայն որոշակի պայմանների ներքո: Պարտադիր կամ բռնի աշխատանքն արգելված է, սակայն բանտարկյալների կողմից կատարվող ոչ բոլոր պարտադիր աշխատանքներն են, որ համարվում են այդպիսիք: Որոշ երկրներում տաժանակիր աշխատանքը շարունակում է կիրառվել որպես դատարանների կողմից սահմանված պատիժ, ինչը հակասում է Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության Տաժանակիր աշխատանքի վերաբերյալ կոնվենցիային: Մինչդատական կալանք կրող գտնվող անձանց չի կարելի ստիպել աշխատել, բայց նրանց այդպիսի հնարավորություն պետք է տրվի բանտարկյալի ցանկության դեպքում: Պետք է աշխատեն միայն այն բանտարկյալները, ովքեր ի վիճակի են աշխատել: Հիվանդության դեպքում աշխատողը պետք է քննվի բժշկի կողմից՝ անհրաժեշտության դեպքում տրամադրելով տեղեկանք, որը բանտարկյալին հնարավորություն կտա պահպանելու աշխատավարձը: Կին բանտարկյալներին պետք է հնարավորություն տրվի օգտվելու հավասար աշխատանքային հնարավորություններից, ինչը նրանց թույլ կտա ազատ արձակվելուց հետո հոգալ իրենց կարիքները: Չպետք է սահմանափակվեն նրանց՝ կարուճակով կամ ձեռքի այլ աշխատանքով զբաղվելու հնարավորությունները:

Առավել կարևոր պայմաններն են՝

- Աշխատանքը չպետք է կրի պատժիչ բնույթ:
- Այն պետք է վարձատրվի (որոշ երկրներում բանտարկյալների պատժաչափը կրճատվում է աշխատած յուրաքանչյուր օրվա չափով):
- Աշխատանքային օրվա տևողությունը չպետք է գերազանցի բանտից դուրս ընդունված ժամկետներին:
- Առողջության և անվտանգության ազգային չափանիշները պետք է գործեն նաև բանտի աշխատավայրերում:

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Աշխատանքի ինչպիսի՞ հնարավորություններ կան բանտում, և
-

որքանով է այն համեմատելի կալանավայրից դուրս առկա հնարավորություններին:

- Բանտից դուրս աշխատելու հնարավորություն կա՞ արդյոք (հատկապես՝ երիտասարդների և նրանց համար, ում ազատվելու ժամկետը մոտ է):
- Եթե աշխատանքը բավարար չէ բոլոր բանտարկյալների համար, ինչպե՞ս է կատարվում աշխատողների ընտրությունը: Արդյո՞ք - աշխատանք տրամադրելու գործընթացը արդարացի է, թափանցիկ և ոչ խտրական:
- Ի՞նչ տեսակի արհեստագործական ուսուցում է առաջարկվում կալանավայրում:
- Արդյո՞ք աշխատանքը կամավոր է:
- Ինչպիսի՞ն են աշխատանքային պայմանները և որքանով են դրանք համապատասխանում կալանավայրից դուրս ընդունված պայմաններին:
- Արդյո՞ք կալանավայրից դուրս աշխատողների իրավունքները պաշտպանված են:
- Արդյո՞ք ստացված եկամուտը բաշխվում է ազատագրված անձի, բանտի վարչակազմի և պետության միջև: Եթե այո, ապա ինչպե՞ս է բաժանվում եկամուտը, և արդյո՞ք այդ գործընթացը թափանցիկ է:
- Վաստակը ծախսելու և կուտակելու ի՞նչ հնարավորություններ ունի բանտարկյալը:

Հետագա ընթերցումներ

Andrew Coyle, *A Human Rights Approach to Prison Management*, 2003. (Chapter 7 constructive activities and social reintegration; Chapter 8: Contacts with the Outside World, pp.83-104) PRI, *Making standards work*, London 2001. (Section V prisoners contacts with the outside world, pp.101-115; Section VI – Programmes for prisoners, pp. 7-149) UN HCHR, *Human Rights and Prisons*, Geneva 2003. (Section 6: Making the best use of prisons; Section 7: Prisoner’s contact with the outside world, pp.76-102) Peter Sutton, (ed.) *Basic Education in Prisons: Final Report*, United Nation/ UNESCO Institute for Education (UIE) joint publication.

ԲԺՇԿԱԿԱՆ

ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

5

Բանտարկյալների ֆիզիկական և հոգևոր առողջությունը հատկապես կարևոր է, քանի որ բանտարկությունը նրանց գրկում է իրենց մասին հոգ տանելու հնարավորությունից և ինքնին բացասական ազդեցություն է ունենում բանտարկյալների ֆիզիկական և հոգևոր առողջության վրա: Բանտային վարչակազմը պատասխանատվություն է կրում բանտարկյալների բավարար առողջական վիճակի, առողջ ապրելակերպի, աշխատանքային պայմանների և պատշաճ բժշկական սպասարկման համար: Բանտում տրամադրվող բուժսպասարկումը պետք է համարժեք լինի կալանավայրից դուրս ընդունված սպասարկմանը: Այցելություն կատարողների հատուկ ուշադրության կենտրոնում պետք է լինեն բանտարկյալի համաձայնության և բժշկական գաղտնիքի հետ կապված հարցերը: Հիվանդի և բուժող բժշկի միջև վստահության վրա հիմնված հարաբերությունները կարևոր են: Ավելին, միջազգային կանոններն առանձնացնում են այն հանգամանքը, որ բանտարկյալը չի կարող դառնալ բժշկական այնպիսի գիտափորձերի առարկա, որոնք կարող են ազդել նրա ֆիզիկական կամ հոգեկան առողջության վրա: Այցելություններ կատարողները պետք է տեղյակ լինեն այն հիմնական առողջական խնդիրներին, որոնց բանտարկյալները բախվում են իրենց երկրում և տարածաշրջանում: Դրանք կարող են ներառել թոքախտը, ՄԻԱՎ/ՉԻԱՀ-ը և թունավորումները: Հիվանդները պետք է հնարավորություն ունենան օգտվելու բուժական հատուկ ծրագրերից, այդ թվում՝ ազատ արձակվելուց հետո:

Բժշկական ծառայություն

- Բժշկական խնամքի հասանելիություն
- Հատուկ բժշկական խնամք կանանց (և երեխաների) համար
- Հատուկ բժշկական խնամք հոգեկան հիվանդների համար
- Բժշկական անձնակազմ

Բժշկական խնամքի մատչելիություն**Չափանիշներ****5**

«Բանտ ընդունելիս և այդուհետ՝ ըստ անհրաժեշտության, յուրաքանչյուր բանտարկյալի պետք է ենթարկել բժշկական զննության՝ նրա մարմնական և հոգեկան առողջությունը պարզելու համար, եթե ենթադրվում է, որ բանտարկյալները տառապում են որևէ վարակիչ հիվանդությամբ՝ անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկել նրանց մեկուսացնելու ուղղությամբ, բացահայտել բանտարկյալների վերադաստիարակմանը խոչընդոտող մարմնական կամ մտավոր արատները և որոշել աշխատելու ֆիզիկական ունակությունը:»՝ SMR, կանոն 24 (նմանատիպ ձևակերպում առկա է EPR, կանոն 29-ում):

«Չերբակալված կամ կալանքի տակ գտնվող անձին հնարավորություն է ընձեռնվում պատշաճ բուժզննում անցնել ձերբակալության կամ բանտարկության վայր ժամանելուց հետո ամենակարճ ժամկետում, հետագայում նրան բուժսպասարկում և բուժում է տրամադրվում ամեն անգամ, երբ դրա անհրաժեշտությունը ծագում է: Բուժսպասարկումն ու բուժումը տրամադրվում են անվճար:»՝ BPP, սկզբունք 24:

Բանտ ընդունվող բոլոր բանտարկյալներն անհապաղ պետք է զննվեն բժշկական անձնակազմի կողմից: Իր մինչ այժմ ներկայացրած զեկույցներում ԽԿԿ-ն հանձնարարում է, որ նոր բերված ցանկացած բանտարկյալի հետ պետք է զրույց վարվի, և բանտ փոխադրելուց հետո անհրաժեշտության դեպքում հնարավորինս արագ զննվի բուժող բժշկի կողմից՝ առողջական վիճակը պարզելու համար: Պետք է ավելացնել, որ որոշ երկրներում բանտ ընդունվելուն պես կատարվող բժշկական դասակարգումն ըստ առողջական վիճակի կատարվում է բարձրակարգ բուժքրոջ կողմից: Վերջինս արդյունքների մասին զեկույցում է բժշկին: Այս մոտեցումը համարվում է առկա միջոցներից առավել արդյունավետը: Ցանկալի է նաև, որ բանտ ընդունվելիս բանտարկյալներին հանձնվեն հուշաթերթիկներ կամ տեղեկագրեր, որոնցում տեղեկություններ զետեղված կլինեն բուժժառայության գործունեության և հիգիենայի տարրական պայմանների մասին:»՝ CPT, GR 3, § 33:

«2. Մասնագետի ծառայությունների կարիք ունեցող հիվանդ բանտարկյալներին պետք է տեղափոխել հատուկ բժշկական հաստատություններ կամ քաղաքացիական հիվանդանոցներ: Բանտային հիվանդանոցները պետք է ունենան հիվանդների պատշաճ խնամքի և նրանց բուժման համար անհրաժեշտ սարքավորում, հարմարանք և դեղամիջոցներ, ինչպես նաև բավականաչափ որակյալ անձնակազմ:

3. Յուրաքանչյուր բանտարկյալ պետք է որակյալ ատամնաբույժի ծառայություններից օգտվելու հնարավորություն ունենա:»: SMR, կանոն 22:

«1. Բանտարկյալների ֆիզիկական և հոգեկան առողջության մասին պարտավոր է հոգ տանել բժիշկը, որը պետք է ամեն օր ընդունի կամ այցելի բոլոր հիվանդներին, նրանց, ովքեր գանգատվում են հիվանդությունից, ինչպես նաև նրանց, ում հանդեպ հատուկ ուշադրություն է անհրաժեշտ:»: SMR, կանոն 25 (նմանատիպ ձևակերպում առկա է EPR, կանոն 30-ում):

«Իրավապահ մարմինների ծառայողները պետք է երաշխավորեն բանտարկյալների առողջության լիարժեք պաշտպանություն և անհատադ միջոցներ ձեռնարկեն, որ ապահովվի ըստ անհրաժեշտության բժշկի դիմելու հնարավորություն:»: Իրավապահ մարմինների ծառայողների վարքի կանոնագիրք, հոդված 6:

«Բանտարկության ընթացքում բանտարկյալները պետք է ցանկացած ժամանակ բժշկի ծառայություններից օգտվելու հնարավորություն ունենան՝ անկախ բանտարկության ռեժիմից: Մենախցային բանտարկության ընթացքում բժշկի ծառայությունների մասին առավել մանրամասն տես՝ ԽԿԿ 2-րդ ընդհանուր զեկույցի 56-րդ պարբերություն, CPT/Inf (92)3):

«Առողջապահական համակարգը պետք է կազմակերպված լինի այնպես, որ բժշկին տեսակցելու կարիք ունեցողների խնդրանքը բավարարվի առանց անհարկի ձգձգումների: Բանտարկյալները պետք է հնարավորություն ունենան առողջապահական ծառայությանը դիմել գաղտնիության պայմաններում, օրինակ՝ նամակի կամ կնքված ծրարի միջոցով: Բացի այդ, բանտային ծառայողները չպետք է աչքի անցկացնեն դրանք:»: CPT, GR 3, § 34 Stu՝ նաև ACPR, A-4 և IDRCPL, հոդված 25:

Մեկնաբանություններ

Այցելություն կատարողը պետք է ունենա տեղեկատվություն, որը նրան թույլ կտա համեմատել բանտային և «քաղաքացիական» առողջապահական ծառայությունները: Ազատագրված անձանց առաջարկվող բժշկական խնամքի որակը պետք է համարժեք լինի քրեակատարողական համակարգից դուրս ընդունված չափանիշներին (համարժեքության

սկզբունք): Նոր բերված բանտարկյալը պետք է զննվի բժշկի կամ որակավորում ունեցող բուժքրոջ կողմից: Ձևնությունը բժշկական անձնակազմին հնարավորություն է տալիս հիվանդություններն ի հայտ բերել նախնական փուլում, ինչպես նաև բացահայտել մինչև տվյալ հաստատություն բերվելը բանտարկյալին պատճառված վնասվածքները:

Բժշկական զննության գործընթացը կարևոր է նաև բանտարկյալներին և անձնակազմին տարափոխիկ հիվանդություններից պաշտպանելու տեսանկյունից: Բժշկի ծառայություններից օգտվելու հնարավորություն պետք է երաշխավորվի բոլոր բանտարկյալների համար՝ առանց անհարկի ձգձգումների (եթե դեպքն անհետաձգելի չէ, ապա՝ մեկ օրվա ընթացքում): Ձևնությունները պետք է կատարվեն բանտարկյալների արժանապատվությունը հարգելու պայմաններում: Բժշկական խորհրդատվությունը պետք է կատարվի առանձին կամ առնվազն բանտային անձնակազմի և այլ բանտարկյալների լսողությունից հեռու:

Բանտի վարչակազմը պետք է թույլ տա օգտվելու բժշկի ծառայությունից՝ առանց բանտարկյալներից բժշկական խորհրդատվության պատճառների մասին բացատրություն պահանջելու: Հասուն կամ բուժում պահանջող բանտարկյալները պետք է բուժումը ստանան անգամ այն դեպքում, եթե անհրաժեշտ է բանտարկյալին փոխադրել բանտից դուրս գտնվող բժշկական հաստատություն: Ցանկացած բանտ պետք է ունենա բանտարկյալներին այլ հիվանդանոց անհապաղ փոխադրելու հետ կապված հարցերը կանոնակարգող դրույթներ: Բժշկական խնամքից օգտվելու արգելքը կարող է համարվել դաժան վերաբերմունք: Բանտարկյալները չպետք է վճարեն բուժօգնության համար: Եթե այցելություններ կատարող թիմն իր կազմում համապատասխան որակավորում ունեցող բժիշկ չունի, ապա թիմի անդամները պետք է համապատասխան բանտարկյալների առողջական վիճակի վերաբերյալ ընդհանուր տեղեկություններ պահանջեն, օրինակ՝ առավել հաճախակի հանդիպող հիվանդությունների, վարակիչ և տարափոխիկ հիվանդությունների, մահվան դեպքերի մասին: Նրանք պետք է հետազոտեն նաև բուժօգնություն ստանալու գործող համակարգը:

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Առավելապես բժշկական ի՞նչ պայմաններ են գործում:
- Արդյո՞ք բանտում գործում է դրանք իրագործելու ռազմավարություն:
- Արդյո՞ք բանտն ընդգրկված է թոքախտի, ՄԻԱՎ/ՁԻԱՀ-ի և այլ տարածված հիվանդությունների դեմ պայքարելու ազգային ռազմավարության ծրագրերում:
- Որտե՞ղ է կատարվում բժշկական խորհրդատվությունը և ի՞նչ պ-

այմաններում:

- Ինչպե՞ս են բանտարկյալներն օգտվում բժշկական ծառայություններից (որքա՞ն են սպասում բժշկին կամ դրսից հրավիրված մասնագետի հետ հանդիպելուն)։
- բանտարկյալի պահանջով. ի՞նչ կարգով.
- բուժանձնակազմի միջոցով. ի՞նչ հաճախականությամբ են նրանք այցելում բանտ.
- հսկողություն իրականացնող անձնակազմի միջոցով. ինչպե՞ս:
- Արդյո՞ք բժշկական անձնակազմը հերթապահում է շուրջօրյա:
- Սահմանվա՞ծ է արդյոք ցերեկվա/գիշերվա ընթացքում անհապաղ բժշկական նկատառումներից ելնելով փոխադրում իրականացնելու ընթացակարգ:
- Ինչպե՞ս են բանտարկյալներն օգտվում հոգեբանի ծառայություններից:
- Կա՞ն արդյոք բողոքներ բժիշկների ծառայություններից օգտվելու կամ կարգապահական միջոցների կիրառման ընթացքում խտրականության վերաբերյալ:
- Անձնակազմը հետևո՞ւմ է արդյոք դեղորայքի պահպանման կանոններին:
- Ինչպե՞ս են նշանակվում դեղերը:
- Ինչպե՞ս է իրականացվում հսկողությունը դեղերի պահեստների վրա:

Բժշկական անձնակազմ

Չափանիշներ

«1. Բանտարկյալների ֆիզիկական և հոգեկան առողջության մասին պարտավոր է հոգ տանել բժիշկը, որը պետք է ամեն օր ընդունի կամ այցելի բոլոր հիվանդներին, նրանց, ովքեր զանգատվում են հիվանդությունից, ինչպես նաև նրանց, ում հանդեպ հատուկ ուշադրություն է անհրաժեշտ:

2. Յուրաքանչյուր անգամ, երբ բժիշկը գտնում է, որ բանտարկյալի մարմնական կամ մտավոր հավասարակշռությունը բանտարկության արդյունքում կամ բանտարկության պայմաններից որևէ մեկի հետևանքով խախտվել է կամ խախտվելու վտանգի տակ է, այդ մասին զեկուցում է տնօրենին:»: SMR, կանոն 25 (նմանատիպ ձևակերպում առկա է EPR, կանոն 30-ում):

«1. Յուրաքանչյուր հիմնարկ իր տրամադրության տակ պետք է ուն-

ենա համապատասխան որակավորում ունեցող, հոգեբուժության բնագավառին գիտակ առնվազն մեկ բուժաշխատող: Բժշկական սպասարկումը հարկավոր է կազմակերպել առողջապահության տեղական կամ պետական մարմինների հետ սերտ կապի մեջ: Այն պետք է ներառի հոգեբուժական ախտորոշման ծառայությունները, իսկ այն վայրերում, ուր անհրաժեշտ է՝ հոգեպես ոչ նորմալ բանտարկյալների բուժումը:

2. Մասնագետի ծառայությունների կարիք ունեցող հիվանդ բանտարկյալներին պետք է տեղափոխել հատուկ բժշկական հաստատություններ կամ քաղաքացիական հիվանդանոցներ: Բանտային հիվանդանոցները պետք է ունենան հիվանդների պատշաճ խնամքի և նրանց բուժման համար անհրաժեշտ սարքավորում, հարմարանք և դեղամիջոցներ, ինչպես նաև բավականաչափ որակյալ անձնակազմ:»:SMR, կանոն 22 (մասնատիպ ձևակերպում առկա է EPR, կանոն 26-ում):

«Բանտային առողջապահական ծառայությունն առնվազն պետք է ապահովի կանոնավոր ամբուլատոր խորհրդատվություն և անհապաղ բուժում (հիարկե, ի հավելումն դրա, կարող է լինել նաև հիվանդանոցային շինություն՝ մահճակալներով): Բարձրակարգ ատամնաբույժի ծառայությունները պետք մատչելի լինեն ցանկացած բանտարկյալի համար:

Բացի այդ, բանտային բժիշկները պետք է հնարավորություն ունենան ներգրավելու բժշկական մասնագետների՝ համապատասխան ծառայություններ մատուցելու համար: Ինչ վերաբերում է անհապաղ բուժմանը, ապա բժիշկը պետք է միշտ պատրաստ լինի դրան: Բացի այդ, շինությունում պետք է մշտապես ներկա լինի առաջին բուժօգնություն ցուցաբերելու հմտություն ունեցող մեկը, ցանկալի է՝ բուժքրոջ որակավորմամբ: Ամբուլատոր բուժումը պետք է վերահսկվի բժշկական անձնակազմի կողմից. շատ դեպքերում այն արդյունավետ չէ հետբուժական խնամք ապահովելու առումով, և դրա կատարման նախաձեռնությունը կախված է բանտարկյալից:»:CPT, GR3, § 35:

«Բուժանձնակազմի, թերապևտների բժշկական էթիկայի խախտում է համարվում. (բ) բանտարկյալների վերաբերյալ տեղեկանքների կազմումը կամ դրա կազմմանը մասնակցելը՝ այնպիսի պատիժ կրելուն բանտարկյալների առողջական վիճակի առումով պատրաստ լինելը հավաստելու նպատակով, որը կարող է անբարենպաստ ազդեցություն ունենալ բանտարկյալների ֆիզիկական և հոգեկան առողջության վրա: Դա հակասում է համապատասխան միջազգային փաստաթղթերին:»: ՄԱԿ-ի բժշկական էթիկայի սկզբունքներ՝ խոշտանգումներից և այլ դաժան կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքից կամ պատժից բանտարկյալների պաշտպանության գործում բժշկական անձնակազմի, հատկապես՝ թերապևտների դերի վերաբերյալ, սկզբունք 4:

«Բժշկական ծառայության անձնակազմը բոլոր բանտերում գործում է

պոտենցիալ սպառնալիքի ներքո: Հիվանդներին խնամելու նրանց պարտականությունը կարող է հակասության մեջ լինել բանտային վարչակազմի և բանտի անվտանգության անձնակազմի տեսակետների հետ: Այդ հանգամանքը կարող է դժվարին էթիկական խնդիրներ հարուցել: Առողջապահության հարցերում բուժաշխատողների անկախությունը երաշխավորելու համար ԽԿԿ-ն կարևոր է համարում այն հանգամանքը, որ այդ անձնակազմը հնարավորինս հետևողականորեն պետք է առաջնորդվի տեղական համայնքի առողջապահական գլխավոր գերատեսչության դրույթներով:»:CPT, GR 3, § 71: Տես՝ նաև SMR, 23-25 կանոններ և IDRC PDL, հոդված 29:

Մեկնաբանություններ

5

Բանտում բուժառայության մակարդակն ուսումնասիրելիս այցելություն կատարող մեխանիզմներից պահանջվում է հատուկ ուշադրություն հատկացնել բժշկական անձնակազմի դերի և բժշկական որոշումներ իրականացնելիս նրանց անկախության վրա: Նրանք սովորաբար ունենում են հետևյալ խնդիրները՝

- ապահովել, որ բանտարկության ընդհանուր պայմանները նպաստեն առողջ միջավայր ձևավորելուն՝ համապատասխան վարչակազմին զեկուցելով առողջության վրա բուժման և բանտարկության պայմանների ունեցած ազդեցության մասին,
- հայտնաբերել տարափոխիկ հիվանդությունները և միջոցներ առաջարկել դրանց հետագա տարածումը կանխելու վերաբերյալ,
- բանտարկյալների համար երաշխավորել անհատական բժշկական խորհրդատվության և բուժման հնարավորություն,
- որոշակի հիվանդությունների ի հայտ գալու դեպքում դիմել համապատասխան մասնագետներին:

Նշանակում է, որ կալանավայրի համատեքստում բուժող բժիշկը և՛ բանտարկյալի անհատական բժիշկն է, և՛ բանտի վարչակազմի խորհրդատուն: Դա կարող է հանգեցնել շահերի բախման: Բանտի վարչակազմի համար բժշկի դերը՝ որպես խորհրդատու, պետք է սահմանափակվի հետևյալ հարցերով. ինչպե՞ս բարելավել ընդհանուր և անհատական առողջապահական պայմանները: Ոչ մի դեպքում բուժող բժշկին կամ բուժքրոջը չի կարելի խնդրել մասնակցել կարգապահական տույժերի կիրառմանը: Սրանում է հակասությունը բժշկական էթիկայի և SMR-ի արդիական մեկնաբանության միջև:

Բժշկական բնույթի որոշումներ կայացնելիս բժշկական անձնակազմը պետք է առավելագույնս օգտվի իրեն ընձեռված անկախությունից: Դրան կարելի է հասնել, եթե անձնակազմը երկրի ընդհանուր առողջապահական համակարգի մասն է, այլ ոչ թե գործում է բանտերի համար պատասխանատու իշխանությունների ենթակայությամբ:

Բժշկական անձնակազմը սահմանափակված է գաղտնիության սովորական նորմերով: Բժշկական անձնակազմի որակավորումը, անկախությունը և մասնագիտական էթիկան և նրանց մատուցած բժշկական ծառայության որակը կարող է գնահատվել առողջապահության ոլորտի մասնագետների կողմից: Այցելություն կատարողների համար նաև ցանկալի է իրենց կազմում ընդգրկել կամ որակավորում ունեցող բուժող բժիշկների կամ դիմել նրանց ծառայություններին:

5

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Ովքե՞ր են ընդգրկված բժշկական թիմում (բժիշկներ, բուժքույրեր, հոգեբաններ, հոգեբույժներ և այլն):
- Արդյո՞ք նրանք ունեն համապատասխան մասնագիտական որակավորում:
- Որքանո՞վ են նրանք ինտեգրված հանրային առողջապահական համակարգին, մասնավորապես՝ ապրանքներից, ծառայություններից և տեղեկատվությունից օգտվելու և ուսուցման հարցերում:
- Արդյո՞ք նրանց աշխատաժամերը համապատասխանում են բանտի պահանջներին:
- Ո՞րն է նրանց խնդիրը:

Հատուկ բուժօգնություն կանանց և երեխաների համար

Չափանիշներ

«(...) Ազատագրված կանանց համար առողջապահության հավասարության սկզբունքը պահանջում է, որ նրանց առողջության պահպանմամբ զբաղվեն այն բժիշկներն ու բուժքույրերը, ովքեր ունեն հատուկ բժշկական պատրաստվածություն, ներառյալ՝ գինեկոլոգիական հիվանդությունների բնագավառում: Ավելին, հատուկ կանանց առողջության պահպանմանն ուղղված կանխարգելիչ միջոցառումները, ինչպիսիք են՝ կրծքի և արգանդի վզիկի քաղցկեղի ախտորոշումը, պետք է իրականացվեն այն չափով, որքանով հասարակության մեջ:»: CPT, GR 10, § 32:

«1. Կանանց համար նախատեսված հիմնարկները պետք է ունենան հղի կանանց և ծննդկաններին խնամելու հատուկ մասնաշենքեր: Հնարավոր բոլոր վայրերում պետք է հոգ տանել, որպեսզի ծննդաբերությունն անցնի ոչ թե բանտային, այլ սովորական հիվանդանոցում: Եթե երեխան ծնվում է բանտում, ծննդյան վկայականում այդ մասին նշում չպետք է կատարվի:

2. Այն վայրերում, ուր բանտարկյալ մայրերին թույլատրվում է երեխաներին իրենց մոտ պահել, հարկավոր է նախատեսել համապատասխան որակավորմամբ անձնակազմ ունեցող մտուրների ստեղծում, որտեղ երեխաներին պետք է տեղավորել մայրական խնամքից չօգտվելու ժամանակամիջոցում:»: SMR, կանոն 23:

«Ինքնին հասկանալի է, որ երեխաները չպետք է ծնվեն բանտում, և Եվրոպայի Խորհրդի անդամ երկրներում կիրառվող պրակտիկան հիմք դրեց հղի բանտարկյալ կանանց սովորական հիվանդանոցներ փոխադրելու պրակտիկային: Չնայած դրան, ԽԿԿ-ն երբեմն բախվում է այնպիսի դեպքերի, երբ գինեկոլոգիական հետազոտման կամ ծննդաբերության ժամանակ կին բանտարկյալներին ձեռնաշղթաներ են հագցնում կամ նրանց կապում են մահճակալներին կամ այլ առարկաների: Այսպիսի մոտեցումը միանգամայն անընդունելի է և վստահորեն կարելի է ասել, որ դա անմարդկային և մարդու արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունք է: Անվտանգության պահպանման համար կարող են կիրառվել և պետք է կիրառվեն այլ միջոցներ: CPT, GR 10, §27:

5

Մեկնաբանություններ

Այցելություն իրականացնող մեխանիզմները պետք է տեղյակ լինեն, որ բանտերը հաճախ բավարար չափով հարմարեցված չեն կանանց կարիքներին, և որ այդ վիճակն ազդում է կանանց ֆիզիկական և հոգեկան առողջության վրա: Բացի այդ, կանայք կարող են նախքան բանտարկությունը ենթարկված լինել չարաշահումների, ներառյալ՝ բռնաբարության: Շատ երկրներում կանայք մինչ օրս խոցելի վիճակում են մնում անգամ բանտարկությունից հետո: Գինեկոլոգիական օգնությունը պետք է երաշխավորված լինի: Պետք է բավարարել հատկապես հղի և կերակրող մայրերի կարիքները:

-
- Ճշգրտման ենթակա հարցեր**
- Բուժանձնակազմում գինեկոլոգ ընդգրկված է արդյոք, և որո՞նք են նրա աշխատանքային ժամերը:
 - Ինչպիսի՞ն են գինեկոլոգի ծառայությունից օգտվելու պայմանները:
 - Արդյո՞ք բավարարվում են հղի կանանց հատուկ կարիքները:
-

- Որտե՞ղ են ծննդաբերում կանայք:
- Եթե կին բանտարկյալների հետ մանկահասակ երեխաներ են ապրում, արդյո՞ք բանտում կա մանկաբույժի հաստիք:
- Արդյո՞ք կանայք ստանում են նույնպիսի բուժօգնություն, ինչ տղամարդիկ:

Հատուկ բուժօգնություն հոգեկան հիվանդ բանտարկյալների համար

Չափանիշներ

5

«1. Հոգեկան հիվանդ համարվող անձանց չպետք է բանտարկել: Ուստի հարկավոր է անհապաղ միջոցներ ձեռնարկել նրանց հոգեբուժարան տեղափոխելու համար:

2. Այլ հոգեկան հիվանդություններով կամ արատներով տառապող բանտարկյալներին պետք է հսկողության վերցնել և բուժել հատուկ հիմնարկներում՝ բժիշկների գլխավորությամբ:

3. Բանտում գտնվելու ընթացքում նման բանտարկյալները պետք է բժշկական հատուկ հսկողության տակ գտնվեն:

4. Քրեակատարողական հիմնարկներին կից գործող բժշկական և հոգեբուժական ծառայությունները պետք է ապահովեն դրա կարիքն ունեցող բոլոր բանտարկյալների հոգեկան բուժումը»: SMR, կանոն 82 (նմանատիպ ձևակերպում առկա է EPR, 100-րդ կանոնում):

«Հոգեկան խանգարումներով տառապող բանտարկյալները պետք է պահվեն և խնամվեն համապատասխանաբար սարքավորված և համապատասխան որակավորմամբ բուժանձնակազմ ունեցող հիվանդանոցային շինություններում: Բանտարկյալին հանրային հիվանդանոց փոխադրելու որոշում կարող է կայացնել հոգեբույժը, որը պետք է վավերացնի իրավասու մարմինը»: R(98)7, 55-րդ պարբերություն:

«Մասնագետները հաճախ հանգում են հետևության, որ էթիկայից ելնելով՝ հոգեկան հիվանդներին առավել նպատակահարմար է տեղավորել բանտային համակարգից դուրս գործող հիվանդանոցներում և առողջապահության նախարարության ենթակայությամբ գործող այլ հաստատություններում: Մյուս կողմից, կարող է վեճի առարկա դառնալ այն հանգամանքը, որ բուժումը բանտային համակարգում գործող հոգեբուժական հաստատությունում կազմակերպելու դեպքում հնարավոր կլինի բուժումն իրականացնել անվտանգության բավարար պայմաններում՝ բուժումը զուգակցելով այդ համակարգի ներսում գործող բժշկական և սոցիալական ծառայություններով»: CPT, GR 3, § 43: Տես նաև ACPR, B-5-b), c) և d) և IDRCPDL, հոդված 17:

Մեկնաբանություններ

Հոգեկան խանգարումներով տառապողների տոկոսային թիվը, որպես կանոն, ավելի մեծ է, քան հասարակության մեջ ընդհանրապես, ուստի այցելություն կատարողներից ակնկալվում է մոնիթորինգի ենթարկել՝ արդյո՞ք հոգեկան հիվանդությամբ տառապողները ստանում են համարժեք բուժում և խնամք: Բուժումը և խնամքը պետք է նշանակվի, և դրա կիրառումը պետք է վերահսկվի միայն հոգեբույժ-մասնագետի կողմից: Անհրաժեշտության դեպքում բժշկական խնամքը կարող է ցուցաբերվել համապատասխան շինությունում: Միջազգային չափանիշների մեծամասնության հիմքում ընկած է այն համոզմունքը, որ հոգեբուժական հիվանդանոցները լավագույն վայրն են այդպիսի մասնագիտացված բուժում տրամադրելու համար, ուստի հանձնարարվում է լուրջ հոգեկան հիվանդություններ ունեցող բանտարկյալներին փոխադրել հոգեբուժարաններ: Մյուս կողմից, ինչպես ԽԿԿ-ն առաջարկում է իր 3-րդ ընդհանուր զեկույցում, բանտային համակարգում մասնագիտական հաստատությունների ստեղծումը կարող է առավելություն հանդիսանալ: ԽԿԿ-ն հույս է հայտնում, որ այդ հանգամանքը կարող է բարձրացնել հոգեկան հիվանդությամբ տառապող կամ խանգարումներ ունեցող մարդկանց տրամադրվող բուժօգնության արհեստավարժության մակարդակը: Բանտում մատուցվող հոգեբուժական ծառայությունների արդյունավետության մասին դատողություններ անելու համար այցելություններ կատարող թիմին անհրաժեշտ կլինի իր կազմում թեկուզ ժամանակավորապես ներգրավել բարձրակարգ հոգեբույժի: Նման մասնագետ չգտնելու դեպքում այցելություն կատարող մարմինը կարող է պարզել, թե հոգեկան առողջության պահպանման ի՞նչ քաղաքականություն է գործում և արդյո՞ք այն հիմնավոր է և համակարգված բանտից դուրս գործող համապատասխան առողջապահական ծառայությունների հետ: Նման, սակայն ըստ էության տարբեր խնդիր է հոգեկան խանգարումներ ունեցող բանտարկյալներին հոգեբուժարանում պարտադիր տեղավորելը: ԽԿԿ-ի կարգի կամ ԽԴԿՈԱ ներքո գործող այցելություն կատարող մեխանիզմներն իրենց մանդատում կարող են ներառել այդ անձանց բանտարկության պայմանների մոնիթորինգը: Այս թեման սույն ձեռնարկում չի լուսաբանվում, սակայն համապատասխան գրականության մեջ այդ մասին կան նշումներ:

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Արդյո՞ք վերջին 12 ամիսների ընթացքում հաստատություն ընդունվածների մոտ ախտորոշվել է հոգեկան հիվանդություն կամ խանգարում:
- Ախտորոշումը հաստատելուց հետո ի՞նչ միջոցներ են ձեռնարկվում (փոխադրում բանտից դուրս գործող հոգեբուժական հիվանդանոց, փոխադրում բանտի առանձին բաժին: Եթե ոչինչ չի ձեռնարկվում՝ նշում այդ մասին:
- Ո՞վ է պատասխանատու այս բանտարկյալների բուժման համար (հոգեբույժ, թերապևտ):
- Քանի՞ հոգեբույժ է աշխատում հաստատությունում և ի՞նչ հաճախականությամբ են նրանք ներկայանում աշխատանքի:

Հետազա ընթերցումներ

PRI, *Making standards work*, London 2001. (Section IV Prisoners' mental and physical health, pp.69 to 98. Andrew Coyle, *A Human Rights Approach to Prison Management*, 2003. (Prisoners and Health care, pp.49 –58) PRI, *Making standards work*, London 2001. (Section V prisoners contacts with the outside world, pp. 101-115; Section VI – Programmes for prisoners, pp.17-149) UN HCHR, *Human Rights and Prisons*, Geneva 2003. (Section 4: Health Care of prisoners, pp.46-63).

Հատուկ չափանիշներ

CPT 3rd General report on activities, *Health care services in prisons*, CPT/Inf(93)12pp 30-77. CPT 10th General report on activities, *Women deprived of their liberty*, CPT/Inf(2000)13, pp26-33) CPT 8th General report on activities, *Involuntary Placement in psychiatric establishments*, CPT/Inf(98)12,pp25-58) International Council of Prison Medical services, *Oath of Athens for prison physicians*, 1979. www.icpms.interfree. it/atheus UN Principles for the protection of persons with mental illness, 1991.

ԱՆՁՆԱԿԱԶՄ

Բանտարկության պայմանների մոնիթորինգի ժամանակ բանտարկյալների համար պատասխանատու անձնակազմը այցելություն կատարող մեխանիզմների կողմից չպետք է թերագնահատվի, քանի որ մեծամասամբ նրանցից է կախված, թե ինչ վերաբերմունք է դրսևորվելու բանտարկյալների հանդեպ:

Մարդասիրության սկզբունքներով առաջնորդվող բանտ ունենալու հիմքն անձնակազմի և բանտարկյալների փոխհարաբերությունների պատշաճ մակարդակն է: Անձնակազմի տեսակը որոշելու համար հետևյալ դերն ունեն այս գործոնները՝

- Կազմակերպման ձևը (աշխատողների թիվը, կին աշխատողների թիվը, բանտարկյալների հետ անմիջական շփման մեջ գտնվող անձնակազմի թիվը, աշխատաժամանակը և պայմանները):
- Անձնակազմի հավաքագրում և հիմնական ուսուցում:
- Մասնագիտական հմտություններ և վերաբերմունք:
- Ծառայության պայմաններ և կարգավիճակ:
- Մասնագիտացում:
- Ուժի գործադրում:
- Գեներալային և բազմամշակութային պատշաճ վերաբերմունք:
- Տնօրեն: Անձնակազմը կարող է դասակարգվել հետևյալ կատեգորիաների (թեև դրանք կարող են դրականորեն միավորվել):
- Դեկավարություն:
- Ներքին հսկողություն:
- Արտաքին հսկողություն/անվտանգություն (ոչ միշտ է գտնվում բանտի պետի ուղղակի ենթակայության ներքո):
- Բժշկական անձնակազմ:

6

- Անձնակազմ**
- սոցիալական անձնակազմ (նրանք, ովքեր պատասխանատու են բանտարկյալների առօրյայի համար),
 - փոխադրող անձնակազմ,
 - ուսուցանող անձնակազմ (կրթություն, միջոցառումներ, աշխատանք),
 - մատակարարող անձնակազմ:

Մեխանիզմի կողմից մոնիթորինգի ենթակա անձնակազմի շրջանակը կարող է տարբեր լինել: Այդուհանդերձ, այցելողների համար անձնակազմի հետ գրույցներ վարելը կարևոր է: Բանտարկության պայմանները ևս հանդիսանում են անձնակազմի աշխատանքային խնդիրը, և անհրաժեշտ բարեփոխումների վերաբերյալ նրա առաջարկությունները շատ կարևոր են:

Անձնակազմ

- Ընդհանուր հարցեր
 - Բանտային անձնակազմի ուսուցում
-

Ընդհանուր հարցեր

6

Չափանիշներ

«1. Բանտերի ղեկավար մարմինները պետք է հոգ տանեն բոլոր կատեգորիաների անձնակազմների մանրակրկիտ ընտրության մասին, քանի որ բանտային հաստատությունների լավ աշխատանքը կախված է այդ աշխատողների բարեխղճությունից, մարդասիրությունից, իրազեկությունից և անձնական հատկանիշներից:

2. Բանտային վարչակազմն իր աշխատողներին և ողջ հասարակությանն անընդհատ պետք է համոզվածություն ներարկի, որ նրանք կատարում են հասարակական մեծ նշանակություն ունեցող գործ: Այդ համոզումնքն ամրապնդելու համար վարչակազմը պետք է օգտագործի հասարակական տեղեկատվության հնարավորությունները:

3. Վերոհիշյալ նպատակներին հասնելու համար բանտային վարչակազմի աշխատողներին պետք է նշանակել աշխատանքային լրիվ դրույքով՝ որպես բանտի ղեկավարման մասնագիտացված աշխատակիցներ, ովքեր պետք է օգտվեն պետական ծառայողի կարգավիճակից և համոզված լինեն, որ լավ վարքի, աշխատանքի արդյունավետության և իրենց վրա դրված խնդիրներն իրականացնելու ֆիզիկական ընդունակության դեպքում իրենց պաշտոնները կպահպանվեն: Նրանց աշխատավարձը հարկավոր է սահմանել այն հաշվարկով, որպեսզի այդ աշխատանքում ներգրավվեն ու պահվեն այդ գործով զբաղվելու հնարավորություն ունեցող կանայք և տղամարդիկ: Նկատի ունենալով տվյալ աշխատանքի բացառիկ բարդությունները, այդ մարդկանց պետք է ապահովել աշխատանքի համապատասխան պայմաններով և արտոնություններով:» (SMR, կանոն 46 (տես նաև կանոն 54):

«Ուշադրության առնելով քրեակատարողական համակարգի անձնակազմի կարևոր դերը հիմնարկների ղեկավարումն ապահովելու, կազմակերպչական և դաստիարակչական բնույթի նպատակներին հասնելու գործում, քրեակատարողական վարչակազմն իր առաջնային խնդիրը պետք է համարի անձնակազմի կողմից սույն կանոնների անշեղ կատարումը:»: EPR, կանոն 51:

«Խառնասեռ անձնակազմի առկայությունը կարևոր երաշխիք է ազատագրկման վայրերում դաժան վերաբերմունքի դեմ: Արական և իգական անձնակազմի առկայությունը կարող է դրական կերպով անդրադառնալ բանտում բարոյական ոգին ամրապնդելու վրա:»: CPT, GR 10, § 23:

«Մարդասիրության սկզբունքներով առաջնորդվող բանտային համակարգի անկյունաքարը պատշաճ կերպով ընտրված և ուսուցում ստացած անձնակազմն է, որը գիտե, թե ինչպես է պետք ճիշտ կառուցել հարաբերությունները բանտարկյալների հետ և որն իր աշխատանքը համարում է մասնագիտություն, այլ ոչ թե ծառայություն: Բանտարկյալների հետ դրական հարաբերությունների կառուցումը պետք է համարվի այդ մասնագիտության գլխավոր հատկանիշը:

Ցավոք, ԽԿԿ-ն հաճախ գտնում է որ անձնակազմի և բանտարկյալների միջև հարաբերությունները կրում են ձևական և անտարբեր բնույթ, անձնակազմը բանտարկյալների հանդեպ որդեգրում է կոշտ, կանոնակարգված վերաբերմունք՝ նրանց հետ խոսակցական շփումը համարելով որպես աշխատանքի անհարիր ասպեկտ: ԽԿԿ-ի կողմից հաճախ նկատվել են պրակտիկայից վերցված հետևյալ օրինակները. բանտարկյալներին ստիպում են դեմքով կանգնել դեպի պատը և սպասել, թե երբ կգրադվեն իրենցով, կամ երբ այցելուները կհասնեն իրենց. բանտարկյալներին հրամայում են հաստատության ներսում տեղաշարժվելիս կախել գլուխները և ձեռքերը պահել մեջքի ետևում. բանտային անձնակազմն իր մահակները կրում է ցուցադրաբար և անգամ հրահրող ձևով: Այսպիսի պրակտիկան չի բխում անհրաժեշտ անվտանգության խնդիրներից և չի նպաստում անձնակազմի ու բանտարկյալների միջև դրական հարաբերությունների կայացմանը:

Բանտային ծառայողների իրական արհեստավարժությունը պահանջում է, որ նրանք կարողանան բանտարկյալների հետ վարվել մարդասիրաբար և պատշաճ կերպով՝ միաժամանակ ուշադրություն դարձնելով անվտանգության ու կարգուկանոնի հարցերին: Այս հարցում բանտային իշխանությունները պետք է անձնակազմի մոտ խրախուսեն ողջամտության սահմաններում վստահություն ցուցաբերել բանտարկյալների հանդեպ, եթե կա համոզմունք առ այն, որ բանտարկյալները պատրաստ են իրենց պահել հավուր պատշաճի: Անձնակազմի և բանտարկյալների միջև կառուցողական և դրական հարաբերությունների զարգացումը ոչ միայն

կնվագեցնի բռնության վտանգը, այլև կնպաստի հսկողության և անվտանգության ուժեղացմանը և կավելացնի անձնակազմի բավարարվածությունն աշխատանքից:

Անձնակազմի և բանտարկյալների միջև դրական հարաբերությունների կառուցումը զգալիորեն կախված է բանտի տարբեր հատվածներում և շինություններում ծառայողների համապատասխան թվի մշտական ներկայությունից: ԽԿԿ պատվիրակությունները հաճախ պարզում են, որ անձնակազմի թիվը բավարար չէ: Կադրերի ընդհանուր պակասը և/կամ անձնակազմի աշխատանքի այնպիսի գրաֆիկը, որը նպաստում է բանտարկյալների հետ անմիջական շփումների հնարավորության նվազեցմանը, էականորեն խանգարում են դրական հարաբերությունների զարգացմանը և ստեղծում անբարենպաստ միջավայր թե՛ անձնակազմի և թե՛ բանտարկյալների համար: Անհրաժեշտ է նշել, որ այն վայրերում, որտեղ ծառայողների թիվը բավարար չէ պատշաճ անվտանգություն և աշխատանքային ռեժիմ ապահովելու համար, կարող է անհրաժեշտություն ծագել աշխատողներին հաճախակի ներգրավելու արտաժամյա աշխատանքի: Գործերի նման ընթացքը կարող է ծառայողներին հասցնել սթրեսի և զերհոգնածության: Դրանով ցանկացած պատժիչ հաստատությանը բնորոշ լարումն ընդամենը կմեծանա:»: CPT, GR 11, §: 26 Տես՝ նաև IDRC/PDL, հոդված 7, 1-ին պարբերություն:

6

Անչափահասներ

«Անձնակազմը պետք է համապատասխան որակավորում ունենա և նրա կազմի մեջ պետք է մտնեն բավարար թվով այնպիսի մասնագետներ, ինչպիսիք են՝ մանկավարժները, արտադրության ուսուցման հրահանգիչները, սոցիալական ծառայությունների աշխատակիցները, հոգեբաններն ու հոգեբույժները: Այդ և մյուս մասնագետները պետք է վարձվեն մշտական աշխատանքի:»: RPJDL, կանոն 81.1:

«Վարչակազմը պետք է ապահովի բոլոր մակարդակների ու մասնագիտությունների աշխատողների մանրակրկիտ ընտրությունը և վարձումը, քանի որ ուղղիչ հաստատությունների պատշաճ կառավարումը կախված է նրանց ազնվությունից, մարդասիրությունից, անչափահասների հետ աշխատելու ունակությունից, մասնագիտական հմտությունից, ինչպես նաև այդպիսի աշխատանքի համար անհատական պիտանիությունից:»: RPJDL, կանոն 82.3:

Մեկնաբանություններ

Այցելություն կատարող մեխանիզմները պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնեն անձնակազմի վարքագծին, քանի որ բանտում տիրող ընդհ-

անուր մթնոլորտի գործում նրանց ունեցած դերը նշանակալի է: Այդ իսկ պատճառով հատկապես կարևոր է, որ անձնակազմը հավաքագրվի հմտությունների ու անձնական բնութագրի հատուկ չափանիշների հիման վրա: Աշխատողների թիվը պետք է բավարար լինի ֆիզիկական անվտանգության պահանջները բավարարելու համար, սակայն ոչ ավելի, քան անհրաժեշտ է անձնակազմի և բանտարկյալների միջև մարդկային շփումների համար: Տղամարդ և կին աշխատողների թիվը պետք է համապատասխանի հասարակության մեջ առկա հաշվեկշռին: Ազատագրված անվտանգությունները և անձնակազմի կարգավիճակն ուղղակիորեն ազդում են նրանց կողմից բանտարկյալների հանդեպ ցուցաբերվող վերաբերմունքի վրա: Վարձատրությունը, կարիերան և առաջխաղացման հնարավորությունները ուշադրության արժանի ոլորտներ են: Բանտային անձնակազմը պետք է կարգապահ լինի և ունենա կատարողական հստակ համակարգ: Դա չի նշանակում, որ կարիք չկա բանտային ծառայությունը վերածել ռազմականացված համակարգի՝ զինվորական կոչումներով: Բանտարկյալների հանդեպ անձնակազմի վերաբերմունքը կախված է նրանց տրվող պաշտոնական և ոչ պաշտոնական հրահանգների բնույթից: Անձնակազմն առաջնորդվում է իր վերադասի կարգադրություններով և վարքով, բանտարկյալների հարցերով քաղաքական գործիչների և համաքաղաքացիների հայտարարություններով: Ցանկացած բանտում տնօրենի ազդեցությունը կարևոր է: Այցելություն կատարողը պետք է մանրամասն ուսումնասիրի անձնակազմի և բանտարկյալների միջև հարաբերությունների որակը, ինչն արտահայտվում է լեզվի ընտրության, ձայնի տոնի, ժեստերի լեզվի միջոցով, ինչպես նաև որոշակի իրավիճակներին նրանց արձագանքով:

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

Այցելություն կատարող թիմը պետք է տիրապետի հետևյալ տեղեկատվությանը.

- բանտարկյալների հետ անմիջական շփման մեջ գտնվող անձնակազմի թիվը:
- անձնակազմի հավաքագրման չափանիշները, կրթություն և անձնական տվյալները.
- հիմնական և ընթացիկ ուսուցում.
- միջին աշխատավարձ.
- իգական անձնակազմի թիվը և նրանց լիազորությունների շրջանակը.
- ինչպես են անձնակազմը և բանտարկյալները դիմում միմյանց.
- անձնակազմի և բանտարկյալների միջև շփումները.
- անձնակազմի վերաբերմունքը բանտարկյալների, նրանց կար-

իքների և աշխատանքի հանդեպ.

- տնօրենին դիմելու բանտարկյալների հնարավորությունները:

Անձնակազմի ուսուցում

Չափանիշներ

«1. Այդ անձնակազմը պետք է բավականաչափ կրթված ու զարգացած լինի:

2. Աշխատանքի ընդունվելուց առաջ անձնակազմի յուրաքանչյուր անդամի պետք է նախապատրաստել իր ընդհանուր և որոշակի պարտականությունների կատարմանը, որից հետո նրանից պետք է պետական և գործնական ծրագրերի քննություններ ընդունել:

3. Աշխատանքի ընդունվելուց հետո և հետագա գործունեության ամբողջ ընթացքում այդ աշխատակիցները պետք է պահպանեն ու բարձրացնեն իրենց որակավորումը՝ համապատասխան պարբերականությամբ անցնելով աշխատանքից չկտրված վերապատրաստման դասընթացներ:»: SMR, կանոն 47:

«Իրավապահ և բժշկական անձնակազմերը, ոստիկանության աշխատողները և ցանկացած այլ անձ, ով առնչվում է որևէ ձևով անձին ձերբակալված, կալանավորված կամ ազատագրված անձանց պահելու պայմաններին կամ բուժմանը, պետք է համապատասխան հրահանգավորում և ուսուցում ստանա:»: GC 20, 10-րդ պարբերություն:

«Եվ վերջապես, ԽԿԿ-ն ցանկանում է նշել այն մեծ կարևորությունը, որ տալիս է իրավապահ անձնակազմի վերապատրաստմանը (ներառյալ՝ մարդու իրավունքների մասին տեղեկացվածությանը, տես նաև ՄԱԿ-ի Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատժի մասին կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածը): Ազատագրված անձի հանդեպ դաժան վերաբերմունքի կիրառման դեմ չկա ավելի լավ միջոց, քան պատշաճ կերպով պատրաստված ոստիկանական կամ բանտային աշխատողներ պատրաստելը: Բարձրակարգ ծառայողները կկարողանան հաջողությամբ կատարել իրենց պարտականությունները՝ առանց դաժան վերաբերմունքի կիրառման՝ բանտարկյալների հիմնական իրավունքների երաշխավորման պայմաններում:»: CPT, GR 2, § 59:

«Այդ կապակցությամբ ԽԿԿ-ն կարծում է, որ իրավապահ անձնակազմի ընտրության հիմնական չափանիշը պետք է հանդիսանա մարդկանց հետ շփվելու կարողությունը, իսկ ուսուցման գործընթացում մեծապես պետք է կարևորվի միջանձնային հարաբերությունների զարգացման հմտությունների ձեռքբերումը: Այդպիսի հմտությունները ոստիկանական

կամ բանտային ծառայողներին հաճախ թույլ են տալիս վերացնել լարվածությունը, որը հակառակ դեպքում կարող է վերաճել բռնության: Այդ կարգի որակավորումն ընդհանրապես կհանգեցնի ոստիկանական և բանտային հաստատություններում լարվածության նվազման և կյանքի որակի բարձրացման, ինչն օգտակար է շահագրգիռ բոլոր կողմերի համար:»: CPT, GR 2, § 60: Տես՝ նաև IDRCPDL, հոդված 7, 2-րդ պարբերություն:

Անչափահասներ

«Անձնակազմը պետք է այնպես ուսուցանվի, որ հնարավորություն ստեղծվի արդյունավետ կատարելու պարտականությունները, ներառյալ՝ հատուկ պատրաստությունը մանկական հոգեբանության, երեխայի բարօրության, մարդու իրավունքների ոլորտում՝ միջազգային նորմերի, նաև սույն կանոնների ոգուն համապատասխան: Անձնակազմը պետք է պահպանի ու կատարելագործի իր գիտելիքները և մասնագիտական հմտությունները՝ այցելելով մասնագիտական պատրաստության դասընթացների՝ առանց աշխատանքից կտրվելու: Դրանք պետք է կանոնավորապես կազմակերպվեն նրանց մասնագիտական գործունեության ողջ ընթացքում:»: RPJDL, կանոն 85:

Մեկնաբանություններ

Այցելություն կատարող մեխանիզմները պետք է տեղյակ լինեն, որ ուսուցման բարձր մակարդակ ունեցող անձնակազմը մարդասիրության սկզբունքներով առաջնորդվող բանտային համակարգի հիմքն է: Ուսուցման ընթացքում շեշտը պետք է դնել այլ անձանց հետ մարդասիրության ոգով աշխատելու հիմնական էթիկական արժեքների վրա, և միայն դրանից հետո կենտրոնանալ տեխնիկական հմտությունների վրա (ինչպես, օրինակ՝ անվտանգությունը և ուժի գործադրումը): Ուսուցումը պետք է ներառի այնպիսի ոլորտներ, ինչպիսիք են՝ միջանձնային շփումը, անկարգությունների կանխումը, անկարգություններն առանց բռնության հարթելու ձևերը, սթրեսի կառավարումը: Ուսուցումը շարունակելու հնարավորություն պետք է տրվի ամբողջ անձնակազմին՝ անկախ անձնակազմի անդամների սեռից, տարիքից, զբաղեցրած պաշտոնից և անխտիր: Անձնակազմը պետք է օգտվի հոգեբանական վերահսկողության, օժանդակության և հարցազրույցի մեթոդներից, հատկապես՝ բռնության դեպքերից հետո:

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

Ինչպիսի՞ն են ընթացիկ անձնակազմի հավաքագրման չափանիշներ

- Հիմնական ինչպիսի՞ ուսուցում են ստանում աշխատանքի նոր ընդունված ծառայողները (քնույթը, տևողությունը, ոլորտները, ծանրաբեռնվածությունը): Կա՞րողյոք շարունակական ուսուցման հնարավորություն: Արդյո՞ք այն իրականացվում է:
- Արդյո՞ք բանտարկյալների որոշակի խմբերի, օրինակ՝ անչափահասների հետ աշխատող անձնակազմը ստանում է հատուկ ուսուցում:
- Արդյո՞ք անձնակազմի ուսուցումը ներառում է դասընթացներ բողոքների, տեսչական ստուգումների և մոնիթորինգի վերաբերյալ (ներառյալ՝ այցելություններ կատարող մարմնի կողմից իրականացվող մոնիթորինգը):

6

Հետազա ընթերցումներ

PRI, *Making standards work*, London 2001. (Section VII- Prison staff pp.151 – 166) Andrew Coyle, *A Human Rights Approach to Prison Management*, 2003. (Prison staff and the administration of prisons, pp.13- 30) UN HCHR, *Human Rights and Prisons*, Geneva 2003. (Section12, The administration of prisons and prison staff, pp.162-171

ՈՍՏԻԿԱՆԱԿԱՆ ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆ

Այցելություն կատարող որոշ մեխանիզմների կարգավիճակը թույլ է տալիս այցելել բոլոր կալանավայրերը, մյուսներինը՝ այս կամ այն հաստատությունը: Անգամ նրանք, ում կարգավիճակը թույլ է տալիս մոնիթորինգի ենթարկել բանտարկության որոշ տեսակներ միայն, կարող են գանգատներ ստանալ այն մասին, որ իրենց իրավասության շրջանակից դուրս գտնվող հաստատությունում իրենց հանդեպ տեղի են ունեցել խոշտանգումներ և դաժան վերաբերմունք: Հնարավոր է, որ այս կամ այն բանտարկյալն առաջին անգամ է հայտարարություն ներկայացնում, քանի որ նրանք հաճախ խուսափում են բողոքելուց, քանի դեռ գտնվում են այդ հաստատությունում: Այդպիսի հայտարարություններ անկասկած պետք է արտացոլվեն այցելություն կատարող մեխանիզմի գործունեության վերաբերյալ զեկույցներում՝ անկախ դրանց կարգավիճակից: Այն վայրերում, ուր գործում է բանտարկության պայմանների մոնիթորինգի առանձին մարմին, այցելություն կատարող մեխանիզմները պետք է մտածեն այդ մարմնի հետ կապեր հաստատելու մասին: Ոստիկանատներ կատարվող այցելությունները տարբերվում են այլ հաստատություն կատարված այցելությունից: Արտաքին աշխարհի հետ շփումը սովորաբար սահմանափակված է, ուստի պատվիրականության հետ զրուցելիս բանտարկյալները կարող են իրենց կաշկանդված զգալ: Տարբեր են նաև բանտարկության տեսակը, դրանց մի մասը երկարատև է, մյուսը՝ կարճատև: Բանտարկյալներին տրամադրվող երաշխիքները, ներառյալ՝ ընթացակարգայինները, հատկապես կարևոր են, և այցելություն կատարողները պետք է երաշխավորեն, որ բանտարկյալները լավ տեղեկացված են սահմանված ընթացակարգերին: Այցելություններ կատարող մարմինը պետք է լավ տեղեկացված լինի տեղական օրենսդրության, բանտարկության տևողության փոփոխման և բանտարկության ժամկետի ավելացման հարցում դատավորի դերի մասին:

Ոստիկանական ձերբակալումը պետք է կարճատև լինի: Հստակ սահմանված կարճ ժամանակամիջոցում (սովորաբար՝ 24-ից 72 ժամ), ոստիկանության կողմից ձերբակալված անձը պետք է կամ ազատ արձակվի կամ ներկայացվի դատարան՝ հետագա կալանավորման կամ ազատագրվման հարցը լուծելու համար: Այդուհանդերձ, որոշ դեպքերում այս չափանիշները չեն պահպանվում, և/կամ դատավորը կարող է վճիռը կայացնել առանց բանտարկյալին տեսնելու: Առհասարակ, ձերբակալությունից անմիջապես հետո դաժան վերաբերմունքի կիրառման վտանգն ավելի մեծ է: Տես՝ «Վերաբերմունք» գլուխը:

Խոշտանգումը և դաժան վերաբերմունքը հատկապես բնորոշ է այս տեսակի բանտարկությանը:

Ոստիկանական ձեռքարկություն

Հիմնական երաշխիքներ

Չափանիշներ

«Բանտարկյալների պաշտպանությունը պահանջում է բժիշկների և փաստաբանների անհապաղ և պարբերական մատչելիություն համապատասխան հսկողության ներքո, և եթե դա չի հակասում քննության շահերին՝ նաև ընտանիքի անդամների ներկայություն:»: GS 20, 11-րդ պարբերություն (կրճատ):

«ԽԿԿ-ն հատուկ կարևորություն է տալիս ոստիկանության կողմից ձեռքարկված անձանց երեք իրավունքներին՝ ձեռքարկված անձին երրորդ կողմին (ընտանիքի անդամին, ընկերոջը, հյուպատոսությանը) իր հայեցողությամբ տեղեկացնելու իրավունք, փաստաբանի ծառայություններից օգտվելու իրավունքը և իր հայեցողությամբ բժշկի կողմից բժշկական քննություն պահանջելու իրավունք (ոստիկանական իշխանությունների տրամադրած բժշկի կատարած բժշկական քննությունից զատ): ԽԿԿ-ի կարծիքով, այս իրավունքները ձեռքարկված անձանց հանդեպ դաժան վերաբերմունքի կիրառման դեմ ուղղված այն երեք հիմնական երաշխիքներն են, որոնք պետք է տրամադրվեն ազատությունից զրկելու ամենասկզբից՝ անկախ տվյալ օրենսդրական համակարգում ազատությունից զրկելու այդ տեսակի անվանումից (կալանավորում, ձեռքարկություն):»: CPT, GR 2, § 36:

ԽԿԿ-ն բազմիցս նշել է, որ իր փորձը ցույց է տալիս, որ ահաբեկման և ֆիզիկական բռնության վտանգն առավելագույնի է հասնում բանտարկությանն անմիջապես հաջորդող ժամանակաշրջանում: Հետևաբար, ոստիկանության կողմից ձեռքարկված անձանց համար այդ ժամանակաշրջանի ընթացքում փաստաբանի ծառայություններից օգտվելու հնարավորությունը բռնության բացառման հիմնական երաշխիքն է: Այդպիսի հնարավորության առկայությունը զսպող գործոն է ձեռքարկված անձանց հանդեպ բռնություն կիրառելու հակված ոստիկանների համար: Բացի այդ, փաստաբանը կարող է համապատասխան քայլեր կատարել բռնության կիրառման դեպքում: ԽԿԿ-ն ընդունում է, որ ոստիկանական քննության օրինական շահերից ելնելով՝ բացառիկ դեպքերում կարող է անհրաժեշտ լինել ձեռքարկվածի հանդիպումն իր ընտրած փաստաբանի հետ: Մակայն դա չպետք է հանգեցնի ողջ այդ ժամանակամիջոցում փաստաբանի ծառայություններից օգտվելու իրավունքի լիակատար արգելման: Նման դեպքերում պետք է ապահովվի այլ անկախ փաստաբանի ծառայություններից օգտվելու իրավունք:

Փաստաբանի ծառայություններից օգտվելու իրավունքը ենթադրում է նրա հետ առանձին զրուցելու իրավունք: Ընդհանրապես, անձը պետք է

իրավունք ունենա փաստաբանի ներկայություն պահանջել ոստիկանության կողմից կատարվող ցանկացած հարցաքննության ժամանակ: Բնականաբար, դա չի նշանակում, որ ոստիկանությունը չի կարող որոշ բացառիկ դեպքերում առանց փաստաբանի ներկայության հարցաքննել ձերբակալված անձանց (որը չի կարող անմիջապես ժամանել) կամ փոխել փաստաբանին, որը խոչընդոտում է հարցաքննության պատշաճ ընթացքին:

ԽԿԿ-ն նաև նշում է, որ փաստաբանից օգտվելու իրավունք պետք է տրվի ոչ միայն հանցագործության կատարման մեջ կասկածվող անձանց, այլև ցանկացած անձի, ով համաձայն օրենքի՝ պարտավոր է այցելել ոստիկանատուն կամ գտնվել այնտեղ, ստենք՝ «վկայի» կարգավիճակով:

Ավելին, որպեսզի փաստաբանից օգտվելու իրավունքը լիարժեք լինի, այդպիսի հնարավորություն պետք է տրվի բոլոր այն անձանց, ովքեր ի վիճակի չեն վճարել փաստաբանի ծառայությունների դիմաց»: CPT, GR 12, § 41:

«Ձերբակալված բոլոր անձինք պետք է ունենան բժշկի ծառայություններից օգտվելու՝ պաշտոնապես ճանաչված իրավունք: Այլ խոսքով, բժիշկը պետք է անհապաղ կանչվի, եթե անձը պահանջում է բժշկական զննություն. ոստիկանությունը չպետք է փորձի «գտել» այդ պահանջները: Բացի այդ, բժշկի ծառայություններից օգտվելու իրավունքը պետք է ներառի իր ընտրած բժշկի կողմից զննվելու՝ անձի իրավունքը, եթե անձը հայտնում է նման ցանկություն (ոստիկանության կողմից հրավիրված բժշկի կատարած բժշկական զննությունից զատ):

Ոստիկանության կալանքի տակ գտնվող անձանց բոլոր բժշկական զննությունները պետք է կատարվեն իրավապահ մարմինների աշխատողների լսողությունից հեռու, իսկ բժշկի պահանջով՝ նաև այդ անձանց տեսողությունից հեռու:

Կարևոր է նաև, որպեսզի ազատ արձակված և դատարանի առջև չկանգնած անձինք իրավունք ունենան պահանջելու բժշկական զննություն իրավասու դատաբժշկի մոտ»: CPT, GR 12, § 42:

«Ձերբակալման պահից պետք է երաշխավորվի անձի իրավունքը՝ իր ձերբակալության փաստի մասին հայտնելու երրորդ անձի: Իհարկե, ԽԿԿ-ն ընդունում է, որ այդ իրավունքը կարող է սահմանափակվել որոշ բացառիկ դեպքերում՝ քննության օրինական շահերից ելնելով: Մակայն բացառությունները պետք է լինեն խիստ հիմնավոր և կարճատև, իսկ դրանց կիրառումը պետք է ուղեկցվի համապատասխան երաշխիքներով (օրինակ՝ ձերբակալության ժամկետի երկարաձգման վերաբերյալ ցանկացած տեղեկատվություն պետք է գրավոր կերպով գրանցվի՝ նշելով պատճառները: Ցանկացած այդպիսի որոշում պետք է հաստատվի գործին չառնչվող վերադաս ոստիկանական պաշտոնյայի կամ դատախազի

կողմից)»: CPT, GR 12, § 43:

«Ոստիկանության կողմից ձերբակալված անձինք պետք է իրավունք ունենան առաջին իսկ հնարավորության դեպքում ձերբակալման մասին իրենց ընտրությամբ տեղեկացնել երրորդ անձի, իրենց ընտրությամբ օգտվել իրավաբանական օգնությունից և բժշկի կողմից ենթարկվել բժշկական գննություն:»: Ոստիկանական էթիկայի եվրոպական կանոնագիրք, 2001, հոդված 57: Տես նաև ACPR, A-17-b) և B-1 h) և g) և IDRCPLD հոդված 36 1-ին պարբերություն:

Անչափահասներ

Տես IDRCPLD, հոդված 36, 4-րդ պարբերություն:

Մեկնաբանություններ

Ձերբակալությանն անմիջապես հաջորդող ժամանակահատվածում բանտարկյալները հատկապես խոցելի են և համապատասխան պաշտոնյաների կողմից լիազորությունների գերազանցման վտանգը մեծ է:

Այսպիսով՝ կարևոր է, որ մարդկանց ձերբակալելու ոստիկանական լիազորությունները պետք է միաժամանակ ուղեկցվեն համապատասխան երաշխիքներով: ԽԿԿ-ն առանձնացնում է հետևյալ երաշխիքները, որոնք հատկապես կարևոր են ձերբակալման պահին.

- երրորդ անձի տեղեկացում,
- փաստաբանի ծառայություններից օգտվելու երաշխիք,
- բժշկի ծառայություններից օգտվելու երաշխիք:

Այցելություն կատարող մեխանիզմները պետք է տան հետևյալ հարցերը՝

7

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Արդյո՞ք բանտարկյալը հնարավորություն ունի տեղեկացնելու իր ընտանիքին կամ երրորդ անձի:
- Արդյո՞ք նա շփվել է փաստաբանի հետ:
- Արդյո՞ք բժիշկը գննել է նրան:
- Արդյո՞ք պահպանվել է ձերբակալման առավելագույն օրինական ժամկետը:
- Արդյո՞ք բանտարկյալին ներկայացրել են դատավորին (բանտում):
- Արդյո՞ք բանտարկյալը որևէ պաշտոնական հայտարարություն արել է խոշտանգումների վերաբերյալ. եթե այո՝ ի՞նչ արձագանք է գտել:
- Տղամարդիկ և կանայք, ինչպես նաև անչափահասների և չափ-

- ահասների տարանջատում կա⁷ արդյոք:
 - Որևէ միջոց կիրառվո՞ւմ է արդյոք այլ բանտարկյալների համար վտանգավոր բանտարկյալից մյուսներին պաշտպանելու ուղղությամբ:
 - Արդյո՞ք տարանջատված են անչափահասների և կանանց հետ աշխատող ծառայողները:

Գրանցում

Չափանիշներ

«ԽԿԿ-ն գտնում է, որ ոստիկանության կողմից ձերբակալված անձանց հիմնական իրավունքների երաշխիքները ավելի կամրապնդվեն (իսկ ոստիկանների աշխատանքը համեմատաբար կթեթևանար), եթե գոյություն ունենար բանտարկյալների հաշվառման միասնական և բազմակողմ համակարգ, որում տեղեկություններ կգետեղվեին բանտային կյանքի բոլոր ասպեկտները և բանտարկյալների նկատմամբ կիրառված բոլոր գործողությունները (երբ են ձերբակալվել, ի՞նչ պատճառով, երբ են նրանք տեղեկացել իրենց իրավունքների մասին, մարմնական վնասվածքների հետքեր, հոգեկան հիվանդությունների նախանշաններ, երբ է վերջին անգամ շփվել մերձավոր ազգականների/հյուպատոսության և փաստաբանի հետ, երբ են նրանք այցելել բանտարկյալին, երբ է բանտարկյալին սնունդ առաջարկվել, երբ է տեղափոխվել այլ հաստատություն կամ ազատագրվել և այլն): Որոշ հարցերի կապակցությամբ (օրինակ՝ ձերբակալվածի մոտ առկա առարկաների առգրավում, իրավունքների մասին տեղեկացում, այդ իրավունքների իրացում կամ դրանցից հրաժարումը) հարկավոր է ստանալ բանտարկյալների ստորագրությունը կամ նշում ստորագրելուց հրաժարվելու մասին: Բացի այդ, ձերբակալվածի փաստաբանը պետք է հնարավորություն ունենա օգտվելու հաշվառման այդ համակարգից:»: CPT,GR 2, § 40:

Մեկնաբանություն

Հաշվառումը կարևոր երաշխիք է, քանի որ այն գրավոր ամփոփում է ազատագրված անձի հանդեպ ցուցաբերվող վերաբերմունքի և կիրառվող ընթացակարգերի վերաբերյալ ամբողջ կարևոր տեղեկատվությունը: Հաշվառման ենթարկվում է ամենատարբեր բնույթի տեղեկատվություն, որը սովորաբար գրանցվում է տարբեր մատյաններում: Այցելություն

կատարող մեխանիզմներից պահանջվում է ծանոթ լինել այդ մատյաններին և կարողանալ առանձնացնել այն դեպքերը, երբ փաստաթղթերը լրացված են ոչ պատշաճ կերպով: Կարևոր տեղեկատվությունը ներառում է բանտարկյալի անունը, ձեռքակալման պատճառը, ձեռքակալման ժամը, հարցաքննությունը, փոխադրումը և երրորդ անձանց՝ բանտարկյալի մասին տեղեկատվության փոխանցումը: Կարևոր է ուսումնասիրել՝ արդյո՞ք ձեռքակալվածը հնարավորություն ունեցել է ձեռքակալման ընթացքում բողոքարկել այն, արդյո՞ք գրանցվում է այդ տեղեկատվությունը, ի՞նչ կարգով:

7

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Արդյո՞ք գրանցվում է հետևյալ տեղեկատվությունը. ե՞րբ է ձեռքակալվել անձը, ե՞րբ է հարցաքննվել, ե՞րբ է փոխադրվել կամ ազատ արձակվել, ե՞րբ է տեղեկացրել երրորդ անձին, երբ և ինչպես է տեղեկացվել իր իրավունքների մասին, ե՞րբ է տեղի ունեցել բժշկի կամ այլ անձանց այցելությունը, սննդի մատակարարումը, մատուցված սննդի տեսակը և ժամը:
- Արդյո՞ք տեղեկատվությունը գրանցվում է համակարգված և մանրակրկիտ ձևով:
- Արդյո՞ք գրանցված տեղեկատվությունից երևում է՝ պահպանվե՞լ է արդյոք ձեռքակալման առավելագույն տևողությունը:
- Արդյո՞ք եղել է որևէ հայտարարություն ֆիզիկական վնասվածքի կամ խոշտանգման, դաժան վերաբերմունքի վերաբերյալ:

Հարցաքննություն

Չափանիշներ

«1. Ձեռքակալված կամ կալանքի տակ գտնվող անձի հարցաքննության կամ հարցաքննությունների միջև ընկած ընդմիջումների տևողությունը, ինչպես նաև հարցաքննությունն անցկացնող պաշտոնատար անձանց և մյուս ներկաների ազգանունները գրանցվում են և հաստատվում այն ձևով, որպիսին կարող է սահմանված լինել օրենքով:

2. Ձեռքակալված կամ կալանքի տակ գտնվող անձը կամ նրա դատապաշտպանը, երբ դա նախատեսված է օրենքով, թույլտվություն ունեն առնչվելու այն տեղեկություններին, որոնց մասին ասվում է սույն սկզբունքի 1-ին կետում:»:BPP, սկզբունք 23:

«Հարցաքննության ընթացակարգի վերաբերյալ ԽԿԿ-ն գտնում է, որ

նստիկանության աշխատողների համար պետք է գոյություն ունենան հատուկ կանոններ կամ հրահանգներ՝ հարցաքննություն անցկացնելու վերաբերյալ: Այլ հարցերից զատ դրանք պետք է արտացոլեն հետևյալ խնդիրները. բանտարկյալներին տեղեկացնել հարցաքննությանը ներկա մարդկանց ինքնության մասին (անուն և/կամ ծառայողական համար), հարցաքննության թույլատրելի տևողություն, հարցաքննությունների միջև հանգստի և ընդմիջման տևողություն, հարցաքննության անցկացման թույլատրելի վայրեր, հարցաքննության ժամանակ ոտքի կանգնելու պահանջի հնարավորություն, թմրադեղերի, ալկոհոլի ազդեցության տակ գտնվող անձանց հարցաքննություն և այլն: Անհրաժեշտ է պահանջել, որպեսզի պարտադիր գրանցվի հարցաքննության սկիզբը և ավարտը, հարցաքննության ժամանակ բանտարկյալի ներկայացրած բոլոր պահանջներն ու խնդրանքները, տեղեկատվություն հարցաքննությանը ներկա գտնված անձանց մասին:»:CPT, GR2, § 39:

«Ոստիկանության հարցաքննությունների էլեկտրոնային (տեսանկարահանում և/կամ ձայնագրում) գրառումը բանտարկյալների նկատմամբ դաժան վերաբերմունքի բացառման լրացուցիչ երաշխիք է: ԽԿԿ-ն գոհունակությամբ նշում է, որ նկատվում է նման համակարգեր ներդնող երկրների թվի աճ: Նման սարքավորումներով հնարավոր կլինի ապահովել հարցաքննության գործընթացի լրիվ և իրական գրառում՝ այդպիսով նշանակալիորեն նպաստելով դաժան վերաբերմունքի վերաբերյալ բողոքների քննությանը: Այսպիսի ձայնագրությունների առկայությունը բխում է թե՛ ոստիկանության կողմից դաժան վերաբերմունքի ենթարկված անձանց և թե՛ ոստիկանների շահերից, քանի որ վերջիններս կկարողանան պնդել, որ անհիմն են մեղադրվում ֆիզիկական բռնություն կամ հոգեբանական ճնշում գործադրելու մեջ:

Ոստիկանությունում հարցաքննությունների էլեկտրոնային գրառումը ևս նվազեցնում է մեղադրյալների հնարավորությունները՝ կեղծ ցուցմունք տալ այն մասին, որ նախկինում ոստիկաններն իրենցից խոստովանություն են կորզել:»: CPT, GR 12, § 36:

«Հանցագործություն կատարելու մեջ կասկածվող անձանց հարցաքննությունը մասնագիտական խնդիր է, որը պահանջում է հատուկ պատրաստականություն՝ հարցաքննությունը պատշաճ ձևով կատարելու համար: Ամենից առաջ անհրաժեշտ է ամբողջովին և հստակ որոշակիացնել այդ հարցաքննության նպատակը, այն է՝ քննվող գործի վերաբերյալ ճշմարտությունը պարզելու համար անհրաժեշտ ճշգրիտ ու պարզ տեղեկատվության ստացում, ոչ թե հարցաքննողների կարծիքով մեղավոր համարվողից խոստովանության կորզում: Համապատասխան պատրաստվածությունից բացի, հանցագործություններ կատարելու մեջ կասկածվող անձանց հարցաքննության հարցերը կարգավորող կանոնագրքի

կազմումը մեծապես կնպաստի իրավապահ գերատեսչությունների աշխատողների կողմից վերոհիշյալ պահանջի կատարմանը:»:CPT, GR12, § 34:

«Պետք է նշել, որ ձերբակալության որևէ տեսակի ենթարկված անձանց հարցաքննության, պահելու պայմանների և բուժմանն ուղղված միջոցառումները, կանոնները, հրահանգները, մեթոդները և պրակտիկան պարբերաբար վերանայելը խոշտանգումների ու դաժան վերաբերմունքի կանխարգելման արդյունավետ միջոց է:»: GC 20, 11-րդ պարբերություն:

«Ձերբակալված անձանց արդյունավետ պաշտպանությունը երաշխավորելու համար (...) պետք է գրանցել բոլոր հարցաքննությունների ժամանակը և վայրը, հարցաքննություններին ներկա բոլոր անձանց անունները: Այդ տեղեկատվությունը պետք է հասանելի լինի դատական և վարչական գործերով վարույթի ընթացքում:»: GC 20, 11-րդ պարբերություն:

«Պետք է հիմնադրվեն ոստիկանական հարցաքննությունների հետ կապված խնդիրները կարգավորող համապատասխան վարքագծի կանոններ և սկզբունքներ (...):

Դրանք, մասնավորապես, պետք է ապահովեն հարցաքննության արդարացիություն, որի ընթացքում հարցաքննվողները տեղեկանում են հարցաքննության նպատակներին և գործով այլ տեղեկատվության: Անհրաժեշտ է համակարգված գրառումներ կատարել ոստիկանական հարցաքննությունների վերաբերյալ:»: Ոստիկանական էթիկայի եվրոպական կանոնագիրը, § 50:

7

Մեկնաբանություններ

Հարցաքննությունը հատկապես վտանգավոր է այն առումով, որ բանտարկյալը հատկապես խոցելի է խոշտանգումների և դաժան վերաբերմունքի հարցում: Քննության այնպիսի համակարգի պայմաններում, երբ շեշտն ավելի շատ դրվում է խոստովանության, այլ ոչ թե ապացույցների հավաքման վրա, ոստիկանության աշխատողների կողմից դաժան վերաբերմունք կամ խոշտանգում կիրառելու վտանգը շատ բարձր է: Վտանգը աճում է, երբ ոստիկանական աշխատողների պաշտոնական առաջխաղացումը կախված է մեղադրված բանտարկյալների թվից: Հարցաքննվող բանտարկյալներին այցելելով՝ այցելություն կատարող թիմը պետք է տեղյակ լինի, որ գործ ունի չափազանց նրբին իրադրության հետ: Թիմի անդամները պետք է նրբանկատ լինեն բանտարկյալի հուզական վիճակի և անվտանգության հարցերում: Կարևոր է կշռադատել տեղեկատվություն հավաքելու թիմի ցանկության և բանտարկյալի կարիքների և մտահոգությունների համապատասխանությունը: Եթե ոստիկանությունում եղած ժամանակ բանտարկյալը ցանկանում է այցելություն կատարող մեխանիզմին հայտարարություն ներկայացնել իր նկատմամբ

կիրառված ֆիզիկական կամ բանավոր չարաշահման մասին (լիովին գիտակցելով իրեն սպառնացող վտանգը) այցելություն կատարողները չպետք է մոռանան հավաքել նաև այսպես կոչված «չեզոք» տեղեկատվություն (կապված հարցաքննության ժամանակի, տևողության և վայրի, ներկա գտնվողների ինքնությունը կամ արտաքին նկարագրությունը), որը կօգնի այս կամ այն հայտարարությունը հաստատելուն կամ հերքելուն:

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Արդյո՞ք անձը հայտարարություն է արել ֆիզիկական բռնության մասին:
- Ձերբակալության ժամանակ: Հարցաքննության ժամանակ:
- Արդյո՞ք անձի նկատմամբ գործադրվում կամ գործադրվել է հոգեբանական բռնության, չարաշահման, սպառնալիքի:
- Ի՞նչ պայմաններում էր անցնում հարցաքննությունը:
- Արդյո՞ք մատյանում գրառված է հարցաքննությունը կատարող անձի անունը, հարցաքննության տևողությունը, դադարները (տես՝ նաև մաս չորրորդ, Վերաբերմունք/Խոշտանգում և դաժան վերաբերմունք):

7

Տեղեկատվություն

Չափանիշներ

«Կալանավորման ժամանակ յուրաքանչյուր կալանավորվածի հաղորդվում են նրա կալանավորման պատճառներն ու անհապաղ հաղորդվում է նրան ներկայացվող ցանկացած մեղադրանք:»: BPP, սկզբունք 10:

«Ցանկացած անձի ձերբակալման պահին և կալանքի սկզբից կամ դրանից հետո ոչ կարճ ժամկետում կալանավորման ձերբակալման կամ բանտարկման համար պատասխանատու մարմինը իրագեկում է նրա իրավունքները և պարզաբանում, թե ինչպես կարող են օգտվել այդ իրավունքներից:»: BPP, սկզբունք 13:

«Ազատագրված անձանց իրավունքները արժեզրկվում են, եթե տվյալ անձինք չգիտեն դրանց գոյության մասին: Հետևաբար, անհրաժեշտ է, որ ոստիկանության կողմից ձերբակալված անձինք անհապաղ և իրենց հասկանալի լեզվով տեղեկացվեն իրենց իրավունքների մասին: Դա երաշխավորելու համար անձանց ձերբակալության սկզբնական փուլում պետք է տրամադրվի տեղեկատվություն իրենց իրավունքների մասին: Այնուհետև նշված անձինք պետք է ստորագրեն հայտարարություն այն մասին, որ նրանք տեղեկացվել են իրենց իրավունքների մասին:»: CPT, GR 12, § 44:

«Ոստիկանությունը պետք է տեղական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ձերբակալվածներին հնարավորինս անհապաղ տեղեկացնի ձերբակալման պատճառների, առաջադրված մեղադրանքի, ինչպես նաև տվյալ դեպքին բնորոշ ընթացակարգերի մասին»: Ոստիկանական էթիկայի եվրոպական կանոնագիրք, § 55:

Մեկնաբանություններ

Այցելություն կատարողները պետք է իմանան, թե ինչ տեղեկատվություն իրավունք ունի ստանալ ձերբակալվածը, ինչպես նաև ստուգեն՝ արդյո՞ք նրանք ստացել են դա: Բանտարկյալները պետք է տեղեկացված լինեն իրենց ձերբակալության պատճառների մասին: Նրանք իրավունք ունեն նաև տեղեկացվել իրենց իրավունքների մասին (օրինակ՝ փաստաբանի կամ այլ անձանց հետ շփում և այլն): Տեղեկատվությունը պետք է հաղորդվի մատչելի լեզվով: Դա կարող է արվել հատուկ ձևաթղթի միջոցով, իսկ եթե անձն անգրագետ է՝ բանավոր:

7

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Արդյո՞ք անձն անհապաղ տեղեկացվել է իր ձերբակալության պատճառների մասին:
- Արդյո՞ք անձը տեղեկացել է իր իրավունքներին: Բանավոր, թե՞ գրավոր կերպով:
- Արդյո՞ք դա կատարվել է անձին հասկանալի լեզվով կամ արդյո՞ք դա կատարվել է թարգմանչի միջոցով:
- Որքանո՞վ են խոցելի ձերբակալվածները:

Նյութական դրություն

Չափանիշներ

«Բոլոր ոստիկանական խցերը պետք է լինեն մաքուր և համապատասխանեն բանտարկյալների նախատեսված թվի համար անհրաժեշտ չափերին և ունենան համապատասխան լուսավորություն (որը բավարար կլինի ընթերցանության համար և կանջատվի քնելիս): Նախընտրելի է, որ լուսավորությունը բնական լինի: Բացի այդ, խցերը պետք է կահավորված լինեն հանգստի միջոցներով (օրինակ՝ հատակին ամրացված աթոռ կամ նստարան): Խցում գիշերելու դեպքում բանտարկյալները պետք է ապահովվեն մաքուր ներքնակով և բրդյա ծածկոցով: Ձերբակալվածները պետք է պատշաճ պայմաններում օգտվեն գուգարանից և ապահովվեն լվացվելու

պարագաներով: Նրանք պետք է ապահովվեն խմելու ջրով և ամեն օր համապատասխան ժամի մատուցվող սննդով, այդ թվում՝ առնվազն լիարժեք ճաշով (այսինքն՝ ավելին, քան հացուկարագը): 24 և ավելի ժամ ձերբակալում կրող անձանց հնարավորության դեպքում ամեն օր պետք է թույլատրվի մաքուր օդում մարմնամաքություն կատարել:»: CPT, GR12, § 47:

«Ոստիկանական խցերի (կամ բանտարկության այլ հաստատության) ողջամիտ չափ որոշելը բարդ խնդիր է:

Այդպիսի գնահատական տալու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել բազմաթիվ գործոններ: Սակայն ԽԿԿ պատվիրակությունները գտնում են, որ այս հարցի վերաբերյալ հարկավոր է հստակ հանձնարարականներ: Ներկայումս մի քանի ժամ պահելու համար նախատեսված ոստիկանատների մենախցերի համար գործում են հետևյալ չափանիշները (որոնք ավելի շուտ կիրառվում են որպես ցանկալի, քան անհրաժեշտ նվազագույն չափանիշ): Խուցը պետք է լինի 7մ², պատից պատ տարածությունը պետք է կազմի 2 և ավելի մետր, առաստաղի բարձրությունը՝ 2.5 մետր:»: CPT, GR2, § 43:

«Ոստիկանական կալանքի ժամանակ անձանց պետք է ապահովվել անվտանգությամբ, առողջ պայմաններով, հիգիենայով և համապատասխան սննդով: Ոստիկանական խցերը պետք է ունենան խելամիտ չափեր, համարժեք լուսավորություն և օդափոխություն, և կահավորված լինեն հանգստի համար պիտանի միջոցներով:»: Ոստիկանական էթիկայի Եվրոպական օրենսգիրք, հոդված 56:

Մեկնաբանություններ

Ոստիկանական ձերբակալումը թույլատրվում է կիրառել կարճ ժամկետով, այդ իսկ պատճառով նյութական պայմանները պետք է ավելի նպաստավոր լինեն: Ոստիկանական խցերը պետք է ունենան բնական լուսավորություն և օդափոխություն և կլիմային ու տարվա եղանակին համապատասխանող ջերմաստիճան: Խցում գիշերելու դեպքում պետք է տրամադրվի ներքնակ և ծածկոց: Ջուգարանից օգտվելու հնարավորությունը չպետք է ձգձգվի: Այցելություն կատարող մեխանիզմները պետք է գիտենան, որ խցերը երբեմն օգտագործվում են ավելի երկար ժամանակով, քան նախատեսված է: Որքան փոքր է խուցը, այնքան ավելի քիչ ժամանակ պետք է անցկացնել այնտեղ: ԽԿԿ-ն կիրառում է հետևյալ չափանիշներն այն ոստիկանական մենախցերի համար, որտեղ մարդիկ պահվում են մի քանի ժամ տևողությամբ. հատակի ընդհանուր մակերեսը 7մ² (պատից պատ տարածությունը պետք է կազմի 2 և ավելի մետր, առաստաղի բարձրությունը՝ 2.5 մետր):

Ճշգրտման ենթակա հարցեր

- Որքան է խցի մակերեսը, դրա նախատեսված տարողունակությունը և խցում փաստացի պահվող մարդկանց թիվը: Արդյո՞ք դրանք գերբնակեցված են:
- Արդյո՞ք խցերն ապահովված են բնական լույսով:
- Արդյո՞ք խցերի ջերմաստիճանը համարժեք է տարվա եղանակին:
- Արդյո՞ք խցերում կան աթոռներ, նստարաններ և ներքնակներ:
- Արդյո՞ք անձին սնունդ տրվել է: Տրվե՞լ է արդյոք տաք կերակուր:
- Արդյո՞ք անձը կարող է օգտվել խմելու ջրից:
- Ի՞նչ պայմաններ են գործում զուգարանից օգտվելու համար:

Հետագա ընթերցումներ

AI, *Combating torture*, London 2003. (Chapter 4 Safeguards in custody, pp. 89-109)

Հատուկ չափանիշ

ԽԿԿ գործունեության վերաբերյալ երկրորդ ընդհանուր զեկույց. Ոստիկանական ձերբակալում, CPT/Inf 92) 3, 36- 41 էջեր:

7

ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ

1. Ցանկ
2. Ներքին այցելությունների գրանցման օրինակ
3. ՄԱԿ-ի ոչ պարտադիր արձանագրություն
4. Խոշտանգումների դեմ կոնվենցիա
5. Համապատասխան չափանիշների ցուցակ
6. Հավելյալ գրականություն
7. Օգտակար հասցեներ

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 1

ՎԵՐԱՀՄԿԻՉ ՑՈՒՑԱԿ

Վերաբերմունք

- Խոշտանգումների և դաժան վերաբերմունքի վերաբերյալ հայտարարություններ.
- Ուժի և զսպման այլ միջոցների կիրառում.
- Սենսիտիվ թանտարկության կիրառում:

Պաշտպանիչ միջոցներ

Բանտարկյալների տեղեկացում

- Տեղեկացում ազատագրված վայրում հայտնվելուն պես.
- Երրորդ անձին տեղեկացնելու հնարավորություն.
- Ներքին կանոնների և ընթացակարգերի մատչելիություն և թափանցիկություն:

Կարգապահական ընթացակարգեր և պատժամիջոցներ

- Ընթացակարգերի հակիրճ բացատրություն.
- Կարգապահական միջոցներ կիրառող մարմնի կազմը.
- Բողոքարկելու հնարավորություններ, ներառյալ՝ բողոքը ներկայացնող բանտարկյալի մասնակցությամբ.
- Պատժամիջոցների տեսակները և հաճախականությունը.
- Ձերբակալվելուց հետո հետազոտություն բժշկի կողմից.
- Պատժամիջոցների վիճակագրությունն ըստ տեսակի և պատճառների.
- Կարգապահական խցեր:

Հավելված 1.

Վերահսկիչ ցուցակ

Բողոք ներկայացնելու և տեսչական ստուգում անցկացնելու ընթացակարգեր

- Բողոքների և տեսչական ընթացակարգերի առկայություն.
- Ընթացակարգերի անկախություն.
- Ընթացակարգերի մատչելիություն (ընթացակարգերից օգտվելու հեշտ և արդյունավետ պայմաններ):

Բանտարկյալներին ըստ կատեգորիաների առանձնացում

Մատյաններ

Նյութական պայմաններ

Հաստատության տարողունակությունը և բնակեցվածությունը (այցելության պահին)

- Բանտարկյալների թիվը ըստ կատեգորիաների.
- Օտարերկրացիների թիվը՝ տոկոսներով.
- Դասակարգում ըստ սեռի և տարիքի:

Խցեր (ըստ աշխարհագրական տարածքների)

- Խցերի չափը և բնակեցվածության մակարդակը/բանտարկյալների միջին թիվը խցերի թվի համեմատությամբ.
- Նյութական պայմաններ՝ լուսավորություն, օդափոխություն, կահավորում, սանիտարական հանգույցներ.
- Հիգիենայի պայմաններ:

Սնունդ

- Սնունդ (որակը, քանակը, բազմազանությունը, մատուցման հաճախականությունը).
- Հատուկ սննդակարգեր (բժշկական, մշակութային կամ կրոնական պատճառներով):

Անձնական հիգիենա

- Ցնցողներ (քանակը, մաքրությունը, աշխատողի է, թե՞ ոչ, աշխատող և չաշխատող բանտարկյալների կողմից ցնցող ընդունելու հաճախականությունը.
- Լվացքատնից օգտվելու հնարավորություն:

Ռեժիմ և գործունեություններ

Ժամանակի տնօրինում

- Օրական խցում անցկացվող ժամանակը.
- Ֆիզիկական մարմնամարզությանն օրական տրամադրվող ժամանակը.
- Աշխատանքին օրական տրամադրվող ժամանակը.
- Խցից դուրս օրական անցկացվող ժամանակը.
- Շաբաթվա ընթացքում սպորտին տրամադրվող ժամանակ.
- Այլ գործունեությանը տրամադրվող ժամանակ:

Գործունեության առաջարկվող տեսակներ

- Աշխատանք. աշխատելու հնարավորություն, աշխատանքի տեսակը, աշխատող բանտարկյալների թիվը տոկոսներով, աշխատելու պարտականություն. պարզևատրում (վարձատրություն), սոցիալական ընդգրկվածություն. աշխատանքային շինությունների նկարագրություն.
- Կրթություն. դասընթացներից օգտվելու հնարավորություն. առաջարկվող դասընթացների տեսակներ (գրելու, կարդալու և հաշվելու դասընթացներ, դասընթացներ միջնակարգ դպրոցի ծրագրերով. դասընթացներ արհեստագործական ուսումնարանի ծրագրերով. համալսարանական ծրագրերով դասընթացներ), դասընթացների հաճախականությունը, դասընթացների կազմակերպիչները, ուսումնական անձնակազմը, սովորող բանտարկյալների թիվը՝ տոկոսներով, դպրոցական սենյակների (դասարանների) նկարագրությունը.
- Հանգիստ. հանգստյան միջոցառումների տեսակները, հանգստյան միջոցառումներից օգտվելու հնարավորությունը, հանգստի սենյակների և սպորտով զբաղվելու համար նախատեսված շինությունների նկարագրությունը. գրադարանը.
- Կրոնական միջոցառումներ. կրոնի ներկայացուցիչներ (բանտարկյալների կողմից դավանվող կրոնները, կրոն դավանելու հնարավորությունը, կրոնի ներկայացուցիչների այցերի հաճախականությունը և տևողությունը). կրոնական ծառայություններ (դրանցից օգտվելու հնարավորություններ, կրոնական ծեսերին

շինություններ). կրոնական ավանդույթներին՝ լվացումները, պասսաձև, հետևելու հնարավորություն:

Արտաքին աշխարհի հետ շփումներ

- Այցեր. այցերից օգտվելու հնարավորություն, այցերի հաճախականությունը, այցելություն ստանալու պայմանները, այցերի տևողությունը և պարբերականությունը, ազգականների/երեխաների/ամուսնու այցելություն, այցելությունների համար նախատեսված սենյակների նկարագրություն.
- Նամակագրություն և ծանրոցների ստացում. նամակագրության և ծանրոցների ստացման հաճախականությունը, գրաքննությունը.
- Հեռախոսագրույցներ. հեռախոսագրույցների հաճախականությունը, պայմանները, հեռախոսից օգտվելու՝ օտարերկրացիների պայմանները:

Բժշկական ծառայություններ

Բժշկական ծառայություններից օգտվելու հնարավորություն

- Անձի բժշկական քննություն՝ բանտ ընդունվելուն պես.
- Բժշկական խնամքից օգտվելու հնարավորություն.
- Բանտային հիվանդանոց. մահճակալների թիվ, սարքավորումների ու դեղորայքի առկայություն.
- Բուժում ստացող բանտարկյալների թիվը: Բժշկական անձնակազմ. բժիշկների, բուժքույրերի, հոգեբույժների, հոգեբանների, ինչպես նաև այլ անձնակազմի թիվը և նրանց ծառայություններից օգտվելու հնարավորությունը:

Բանտային անձնակազմ

- Անձնակազմի թիվը (ըստ կատեգորիաների).
- Պահակախմբի անդամների և բանտարկյալների միջև փոխհարաբերությունները. բանտարկյալների և հաստատության ղեկավարության միջև փոխհարաբերությունները.
- Անձնակազմի ուսուցում (հիմնական և վարքագծային):

Բանտային հաստատության մասին ընդհանուր տեղեկատվություն

- Հաստատության անվանումը.
- Հաստատության տեսակը.
- Հաստատության հասցեն:

Հաստատության գործունեության համար պատասխանատու մարմինները

- Պատասխանատու անձի անունը.
- Այդ անձի տեղակալի կամ տեղակալների անունները:

Այցելության մասին ընդհանուր տեղեկատվություն

- Այցելության ամսաթիվը.
- Այցելության տեսակը և/կամ նպատակը:
- Նախորդ այցելության ամսաթիվը.
- Այցելություն կատարող թիմի անդամների անունները:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 2

Ներքին այցելության գրանցման օրինակ

Տեղեկատվություն այցելության մասին

Հաստատության տարողունակությունը

- Պաշտոնական տարողունակությունը.
- Միջին տարողունակությունը.
- Այցելության առաջին օրը հաստատությունում առկա բանտարկյալների թիվը (ըստ կատեգորիայի/սեռի/ազգության).
- Բանտում պահվող օտարերկրացի բանտարկյալների թիվը՝ տուկոսներով.
- Օտարերկրյա բանտարկյալների ծագումը.
- Բանտարկյալների դասակարգումն ըստ սեռի.
- Անչափահաս բանտարկյալներ.
- Չառամյալ բանտարկյալներ:

Հաստատության կառուցվածքը

- Հաստատության շինությունների նկարագրությունը (շինությունների թիվը, կառուցման տարեթիվը, վիճակը, պահպանման և անվտանգության պայմանները).
- Խցերի և ընդհանուր օգտագործման շինությունների նկարագրությունը:

Տեղեկատվություն այցելության վերաբերյալ

Զրույց այցելության սկզբում. քննարկվելիք հարցերը

- Բանտարկության ասպեկտներ և հանձնարարականներ բանտարկյալների ներկայացրած փաստերի հիման վրա.
- հաստատության տնօրենի և անձնակազմի ներկայացրած փաստերի վերաբերյալ.
- այցելություն կատարող թիմի ստացած փաստերի հիման վրա:

Զրույց այցելության վերջում

- քննարկված հարցերը.
- ստացված պատասխանները:

Ձեռնարկվելիք գործողություններ

- կարճաժամկետ գործողություններ.
- միջնաժամկետ գործողություններ:

Հաստատվելիք շփումներ

Այցելությունների հաճախականություն

Հաջորդ այցելության ժամանակ ստուգման կարիք ունեցող հարցեր

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 3

ԽՈՇՏԱՆԳՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ԱՅԼ ԴԱԺԱՆ, ԱՆՍԱՐԳԱՅԻՆ ԿԱՄ ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆՎԱՍՏԱՑՆՈՂ ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔԻ ԿԱՄ ՊԱՏԺԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԻ ԳԵՄ ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ ԿԱՄԸՆՏԻՐ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Մույն Արձանագրության Կողմ պետությունները՝

վերահաստատելով, որ խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը կամ պատիժը արգելվում են և իրենցից ներկայացնում են մարդու իրավունքների լուրջ ոտնահարում.

հավաստիացնելով, որ հետագա միջոցառումներն անհրաժեշտ են «խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի տեսակների դեմ» կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) նպատակներին հասնելու և ազատագրված անձանց պաշտպանության, խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ պայքարի ուժեղացման համար.

վկայակոչելով Կոնվենցիայի 2-րդ և 16-րդ հոդվածները, որոնք յուրաքանչյուր Կողմ պետությանը պարտավորեցնում են արդյունավետ միջոցներ ձեռնարկել իր իրավասության տակ գտնվող ցանկացած տարածքում խոշտանգումները և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը կամ պատիժը կանխարգելելու համար.

գիտակցելով, որ պետությունների առաջնային պարտավորությունն է կատարել ազատագրված անձանց պաշտպանությունն ուժեղացնող հոդվածները, և որ նրանց իրավունքները լիարժեք հարգելը բոլորի համընդհանուր պարտականությունն է, ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ միջազգային իրավակիրառող մարմինները լրացնում և աջակցում են ազգային միջոցառումներին.

վկայակոչելով այն իրողությունը, որ խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արդյունավետ կանխարգելումը պահանջում է ուսուցում և տարբեր օրենսդրական, վարչական, դատական և այլ միջոցների համադրում.

վկայակոչելով նաև Մարդու իրավունքների համաշխարհային կոնֆերանսի վճռական հայտարարությունը, ըստ որի խոշտանգումներն արմա-

տախիլ անելու համար ջանքերը պետք է առաջնահերթորեն և գլխավորապես կենտրոնացվեն կանխարգելման ուղղությամբ և Կոնվենցիայի կամ ընդնտիր արձանագրությունը ընդունելու մասին կոչը, որը նպատակ ունի կալանավայրեր կատարվելիք կանոնավոր այցելությունների միջոցով ստեղծել կանխարգելման համակարգ.

հավաստիանալով, որ ազատագրված անձանց պաշտպանությունը խոշտանգումներից և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքից կամ պատժից կարող է ամրապնդվել կանխարգելիչ բնույթի ոչ դատական միջոցներով՝ կալանավայրեր կատարվելիք կանոնավոր այցելությունների հիման վրա.

համաձայնվում են հետևյալ մասին.

ՄԱՍ I **Հիմնական սկզբունքներ**

Հոդված 1

Սույն Արձանագրության նպատակն է ստեղծել միջազգային և ազգային անկախ մարմինների կողմից նախաձեռնված կանոնավոր այցելությունների համակարգ՝ այն վայրերը, որտեղ մարդիկ գրկված են ազատությունից՝ խոշտանգումները և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը և պատիժը կանխարգելելու համար:

Հոդված 2

1. Խոշտանգումների դեմ պայքարի կոմիտեի Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեն (այսուհետ՝ Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտե) պետք է ստեղծվի և իրականացնի սույն Արձանագրությամբ սահմանված գործառույթները:
2. Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեն պետք է իր աշխատանքներն իրականացնի Միավորված ազգերի կազմակերպության կանոնադրության շրջանակներում և պետք է ղեկավարվի դրա նպատակներով և սկզբունքներով, ինչպես նաև ազատագրված մարդկանց նկատմամբ վերաբերմունքին առնչվող Միավորված ազգերի կազմակերպության նորմերով:
3. Միևնույն ժամանակ Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեն պետք է ղեկավարվի գաղտնիության, անկողմնակալության, միաս-

նականության, համընդհանրության և օբյեկտիվության սկզբունքներով:

4. Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեն և Կողմ պետությունները կհամագործակցեն սույն Արձանագրության կատարման համար:

Հոդված 3

Յուրաքանչյուր Կողմ պետություն տեղական մակարդակով պետք է ստեղծի, նշանակի կամ հաստատի այցելության մեկ կամ մի քանի մարմիններ՝ խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման համար (այսուհետ՝ ազգային կանխարգելման մարմին):

Հոդված 4

1. Սույն Արձանագրության համաձայն յուրաքանչյուր Կողմ պետություն պետք է ըստ 2-րդ և 3-րդ հոդվածներում ներկայացված մեխանիզմների՝ թույլատրի այցելություններ կատարել իր իրավասության և հսկողության տակ գտնվող ցանկացած վայր՝ որտեղ կան կամ կարող են լինել ազատագրված անձինք (այսուհետ՝ կալանավայրեր), ինչպես պաշտոնատար անձի կողմից տրված հրամանով, այնպես էլ նրա համաձայնությամբ կամ թույլտվությամբ: Անհրաժեշտության դեպքում, այս այցելությունները պետք է նախաձեռնվեն այդ անձանց խոշտանգումներից և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքից կամ պատժից պաշտպանությունն ուժեղացնելու նպատակով:
2. Սույն Արձանագրության նպատակների համար ազատագրվում՝ նշանակվում է կալանավորման կամ բանտարկության ցանկացած ձև կամ անձի տեղավորում հսկողության տակ պահվող հանրային կամ մասնավոր վայրում, որն անձին որևէ դատական, վարչական կամ այլ մարմնի որոշմամբ չի թույլատրվում:

ՄԱՍ II

Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեն

Հոդված 5

1. Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեն պետք է կազմված լինի տասը անդամներից: Սույն Արձանագրության հիսուներորդ վավերագիրը ստանալուց կան դրան միանալուց հետո Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի անդամների թիվը կավելանա մինչև քսանհինգը:
2. Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի անդամները պետք է ընտրվեն բարձր բարոյական հատկանիշներ ունեցող անձանցից, որոնք արդարադատության իրականացման բնագավառում մասնագիտական փորձ ունեն, մասնավորապես՝ քրեական իրավունքի բնագավառում, բանտային և ոստիկանության վարչակազմում կամ ազատագրված անձանց նկատմամբ վերաբերմունքին առնչվող տարբեր բնագավառներում:
3. Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի կազմավորման համար պատշաճ ուշադրություն պետք է դարձվի աշխարհագրական հավասարաչափ բաշխմանը և Կողմ պետությունների քաղաքակրթության տարբեր ձևերի ու իրավական համակարգերի հավասարաչափ ներկայացմանը:
4. Կազմավորման ժամանակ պետք է ուշադրություն դարձվի գենդերային հավասարաչափ ներկայացմանը՝ հիմնվելով հավասարության և խտրականության բացառման սկզբունքների վրա:
5. Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի անդամ կարող են լինել նույն պետության ոչ ավելի, քան երկու քաղաքացիներ:
6. Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի անդամները պետք է աշխատեն իրենց անձնական հնարավորությունների սահմաններում, լինեն անկախ և անկողմնակալ, ընդունակ լինեն աշխատել Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեում:

Հոդված 6

1. Յուրաքանչյուր Կողմ պետություն կարող է սույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն առաջադրել համապատասխան որակավորում ունեցող և 5-րդ հոդվածում նշված պահանջներին բավարարող մինչև երկու թեկնածուների և ապահովել թեկնածուների որակավորման վերաբերյալ մանրամասն տեղեկատվություն:
2. ա) Թեկնածուները պետք է ունենան սույն Արձանագրության Կողմ պետության քաղաքացիություն.
բ) երկու թեկնածուներից առնվազն մեկը պետք է ունենա առաջադր-

վող պետության քաղաքացիություն.

- գ) պետք է առաջադրվեն Կողմ պետության ոչ ավելի քան երկու քաղաքացիներ.
 - դ) Կողմ պետություններից մեկի կողմից մեկ այլ պետության քաղաքացուն առաջադրելուց հետո, այն պետք է դիմի և ստանա տվյալ Կողմ պետության համաձայնությունը:
3. Կողմ պետությունների հանդիպման օրվանից (որի ընթացքում կանցկացվեն ընտրությունները) առնվազն հինգ ամիս առաջ, Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարը Կողմ պետություններին կուղարկի մի գրություն, որով կհրավիրի նրանց՝ երեք ամսվա ընթացքում ներկայացնելու իրենց թեկնածուներին: Գլխավոր քարտուղարը այբբենական կարգով կներկայացնի առաջադրված բոլոր թեկնածուների ցանկը՝ նշելով նրանց առաջադրող Կողմ պետություններին:

Հոդված 7

1. Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի անդամները պետք է ընտրվեն հետևյալ կարգով՝
- ա) առաջնահերթ ուշադրություն կդարձվի սույն Արձանագրության 5-րդ հոդվածի չափորոշիչների և պահանջների բավարարմանը.
 - բ) նախնական ընտրությունը պետք է անցկացվի ոչ ուշ, քան սույն Արձանագրությունն ուժի մեջ մտնելու օրվանից վեց ամիս հետո.
 - գ) Կողմ պետությունները պետք է Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի անդամներին ընտրեն գաղտնի քվեարկությամբ.
 - դ) Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի անդամների ընտրությունները պետք է անցկացվեն Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարի կողմից հրավիրած Կողմ պետությունների երկու տարին մեկ անգամ անցկացվող հանդիպումների ժամանակ: Այդ հանդիպումներին, որոնցում Կողմ պետությունների երկու երրորդը կազմում են քվորում, Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեում ընտրված կհամարվեն այն անձինք, ովքեր կհավաքեն ձայների մեծամասնությունը և ներկա գտնվող ու քվեարկությանը մասնակցող Կողմ պետությունների ներկայացուցիչների ձայների բացարձակ մեծամասնությունը:
2. Եթե ընտրությունների ընթացքում Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի անդամ դառնալու իրավունք են ստանում մեկ Կողմ պետության երկու քաղաքացիներ, ապա Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի անդամ կարող է աշխատել ձայների առավել

քանակություն ստացած թեկնածուն: Եթե քաղաքացիները ստացել են ձայների նույն քանակությունը, կիրառվում է հետևյալ ընթացակարգը՝

- ա) այն դեպքում, երբ Կողմ պետության կողմից առաջադրված թեկնածուներից միայն մեկն է տվյալ պետության քաղաքացի, ապա տվյալ քաղաքացին պետք է աշխատի որպես Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի անդամ.
- բ) այն դեպքում, երբ Կողմ պետության կողմից առաջադրված երկու թեկնածուներն էլ տվյալ պետության քաղաքացիներ են, ապա պետք է անցկացվի առանձին գաղտնի քվեարկություն, որի արդյունքում կորոշվի, թե քաղաքացիներից որը պետք է դառնա ենթակոմիտեի անդամ.
- գ) այն դեպքում, երբ Կողմ պետության կողմից առաջադրված ոչ մի թեկնածու նրա քաղաքացին չէ, ապա պետք է անցկացվի առանձին գաղտնի քվեարկություն, որի արդյունքում կորոշվի, թե թեկնածուներից որը պետք է դառնա ենթակոմիտեի անդամ:

Հոդված 8

Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի անդամի մահվան կամ հրաժարական տալու կամ որևէ այլ պատճառով իր պարտականությունների հետագա կատարման անհնարինության դեպքում այդ անդամին առաջադրող Կողմ պետությունը՝ մինչև Կողմ պետությունների հաջորդ հանդիպումը աշխատելու համար, հաշվի առնելով իրավասության տարբեր ոլորտների միջև պատշաճ հավասարության անհրաժեշտությունը, կառաջադրի մեկ ուրիշ անձի, որն ունի անհրաժեշտ որակավորում և համապատասխանում է 5-րդ հոդվածում նշված պահանջներին՝ Կողմ պետությունների մեծամասնության կողմից նրա թեկնածությունը հաստատելու պայմանով: Թեկնածությունը կհամարվի հավանության արժանացած, եթե Կողմ պետությունների կեսը կամ ավելին Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարի կողմից տեղեկացվելուց հետո վեց ամսվա ընթացքում բացասական չարտահայտվեն առաջադրված թեկնածուի նշանակման վերաբերյալ:

Հոդված 9

Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի անդամները կընտրվեն չորս տարի ժամկետով: Կրկին առաջադրվելու դեպքում նրանք կարող են վերընտրվել մեկ անգամ: Առաջին ընտրություններում ընտրված անդամների կեսի պաշտոնավարման ժամկետը պետք է լրանա երկու տարի

անց՝ համաձայն 7-րդ հոդվածի 1-ին կետի դ) ենթակետի՝ առաջին ընտրություններից հետո անմիջապես այդ անդամների անունները կորոշվեն վիճակահանությամբ՝ հանդիպումը նախագահողի կողմից:

Հոդված 10

1. Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեն պետք է երկու տարի ժամկետով ընտրի իր պաշտոնատար անձանց: Նրանք կարող են վերընտրվել:
2. Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեն պետք է ստեղծի իր սեփական ընթացակարգը: Այս ընթացակարգը, ի թիվս այլոց, պետք է նախատեսի նաև, որ՝
 - ա) անդամների կեսը և գումարած մեկ հոգի՝ կկազմեն քվորում:
 - բ) Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի որոշումները պետք է ընդունվեն ներկա գտնվող անդամների ձայների մեծամասնությամբ:
 - գ) Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեն իր հանդիպումներն անցկացնելու է դռնփակ:

ՄԱՍ III

Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի մանդատը

Հոդված 11

Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեն պետք է՝

- ա) այցելի 4-րդ հոդվածում նշված վայրերը և Կողմ պետությունների համար կազմի խորհրդատվություններ՝ խոշտանգումներից և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքից կամ պատժից ազատագրված անձանց պաշտպանության համար:
- բ) ազգային կանխարգելման մարմինների առնչությամբ՝
 - i. ապահովի խորհրդատվություն և անհրաժեշտության դեպքում Կողմ պետություններին աջակցի այդ մարմինների ստեղծման գործում:
 - ii. պահպանի անմիջական և անհրաժեշտության դեպքում զաղտնի կապ ազգային կանխարգելման մարմինների հետ և նրանց հնարավորություններն ընդլայնելու նպատակով առաջարկի ուսուցողական և տեխնիկական աջակցություն:
 - iii. ապահովի խորհրդատվություն և օգնի նրանց իրենց կարիքների և անհրաժեշտ միջոցների գնահատման ուղղությամբ՝ ազատագրված անձանց խոշտանգումներից և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքից կամ

- պատժից պաշտպանությունը ուժեղացնելու նպատակով.
- iv. կազմի խորհրդատվություններ և դիտողություններ, ելնելով Կողմ պետությունների հնարավորությունների ընդլայնման տեսանկյունից և ազգային կանխարգելման մարմինների մանդատից՝ խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման համար.
 - զ) խոշտանգումներն ընդհանուր առմամբ կանխարգելելու նպատակով համագործակցի Միավորված ազգերի կազմակերպության համապատասխան կառույցների և մարմինների հետ, ինչպես նաև միջազգային, տարածաշրջանային և ազգային ինստիտուտների և կազմակերպությունների հետ, որոնք աշխատում են խոշտանգումներից և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքից կամ պատժից բոլոր մարդկանց պաշտպանության ուժեղացման ուղղությամբ:

Հոդված 12

Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեին 11-րդ հոդվածով սահմանված կարգով իր մանդատն իրականացնելու հնարավորություն ընձեռելու համար Կողմ պետությունները պարտավորվում են՝

- ա) ընդունել Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեին իրենց տարածքում և թույլ տալ նրան մուտք գործել կալանավայրեր՝ սույն Արձանագրության 4-րդ հոդվածում սահմանված կարգով.
- բ) ապահովել անհրաժեշտ ամբողջ տեղեկատվությամբ, որը կարող է պահանջել Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեն՝ այն կարիքներն ու միջոցները գնահատելու համար, որոնք պետք է ընդունվեն ազատագրված անձանց խոշտանգումներից և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքից կամ պատժից պաշտպանությունը ուժեղացնելու համար.
- գ) խրախուսել և նպաստել Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի և ազգային կանխարգելման մարմինների միջև կապերին.
- դ) ուսումնասիրել Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի խորհրդատվությունները և բանակցել դրանց իրականացման հնարավոր միջոցների մասին:

Հոդված 13

1. Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեն 11-րդ հոդվածով սահմանված կարգով իր մանդատի իրականացման համար կհաստատի (սկզբում՝ վիճակահանության միջոցով) Կողմ պետությունների կատարվելիք կանոնավոր այցելությունների ծրագիրը:

2. Խորհրդատվություններից հետո Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեն Կողմ պետություններին կժանուցի ծրագրի մասին, որպեսզի նրանք կարողանան առանց հետաձգումների կատարել այցելությունների համար անհրաժեշտ գործնական մախասպատրաստությունները:
3. Այցելությունները պետք է իրականացվեն Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի ոչ պակաս, քան երկու անդամների կողմից: Անհրաժեշտության դեպքում այդ անդամներին կարող են ընկերակցել սույն Արձանագրությամբ կարգավորվող բնագավառներում գիտելիքներ և մասնագիտական փորձ ունեցող փորձագետներ, ովքեր կընտրվեն Կողմ պետությունների, Միավորված ազգերի կազմակերպության Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի Միավորված ազգերի կազմակերպության Միջազգային հանցագործությունների կանխարգելման կենտրոնի կողմից մշակված առաջարկությունների հիման վրա կազմած փորձագետների ցուցակից: Յուրաքանչյուր պատրաստելիս Կողմ պետությունները պետք է առաջարկեն ոչ ավելի, քան հինգ ազգային փորձագետների: Կողմ պետությունը կարող է դեմ արտահայտվել այցելության համար հատուկ փորձագետի ներգրավմանը, որի հիման վրա Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեն պետք է առաջադրի այլ փորձագետի:
4. Երբ Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեն նպատակահարմար է գտնում, կարող է առաջարկել, որ կանոնավոր այցելությունից հետո կատարվի կարճատև լրացուցիչ այցելություն:

Հոդված 14

1. Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեին իր մանդատը իրականացնելու հնարավորություն տալու համար սույն Արձանագրության Կողմ պետությունները միջոցներ են ձեռնարկում տրամադրելու՝
 - ա) անսահմանափակ մատչելիություն՝ կալանավայրերում գտնվող ազատազրկված անձանց, ինչպես նաև կալանավայրերի քանակի և դրանց գտնվելու վայրերի մասին ողջ տեղեկատվության նկատմամբ՝ 4-րդ հոդվածով սահմանված կարգով.
 - բ) անսահմանափակ մատչելիություն՝ այդ անձանց նկատմամբ վերաբերմունքի, ինչպես նաև կալանավայրերում նրանց պայմանների մասին ամբողջ տեղեկատվության առնչությամբ.
 - գ) անսահմանափակ մուտքի իրավունք՝ բոլոր կալանավայրերը և դրանց կառույցներն ու շինությունները՝ ներքոնշյալ 2-րդ կետով սահմանված պայմաններն առկա չլինելու դեպքում.
 - դ) հնարավորություն՝ առանց վկաների ազատազրկման անձանց հետ

առանձնագրույցներ անցկացնելու, ինչպես անձամբ, այնպես էլ՝ անհրաժեշտության դեպքում, թարգմանչի միջոցով, ինչպես նաև ցանկացած այլ անձի հետ, ով Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի կարծիքով կարող է համապատասխան տեղեկատվություն տրամադրել:

- ե) ազատություն՝ ընտրելու այն վայրերը և այն մարդկանց, ուր ենթակոմիտեն ցանկանում է այցելել և ում հետ ցանկանում է առանձնագրույց անցկացնել:
2. Որևէ առանձին կալանավայր այցելություն կատարելուն կարելի է առարկել միայն անհետաձգելի և ծայրահեղ անհրաժեշտության հիմքերով՝ պետական պաշտպանության, հասարակական անվտանգության, բնական աղետի կամ այցելության վայրում լուրջ անկարգության դեպքում, որը կարող է ժամանակավորապես խոչընդոտել այցելության իրականացմանը: Կողմ պետության կողմից հայտարարված արտակարգ իրավիճակի առկայությունը չի կարող դիտվել որպես այցելությունը մերժելու պատճառ:

Հոդված 15

Ոչ մի մարմին կամ պաշտոնատար անձ չպետք է հրահանգի, կիրառի, թույլատրի կամ հանդուրժի որևէ պատժամիջոց որևէ անձի կամ կազմակերպության նկատմամբ և ոչ մի այդպիսի անձ կամ կազմակերպություն չպետք է որևէ այլ ձևով վնասվի՝ Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի հետ հաղորդակցվելու կամ իր պատվիրակներին որևէ տեղեկատվություն հաղորդելու համար՝ անկախ դրա ճիշտ կամ սխալ լինելուց:

Հոդված 16

1. Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեն իր խորհրդատվություններն ու դիտողությունները պետք է գաղտնի կերպով հաղորդի Կողմ պետությանը և անհրաժեշտության դեպքում՝ ազգային կանխարգելման մարմնին:
2. Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեն իր հաշվետվությունը պետք է հրապարակի շահագրգիռ Կողմ պետության ցանկացած մեկնաբանություններով հանդերձ, երբ դա կպահանջի տվյալ Կողմ պետությունը: Եթե Կողմ պետությունը հաշվետվության մի մասը դարձնում է հրապարակային, ապա Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեն կարող է հրապարակել հաշվետվությունն ամբողջությամբ կամ մասամբ: Ամեն դեպքում, ոչ մի անձնական տվյալ չպետք է հրապարակվի առանց շահագրգիռ անձի համաձայնության:

3. Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեն իր գործունեության վերաբերյալ պետք է տարեկան հաշվետվություն ներկայացնի Խոշտանգումների դեմ պայքարի կոմիտեին:
4. Եթե Կողմ պետությունը հրաժարվում է 12-րդ և 14-րդ հոդվածների համաձայն համագործակցել Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի հետ կամ Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի խորհրդատվություններին՝ համապատասխան քայլեր ձեռնարկել իրավիճակը բարելավելու ուղղությամբ, ապա Խոշտանգումների դեմ պայքարի կոմիտեն Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի դիմումի հիման վրա՝ այն բանից հետո, երբ Կողմ պետությունը հնարավորություն է ունեցել հայտնել իր դիրքորոշման մասին, իր անդամների ձայների մեծամասնությամբ կարող է որոշել այդ հարցի առնչությամբ հրապարակային հայտարարություններ անել կամ հրապարակել Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի հաշվետվությունը:

ՄԱՍ IV

Ազգային կանխարգելման մարմիններ

Հոդված 17

Յուրաքանչյուր Կողմ պետություն սույն Արձանագրության ուժի մեջ մտնելուց հետո կամ դրա վավերացումից կամ դրան միանալուց առնվազն մեկ տարի հետո պետք է հաստատի, նշանակի կամ ստեղծի մեկ կամ մի քանի անկախ ազգային կանխարգելման մարմիններ՝ տեղական մակարդակով խոշտանգումների կանխարգելման համար: Ապակենտրոնացված միավորումների կողմից ստեղծված մարմինները նույնպես կարող են նշանակվել որպես ազգային կանխարգելման մարմիններ՝ սույն Արձանագրության նպատակների իրականացման համար, եթե դրանք համապատասխանում են Արձանագրության դրույթներին:

Հոդված 18

1. Կողմ պետությունները պետք է երաշխավորեն ազգային կանխարգելման մարմինների գործնական անկախությունը, ինչպես նաև դրանց անձնակազմերի անկախությունը:
2. Կողմ պետությունները պետք է անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկեն՝ ապահովելու համար ազգային կանխարգելման մարմինների փորձագետների պահանջվող ընդունակություններն ու մասնագիտական գիտելիքները: Նրանք պետք է ապահովեն գենդերային հավասարությունը, երկրի էթնիկ խմբերի և ազգային փոքրամասնությունների բավարար ներկայացվածությունը:

3. Կողմ պետությունները միջոցներ են ձեռնարկում ազգային կանխարգելման մարմինների գործունեության համար անհրաժեշտ ռեսուրսները մատչելի դարձնելու համար:
4. Ազգային կանխարգելման մարմիններ ստեղծելիս Կողմ պետությունները պետք է պատշաճ ուշադրություն դարձնեն զարգացման ազգային ինստիտուտների կարգավիճակին և մարդու իրավունքների պաշտպանությանն առնչվող սկզբունքներին:

Հոդված 19

Ազգային կանխարգելման մարմիններին պետք է տրվեն առնվազն հետևյալ լիազորությունները՝

- ա) 4-րդ հոդվածում սահմանված կարգով պարբերաբար ուսումնասիրելու կալանավայրերում գտնվող ազատագրկված անձանց նկատմամբ վերաբերմունքը՝ անհրաժեշտության դեպքում խոշտանգումներից և այլ դաժան, անմարդկային և արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքից կամ պատժից նրանց պաշտպանությունն ուժեղացնելու համար.
- բ) խորհրդատվություններ տալու համապատասխան մարմիններին՝ ազատագրկված անձանց նկատմամբ վերաբերմունքը և նրանց պայմանները բարելավելու, ինչպես նաև նրանց նկատմամբ խոշտանգումները և այլ դաժան, անմարդկային և արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքը կամ պատիժը կանխարգելելու նպատակով՝ հաշվի առնելով Միավորված ազգերի կազմակերպության համապատասխան նորմերը.
- գ) ներկայացնելու գործող կամ նախագծային փուլում գտնվող օրենսդրությանը վերաբերող առաջարկությունները և դիտողությունները:

Հոդված 20

Ազգային կանխարգելման մարմինների կողմից իրենց մանդատը իրականացնելու համար հնարավորություն տալու նպատակով, սույն Արձանագրության Կողմ պետությունները միջոցներ են ձեռնարկում տրամադրելու՝

- ա) մատչելիություն՝ կալանավայրերում գտնվող ազատագրկված անձանց, ինչպես նաև կալանավայրերի քանակի և դրանց գտնվելու վայրերի մասին ողջ տեղեկատվության նկատմամբ՝ 4-րդ հոդվածում սահմանված կարգով.
- բ) մատչելիություն՝ այդ անձանց նկատմամբ վերաբերմունքի, ինչպես նաև կալանավայրերում նրանց պայմանների մասին ողջ տեղեկատվության առնչությամբ.

- գ) մուտքի իրավունք՝ բոլոր կալանավայրերը և դրանց կառույցներն ու շինությունները.
- դ) հնարավորություն՝ առանց վկաների ազատագրված անձանց հետ առանձնագրույցներ անցկացնելու, ինչպես անձամբ, այնպես էլ անհրաժեշտության դեպքում թարգմանչի միջոցով, ինչպես նաև ցանկացած այլ անձի հետ, ով ազգային կանխարգելման մարմնի կարծիքով կարող է համապատասխան տեղեկատվություն տրամադրել.
- ե) ազատություն՝ ընտրելու այն վայրերը և այն մարդկանց, ուր ազգային կանխարգելման մարմինը ցանկանում է այցելել և ում հետ ցանկանում է առանձնագրույց անցկացնել.
- զ) իրավունք՝ կապեր հաստատելու Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի հետ՝ նրանց տեղեկատվություն հաղորդելու և հանդիպելու համար:

Հոդված 21

1. Ոչ մի մարմին կամ պաշտոնատար անձ չպետք է հրահանգի, կիրառի, թույլատրի կամ հանդուրժի որևէ պատժամիջոց որևէ անձի կամ կազմակերպության նկատմամբ և ոչ մի այդպիսի անձ կամ կազմակերպություն չպետք է որևէ այլ ձևով վնասվի՝ ազգային կանխարգելման մարմիններին որևէ տեղեկատվություն հաղորդելու համար՝ անկախ դրա ճիշտ կամ սխալ լինելուց:
2. Թույլատրվում է ազգային կանխարգելման մարմնի կողմից գաղտնի տեղեկատվություն հավաքելը: Ոչ մի անձնական տվյալ չպետք է հրապարակվի առանց շահագրգիռ անձի համաձայնության:

Հոդված 22

Շահագրգիռ Կողմ պետության իրավասու մարմինները պետք է ուսումնասիրեն ազգային կանխարգելման մարմնի խորհրդատվությունները և բանակցեն դրանց հնարավոր իրականացման միջոցների վերաբերյալ:

Հոդված 23

Մույն Արձանագրության Կողմ պետությունները միջոցներ են ձեռնարկում Ազգային կանխարգելման մարմինների տարեկան հաշվետվությունները հրապարակելու և տարածելու համար:

ՄԱՍ V
Հայտարարություն

Հոդված 24

1. Վավերացման ժամանակ Կողմ պետությունները կարող են հայտարարություն անել՝ հետաձգելով սույն Արձանագրության III կամ IV մասերով սահմանված իրենց պարտավորությունների կատարումը:
2. Այդպիսի հետաձգումը պետք է տևի առավելագույնը երեք տարի: Կողմ պետության կողմից պատշաճ պատճառաբանություն ներկայացնելուց և Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի հետ խորհրդակցելուց հետո Խոշտանգումների դեմ պայքարի Կոմիտեն կարող է այդ ժամանակահատվածը երկարացնել լրացուցիչ երկու տարի ժամկետով:

ՄԱՍ VI
Ֆինանսական դրույթներ

Հոդված 25

1. Սույն Արձանագրության կատարման համար Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի կողմից կատարված ծախսերը կկրի Միավորված ազգերի կազմակերպությունը:
2. Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարը կապահովի անհրաժեշտ աշխատակազմ և հնարավորություններ սույն Արձանագրությամբ սահմանված Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի գործառույթների արդյունավետ իրականացման համար:

Հոդված 26

1. Գլխավոր Ասամբլեայի ընթացակարգերին համապատասխան կատեղծվի Հատուկ Հիմնադրամ, որը կղեկավարվի Միավորված ազգերի կազմակերպության ֆինանսական կանոնակարգերով և կանոններով՝ Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի Կողմ պետության կատարած այցելությունից հետո տրված խորհրդատվությունների, ինչպես նաև ազգային կանխարգելման մարմինների ուսումնական ծրագրերի իրականացման նպատակով ֆինանսական օժանդակություն տրամադրելու համար:
2. Հատուկ հիմնադրամը կարող է ֆինանսավորվել նաև կառավարությունների, միջկառավարական և հասարակական կազմակեր-

պոլիտոնոմների և այլ մասնավոր կամ հանրային անձանց կողմից տրվող ֆինանսական ներդրումների միջոցով:

ՄԱՍ VII Եզրափակիչ դրույթներ

Հոդված 27

1. Սույն Արձանագրությունը բաց է ստորագրման համար Կոնվենցիան ստորագրած ցանկացած պետության կողմից:
2. Սույն Արձանագրությունը ենթակա է վավերացման ցանկացած պետության կողմից, որը վավերացրել կամ միացել է Կոնվենցիային: Վավերագրերը պետք է ի պահ հանձնվեն Միավորված Ազգերի Կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարին:
3. Սույն Արձանագրությունը բաց կլինի միանալու համար ցանկացած պետության կողմից, որը վավերացրել կամ միացել է Կոնվենցիային:
4. Միանալու ուժի մեջ կմտնի միանալու մասին փաստաթուղթը Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարին ի պահ հանձնելու օրվանից:
5. Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարը սույն Արձանագրությունը ստորագրած կամ դրան միացած բոլոր պետություններին կձանուցի յուրաքանչյուր նոր վավերագիրը կամ միանալու մասին փաստաթուղթն ի պահ հանձնելու մասին:

Հոդված 28

1. Սույն Արձանագրությունն ուժի մեջ կմտնի Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարին քսաներորդ վավերագիրը կամ դրան միանալու մասին փաստաթուղթն ի պահ հանձնելուց հետո՝ երեսուներորդ օրը:
2. Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարին քսաներորդ վավերագիրը կամ դրան միանալու մասին փաստաթուղթն ի պահ հանձնելու օրվանից հետո սույն Արձանագրությունը վավերացնող կամ դրան միացող յուրաքանչյուր պետության համար սույն Արձանագրությունը ուժի մեջ կմտնի իր վավերագիրը կամ միանալու մասին փաստաթուղթն ի պահ հանձնելուց հետո՝ երեսուներորդ օրը:

Հոդված 29

Սույն Արձանագրության դրույթներն առանց սահմանափակումների

կամ բացառությունների տարածվելու են դաշնային պետությունների բոլոր սուբյեկտների վրա:

Հոդված 30

Սույն Արձանագրության առնչությամբ որևէ վերապահում չպետք է արվի:

Հոդված 31

Սույն Արձանագրության դրույթները չեն ազդի Կողմ պետությունների՝ կալանավայրեր այցելության համակարգ սահմանող որևէ տարածաշրջանային կոնվենցիայով ստանձնած պարտավորությունների վրա: Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի և այդպիսի տարածաշրջանային կոնվենցիաներով հիմնված մարմինների միջև խրախուսվում է խորհրդատվությունն ու համագործակցությունը՝ նպատակ ունենալով խուսափել կրկնօրինակումից և արդյունավետորեն նպաստել սույն Արձանագրության նպատակների իրականացմանը:

Հոդված 32

Սույն Արձանագրության դրույթները չեն ազդի 1949թ. օգոստոսի 12-ի Ժնևի չորս Կոնվենցիաներով և 1977թ. հունիսի 8-ի Լրացուցիչ արձանագրություններով ստանձնած Կողմ պետությունների պարտավորությունների իրականացման, ինչպես նաև որևէ Կողմ պետության հնարավորություն վրա՝ լիազորելու Կարմիր Խաչի միջազգային կոմիտեին՝ այցելելու կալանավայրերը, այն դեպքերում, որոնց նկատմամբ միջազգային մարդասիրական իրավունքը չի կիրառվում:

Հոդված 33

1. Յուրաքանչյուր Կողմ պետություն կարող է ցանկացած ժամանակ դադարեցնել սույն Արձանագրության գործողությունը՝ Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարին գրավոր ծանուցելու միջոցով, որը հետագայում այդ մասին կտեղեկացնի սույն Արձանագրության և Կոնվենցիայի մյուս Կողմ պետություններին: Գործողության դադարեցումն ուժի մեջ կմտնի ծանուցագիրը Գլխավոր քարտուղարի կողմից ստանալու օրվանից մեկ տարի անց:
2. Այդպիսի դադարեցումը չի նշանակի Կողմ պետությունների՝ սույն Արձանագրությամբ նախատեսված պարտավորությունների կատարումից ազատում՝ մինչև գործողության դադարեցումն ուժի մեջ մտնելը տեղի ունեցած ցանկացած գործողության կամ իրավիճակի նկատմամբ կամ այն գործողությունների նկատմամբ, որոնք Կան-

խարզելման հարցերով ենթակոմիտեն որոշել էր կամ կարող էր որոշել ձեռնարկել շահագրգիռ Կողմ պետության նկատմամբ, ոչ էլ դադարեցումը որևէ կերպ կխոչընդոտի մինչև գործողության դադարեցման ուժի մեջ մտնելը Կանխարզելման հարցերով ենթակոմիտեի կողմից արդեն իսկ սկսած որևէ գործի քննարկման շարունակմանը:

3. Կողմ պետության համար գործողության դադարեցումն ուժի մեջ մտնելու օրվանից հետո Կանխարզելման հարցերով ենթակոմիտեն չի սկսի որևէ գործի քննարկում այդ պետության առնչությամբ:

Հոդված 34

1. Սույն Արձանագրության յուրաքանչյուր Կողմ պետություն կարող է առաջարկել փոփոխություն և այն ներկայացնել Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարին: Գլխավոր քարտուղարը այնուհետ առաջարկված փոփոխությունը կուղարկի սույն Արձանագրության Կողմ պետություններին՝ խնդրելով նրանց ծանուցել, թե նրանք ցանկանո՞ւմ են արդյոք հրավիրել Կողմ պետությունների կոնֆերանս՝ առաջարկված փոփոխության քննարկման և դրա վերաբերյալ քվեարկության անցկացման համար: Այն դեպքում, երբ հաղորդելուց հետո չորս ամսվա ընթացքում Կողմ պետությունների ոչ պակաս քան մեկ երրորդը հավանություն է տալիս նման կոնֆերանս հրավիրելուն, Գլխավոր քարտուղարը հրավիրում է կոնֆերանս՝ Միավորված ազգերի կազմակերպության հովանու ներքո: Կոնֆերանսին ներկա և քվեարկությանը մասնակցած Կողմ պետությունների երկու երրորդի կողմից ընդունված ցանկացած փոփոխություն Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարի կողմից կներկայացվի բոլոր Կողմ պետություններին՝ ընդունման համար:
2. Սույն հոդվածի 1-ին կետին համապատասխան ընդունված փոփոխությունը ուժի մեջ կմտնի սույն Արձանագրության Կողմ պետությունների երկու երրորդի կողմից վերջիններիս սահմանադրական համապատասխան ընթացակարգերին համաձայն ընդունվելու դեպքում:
3. Փոփոխությունները ուժի մեջ մտնելուց հետո դրանք պարտադիր ուժ կստանան ընդունած Կողմ պետությունների համար, մյուս Կողմ պետությունների համար պարտադիր ուժ կունենան սույն Արձանագրության դրույթները և նրանց կողմից առավել վաղ ընդունված ցանկացած փոփոխություն:

Հոդված 35

Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի և ազգային կանխարգելման մարմինների անդամներին կտրվեն այնպիսի արտոնություններ և անձեռնմխելիություններ, որոնք անհրաժեշտ են իրենց գործառույթների անկախ իրականացման համար: Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի անդամներին կտրվեն Միավորված ազգերի կազմակերպության 1946թ. փետրվարի 13-ի Արտոնությունների և անձեռնմխելիությունների մասին Կոնվենցիայի 22-րդ բաժնով նախատեսված արտոնությունները և անձեռնմխելիությունները:

Հոդված 36

Կողմ պետություն այցելելու դեպքում, Կանխարգելման հարցերով ենթակոմիտեի անդամները առանց սույն Արձանագրության դրույթներին և նպատակներին վնասելու և նրանց տրված արտոնություններն ու անձեռնմխելիությունները սահմանափակելու, պետք է՝

- ա) հարգեն այցելած պետության օրենքներն ու կանոնները.
- բ) ձեռնպահ մնան ցանկացած գործողությունից կամ գործունեությունից, որոնք անհամատեղելի են անկողմնակալ և միջազգային բնույթի նրանց պարտավորությունների հետ:

Հոդված 37

1. Սույն Արձանագրությունը, որի արաբերեն, չինարեն, անգլերեն, ֆրանսերեն, ռուսերեն և իսպաներեն տեքստերը հավասարազոր են, ի պահ կհանձնվի Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարին:
2. Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր քարտուղարը սույն Արձանագրության հաստատված պատճենները կփոխանցի բոլոր պետություններին:

**1. Միավորված ազգերի կազմակերպություն
ՄԱԿ-ի կոնվենցիաներ և պայմանագրերով ստեղծված մարմիններ**

Տես՝ www.unhchr.ch fi Treaties and Treaty monitoring bodies ինտերնետ կայքում

- Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների պաշտպանության միջազգային դաշնագիր, 1966թ. պայմանագրով ստեղծված մարմինը՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանության կոմիտե:
- Խոշտանգումների և այլ դաժան ամմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ կոնվենցիա, 1984թ. պայմա-

նագրով ստեղծված մարմին՝ Խոշտանգումների դեմ պայքարի կոմիտե:

- Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի ձևերի դեմ կոնվենցիայի կամընտիր արձանագրություն, 2002, Լրացուցիչ տեղեկատվության համար տես՝ www.apt.ch և UN & Legal fi Information on the Optional Protocol ինտերնետ կայքէջը:
- Կոնվենցիա երեխայի իրավունքների մասին, 1989թ. պայմանագրով ստեղծված մարմին՝ Երեխաների իրավունքների պաշտպանության կոմիտե:
- Հյուպատոսական հարաբերությունների վերաբերյալ Վիեննայի կոնվենցիա, 1967թ.: Տես՝ www.umn.edu/humanrts կայքէջը:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 4

Համապատասխան չափանիշների ցանկ

1. Միավորված ազգերի կազմակերպություն

ՄԱԿ-ի չափարտավորեցնող փաստաթղթեր.

տես www.unhchr.ch fi Treaties կայքէջը:

- Որևէ ձևով ձեռքակալվող կամ կալանավորվող անձանց պաշտպանության սկզբունքների ժողովածու, ընդունվել է ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի 43/173 որոշմամբ՝ 1988թ. դեկտեմբերի 9-ին:
- Բանտարկյալների հետ վարվեցողության հիմնական սկզբունքներ, ընդունված ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի 1990թ. դեկտեմբերի 14-ի թիվ 45/111 որոշմամբ:
- Ազատագրված անչափահասների պաշտպանության Միավորված ազգերի կազմակերպության կանոններ, ընդունվել են ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի 1990թ. դեկտեմբերի 14-ի թիվ 45/113 որոշմամբ:
- Անչափահասների նկատմամբ արդարադատության իրականացման վերաբերյալ Միավորված ազգերի կազմակերպության նվազագույն ստանդարտ կանոններ («Պեկինյան կանոններ»), ընդունվել է ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի 1985թ. նոյեմբերի 29-ի թիվ 40/33 որոշմամբ:
- Բանտարկյալների հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոններ, ընդունվել են ECOSOC-ի 633 C(XXIV) 1957թ. հուլիսի 31-ի և 2076 (LXII) 1977թ. մայիսի 13-ի որոշումներով:
- ՄԱԿ-ի բժշկական էթիկայի սկզբունքներ՝ խոշտանգումներից և այլ դաժան կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքից կամ պատժից բանտարկյալների պաշտպանության գործում բժշկական անձնակազմի, հատկապես՝ թերապևտների դերի վերաբերյալ, ընդունվել է ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի 1982թ. դեկտեմբերի 18-ի 37/194 որոշմամբ:
- Իրավապահ մարմինների աշխատողների կողմից ուժ և հրազեն գործադրելու հիմնական սկզբունքներ, ընդունվել են Հանցավորության կանխարգելման և օրինախախտների հանդեպ վերաբերմունքին նվիրված ՄԱԿ-ի Ութսուներորդ Կոնգրեսում, որը տեղի է ունեցել 1990 թ. Օգոստոսի 27-ից Սեպտեմբերի 7-ը, Կուբայի մայրաքաղաք Հավանայում:

- Իրավապահ մարմինների աշխատողների վարքագծի կանոնագիրք, ընդունվել է ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի 1979թ. դեկտեմբերի 17-ի թիվ 34/169 որոշմամբ:
- Հնդեկան հիվանդություններով տառապող անձանց խնամքի բարելավման ՄԱԿ-ի սկզբունքներ: ընդունվել են ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի կողմից՝ 1991թ. դեկտեմբերի 17-ի թիվ 46/119 որոշմամբ:
- UNHCR վերանայված հրահանգները նյութապես կարիքավոր անձանց համար նախատեսված ապաստարաններում պահելու ընդունելի պայմանների ու չափանիշների վերաբերյալ, 1999թ.: Տես նաև՝ www.unhcr.ch կայքէջը:
- Բանտարկյալներին խուզարկող մարմնի վերաբերյալ կատարված զեկույց, ընդունվել է 1993թ. հոկտեմբերին՝ Հունգարիայի Բուդապեշտ քաղաքում՝ 45-րդ Համաշխարհային բժշկական համաժողովի կողմից:
- Ազատագրված հետ կապ չունեցող միջոցների կիրառման նվազագույն ստանդարտ կանոններ (Տոկիոյի կանոններ), ընդունվել են գլխավոր ասամբլեայի 1990 թ. դեկտեմբերի 14-ի թիվ 45/110 որոշմամբ:

2. Աֆրիկյան Միություն

- Մարդկանց և ժողովուրդների իրավունքների պաշտպանության աֆրիկյան խարտիա, ընդունվել է Աֆրիկյան միասնության կազմակերպության կողմից՝ 1981թ. հունիսի 27-ին: Տես նաև՝ www.africa-union.org fi Official Documents fi Treaties, Conventions & Protocols կայքէջը:
- Բանտարկյալների իրավունքների պաշտպանության աֆրիկյան խարտիայի նախագիծ, ընդունվել է Կենտրոնական, Արևելյան և Հարավային Աֆրիկայի ուղղիչ հաստատությունների ղեկավարների կողմից՝ 2001թ. սեպտեմբերի 4-ից 7-ը՝ Նամիբիայի Ուինդհուք քաղաքում և քննարկվել Աֆրիկայում քրեական և բանտային բարեփոխումներին նվիրված համաաֆրիկյան կոնֆերանսում, որը տեղի է ունեցել 2002թ. սեպտեմբերի 18-20-ը՝ Ուագադուգույում: Լրացուցիչ տեղեկատվության համար տես՝ www.penalreform.org կայքէջը:
- Աֆրիկայում խոշտանգումների, դաժան, անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատժի արգելման հրահանգներ և միջոցներ (Ռոբբեն կղզու հրահանգներ), 2002թ.: Տես՝ www.afric.ch fi Africa կայքէջը:

- Աֆրիկայի բանտային պայմանների վերաբերյալ Կամպալայի Հռչակագիր, պատրաստվել է բանտային պայմանների հարցերի վերաբերյալ աֆրիկյան Կոնֆերանսի ժամանակ՝ 1986թ.: Տես www.penalreform.org/english/pana_declarationkampala.htm կայքէջը:

3. Ամերիկյան պետությունների կազմակերպություն

Տես www.cidh.oas.org fi Basic Documents կայքէջը:

- Մարդու իրավունքների պաշտպանության ամերիկյան կոնվենցիա (Սան Խոսեի դաշնագիր), ընդունվել է Ամերիկյան պետությունների կազմակերպության՝ մարդու իրավունքների պաշտպանության հարցերով մասնագիտացված միջամերիկյան կոնֆերանսում՝ 1969թ. նոյեմբերի 22-ին՝ Կոստա Ռիկայի Սան Խոսե քաղաքում:
- Մարդու իրավունքների և պարտականությունների ամերիկյան հռչակագիր. ընդունվել է Ամերիկյան պետությունների իններորդ միջազգային կոնֆերանսում՝ 1948թ. մայիսի 2-ին:
- Խոշտանգումների կանխարգելման և պատժման միջամերիկյան կոնվենցիա, ընդունվել է ամերիկյան պետությունների կազմակերպության գլխավոր ասամբլեայի 15-րդ հերթական նիստում՝ 1985թ. դեկտեմբերի 9-ին:
- Ազատագրված անձանց իրավունքների և խնամքի վերաբերյալ միջամերիկյան հռչակագրի նախագիծ. հովանավորվել է Կոստա Ռիկայի կառավարության կողմից և պատրաստվել Միջազգային բանտային բարեփոխումներ կազմակերպության կողմից՝ 2001թ. Ամերիկյան պետությունների կազմակերպության գլխավոր ասամբլեային հանձնելու նպատակով:
Տես՝ www.penalreform.org ինտերնետ կայքէջում:

4. Եվրոպայի Խորհուրդ

Եվրոպայի խորհրդի Կոնվենցիաներ

- Մարդու իրավունքների պաշտպանության եվրոպական կոնվենցիա, ETS No. 005, 1950թ.: Տես՝ www.coe.int fi Human Rights ինտերնետային կայքէջը:
- Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման մասին եվրոպական կոնվենցիա, ETS, No 126, 1987թ.: Տես՝ www.cpt.coe.int fi Documents fi Reference ինտերնետային կայքէջը:

ԽԿԿ չափանիշների վերաբերյալ բոլոր փաստաթղթերը տես՝ www.cpt.coe.com ինտերնետային կայքէջում:

Եվրոպայի խորհրդի ոչ պարտադիր փաստաթղթեր

Տես՝ www.coe.int fi Committee of Ministers fi Advanced Search
ինտերնետային կայքէջը (նուտքագրելով տարեթիվը, ամսաթիվը և
աղբյուրը):

- Եվրոպական բանտային կանոններ R (87)3 հանձնարարականը՝
ընդունված Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի կողմից՝
1987թ. փետրվարի 12-ին, աղբյուրը՝ Rec (87)3:
- Բանտերում կրթության վերաբերյալ հանձնարարական թիվ R
(89)12, ընդունված Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի
կողմից՝ 1989թ.՝ հոկտեմբերի 13-ին, աղբյուրը՝ Rec (89)12:
- Բանտում առողջապահության էթիկական և կազմակերպչական
ասպեկտների վերաբերյալ R (98)7 հանձնարարություն. ընդուն-
վել է Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի կողմից՝
1999թ. ապրիլի 8-ին, աղբյուրը՝ Rec (98)7:
- Մինչդառական կալանքի վերաբերյալ թիվ R (80)11 հանձնարա-
րական. ընդունվել է նախարարների կոմիտեի կողմից՝ 1980թ.
հունիսի 27-ին, աղբյուրը՝ Rec (80)11:
- Բանտից ազատվելու վերաբերյալ թիվ R (82)16 հանձնարարա-
կան. ընդունվել է նախարարների կոմիտեի կողմից՝ 1982թ. սեպ-
տեմբերի 24-ին, աղբյուրը՝ Rec (82)16:
- Վտանգավոր հանցագործների ազատազրկման և վերաբերմուն-
քի վերաբերյալ թիվ R (82)17 հանձնարարական. ընդունվել է նա-
խարարների կոմիտեի կողմից՝ 1982թ. սեպտեմբերի 24-ին, աղբ-
յուրը՝ Rec (82)17:
- Օտարերկրացի բանտարկյալների վերաբերյալ հանձնարարա-
կան թիվ R (84)12. ընդունվել է նախարարների կոմիտեի կողմից՝
1984թ. հունիսի 21-ին, աղբյուրը՝ Rec (84)12:
- Բուժժառայության պրակտիկայում և սոցիալական միջավայրում
գրանցված ՄԻԱՎ դեպքերի բարոյագիտական հարցերի վերա-
բերյալ թիվ R (89)14 հանձնարարական. ընդունվել է ԵԽ նախա-
րարների կոմիտեի կողմից՝ 1989թ. հոկտեմբերի 24-ին, աղբյուրը՝
Rec (89)14:
- Հանրային պատժամիջոցների և միջոցների վերաբերյալ եվրո-
պական կանոններ, թիվ R (92)16 հանձնարարական. ընդունվել է
նախարարների կոմիտեի կողմից՝ 1992թ. հոկտեմբերի 19-ին,
աղբյուրը՝ Rec (92)16:
- Բանտում տարափոխիկ հիվանդությունների, ներառյալ՝ ՉԻԱՀ-ի
և դրան առնչվող խնդիրների բանտային և քրեագիտական աս-
պեկտների վերաբերյալ թիվ R (93)6 հանձնարարական. ընդուն-

վել է նախարարների կոմիտեի կողմից՝ 1993թ. հոկտեմբերի 18-ին, աղբյուրը՝ Rec (93)6:

- Բանտերում առողջապահության էթիկական և կազմակերպչական ասպեկտների վերաբերյալ հանձնարարական թիվ R (98)7. ընդունվել է նախարարների կոմիտեի կողմից՝ 1998թ. ապրիլի 8-ին, աղբյուրը՝ Rec (98)7:
- Բանտերում առողջապահության էթիկական և կազմակերպչական ասպեկտների վերաբերյալ հանձնարարական թիվ R (98)8. ընդունվել է նախարարների կոմիտեի կողմից՝ 1998թ. ապրիլի 8-ին, աղբյուրը՝ Rec (98)8:
- Բանտային գերբնակեցման և բանտում բանտարկյալների քանակի աճի վերաբերյալ հանձնարարական թիվ R (99)22. ընդունվել է նախարարների կոմիտեի կողմից՝ 1999թ. սեպտեմբերի 30-ին, աղբյուրը՝ Rec(99)22:
- Ոստիկանական էթիկայի եվրոպական կանոնագրքի հանձնարարական թիվ Rec(2001)10. ընդունվել է նախարարների կոմիտեի կողմից՝ 2001թ. սեպտեմբերի 19-ին, աղբյուրը՝ Rec(2001)10:

1. Նյութեր բանտերի մոնիթորինգի վերաբերյալ

APT/OSCE-ODHIR, *Monitoring places of detention: a practical guide for NGOs*, Geneva, December 2002: Տես www.apr.ch կայքէջում՝ անգլերենով և ռուսերենով: Penal Reform International, *Monitoring prison conditions in Europe: Report of a European*, Seminar held in Marly-le-Roi, France, Paris, 1997.

2. Նյութեր ԽԴԿՈՍ վերաբերյալ

APT, *The Optional Protocol to the UN Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: A Manual for Prevention*, Geneva, 2004, հասանելի է անգլերեն լեզվով (կիստևեն ֆրանսերեն, իսպաներեն և պորտուգալերեն հրատարակությունները): APT, *Implementation of the Optional Protocol to the UN Convention against Torture. The Establishment and Designation of National Preventive Mechanisms*, Geneva, April 2003, հասանելի է www.apr.ch ինտերնետային կայքէջում՝ անգլերենով, ֆրանսերենով, իսպաներենով և ռուսերենով:

3. Նյութեր խոշտանգումների վերաբերյալ

Camille Giffard, *The Torture Reporting Handbook, How to document and*

respond to allegations of torture within the international system for the protection of human rights, Human Rights Centre, University of Essex, 2000: Հասանելի է արաբերեն, անգլերեն, ֆրանսերեն, իսպաներեն և ռուսերեն լեզուներով:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 5

Լրացուցիչ գրականություն

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *Istanbul Protocol, Manual on the Effective investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, Professional Training Series no. 8, New York, Geneva, 2001. Amnesty International, *Combating torture: A manual for action*, London, 2003, տես www.amnesty.org կայքէջում՝ անգլերեն լեզվով OSCE/ODIHR, *Preventing Torture – A Handbook for OSCE Field staff*, Warsaw 1999, տես www.osce.org կայքէջում՝ անգլերեն և ռուսերեն լեզուներով:

4. Նյութեր բանտային ստանդարտների կիրառման վերաբերյալ

Andrew Coyle, *A Human Rights Approach to Prison Management. Handbook for prison staff*. International Centre for Prison Studies, 2003, տես www.prisonstudies.org կայքէջում՝ արաբերեն, պորտուգալերեն, չինարեն, անգլերեն, ռուսերեն, իսպաներեն և թուրքերեն լեզուներով: Penal Reform International, *Making standards work, an international handbook on good prison practice*. London, 2001. հասանելի է անգլերեն, ֆրանսերեն, ռուսերեն և իսպաներեն լեզուներով. տես՝ www.penalreform.org ինտերնետ կայքէջը: United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *Human Rights and Prisons - A manual on Human Rights Training for Prisons Officials*, Professional Training Series No.9, Geneva, 2003. Nigel S. Rodley, *The treatment of prisoners under international law*, Second Edition, Oxford, 1999.

Vivien Stern, *A sin against the future – Imprisonment in the world*. Penguin Books, 1998 Peter Sutton, (ed.), *Basic Education in Prisons: Final Report*, United Nation/ UNESCO Institute for Education (UIE) joint publication: Անգլերեն տարբերակն անվճար բաշխվում է անվճար UIE-ում, ֆրանսերեն և իսպաներեն տարբերակները տես UIE կայքէջում. <http://www.unesco.org/education/uic/online/prifr/prifr.pdf>Others

5. Ընդհանուր նյութեր մարդու իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ

Helsinki Foundation for Human Rights, *Human Rights Monitoring*, Warsaw, 2001. United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *Professional Training Series n7, Training Manual on Human Rights Monitoring*, New York, Geneva, 2001.

6. Նյութեր բանտեր այցելող մարմինների վերաբերյալ

APT, *Visiting places of detention: Practices and Lessons learned by selected domestic institutions, Seminar Report*, Geneva, 2004. APT, *The Impact of External Visiting of Police Stations on Prevention of Torture and Ill-Treatment, Study*, Geneva, 1999. APT, *Standard Operating Procedures of International Mechanisms Carrying Out Visits to places of detention, Seminar Report*, Geneva, 1997. International Committee of Red Cross, *Deprived of freedom*, Geneva 2002.

Malcolm D. Evans and Morgan Rod, *Preventing Torture, A study of the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or punishment*, Oxford, 1998. Rod Morgan and Malcolm D. Evans, *Protecting prisoners, The Standards of the European Committee for the Prevention of Torture in context*, Oxford, 1999. Rod Morgan and Malcolm D. Evans, *Combating Torture in Europe*, Council of Europe Publishing, 2001. APT Series on *Prevention of Torture in Europe* (in French and English) Brochure no3 – Barbara Bernath, *CPT history, mandate, composition*, Geneva, December 1999. Brochure no4 – Ursula Kriebaum, *CPT Modus Operandi*, Geneva, May 2002. APT/Council of Europe, *A visit by the CPT – What’s it all about? 15 questions and answers for the police*, May 1999.

ԼՐԱՑՈՒՄ

Օգտակար հասցեներ

Լրացում 6

1. INTERNATIONAL ORGANISATIONS

Միջազգային կազմակերպություններ

International Committee of the Red Cross

Կարմիր Խաչի միջազգային կազմակերպություն

19 Avenue de la Paix, 1211 Geneva, Switzerland

Հեռախոս. +41 (0)22 734 60 01 Ֆաքս. +41 (0)22 733 20 57

Էլ-փոստ. webmaster.gva@icrc.org

Վեբկայք. www.icrc.org

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights

Մարդու իրավունքների հարցերով Միավորված ազգերի կազմակերպության գերագույն հանձնակատարի գրասենյակ

Palais des Nations, 8-14 Avenue de la Paix, 1211 Geneva 10, Switzerland

Հեռախոս. +41 (0)22 917 90 00 Ֆաքս. +41 (0)22 917 90 12

Էլ-փոստ. webadmin.hchr@unog.ch

Վեբկայք. www.unhchr.ch

United Nations Office on Drugs and Crime

Միավորված ազգերի կազմակերպության թմրադեղերի և հանցավորության հարցերով գրասենյակ

Vienna International Centre

Վիեննայի միջազգային կենտրոն

Wagramerstr. 5 P.O. Box 500, 1400 Vienna, Austria

Հեռախոս. +43 1 260 60 0 Ֆաքս. +43 1 260 60 58 66

Էլ-փոստ. unodcnodc.org

Վեբկայք. www.unvienna.org

United Nations High Commissioner for Refugees

Միացյալ ազգերի կազմակերպության փախստականների հարցերով գերագույն հանձնակատար

Department of International Protection

Միջազգային պաշտպանության գերատեսչություն

P.O Box 2500, 1211 Geneva 2, Switzerland

Հեռախոս. +41 (0)22 739 84 77 Ֆաքս. +41 (0)22 739 73 54

Վեբկայք www.unhcr.ch

Commonwealth Secretariat

Հանրապետական քարտուղարություն

Human Rights Unit Marlborough House, Pall Mall, London SW1Y

5HX, United Kingdom

Հեռախոս. +44 207 747 64 08 Ֆաքս. +44 207 747 64 18
Վեբկայք www.thecommonwealth.org

2. REGIONAL ORGANISATIONS

Տարածաշրջանային կազմակերպություններ

EUROPE

Եվրոպա

Council of Europe

Եվրոպայի խորհուրդ

67075 Strasbourg Cedex, France

Վեբկայք. www.coe.int

European Court of Human Rights

Մարդու իրավունքների պաշտպանության եվրոպական դատարան

Հեռախոս. +33 3 88 41 20 32 Ֆաքս. +33 3 88 41 27 91

Վեբկայք. www.echr.coe.int

European Committee for the Prevention of Torture (CPT)

Խոշտանգումների կանխարգելման եվրոպական կոմիտե (ԽԿԿ)

Հեռախոս. +33 3 88 41 23 88 Ֆաքս. +33 3 88 41 27 72

Էլ-փոստ. cpt.doc@coe.int

Վեբկայք. www.cpt.coe.int

European Parliament

Եվրոպական խորհրդարան

L-2929, Luxembourg

Հեռախոս. +352 4300-1 Ֆաքս. +352 43 70 09

Վեբկայք. www.europa.eu.int

Organization for Security and Cooperation in Europe

Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն

Office for Democratic Institutions and Human Rights

Ժողովրդական Հաստատությունների և Մարդու Իրավունքների

Պաշտպանության Գրասենյակ

Aleje Ujazdowskie 19, 00557 Warsaw, Poland

Հեռախոս. +48 22 520 06 00 Ֆաքս. +48 22 520 06 05

Էլ-փոստ. office@odhir.pl

Վեբկայք. www.osce.org/inst/odih

European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the

United Nations (HEUNI) Միացյալ Ազգերի Կազմակերպությանը միացած Հանցավորության Կանխարգելման և Վերահսկողության Ինստիտուտ (ՄԱԿՀԿՎԻ)

POB 157 Uudenmaankatu 37, 00121 Helsinki, Finland
Հեռախոս. +358 9 1606 78 80 Ֆաքս. +358 9 16 06 78 90
Էլ-փոստ. heuni@om.fi
Վեբկայք. www.heuni.fi

AFRICA

Աֆրիկա

African Commission on Human and Peoples' Rights

Մարդու և ժողովուրդների իրավունքների պաշտպանության աֆրիկյան հանձնաժողով

90 Kairaba Avenue, P.O. Box 673, Banjul, The Gambia

Հեռախոս. +220 392962; Ֆաքս. +220 390764

Վեբկայք. www.achpr.org

Organization of African Unity

Աֆրիկյան միասնականության կազմակերպություն

P.O. Box 3234, Roosevelt Street, W21K19 Addis Ababa, Ethiopia

Հեռախոս. (251-1) 51 77 00, Ֆաքս. (251-1) 51 78 44

Վեբկայք. www.africa-union.org

United Nations African Institute for the Prevention of Crime and the

Treatment of Offenders

Հանցավորության կանխարգելման և Իրավախախտ անձանց ցուցաբերվող իրավունքի հարցերով Միավորված ազգերի կազմակերպության աֆրիկյան ինստիտուտ

P.O. Box 10590, Kampala, Uganda

Հեռախոս. (256) 41 22 11 19, Ֆաքս. (256) 41 22 26 23

Էլ-փոստ. unafri@unafri.or.ug

Վեբկայք. www.unafri.or.ug

AMERICAS

Ամերիկայի երկու մայրցամաքներ

Inter-American Commission on Human Rights

Մարդու իրավունքների պաշտպանության միջամերիկյան հանձնաժողով

Organization of American States (OAS)

Ամերիկյան պետությունների կազմակերպություն

1889 F Street, N.W., Washington D.C: 2006, USA

Հեռախոս. (1 202) 458-6002 Ֆաքս. (1 202) 458-3992

Վեբկայք. www.cidh.org

United Nations Latin American Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (ILANUD)

Միավորված ազգերի կազմակերպության հանցավորության կանխարգելման և իրավախախտ անձանց հանդեպ ցուցաբերվող վերաբերմունքի

հարցերով Լատինաամերիկյան ինստիտուտ

Edificio Plaza de la Justicia, 3er piso, Apartado Postal 10071-1000
San Jose Costa Rica
Հեռախոս. +506.257.5826 Ֆաքս. +506. 233.7175
Էլ-փոստ. ilanud@ilanud.or.cr
Վեբկայք. www.ilanud.or.cr

ASIA

Ասիա

United Nations Asia and Far East Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (UNAFEI)

Միավորված ազգերի կազմակերպության հանցավորության կանխարգելման և իրավախախտ անձանց հանդեպ ցուցաբերվող վերաբերմունքի հարցերով Ասիայի և Հեռավոր Արևելքի Ինստիտուտ

1-26 Harumi-cho, Fuchu-shi, Tokyo 183-0057, Japan
Հեռախոս. +81.42.333.7021, Ֆաքս. +81.42.333.7024
Էլ-փոստ. unafei@moj.go.jp
Վեբկայք. www.unafei.or.jp

3. NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS INTERNATIONAL NGOs

Հասարակական կազմակերպություններ, միջազգային ՀԿ-ներ
Amnesty International (International Secretariat)

Միջազգային համաներում (Միջազգային քարտուղարություն)

1 Easton Street, London WC1X 8 DJ, United Kingdom
Հեռախոս. +44 171 413 55 00 Ֆաքս. +44 171 956 11 57
Էլ-փոստ. amnestyis@amnesty.org
Վեբկայք. www.amnesty.org

Association for the Prevention of Torture (APT)

Խոշտանգումների կանխարգելման միություն (ԽԿՄ)

10 Route de Ferney, P.O. Box 2267, 1211 Geneva 2, Switzerland
Հեռախոս. +41 22 919 21 70 Ֆաքս. +41 22 919 21 80
Էլ-փոստ. apt@apt.ch
Վեբկայք. www.apt.ch

Human Rights Watch (HRW)

Հյուման Ռայթս Ուոչ (ՀՌՈՒ)

485 Fifth Avenue, 3rd Floor, New York, NY 10017, USA
Հեռախոս. +1 212 290 47 00 Ֆաքս. +1 212 736 13 00
Էլ-փոստ. hrwny@hrw.org

Website: www.hrw.org
International Centre for Prison Studies (ICPS)
Բանտային հետազոտությունների միջազգային կենտրոն (ԲՀՄԿ)
King's College London School of Law 3rd Floor
26-29 Drury Lane London WC2B 5RL United Kingdom
Հեռախոս. +44 (0) 207 848 1922 Ֆաքս. +44 (0) 207 848 1901
Էլ-փոստ. icps@kcl.ac.uk
Վեբկայք. www.prisonstudies.org

International Commission of Jurists (ICJ)
Իրավաբանների միջազգային հանձնաժողով (ԻՄՀ)
26 Chemin de Joinville, P.O Box 160, 1216 Geneva, Switzerland
Հեռախոս. +41 22 979 38 00 Ֆաքս. +41 22 979 38 01
Էլ-փոստ. info@icj.org
Վեբկայք. www.icj.org
International Federation of the League of Human Rights (FIDH)

Մարդու իրավունքների պաշտպանության Միջազգային ֆեդերացիա
17 Passage de la Main d'Or, 75011 Paris, France
Հեռախոս. +33 1 43 55 25 18 Ֆաքս. +33 1 43 55 18 80
Էլ-փոստ. fidh@csi.com
Վեբկայք. www.fidh.imagnet.fr

International Federation of Action by Christians for the Abolition of Torture (FI.ACAT)

Հանուն խոշտանգումների վերացման քրիստոնեական գործունեության միջազգային ֆեդերացիա

27 Rue de Maubeuge, 75009 Paris, France
Հեռախոս. (33) 1 42 80 01 60 Ֆաքս. (33) 1 42 80 20 89
Էլ-փոստ. fi.acat@wanadoo.fr

Inter-Parliamentary Union (IPU)

Միջխորհրդարանական Միություն (ՄՄ)

Place du Petit-Saconnex, P.O. Box 438
1211 Geneva 19, Switzerland
Հեռախոս. +41 (0)22 734 41 50 Ֆաքս. +41 (0)22 733 31 41
Էլ-փոստ. postbox@mail.ipu.org
Վեբկայք. www.ipu.org

International Rehabilitation Council for Torture Victims

Խոշտանգումների զոհերի միջազգային ռեաբիլիտացիայի խորհուրդ

Borgergade 13, P.O. Box 2107, 1014 Copenhagen, Denmark
Հեռախոս. +45 33 76 06 00 Ֆաքս. +45 33 76 05 00

Էլ-փոստ. irct@irct.org
Վեբկայք. www.irct.org
International Service for Human Rights
Մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային ծառայություն
1 rue de Varembé, P.O. Box 16, 1211 Geneva 20, Switzerland
Հեռախոս. +41 (0)22 733 51 23 Ֆաքս. +41 (0)22 733 08 26
Էլ-փոստ. dir@ishr-sidh.ch
Վեբկայք. www.ishr.ch
World Organisation against Torture (OMCT-SOS Torture)

Համաշխարհային կազմակերպություն խոշտանգումների կանխարգելման դեմ

8, rue du Vieux-Billard, P.O. Box 21, 1211 Geneva 8, Switzerland
Հեռախոս. +41 (0)22 809 49 39 Ֆաքս. +41 (0)22 809 49 29
Էլ-փոստ. omct@omct.org
Վեբկայք. www.omct.org

Penal Reform International

Միջազգային բանտային բարեփոխումներ
The Bon Marche Centre 241-251 Ferndale Road London SW9 8BJ
Հեռախոս. +44 207 721 76 78 Ֆաքս. +44 207 721 87 85
Էլ-փոստ. Headofsecretariat@penalreform.org
Վեբկայք. www.penalreform.org

The Redress Trust

Փոխհատուցման պարտավորություն
6 Queen Square, London WC1N 3AR, United Kingdom
Հեռախոս. + 44 171 278 9502 Ֆաքս. +44 171 278 9410
Էլ-փոստ. redresstrust@gn.apc.org
Վեբկայք. www.redress.org

REGIONAL NGOs

Տարածաշրջանային ՀԿ-ներ

African Centre for Democracy and Human Rights Studies

Ժողովրդավարության և մարդու իրավունքների ուսումնասիրման աֆրիկյան կենտրոն

P. O. Box 2728, Serrekunda, Zoe Tembo Building, Kerr Sereign, The Gambia
Հեռախոս. +220 462341/2 Ֆաքս. +220 462338/9
Վեբկայք. www.acdhrs.org

Asia-Pacific Human Rights Network

Ասիա-խաղաղովկիանոսյան մարդու իրավունքների պաշտպանության ցանց

B - 6/6 Safdarjung Enclave Extension, 110029 New Delhi, India

Հեռախոս. +91 11 619 2717/06 Ֆաքս. +91 11 619 11 20

Վեբկայք. www.hrdc.net/sahrdc

Inter-American Center for Justice and International Law (CEJIL)

Արդարադատության և միջազգային իրավունքի միջամերիկյան կենտրոն

1630 Connecticut Ave. N.W. Suite 555, Washington D.C. 20009-1053, USA

Հեռախոս. +1 202 319-3000 Ֆաքս. +1 202 319-3019

Վեբկայք. www.cejil.org

Inter-American Institute on Human Rights (IIDH)

Մարդու իրավունքների պաշտպանության միջամերիկյան ինստիտուտ

P.O. Box 10.081-1000, San Jose, Costa Rica

Հեռախոս. +506 234-0404 Ֆաքս. +506 234-0955

Վեբկայք. www.iidh.ed.cr

International Helsinki Federation for Human Rights

Մարդու իրավունքներ պաշտպանության հելսինկյան միջազգային ֆեդերացիա

Wickenburggasse 14/7, 1080 Vienna, Austria

Հեռախոս. +43 1 408 88 22 Ֆաքս. +43 1 408 88 22 50

Էլ-փոստ. office@ihf-hr.org

Վեբկայք. www.ihf-hr.org

Հատուկ շնորհակալություն ենք հայտնում Կարմիր Խաչի միջազգային կոմիտեի փաստաթղթային կենտրոնին՝ գրքի շապիկի վրա պատկերված լուսանկարի համար: Բուժումբուրա, Մալիմպայի բանու: CICR / Gassmann, Thierry.

**Ազատագրկման վայրերի վերահսկողություն.
գործնական ձեռնարկ**

Հրատարակչատան տնօրեն՝ **ՎԻՏԱԼԻ ԱՍԼԱՆՅԱՆ**
Համակարգչային ձևավորումը՝ **ԿԱՐԻՆԵ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ**
Տեխնիկական խմբագիր՝ **ՎԱՀԱՆ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ**

Պուշկինի 46
Հեռ.՝ (37410) 53 96 47, (37491) 42 51 63
E-mail: lusabats@gmail.com, lusabats@mail.ru

Տպագրված է «Լուսաբաց հրատարակչատան» տպարանում
500 օրինակ տպաքանակով

